

JURISPRUDENCIJA

Mokslo darbai · Research Papers

JURISPRUDENCE

Šis leidinys skirtas A. Dziegoraičio asmenybei ir veiklai prisiminti

31(2)

2024

ISSN 1392-6195 (print)

ISSN 2029-2058 (online)

doi:10.13165/JUR

Mykolo Romerio
universitetas

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
doi:10.13165/JUR

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

JURISPRUDENCIJA

Mokslo darbai
2024, 31(2)

JURISPRUDENCE

Research Papers
2024, 31(2)

Vilnius

2024

REDAKTORIŲ KOLEGIJA:

Redaktorių kolegijos pirmininkas
Prof. habil. dr. *Mindaugas Maksimaitis*
Mykolo Romerio universitetas

Atsakingoji redaktorė
Prof. dr. *Agnė Tvaronavičienė*
Mykolo Romerio universitetas

Vykdančioji redaktorė
Dr. *Kristina Kenstavičienė*
Mykolo Romerio universitetas

Redaktorių kolegijos nariai:

Prof. dr. *Adelina Adinolfi*
Florencijos universitetas, Italija

Prof. dr. *Rima Ažubalytė*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Virginijus Bitė*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Frank Emmert*
Indianapolio universitetas, JAV

Prof. dr. *Anatolij P. Getman*
Jaroslavo Išmintingojo nacionalinis
teisės universitetas, Ukraina

Prof. dr. *Jaana Ginter*
Tartu universitetas, Estija

Prof. habil. dr. *Włodzimierz Gromski*
Vroclavo universitetas, Lenkija

Dr. *Cherry James*
Londono Pietų kranto universitetas,
Jungtinė Karalystė

Prof. dr. *Egidijus Jarašiūnas*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Saulius Katuoka*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Mike King*
Birmingemo universitetas,
Jungtinė Karalystė

Prof. dr. *Julija Kiršienė*
Vytauto Didžiojo universitetas

Prof. dr. *Vidmantas Egidijus Kurapka*
Mykolo Romerio universitetas

Doc. dr. *Agoston Mohay*
Pečo universitetas, Vengrija

Doc. dr. *Malkhaz Nakashidze*
Batumio Shota Rustaveli valstybinis
universitetas, Gruzija

Prof. dr. *Rimvydas Norkus*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Bernd H. Oppermann*
Hanoverio Leibnizo universitetas,
Vokietija

Prof. dr. *Vytautas Pakalniškis*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Sebastien Platon*
Bordo universitetas, Prancūzija

Prof. dr. *Alyvydas Pumputis*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Murray Raff*
Kanberos universitetas, Australija

Prof. dr. *Nadežda Rozehnalova*
Mašaryko universitetas,
Čekijos Respublika

Prof. dr. *Eduard Somers*
Gento universitetas, Belgija

Doc. dr. *Helga Špadina*
Josip Juraj Strossmayer Osijekio
universitetas, Kroatija

Prof. habil. dr. *Kalvis Torgāns*
Latvijos universitetas, Latvija

Prof. dr. *Alexander Trunk*
Kylio universitetas, Vokietija

Prof. habil. dr. *Yuliya Vaschenko*
Kijevo nacionalinis Taraso Ševčenkos
universitetas, Ukraina

Prof. dr. *Vigintas Višinskis*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Justinas Žilinskas*
Mykolo Romerio universitetas

Prof. dr. *Juozas Žilys*
Mykolo Romerio universitetas

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-Chief

Prof. Habil. Dr. *Mindaugas Maksimaitis*
Mykolas Romeris University

Managing Editor

Prof. Dr. *Agnė Tvaronavičienė*
Mykolas Romeris University

Executive Editor

Dr. *Kristina Kenstavičienė*
Mykolas Romeris University

Editors:

Prof. Dr. *Adelina Adinolfi*
University of Florence, Italy

Prof. Dr. *Mike King*
Birmingham City University,
United Kingdom

Prof. Dr. *Murray Raff*
University of Canberra, Australia

Prof. Dr. *Rima Ažubalytė*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Julija Kiršienė*
Vytautas Magnus University

Prof. Dr. *Nadežda Rozehmalova*
Masaryk University, Czech Republic

Prof. Dr. *Virginijus Bitė*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Vidmantas Egidijus Kurapka*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Eduard Somers*
Ghent University, Belgium

Prof. Dr. *Frank Emmert*
Indiana University Law School, USA

Doc. Dr. *Agoston Mohay*
University of Pecs, Hungary

Doc. Dr. *Helga Špadina*
Josip Juraj Strossmayer University of
Osijek, Croatia

Prof. Dr. *Anatolij P. Getman*
Yaroslav Mudryi National Law
University, Ukraine

Doc. Dr. *Malkhaz Nakashidze*
Batumi Shota Rustaveli State University,
Georgia

Prof. Habil. Dr. *Kalvis Torgāns*
University of Latvia, Latvia

Prof. Dr. *Jaan Ginter*
University of Tartu, Estonia

Prof. Dr. *Rimvydas Norkus*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Alexander Trunk*
Kiel University, Germany

Prof. Habil. Dr. *Włodzimierz Gromski*
University of Wrocław, Poland

Prof. Dr. *Bernd H. Oppermann*
Leibniz University Hannover, Germany

Prof. Habil. Dr. *Yuliya Vaschenko*
Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Ukraine

Dr. *Cherry James*
London South Bank University,
United Kingdom

Prof. Dr. *Vytautas Pakalniškis*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Vigintas Višinskis*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Egidijus Jarašiūnas*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Sebastien Platon*
University of Bordeaux, France

Prof. Dr. *Justinas Žilinskas*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Saulius Katuoka*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Alvydas Pumputis*
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. *Juozas Žiyls*
Mykolas Romeris University

TURINYS

Prisiminimai apie Algimantą Dziegoraitį	208
Ieva Deviatnikovaitė ALGIMANTAS DZIEGORAITIS – VALSTYBININKAS IR TEISININKAS.....	215
Alfonsas Vaišvila ALGIMANTAS DZIEGORAITIS IR KAI KURIOS NŪDIENOS AKTUALIJOS TEISĖS POŽIŪRIU	240
Mindaugas Kukaitis POLITINĖ (POLITIKŲ) ATSAKOMYBĖ.....	249
Laura Matjošaitytė PASINAUDOJIMO PAREIGOMIS IR ADMINISTRACINIŲ RESURSU RINKIMUOSE TEISINIO REGLAMENTAVIMO PROBLEMATIKA	262
Milda Vainiūtė (†), Kristina Kenstavičienė KELETAS KONSTITUCINĖS KONTROLĖS ASPEKTŲ ŠVEICARIJOS KONFEDERACIJOJE, AUSTRIJOS RESPUBLIKOJE IR VOKIETIJOS FEDERACINĖJE RESPUBLIKOJE	287
Andrejus Novikovas ATSISAKYMŲ UŽSIENIEČIAMS IŠDUOTI LEIDIMĄ LAIKINAI GYVENTI LIETUVOS RESPUBLIKOJE YPATUMAI IR PRAKTINĖS PROBLEMOS	311
Linas Meškys TERMINAS SKUNDUI PADUOTI ADMINISTRACINIAME PROCESU: TEISĖ KREIPTIS Į TEISMĄ VS. TEISINIŲ SANTYKIŲ STABILUMAS	324
Aurelijus Gutauskas PRIVATAUS ASMENS GYVENIMO APSAUGOS STANDARTAI VYKDANT KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS TYRIMUS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE.....	339
Saulius Katuoka TEISINGUMAS IR TARPTAUTINĖ TEISĖ	356
Laurynas Pakštaitis ADVOKATO IR JO KLIENTO PASLAPTIS. REGULIAVIMAS, TURINYS, PROBLEMINIAI ASPEKTAI.....	372
Marius Venskus, Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė KANONINĖS SANTUOKOS ĮTRAUKIMO Į CIVILINĘ APSKAITĄ TEISINIO REGLAMENTAVIMO ANALIZĖ	391

Greta Petkutė

KONKURENCIJOS TEISĖS UNIVERSALUMAS NAGRINĖJANT SU DUOMENŲ
APSAUGOS PAŽEIDIMAIS SUSIJUSIUS NESĄŽININGOS KONKURENCIJOS
ATVEJUS 420

Hans Lauschke

SAVARANKIŠKAI DIRBANČIŲ ASMENŲ PRAŠYMŲ NAGRINĖJIMAS
LIETUVOS DARBO GINČŲ KOMISIJOSE „SIC-NON“ BYLOSE 436

DR. ALGIMANTO DZIEGORAIČIO SVARBIAUSIŲ MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ
BIBLIOGRAFIJA 453

CONTENTS

Ieva Deviatnikovaitė ALGIMANTAS DZIEGORAITIS – STATESMAN AND JURIST	239
Mindaugas Kukaitis POLITICAL RESPONSIBILITY	261
Laura Matjošaitytė ISSUES RELATED TO THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF OFFICE AND ADMINISTRATIVE RESOURCES IN ELECTIONS	286
Milda Vainiūtė (†), Kristina Kenstavičienė SOME ASPECTS OF CONSTITUTIONAL CONTROL IN THE SWISS CONFEDERATION, THE REPUBLIC OF AUSTRIA, AND THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY.....	310
Andrejus Novikovas PECULIARITIES AND PRACTICAL ISSUES OF REFUSALS TO ISSUE TEMPORARY RESIDENCE PERMITS TO FOREIGNERS IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA.....	323
Linus Meškys THE DEADLINE FOR FILING A COMPLAINT IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS: RIGHT TO COURT VS. STABILITY OF LEGAL RELATIONS	338
Aurelijus Gutauskas STANDARDS OF PROTECTION OF PRIVATE LIFE IN CRIMINAL INTELLIGENCE INVESTIGATIONS IN THE CASE LAW OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA	355
Saulius Katuoka EQUITY AND INTERNATIONAL LAW	371
Laurynas Pakštaitis SECRECY BETWEEN A LAWYER AND THEIR CLIENT: REGULATION, CONTENT, AND PROBLEMATIC ASPECTS	390
Marius Venskus, Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė LEGAL REGULATION OF THE RECORDING OF A CANONICAL MARRIAGE IN THE CIVIL REGISTER	419
Greta Petkutė THE UNIVERSALITY OF COMPETITION LAW IN DEALING WITH UNFAIR COMPETITION CASES INVOLVING DATA PROTECTION INFRINGEMENTS	435

Hans Lauschke

THE EXAMINATION OF APPLICATIONS FROM SELF-EMPLOYED PERSONS
BY THE LITHUANIAN LABOUR DISPUTE COMMISSIONS IN “SIC-NON”
CASES..... 452

BIBLIOGRAPHY OF THE MOST IMPORTANT SCIENTIFIC PUBLICATIONS
OF DR. ALGIMANTAS DZIEGORAITIS 453

Algimantas Dziegoraitis

1939–2007

Šiais metais Algimantui Dziegoraičiui būtų sukakę 85-eri metai. Ta proga jo bendradarbiai, bendražygiai, kolegos, mokiniai ir bičiuliai nusprendė prisiminti iškilų Lietuvos teisininką, palikusį šiltus prisiminimus, nenykstančias idėjas apie teisinę kultūrą, profesinę etiką, teisinę valstybę, valstybingumą, advokatūrą, administracinę teisę, tiesiog žmogiškumą. Ne veltui kadaise jis vadintas kūrybingu, aktyvios minties teisininku¹.

Specialiame leidinio *Jurisprudencija* numeryje pristatoma Algimanto Dziegoraičio profesinė biografija, pateikiama jo kūrybos apžvalga, publikacijų sąrašas, taip pat publikuojami autorių straipsniai įvairiomis teisės temomis.

¹ „2002 metais išleistos Lietuvos kalinių globos draugijos knygos“, *Kryžkelė*, Nr. 1, 33 (2002).

Advokato Edmundo Rusino prisiminimai **Algimantas Dziegoraitis – mokytojas, kolega, draugas**

Kaip sako senovės japonų patarlė, – viena diena su puikiu mokytoju yra geriau nei tūkstantis dienų stropaus mokymosi. Doc. dr. Algimantas Dziegoraitis – ano meto Lietuvos teisės universiteto Administracinės ir proceso teisės katedros vedėjas, savo elgesiu, tiesioginiu bendravimu ir begaline pagarba ar net meile studentams parodė, kas yra mokytojas ir koks šiltas, turiningas, abipuse pagarba grįstas santykis gali egzistuoti tarp mokytojo ir mokinio. To meto antro kurso studentai, jau įveikę pirmuosius studijų metus, leisdavome sau nebe taip kruopščiai lankyti paskaitas, ypač tas, kurios prasidėdavo 8 valandą ryto. Viena tokių paskaitų – administracinės teisės ir proceso, kurią dėstė advokatas doc. dr. Algimantas Dziegoraitis. Į pirmąją jo paskaitą, kuri buvo dėstoma visam kursui, susirinko gal trečdalis studentų manydami, kad tai bus viena iš tų paskaitų, kurias lengvai įveikia antrojo kurso studentų miegas. Vis dėlto, kaip paaiškėjo vėliau, tiek pačios paskaitos, tiek jų dėstytojas buvo unikalūs, giliai įsirežę viso to meto Teisės fakulteto teisės studijų kurso studentų sąmonėje, o vėliau ir gyvenimuose.

Kiekvienos savaitės paskaitos prasidėdavo trumpu ar ilgesniu įvadu apie pasaulio ar teisės aktualijas, jos būdavo pristatomos netradiciškai, gretinant su administracine teise ar atskirais jos institutais, nevengiant kritikos viešojo administravimo subjektams, dėl kurių neveiklumo ar pasyvumo ir kildavo daugelis to laiko viešojo sektoriaus problemų. Algimantas Dziegoraitis mėgdavo ne tik pats analizuoti teisinės aktualijas, bet ir visada susidomėjęs išklaudydavo studentų nuomonių, pozicijų ar abejonių. Niekada nėra tekę girdėti, kad studento išsakytos mintys būtų sumenkinamos, išjuokiamos ar nevertinamos. Priešingai, išklauses kalbėtojo nuomonę, dėstytojas visada pasidomėdavo, kodėl studentas taip mano, kokius sprendimus siūlo ir kaip turėtų būti. Jo kalbėjimo tonas, manieras, pagarba respondentui tarsi atverdavo kažkokias žmogaus sielos duris, leidusias pripildyti pasitikėjimo, orumo sau ir pagarbos kitiems aruodus. Tai supratę studentai kurso pradžioje dažnai stengdavosi užduoti klausimus, išsakyti savo nuomonę ir sukaupti tuo metu taip studentui reikalingų pasitikėjimo savimi ir svarbumo jėgų, tačiau palaipsniui klausimų vis mažėjo, siekiant kuo ilgiau girdėti išminties kupinus pamąstymus, jo ramų toną ir klasikinės teisininko vertybes išpažįstančio žmogaus mintis. Taip studentai, susidūrę su autoritetu, kurio daugelis intuityviai ieškojo dar nuo vidurinės mokyklos laikų, pradėjo į paskaitas rinktis anksčiau, kad užsiimtų geresnes, auditorijos priekyje esančias vietas.

Algimanto Dziegoraičio paskaitų lankymas išmokė ne pompastiško ir rėksmingo, bet subtilaus ir nuoširdumo kupino oratorystės meno, leido prisiliesti prie pasirengimo teisininko kalbai ir jos struktūros. Būdamas advokatu, dėstytojas kiekvieną paskaitą paversdavo tarsi baigiamąja kalba, kurioje atsispindėdavo tiek įžanga, tiek motyvuojamoji dalis, tiek išvados. Išklausius paskaitų, bendraujant ir su kitais dėstytojais, ir su studentais, nejučiomis ir pats pradėdavai kitaip vertinti su tavimi kalbantįjį, girdėti jį, pabandyti suprasti.

Egzaminuose, o vėliau ir teisininko praktikoje pradėjau naudoti teisininko kalbos principus ir planą, jo dažnai minėtas metaforas ir kitus vaizdingus atsiminimus. Ir iki šiol, dalyvaujant įvairiuose teismo posėdžiuose, tenka išgirsti kolegų cituojamų Algimanto Dziegoraičio posakių, kuriuos išgirdus aplanko saldus džiaugsmas ir pasididžiavimas kažkada galėjus tiesiogiai iš jų autoriaus girdėti šiuos žodžio meno šedevrus.

Vienas pirmųjų iki tol girdėtų, tačiau nepažįstamo turinio žodžių, – *kolega*, kuriuo Algimantas Dziegoraitis dažnai kreipdavosi į studentus norėdamas pabrėžti jų orumą ir lygiavertiškumą. Sutikęs tokią asmenybę, norisi vis daugiau su juo bendrauti, klausytis, girdėti, todėl visų studijų metu nuolat lankydavausi pas jį ir katedroje, ir kontoroje, pateikdavau įvairiausių, dažniausiai dirbtinai sugalvotų klausimų ar problemų, kad tik atsirastų galimybė pabendrauti, pasijusti girdimam ir palaikomam. Visada *jaunasis kolega* buvo primamas kaip lygiavertis partneris, neskaičiuojant minučių jam aukojamas laikas, dėmesys ir bendrystė. Todėl, baigus studijas, perlipęs per kraštus besiveržiančią pagarbą baimę, paprasčiau galimybės tapti jo padėjėju. Visa bakalauro studijų įtampa, baigiamųjų egzaminų ir šio gyvenimą pakeitusio prašymo stresas nedelsiant išsisklaidė išgirdus iš *vyresniojo kolegos* – „Žinoma, mielai!“ Taip man atsivėrė neįkainojamas knygų pasaulio, kurių entuziastingu kolekcionieriumi buvo Algimantas Dziegoraitis, lobis.

Ruošdamasis byloms ir analizuodamas teisės aktus dažnai girdėdavau, kad jei įrodymai turi būti renkami greitai, tai išvados daromos kiek įmanoma lėčiau ir tik apmaščius jas. Šis tiek bendražmogiškos, tiek advokatiškos išminties principas iki šiol dažnai padeda gyvenime ir teismo salėje. Advokatas taip pat mėgdavo sakyti, kad nieko nėra labiau apsimokančio nei daryti tai, kas neapsimoka. Remdamasis šiuo moto, Algimantas Dziegoraitis dažnai teikdavo teisinę pagalbą *pro bono*, visiškai negailėdamas nei savęs, nei laiko, rūpindavosi žmonėmis, kurie susidurdavo su rimtomis problemomis, tačiau neturėdavo galimybės pasirinkti advokato, kuris teikia kokybiškas paslaugas. Mėgdavo sakyti, kad paprastam žmogui atstovauti ir ginti daug mieliau nei perdėtai demonstruojančiam savo jėgą ir galybę. Ši užkrečiama savybė įtraukė ir iki šiol nepaleidžia.

Advokatas Algimantas Dziegoraitis buvo aistringas knygų ir kitų meno vertybių kolekcininkas. Bendravimas su juo įtraukė į iki tol nepažįstamą ir staigmenų bei kūrybos kupiną meno pasaulį. Visos sukaustos knygos būdavo ne tik skaitomos, bet ir pažymimos pastebėjimais ir komentarais. Paėmęs bet kurią kolekcijos knygą galėjai išvysti pabrauktus sakinius ar atskirus žodžius, užrašytas pagrindines mintis, daromas išvadas, nemažai šių citatų ir minčių atsidurdavo rašytuose gausiuose moksliniuose ir publicistiniuose straipsniuose, be jo straipsnių neapsieidavo nei vienas Lietuvos advokatūros leidžiamo žurnalo numeris, kiti leidiniai. Algimantui Dziegoraičiui susirgus, jo mokslinė ir pedagoginė veikla nebuvo apleista, jis ir toliau skaitė paskaitas studentams, rašė straipsnius, dalyvaudavo bylose.

Ligai pasiekus apogėjų, Algimantą Dziegoraitį gydantys gydytojai sakydavo, kad jo tikėjimas, stiprybė, valingumas daro stebuklus ir šios savybės itin padeda nelygioje kovoje su rimta liga. Todėl net ir sirgdamas Algimantas Dziegoraitis sudalyvavo ne vienoje rezonansinėje byloje, parašė ne vieną straipsnį ir savo pavyzdžiu parodė, kad bet kurioje situacijoje mes galime būti pavyzdys ir sau, ir aplinkiniams.

Paskutinę gyvenimo dieną Algimantas Dziegoraitis dar spėjo paspausti man ranką, tarsi dar kartą, tik jau nebyliai palinkėdamas *kolegai* neprarasti vilties...

Ačiū, kad susitikome.

2024 m. spalio 14 d.

Advokatūros tarybos pirmininko Mindaugo Kukaičio prisiminimai apie Algimantą Dziegoraitį

Man tai – didžiausias teisės ir advokatūros autoritetas, kuris suformavo mano esminį požiūrį į teisę, teisės viršenybę, teisinę valstybę, advokatūrą, advokatą, advokato garbę ir orumą, advokato etiką, estetiką ir autoritetą.

Mano pirmoji pažintis su Algimantu Dziegoraičiu prasidėjo net nesutikęs ir nepažinus Algimanto. Tik įstojus į Vilniaus universiteto Teisės fakultetą, prieš prasidedant pirmo kurso studijoms, su draugais bandėme pažindintis su Vilniaus senamiesčiu ir, mums praėjus pro advokato Algimanto Dziegoraičio kontoros duris, pasakiau, kad turbūt čia – itin aukšto lygio teisininko kontora, nes tuo metu privačių advokatų kontorų buvo vienetai, o iškaba prie durų informavo, kad tai privati A. Dziegoraičio kontora netoli Lietuvos prezidentūros.

Tikroji pažintis su Algimantu Dziegoraičiu prasidėjo man jau baigus teisės studijas ir tapus advokato padėjėju. Algimantas tapo tikroju mano patronu ir jauno teisininko globėju bei mokytoju. Jo požiūris į kiekvieną klientą, net ir į tą, kuris netaps klientu, į oponentą man kiekvieną kartą buvo neįkainojama pamoka ateičiai.

Algimantas mums, jo mokiniams, skyrė neįtikėtinais daug laiko: pašnekėsiai, pasitariamai, diskusijos, padėjimas pasirengti byloms, pedantiškas parengtų dokumentų taisymas neturėdavo laiko limitu. Jeigu planuodavau užtrukti pas jį iki 30 minučių, tai susitikimas baigdavosi po 2 ar 3 valandų. Jo atsidavimas teisei, kūrybai, advokatūrai, pasaulėžiūrai, knygoms, menui buvo beribis.

Man teko garbė būti šalia jo kiekviename Advokatų visuotiniame susirinkime ir matyti, kaip jis ruošdavosi pasisakymams ne darbotvarkės klausimais. Tuo metu ir jo, ir kitų advokatūros riterių – J. Kairevičiaus, V. Zabielos, P. Kudabos – pasisakymai buvo nepakartojami ir ypač laukiami.

Algimantas buvo klasikinės, aristokratiškos, autoritetingos advokato profesijos saugotojas. Jo erudicija, iškalba, laikysena, išvalgos buvo itin kruopštaus jo darbo ir jo gyvenimo išraiška.

Unikali teisininko savybė – meilė knygoms. Nusipirkęs naują knygą jis pirmiausia joje įklijuodavo savo ekslibrisą, po to atitinkamuose lapuose įdėdavo savo antspaudą ir tada ją perskaitydavo. Maža to, svarbiausias mintis knygoje pabraukdavo ir atskirai jas įsirašydavo, cituodavo savo kalbose.

Jo įskiepytas požiūris į advokato profesiją man padėjo kandidatuoti į Advokatų garbės teismą, į Advokatų tarybą.

Algimantas Dziegoraitis – advokato profesijos aukščiausio standarto saugotojas. Tai

teisinės kultūros suvokimo architektas, jo švyturys. Tegu jo perduota patirtis šviečia ir ateities kartoms.

Man ypatinga garbė buvo pažinti Algimantą, iš jo mokytis ir dabar kalbėti apie jį.

Advokatės prof. dr. Liudvikos Meškauskaitės atsiminimai apie advokatą Algimantą Dziegoraitį

1979 m. baigiau Vilniaus universiteto Teisės fakultetą ir nuo rugsėjo 1 d. tapau Vilniaus 2-osios juridinės konsultacijos stažuotoja. Tuo metu advokato profesija teisininkų buvo pati geidžiamiausia. Advokatai buvo labai gerbiami, pakankamai nutolę nuo ideologijos ir finansiškai nepriklausomi nuo valdžios, nes tarybiniais laikais advokatui atlyginimą mokėdavo ne valstybė, o klientas. Daugiau tokių profesijų tais laikais nebuvo.

Patekti į Lietuvos advokatūrą buvo daugelio teisininkų svajonė, bet dažniausiai neįgyvendinama, nes ją pasiekti buvo įmanoma tik vienu būdu: reikėjo būti pažangiausių studentų sąrašo priekyje – iš šimto Teisės fakulteto absolventų į advokatūrą atrinkdavo tik tris pirmuosius. 1979 m. tai buvau aš, Egidijus Jarašiūnas, būsimas Nepriklausomybės akto signataras ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo teisėjas, ir Ričardas Girdziušas, kuris iki šiol praktikuoja Kaune.

Taigi 1979 m. rudenį pradėjusi stažuotę Vilniaus 2-oje juridinėje konsultacijoje aš susipažinau su savo būsimais kolegomis: vedėju Vytautu Zabiela, advokatais Algimantu Dziegoraičiu, Grigorijumi Gavronskiu, Aurimu Mieželaičiu, Lidija Galdikiene, Eugenija Tilvytiene, Elena Želviene, Apolonija Brazauskiene, Irena Orlauskiene, Aleksandru Asovskiu, Isaku Kadganu ir kitais. Tuo metu Lietuvoje iš viso buvo apie 150 advokatų, mes pažinojome vienas kitą asmeniškai ir jautėme pagarbą, ypač vyresniems kolegoms. Visuotiniuose advokatūros susirinkimuose tvyrodamo kolegiška nuotaika ir, pasak tuometinio Lietuvos advokatūros pirmininko Kęstučio Lipeikos, profesinio bendravimo džiaugsmas.

Advokato Algimanto Dziegoraičio ir Aurimo Mieželaičio kabinetas buvo šalia mano kabineto. Tai – nedidelis kambarys, kuriame buvo itin daug knygų, kodeksų ir paveikslų. Abu kolegos buvo draugiški ir geranoriški, tad dažnai ten lankydavausi, susirinkdavome aptarti įdomiausių bylų, padiskutuoti dėl vieno ar kito teisinio rebuso, pasitarti dėl teisinės pozicijos ir pan.

Algimantas Dziegoraitis man visada asocijuojasi su knygomis ir įsimintinomis kalbomis. Būdama stažuotoja aš stengiausi dalyvauti įdomiausiuose teisminiuose procesuose ir semtis advokato darbo patirties iš mūsų konsultacijos asų. Vienas ryškiausių to meto advokatų, be jokios abejonės, buvo Algimantas Dziegoraitis ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje. Jis imponavo ne tik teisinėmis žiniomis, bet savo dėmesingumu ir klientams, ir kolegoms, savo erudicija, sąžiningumu ir oratoriniais sugebėjimais.

Niekada nemačiau, kad kolega Algimantas skaitytų kalbą iš lapo. Jis kalbėdavo visada gyvai, labai emocingai ir išraiškingai. Algimanto Dziegoraičio pasiklausyti civiliniame ar baudžiamajame procese buvo didžiulis malonumas ir įsimintiniausia pamoka ypač

pradedančiam profesinę karjerą advokatui. Tarybiniame procese paprastai bylas nagrinėdavo trys teisėjai, tarp kurių būdavo du tarėjai, t. y. ne profesionalūs teisėjai, o visuomenės (tuo metu buvo madinga sakyti – darbo kolektyvų) atstovai. Advokatų kalbos būdavo ypač įspūdingos, kai buvo nagrinėjamos rezonansinės bylos ir vykdavo vadinamosios teismo išvažiuojamosios sesijos: vieši, daugiausia baudžiamųjų bylų teisminiai posėdžiai, kurie paprastai vykdavo didelėse salėse, kai į bylos nagrinėjimą susirinkdavo pora šimtų ir daugiau žiūrovų, visi stebėdavo teisminį procesą kaip kokį spektaklį.

Tokios bylos būdavo labai sunkios gynėjui, nes tuose parodomuosiuose teismuose norėta pasmerkti teisiamuosius, parodyti žiūrovams, kaip elgtis negalima, paauklėti juos, todėl paprastai baudmės būdavo skiriamos griežtesnės. Advokatui reikėjo turėti ne tik profesinių žinių dėl teisinio kvalifikavimo vingrybių, bet ir daug išmonės sakant atstovavimo ar ginamąją kalbą taip, kad neįžeistum nukentėjusiojo, kad neušitrauktum publikos ar teisėjų nemalonės.

Vieną kartą, atsimenu, su kolega Algimantu Dziegoraičiu dalyvavau baudžiamojoje byloje, kurią nagrinėjo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo trijų teisėjų kolegija išvažiuojamajame posėdyje vieno miestelio kultūros namuose. Byla buvo itin sudėtinga tiek teisiniu požiūriu, tiek ir moraliniu. Buvo teisiamas žmogus, kuris nužudė savo motiną. Už tokį nusikaltimą pagal tuometinio Baudžiamojo kodekso 105 straipsnį grėsė griežčiausia atsakomybė – mirties bausmė sušaudant.

Atrodė, kad advokatui tai bus teisminis procesas, kuriame publikos pasmerkimas garantuotas. Algimantas Dziegoraitis sugebėjo pasakyti ginamąją kalbą taip, kad jam baigus kalbėti salėje tvyrojo mirtina tyła, žiūrovai ilgai tylėjo giliuose apmąstymuose. Buvo paminėtos ir F. Dostojevskio, ir Senekos citatos, kalboje nebuvo nieko, kas pateisintų nusikaltimą. Publika klausėsi advokato labai atidžiai, gaudydama kiekvieną jo pasakytą žodį ar frazę, o ginamoji kalba buvo apie tai, kokiomis sąlygomis augdamas nekaltas vaikelis tampa žvėrimi, apie tai, kokios aplinkybės lemia, kad žmogus praranda savo žmogišką prigimtį ir tampa nusikaltėliu. Daug Algimanto Dziegoraičio kalbų teisme tapdavo teisininkų aptarinėjimų objektu ir oratorinio meno pavyzdžiais, jos buvo cituojamos to meto žurnale Socialistinė teisė ir buvo įtrauktos į Lietuvos advokatų geriausių kalbų rinkinius.

Man visada atrodė, kad Algimantas Dziegoraitis yra advokato etalonas, į kurį reikia lygiuotis, iš kurio reikia mokytis. Tokiu, koks buvo Algimantas Dziegoraitis, aš įsivaizdavau smetoninį tarpukario advokatą: solidus, dėmesingas, geranoriškas, labai išprusęs, kultūringas ir sąžiningas.

Kolega Algimantas Dziegoraitis skatino mane moksliniam darbui. Jis sakė, kad advokato darbas puikiausias baras sukaupti idėjas mokslinei veiklai. Po daugelio metų, jau sukauptis daugiau nei dvidešimties metų advokataavimo patirties, aš iš tikrųjų pasinaudojau jo patarimu ir 2004 m. apsigyniau socialinių mokslų daktaro disertaciją.

Algimantas Dziegoraitis buvo iš tų advokatų, kuris sugebėdavo painiausioje teisinėje situacijoje rasti labai netikėtą požiūrio kampą ir apibendrinti teisinį santykį ne vien sausa teisine kalba, bet ir pagrįsti jį giliai žmogišku ir filosofiniu požiūriu. Jis buvo labai išprusęs žmogus, perskaitęs daugybę knygų ir galėjęs mintinai cituoti filosofijos ir literatūros

klasikus.

Kolega Algimantas buvo labai šmaikštus ir emocionalus. Mes laukdavome Lietuvos teisininkų draugijos suvažiavimų jau vien dėl to, kad žinojome, jog diskusijose būtinai pasisakys Algimantas Dziegoraitis: nuskambės įdomios įžvalgos, subtilus humoras, bus netikėta, šmaikštu ir originalu.

Džiaugiuosi kad Lietuvos advokatūroje 2013 m., pirmininkaujant advokatui Virginiui Papirčiui, mes sugebėjome parengti dokumentinius filmus Advokato kelias, kurie buvo demonstruojami per Lietuvos nacionalinę televiziją. Juose kalbėta apie trylika iškiliausių Lietuvos advokatų: Kęstutį Čilinską, Algimantą Dziegoraitį, Egidijų Jarašiūną, Petrą Kudabą, Joną Liaučių, Kęstutį Lipeiką, Kazimierą Motieką, Česlovą Okinčicą, Zitą Sličytę, Valerijoną Šadreiką, Liudviką Narcizą Rasimavičių (Rasimą), Gražbylę Venclauskaitę ir Vytautą Zabiėlą. Tai tik nedidelė padėka už tą profesinio bendravimo džiaugsmą, kurį jutau būdamas šalia šių žmonių.

2024 m. birželio 30 d.

**Mykolo Romerio universiteto prof. dr. Ievos Deviatnikovaitės
prisiminimas apie Algimantą Dziegoraitį**

Pirmą kartą sutikau profesorių Algimantą Dziegoraitį 2005 m., kai ieškojau darbo. Ėjau pas jį tikėdamasi, kad priims mane į Administracinės teisės ir proceso katedros referentės pareigas. Tuo metu nė negalėjau pagalvoti, kad taip prasidės mano kelias į administracinės teisės ir teisės istorijos mokslą. Tokių drąsių minčių neturėjau.

Susipažinus su juo, teisininkas vis sakydavo, kad turėjau gyventi ne dabar, o smetoninėje Lietuvoje. Aš jo niekada neklausdavau, kodėl jis taip manė, o jis niekada ir neaiškino šios savo nuojautos. Nežinau, ar jis ką nujautė, ar numatė, bet taip atsitiko, kad ilgainiui susidomėjau tarpukario Lietuvos teise. Dabar galvoju, kad teisininkas nejučia nuspėjo mano profesinį kelią.

ALGIMANTAS DZIEGORAITIS – VALSTYBININKAS IR TEISININKAS

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas ieva@mruni.eu

Pateikta 2024 m. spalio 10 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 25 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-01

Santrauka. Straipsnis skirtas Algimantui Dziejoraičiui prisiminti. Straipsnyje apžvelgiami profesinės biografijos duomenys, bibliografija. Daugiausia dėmesio skiriama teisininko mokslinei ir publicistinei veiklai. Ji padėjo atskleisti advokato esmines mintis ir idėjas, kurias jis brandino per visą savo ilgą profesinį kelią, trukusį bent keturiasdešimt penkerius metus. Jo mintys apie teisinę valstybę, valdžių padalijimą, teisinę kultūrą, advokatams keliamus reikalavimus, advokatūros vaidmenį demonstruoja neišsenkančią teisininko išmintį, vertybių sistemą.

Straipsnis parašytas remiantis ne tik A. Dziejoraičio mokslinėmis ir publicistinėmis įžvalgomis, bet ir archyvine medžiaga, ieškant teisininko išsilavinimo, mokslo laipsnių dokumentų, užimtų pareigybių sąrašo ir visuomeninės veiklos įrodymų. Naudotasi Mykolo Romerio universitete saugomais archyvais, įvairiais spaudoje paskelbtais interviu, straipsniais. Autorė taip pat dėkoja A. Dziejoraičio našlei Reginai Gražinai ir sūnui Vyteniui už suteiktą informaciją ir medžiagą.

Reikšminiai žodžiai: Algimantas Dziejoraitis; teisinė valstybė; valdžių padalijimas; advokatas; advokatūra; teisinė kultūra.

Įvadas

A. Dziejoraitis – Lietuvos teisininkas, mokslininkas, sužavėjęs daug kolegų, bičiulių,

bendraminčių, neįtikėtinais patrauklia ir charizmatiška savo asmenybe, išmintimi, mokslinėmis ir žmogiškoms išvalgomis. Teisininkas paliko per 130 mokslinių ir publicistinių straipsnių, kūrė ir dalyvavo tautiškumą, atgimimą, dorovę, sąžiningumą, teisinę kultūrą puoselėjusiose organizacijose.

Straipsnio tikslas – atskleisti A. Dziegoraičio profesinės biografijos faktus, mokslines teises išvalgas apie teisinę valstybę, advokatui keliamus reikalavimus, advokatūros uždavinius, profesinę teisininko etiką, teisinę kultūrą. Straipsnyje apžvelgiama teisininko anksatyvoji publicistika, kai jis konsultuodavo jaunas šeimas, tėvus, moteris įvairiais tarybinės darbo ir civilinės teisės klausimais, veikalai, parašyti prieš pat Lietuvos Respublikos nepriklausomybės paskelbimą, taip pat straipsniai kuriantis naujai Lietuvos teisei ir institucinei sistemai. Straipsnyje aptariamos A. Dziegoraičio profesinės biografijos chronologinės ribos yra nuo 1962 m. iki 2007 m.

Straipsnio mokslinė bazė sudaryta iš Mykolo Romerio universiteto archyve saugomos medžiagos, mokslinių straipsnių ir publicistikos. Atliekant tyrimą taikyti šie metodai: istorinis, lyginamasis, analitinis, deskriptyvinis, lingvistinis, dokumentų analizės.

1. Biografiniai duomenys

Algimantas Dziegoraitis gimė 1939 m. gegužės 24 d. Kaune. Mokėsi Aušros gimnazijoje (tuo metu – 8-oji vidurinė mokykla). Baigė ją vien geriausiaisiais pažymiais.

1962 m. teisininkas su pagyrimu baigė Vilniaus Vinco Kapsuko universiteto (dabar – Vilniaus universiteto) Teisės fakultetą¹. Prieš baigiant universitetą paskirtas Teisės fakulteto Valstybinės teisės katedros vyriausiuoju laborantu². 1962 m. A. Dziegoraitis pradėjo advokato praktiką³.

1966–1969 m. teisininkas rengė mokslinį darbą apie konkurso civilinę teisę Leningrado A. A. Ždanovo valstybinio universiteto Teisės fakulteto aspirantūroje. Disertaciją apgynė 1969 m. gegužės 22 d.⁴ Lietuvos mokslo taryba 1993 m. nostrifikavo A. Dziegoraičiui daktaro mokslo laipsnį⁵.

Grįžęs į Kauną teisininkas tęsė darbą Lietuvos advokatūroje ir užsiėmė akademinė veikla. 1969–1971 m. ėjo Kauno politechnikos instituto Pramonės įmonių ekonomikos ir organizavimo katedros asistento pareigas, dėstė su teise susijusius dalykus, o 1971–1975 m.

1 Diplomas su pagyrimu Nr. 945640, l. 16.

2 Žinios apie darbą, l. 42.

3 „Seimo nutarimo „Dėl Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos“ projekto priedas ir Algimanto Dziegoraičio gyvenimo aprašymas“, TAR, 2003 m. spalio 16 d. Nr. IXP-2891; „Lietuvos Respublikos teisingumo ministro pranešimas dėl Lietuvos Respublikos praktikuojančių advokatų sąrašo“, TAR, 2001 m. sausio 24 d. Nr. 06-361; „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pranešimas apie Lietuvos advokatų tarybos pateiktą Lietuvos Respublikos advokatų sąrašą“, TAR, 1993 m. birželio 25 d., Nr. 25.

4 1969 m. gegužės 22 d. Leningrado A. A. Ždanovo valstybinio universiteto Teisės fakulteto tarybos posėdžio išrašo Nr. 20/493 kopija, l. 12.

5 Lietuvos mokslo tarybos daktaro diplomas. Socialiniai mokslai. Valstybinės registracijos Nr. 000288, 1993 m. rugsėjo 22 d., l. 7.

Vilniaus universiteto Kauno vakarinio fakulteto docento pareigas ir dėstė tarybinės ūkio teisės dalyką⁶. A. Dziegoraičiui 1974 m. Vilniaus valstybinio universiteto tarybos siūlymu suteiktas docento vardas. Kartu su daktaro laipsniu Lietuvos mokslo taryba 1993 m. nos-trifikavo A. Dziegoraičiui ir docento vardą⁷.

Nuo 1998 m. iki beveik pat mirties teisininkas ėjo iš pradžių Lietuvos teisės akademijos Valstybinio valdymo fakulteto Administracinės teisės katedros vedėjo, vėliau – Lietuvos teisės universiteto, Mykolo Romerio universiteto Administracinės teisės ir proceso kate-dros vedėjo pareigas. Teisininkas paskelbė per 130 mokslinių ir publicistinių straipsnių, buvo knygų bendraautoris. Redagavo pirmąjį nepriklausomoje Lietuvoje administracinės teisės vadovėlį⁸. Buvo jo mokslinis redaktorius ir koordinatorius.

1973–1975 m. ėjo Teisingumo ministro patarėjo teisės klausimais pareigas⁹. Nuo 1975 m. teisininkas tęsė profesinę veiklą Vilniaus II juridinėje konsultacijoje.

1992 m. sausio 1 d. A. Dziegoraitis įsteigė vieną iš pirmųjų Lietuvos advokato biurų, kuriame dirbo iki pat gyvenimo pabaigos. Du kartus buvo išrinktas Lietuvos advokatų ta-rybos nariu. 1998 m. lapkričio 20 d. visuotiniame advokatų susirinkime buvo renkamas Advokatūros pirmininku. Tarp pasiūlytų kandidatų buvo ir A. Dziegoraitis. Tądien jis su-rinko daugiausiai balsų – 150. Tačiau tai nebuvo balsų skaičius, prilygstantis daugiau nei pusei visų susirinkime užsiregistravusių asmenų. Vis dėlto daugiausiai advokatų tądien pirmininku norėjo matyti būtent A. Dziegoraitį¹⁰.

2. Ankstyvoji publicistika

A. Dziegoraitis pirmuosius savo straipsnius publikavo septyniąsiasdešimtaisiais praeito šimtmečio metais. Jis teikė teises konsultacijas periodiniam leidiniui *Šeima*¹¹. Jame rašė apie motinų teises, socialines garantijas darbo rinkoje, moterų ir vyrų lygybę, darbo sąlygas jaunoms motinoms, motinų, žindančių kūdikius, besilaukiančių moterų teisių pažeidimus darbo aplinkoje. Konsultavo testamentų sudarymo, paveldėjimo, notaro kompetencijos, globos, rūpybos, įvaikinimo, gyvenamųjų patalpų klausimais. Taigi, teisininkas aiškindavo sovietinių Darbo kodekso, Civilinio kodekso, Butų kodekso, Santuokos ir šeimos kodekso nuostatas jaunoms šeimoms, tėvams.

6 *Vilniaus universiteto istorija 1940–1979* (Vilnius: leidykla „Mokslas“, 1979), 408.

7 Lietuvos mokslo tarybos docento diplomai. Socialiniai mokslai. Valstybinės registracijos Nr. 000299, 1993 m. rugsėjo 22 d., l. 8.

8 Audrius Bakaveckas, Algimantas Dziegoraitis, Audronė Dziegoraitienė, Adolfas Gylis, Raimundas Kalesnykas, Birutė Pranevičienė, Edmundas Rusinas, Stasys Šedbaras, Algimantas Urmonas, Dainius Žilinskas, *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005).

9 Žinios apie darbą, l. 47.

10 „Lietuvos advokatūra: apmąstymų ir pasirinkimo metas...“ *Justitia* 5 (1998): 4.

11 Algimantas Dziegoraitis, „Temidė saugo motinystę“, *Šeima*, 1975, Nr. 11, 34–36; Algimantas Dziegoraitis, „Šeimos interesai“, *Šeima*, 1977, Nr. 2, 44–46; Algimantas Dziegoraitis, „Auginti ir globoti kaip savą“, *Šeima*, 1980, Nr. 7, 31–34; Algimantas Dziegoraitis: konsultacijos. *Šeima*, 1987, Nr. 9, 46–47.

Advokatas rašė žurnalui *Laikas ir įvykiai*¹². Jame skaitytojams teikė konsultacijas dėl padarytos žalos eismo įvykių metu, turto pasidalijimo situoktinių skryrybų, alimentų mokėjimo atvejais ir t. t. Rašė gyvenamojo namo padalijimo klausimais¹³.

Dar XX a. septintajame dešimtmetyje, šalyje vyraujant sovietinei teisei sistemai, teisininkas rašė apie piliečių teisminės gynybos stiprinimą. Jis tarybinėje visuomenėje kalbėjo apie poreikį steigti administracinį teismą, pabrėžė, kad administracinius ginčus sprendžia ne teismas, o valstybinės institucijos. Pasak A. Dziegoraičio, tokia praktika tikrai ne visada pasiteisindavo. Jo nuomone, teismų jurisdikcijai turėjo būti perduoti ginčai dėl pensijų, pašalpų išmokėjimo, kitų socialinių garantijų, butų įregistravimo, administracinės atsakomybės ir t. t. Teisininkas pabrėžė: „Teisminė jurisdikcija yra žymiai tobulesnė už administracinę, todėl jos tolesnis vystymas ir plėtimas administraciniuose santykiuose (bylose) padėtų gerinti valdymo aparato darbą, efektyviai užtikrinti piliečių teisių ir interesų gynybą.“¹⁴

3. Valstybininkas

A. Dziegoraičiui rūpėjo Lietuvos ateitis, nepriklausomybė, šalies gebėjimas pačiai formuoti savo politiką, garantuojančią gyvybinius tautos interesus ir užsienio, ir vidaus gyvenime. Teisininkas dar 1989 m. gvildeno 1918 m. Vasario 16-osios akto reikšmę, remdamasis įvairių profesijų ir laikotarpių visuomenės veikėjų, menininkų (M. Römerio, Z. Ivinskio, P. Vaičiūno, J. Vileišio, Dante's Aligheri'io) įžvalgomis¹⁵. Tais metais su kitais rašė apie referendumo institutą akcentuodamas teisinės valstybės taisykles¹⁶, Pilietybės įstatymo poreikį¹⁷.

A. Dziegoraitis pabrėžė, kad vargiai pasaulio istorijoje rasime tautą, patyrusią tokį „dramatišką ir skaudų likimą“. XX a. paskutiniame dešimtmetyje jis klausė: „Nejaugi imperijos priespauda mums skirta amžiams?“ atkreipdamas dėmesį į tai, kad „nepriklausomybė“, „laisvė“ – žodžiai, lietuviui reiškiantys „tautinę civilizaciją, kultūrą, garbę ir orumą“. Teisininkas buvo tikras, kad „Lietuvos valstybė atgims, nes Nepriklausomybės siekia visi dori Lietuvos žmonės“¹⁸.

Autorė iš jo tekstų sprendžia, kad jis aktyviai dalyvavo Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo procesuose. Antai 1989 m. lapkričio 14–15 dienomis dalyvavo Vilniuje vykusioje Estijos akademinės teisininkų draugijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos teisininkų

12 Algimantas Dziegoraitis, „Kaip padalijamas piniginis indėlis“, *Laikas ir įvykiai*, 1978, Nr. 22, 16; Algimantas Dziegoraitis, „Kaip atlyginama žala, sukelta autoįvykiu“, *Laikas ir įvykiai*, 1978, Nr. 4, 16.

13 Algimantas Dziegoraitis, „Ekspertizė civilinėse bylose dėl gyvenamojo namo padalijimo“, *Socialistinė teisė*, 1982, Nr. 1, 47–53.

14 Algimantas Dziegoraitis, „Piliečių teisių teisminės gynybos stiprinimas“, *Laikas ir įvykiai*, 1978, Nr. 2, 16.

15 Algimantas Dziegoraitis, „Tautos nepriklausomybė“, *Justitia* 2 (1989): 1.

16 Arvydas Juozaitis, Algimantas Dziegoraitis, Egidijus Bičkauskas, „Referendumas? Taip!“, *Atgimimas*, 1989 m. vasario 17 d., Nr. 7 (20), 2–3.

17 Arvydas Juozaitis, Algimantas Dziegoraitis, Jonas Vidickas, Egidijus Bičkauskas, „Privalome tapti Lietuvos piliečiais“, *Atgimimas*, 1989 m. balandžio 14 d., Nr. 15 (28), 3.

18 *Ibid.*

draugijų susitikime. Jo metu buvo priimta deklaracija apie teisinių valstybių kūrimą – nustatytas tradicinis valdžios padalijimas ir reformuota teisės sistema¹⁹.

A. Dziegoraitis buvo Visuotinių žmogaus teisių Lietuvos asociacijos iniciatyvinio komiteto, humanistinio judėjimo – Asociacijos steigiamojo suvažiavimo delegatas nuo Lietuvos piliečių chartijos²⁰. 1991 m. sausio 22 d. teisininkas išrinktas Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos Vilniaus krašto tarybos nariu²¹. Tais pačiais metais jis tapo Lietuvos piliečių chartijos (toliau – Chartija) vienu iš steigėjų ir vicepirmininku²².

Interviu apie Chartiją²³ A. Dziegoraitis pabrėžė, kad Chartijos tikslas – telkti šviesius Lietuvos protus, dorus ir sąžiningus žmones Lietuvos valstybingumui stiprinti ir visuotinei pilietinei santarvei puoselėti. Jis akcentavo, kad būtina formuoti naują valstybės aparatą, steigti administracinę teisumą, į Lietuvos teisės sistemą integruoti kai kurias prancūzų administracinės justicijos idėjas. Be to, pokalbyje su žurnalistu teisininkas pabrėžė, kad Chartija rems Sąjūdį, o prirėkus ir tęs jo darbą. Teisininkas rašė: „Ne žmogus, o valstybė Žmogui, kaip absoliučiai vertybei, privalo tarnauti.“²⁴

Teisininkas interviu paminėjo santykių su kaimynais problemas: „Mes gyvename šalia didelių kaimynių. Viena iš jų turi per 150 mln., kita apie 40 mln. gyventojų. Tokioje kaimynystėje lietuvių tautai nuolat gresia pavojus ištirpti. <...> Nepaisant to, mes turime būti tolerantiški, įžvalgūs, principingi ir ginti lietuvių tautos, jos tautinių mažumų – visų Lietuvos žmonių teisėtus ir pagrįstus interesus.“²⁵

A. Dziegoraitis kaip Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos ir Lietuvos kalinių globos draugijos narys organizavo ir dalyvavo konferencijose „Nusikalstamumas ir žmogaus teisės Lietuvoje“²⁶.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę A. Dziegoraitis buvo įvairiausių organizacijų – ir valstybinių, ir profesinių, ir nevalstybinių – nariu. Antai Jungtinių Tautų asociacijos viceprezidentu, Audito ir apskaitos instituto tarybos nariu, Respublikos Prezidento malonės komisijos²⁷, Vidaus reikalų ministerijos kolegijos²⁸, Lietuvos kalinių globos draugijos

19 Juozaitis, Dziegoraitis, Vidickas, Bičkauskas, *supra note*, 17.

20 *Lietuvos ir žmogaus teisės. Lietuvos žmogaus teisių asociacijų (LŽTA ir LŽTGA) veiklos apžvalga 1989–1999 metai*. I knyga (Vilnius, 2008), 56.

21 „Tarėsi žmogaus teisių gynėjai“, iš *Lietuvos ir žmogaus teisės. Lietuvos žmogaus teisių asociacijų (LŽTA ir LŽTGA) veiklos apžvalga 1989–1999 metai*. I knyga (Vilnius, 2008), 362.

22 „Nei lenkų, nei žydų čia niekas neskriaudžia.“ *Pozicija*, 1991 m. rugsėjo 27 d., Nr. 39 (86), 1–2.

23 Detaliau apie Lietuvos Respublikos piliečių chartijos veiklos kryptis žr.: *Pozicija*, 1991 m. rugsėjo 27 d., Nr. 39 (86), 2.

24 *Lietuvos ir žmogaus teisės. Lietuvos žmogaus teisių asociacijų (LŽTA ir LŽTGA) veiklos apžvalga 1989–1999 metai*. I knyga (Vilnius, 2008), 397.

25 *Ibid.*, 398–399.

26 Remigijus Barauskas, „Žmonių teisės laužo įstatymų spragos“. Iš *Lietuvos ir žmogaus teisės. Lietuvos žmogaus teisių asociacijų (LŽTA ir LŽTGA) veiklos apžvalga 1989–1999 metai*. I knyga (Vilnius, 2008), 746.

27 „A. Dziegoraitis – malonės komisijos narys“. *Kryžkelė*, 1997, Nr. 2, 11.

28 „Būti naudingiems“. *Sargyba*, 1998 m. gegužės 21–27 d., Nr. 21 (277), 3.

valdybos²⁹, Lietuvos teisininkų draugijos, Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos³⁰, Lietuvos mokslo laipsnių ir pedagoginių mokslo vardų nostrifikacijos komisijos nariu, žurnalų *Lietuvos advokatūra*, *Justitia*, *Vadovo pasaulis*, *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*, *Kryžkelė*, *Juristas* redkolegijų nariu, Vilniaus Rotary klubo viceprezidentu, Vilniaus advokatų klubo prezidentu³¹. Dalyvaudavo Lietuvos Respublikos žmogaus teisių komiteto posėdžiuose³². Buvo Lietuvos Respublikos konstitucijų sukakčių minėjimo komisijos nariu³³.

Kartu su kitais teisininkas A. Dziejoraitis kūrė Lietuvos Respublikos Konstituciją³⁴, Konstitucinio Teismo, Pilietybės³⁵, Švietimo, Referendumo³⁶, Advokatūros³⁷ įstatymus, Civilinį kodeksą³⁸, Lietuvos Sąjūdžio ir Piliečių chartijos įstatus, kitus teisės aktus³⁹, Politikų elgesio kodeksą⁴⁰. A. Dziejoraitis įtrauktas į darbo grupę pateikti išvadas dėl grupės teisės aktų, reglamentuojančių buvusių SSRS valstybės saugumo komiteto kadrinių ir slaptų darbuotojų statusą Lietuvoje, teisinio įvertinimo⁴¹.

Advokatui rūpėjo nepriklausomoje Lietuvoje kuriamo Advokatūros įstatymo normos. Dar 1989 m. teisininkas rašė apie šio akto pagrindines gaires polemizuodamas su kitais advokatais ir pabrėždamas, kad alternatyvūs advokatūrai dariniai gali sukelti neigiamas pasekmes⁴². A. Dziejoraitis kvietė teisininkus, visuomenininkus diskusijai dėl būsimos advokatų savivaldos suvokdamas, kad advokatūra – svarbus institutas Lietuvos valstybingumo kūrimo metu. Teisininkas akcentavo advokatūros reikšmę: „Šiuolaikinė Lietuvos

29 „Lietuvos kalinių globos draugija – Prison Fellowship International narė“. Iš *Lietuvos ir žmogaus teisės. Lietuvos žmogaus teisių asociacijų (LŽTA ir LŽTGA) veiklos apžvalga 1989–1999 metai*. I knyga (Vilnius, 2008), 938.

30 „Vyriausios tarnybinės etikos komisijos nariai“. *Business & Exhibitions*, 2001 m. spalio 13 d.; Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos sudėties. TAR, 1999 m. rugsėjo 23 d., Nr. VIII-1332.

31 „Tobulumo pakopos: svečiuose pas advokatą Algimantą Dziejoraitį“ (pokalbį užrašė Stanislovas Balčiūnas). *Lietuvos švyturys*, 2005, Nr. 12, 6.

32 Pavyzdžiui, „Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto papildoma išvada dėl teisininko privačios profesinės veiklos įstatymo projekto (IXP-1088)“. TAR, 2002 m. spalio 18 d., Nr. IXP-1088.

33 „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos konstitucijų sukakčių minėjimo“, TAR, 2001 m. spalio 30 d. Nr. IX-573.

34 „Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo“, TAR, 1990 m. lapkričio 7 d., Nr. I-753.

35 „Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas dėl Lietuvos TSR pilietybės įstatymo galutinio projekto rengimo komisijos sudarymo“, TAR, 1989 m. liepos 3 d., Nr. XI-3062.

36 Arvydas Juozaitis, Algimantas Dziejoraitis, Egidijus Bičkauskas, „Įstatymas dėl respublikinio referendumo (projektas)“, *Atgimimas*, 1989 m. vasario 24 d., Nr. 8 (21), 4–5.

37 „Teisingumo ministro 2002 m. gegužės 21 d. įsakymas Nr. 142 dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo projekto rengimo“, TAR, 2003 m. sausio 16 d., Nr. IXP-2224.

38 „Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Prezidiumo nutarimas dėl darbo grupių įstatymo projektams rengti sudarymo“, TAR, 1990 m. liepos 18 d., Nr. I-387.

39 Curriculum Vitae, I. 41.

40 „Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. 836 dėl darbo grupės politikų elgesio kodekso sukurti sudarymo“, TAR, 2002 m. balandžio 29 d. Nr. 836.

41 „Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl darbo grupės teisės aktams, reglamentuojantiems buvusių SSRS valstybės saugumo komiteto kadrinių bei slaptų darbuotojų statusą Lietuvoje, teisiškai įvertinti sudarymo“, TAR, 1998 m. rugpjūčio 25 d., Nr. 156.

42 Šios diskusijos buvo tęsiamos ir vėliau. Žr.: „Advokatūra kryžkelėje: restauracija, reformacija ir status quo. Ar Teisinių paslaugų įmonių asociacijos ir Lietuvos advokatų tarybos priešprieša virto rezultatyviu dialogu?“, *Justitia* 4–5 (2001): 2–7.

advokatūra, viešai veikdama visuomenės ir teismo akivaizdoje, turi būti sulydyta korporacine disciplina, pažangiomis ir demokratinėmis jos veiklos tradicijomis, specifine organizacija ir atsakomybės prieš Lietuvą jausmu.⁴³

Teisininkas rūpinosi ne tik būsima advokatūra, bet apskritai Lietuvos teisės reformomis.

Antai 1989 m. publikuotame straipsnyje A. Dziegoraitis kartu su V. Piesliaku svarstė teisės reformos koncepciją. Autoriai pabrėžė, kad įstatymai turi būti kuriami ne ataskaitai, bet sureguliuoti konfliktinius santykius, suderinti visuomenės veikimo mechanizmą: „Lietuvai reikalinga tokia teisės institucijų sistema, kuri garantuotų efektyvų visuomenės funkcionavimą, protingai suderintų valstybės ir piliečių interesus, kad nebūtų prarajos tarp teisės teorijos ir jos praktikos. Tai – elementarios teisinės valstybės gyvenimo prielaidos bei tiesos.“⁴⁴

Straipsnio autoriai akcentavo, kad kuriama nauja valstybė, ekonomika. Tad turi būti kuriama ir nauja teisė. O vietoj to užsiimama kosmetinėmis operacijomis. Nekuriama bendra teisės koncepcija. Teisininkai kvietė diskutuoti ir spręsti dėl institucijų reikalingumo, jų kompetencijų pasiskirstymo ir pan. Svarstyti teismų, prokuratūros, policijos, vidaus sistemos tobulinimo klausimai.

Kitame straipsnyje A. Dziegoraitis pabrėžė būtinybę įstatymų projektus svarstyti kuo platesniame visuomenės rate. Jis akcentavo įstatymų „dovanojimo iš viršaus“ praktikos ydingumą. Teisininkas kvietė kuo greičiau sutvarkyti valstybinę teisės aktų tobulinimo pasiūlymų programą, kurioje būtų suderintos galimybės išreikšti savo nuomones visiems visuomenės nariams. Advokatas straipsnyje priminė nesenos teisės aktų priėmimo praktikos kenksmingumą, kai aktai buvo priimami kabinetiniu-biurokratiniu būdu. Jam atrodė labai svarbu įtraukti į teisėkūros procesą kvalifikuotus teisininkus, mokslininkus, filosofus, ekonomistus, sociologus, talentingus politikus. Teisininkas pabrėžė pagrindinius priimamų teisės aktų priėmimo būdo trūkumus: beprasmiškas skubėjimas, kompetencijos stoka, kruopštumo trūkumas. Žinoma, advokatas nepamiršo pasiremti kito tarpukario teisininko autoriteto M. Rōmerio žodžiais apie paveldėtą imperinės Rusijos įstatymų bazę tarpukariu⁴⁵.

Šiek tiek vėliau A. Dziegoraitis ir V. Piesliakas parašė straipsnį, kuriame atskleidė planą sukviesti visame pasaulyje išsibarsčiusius lietuvių kilmės teisininkus ir organizuoti konferenciją „Lietuvos valstybės funkcionavimo pagrindai“. Joje turėjo būti svarstomi konstitucinės, tarptautinės, civilinės teisės, ekonomikos teisinio reguliavimo ir kovos su nusikalstamumu problemos. Manyta aptarti ir Pasaulio lietuvių teisininkų asociacijos steigimo galimybę⁴⁶.

43 Algimantas Dziegoraitis, „Dar kartą apie advokatūrą“, *Justitia* 8 (1989): 3.

44 Algimantas Dziegoraitis, Vytautas Piesliakas, „Kada sukursim Lietuvos teisės reformos koncepciją?“, *Justitia*, 10 (1989): 1.

45 Algimantas Dziegoraitis, „Kai kurios Lietuvos įstatymų rengimo ir leidybos problemos“, *Jurisprudencija* 2 (1991): 2–3.

46 Algimantas Dziegoraitis, Vytautas Piesliakas, „Telkimės, lietuvių teisininkai“, *Gimtoji žemė*, 1990 m. liepos 12–18 d., Nr. 28 (1217), 3.

Teisininkas ieškojo įvairiausių teisinės valstybės atkūrimo būdų, receptų. Antai prisiminė tarpukariu veikusios Lietuvos–Šveicarijos draugiją tikėdamasis, kad ir 1990 m. atkurtos šios draugijos veikla, Lietuvos ir Šveicarijos teisininkų bendradarbiavimas prisidės prie Lietuvos valstybės pamatų atkūrimo⁴⁷. Rašydamas apie šią draugiją prisiminė, kad tarpukario teisininkai ėmėsi nemažai iniciatyvų, kurių pagrindu buvo Šveicarijos teisininkų ir teisėtvarkos sistemos patirtis. Antai jis prisiminė M. Römerio kelionę į Šveicariją ir jo straipsnį apie auklėjamąsias drausmės kolonijas šioje valstybėje⁴⁸.

Taigi, 1989 m. ir 1990 m. A. Dzigoraitis rašė apie galimas nepriklausomybę atkuriančios valstybės teisinio reguliavimo konstrukcijas ir gaires. O 1992 m. jau kilo kitokio lygmens problemos: advokatui teko rašyti apie teisės ir kultūros santykį, apie visuomenę formuojančius faktorius – politiką ir teisę kaip kultūros kūrybos veiksnius. A. Dzigoraitis tarsi nujautė, kad ką tik iš sovietinio mentaliteto išsivadavusius teisininkus, politikus, visuomenininkus („kurių samprata apie teisingumą ir teisę yra marga it genio sparnas“) gali vėl apimti noras valstybės valdžios svertus panaudoti blogiui, kelti nereikalingą įtampą visuomenėje, pavyzdžiui, neįžvalgiai rengti netinkamas tam laikui reformas, formuoti nekonstruktyvius ir rėksmingus reikalavimus, radikaliai keisti per daug metų susiklosčiusią santvarką ir t. t. Tai, pasak teisininko, labai trukdė kryptingai Lietuvos teisės raidai. Teisininkas akcentavo teisės ir dorovės santykį ieškant būdų apriboti tuos, kurie privalo rūpintis viešuoju interesu, nuo savininkiškumo, ambicijų ir garbėtroškos jausmų⁴⁹. A. Dzigoraitis siekė įspėti visuomenę dėl galimų pavojų.

4. Advokatas ir advokatūra

A. Dzigoraitis keturiasdešimt penkerius metus ėjo advokato pareigas. Taigi, sukaupė įspūdingą, neabejotinai turtingą ir turiningą darbo patirtį. Pateikiame keletą jo citatų apie tai, koks advokatas turi būti, kuo turėtų pasižymėti jo asmenybė, kokios bendražmogiškos savybės jam turi būti būdingos:

„Advokatas turi būti inteligentas, eruditas – išmanyti ne tik teisę, jos taikymo mechanizmus, bet ir ekonomiką, logiką, psichologiją, filosofiją, <...>. Geras advokatas turi domėtis menais, kurie labai ugdo vaizduotę, teigiamai veikia intelektą, jo „kalbą“⁵⁰

„Advokato padorumas, sąžiningumas, žmoniškumas, valingumas, humanizmas, prienamumas, sugebėjimas pasiaukoti ginant tiesą, jo poreikio tarnauti visuomenei ir paprastam žmogui ugdymas, tėviška pagarba jaunesniajam kolegai, kuriam labai sunku žengti pirmuosius žingsnius advokatūroje – štai savybės, pačios aktualiausios mūsų profesijoje.“⁵¹

„Kiekvienas teisininkas, ketinantis verstis advokato praktika, turi būti ne tik kultūringas,

47 Algimantas Dzigoraitis, „Per Šveicariją – į teisinę Lietuvą“, *Švyturys*, 1990, Nr. 2, 18.

48 *Mykolas Römeris*, „Auklėjamosios drausmės kolonijos Šveicarijoje“, *Teisė*, 4 (1923): 11–30.

49 Algimantas Dzigoraitis, „Kultūra ir teisė“, *Justitia* 1 (1992): 1–3.

50 „Rengti pamainą – tauriausia advokato priedermė“ (pokalbis su advokatu A. Dzigoraičiu, kalbėjosi Vaida Černiauskienė. *Lietuvos advokatūra* 4, 6 (2003): 11.

51 *Ibid.*

sąžiningas, principingas, plačios erudicijos profesionalas, bet ir pilietis, pasižymintis išlavintu, aštriu teisingumo ir atsakomybės pojūčiu.⁵²

„Advokato veikla – tarsi gydytojo, nes nuo jo dažnai priklauso žmonių ateitis, jų geras vardas ir orumas.“⁵³

„Advokatas tarsi boksininkas kiekvieną dieną turi lipti į ringą ir kovoti už tiesą, sąžiningumą, padorumą.“⁵⁴

„Advokatai neturi būti „pinigų kalėjai“. Antai jau pastebima, kad kai kurie teisėjai, anksčiau atėję dirbti į advokatūrą, matyt, tikėdamiesi didesnio atlyginimo, sutriko, nes anksčiau už darbo laiką, o ne už sugebėjimus, gaudavo atlyginimą.“⁵⁵

A. Dziegoraitis atkreipė dėmesį ir į tai: „Nors advokato darbas yra intelektualinė veikla, tačiau rengiantis byloms jam visada reikia įdėti daug papildomų organizacinių procedūrinių pastangų – rinkti įrodymus, daryti dokumentų nuorašus ir t. t. <...> sunku vienu metu būti, vaizdžiai tariant, architektu ir akmenskaldžiu, rašytoju ir knygų pardavėju ar laikraščių išnešiotu.“⁵⁶

Kaskart teisininkas pabrėždavo aukštus advokatui keliamus reikalavimus: atsargumą, apdairumą, aukštą kvalifikaciją, profesinę etiką ir dorovingumą. Jis akcentuodavo ir dar vieną advokato bruožą – nuoširdumą: „Jų kūrybinis veiklos dorovinis pagrindas – įsitikinimas ir argumentų nuoširdumas, beje, nieko bendra neturintis su „aktoryste“, kai akiplėšiškas gudrus melas apipinamas „tiesos“ burbulais. <...> tikras advokatas visada išraiškingai ir nuosekliai gina savo įsitikinimais tiek valdžios institucijose, tiek visuomenėje <...>, kurią dažnai kursto užkulisinės neaiškaus plauko politinės, ekonominės ar finansinės grupuotės. Žmogui ir visuomenei žalingas „numelioruotas“ teisingumas, nes tiesa yra viena ir ji neturi taip madingų šiuo metu alternatyvų.“⁵⁷

Žurnalistas S. Balčiūnas, klausydamasis teisininko viename iš interviu, pasidalijo įspūdziais apie žymų Lietuvos advokatą: „<...> pajunti, kad šiam žmogui rūpi ne tik asmeninė karjera – rūpi viso advokatų luomo likimas, prestižas, garbė, padorumas, profesionalumas, nuo kurių maža, o gal ir ne visai maža dalimi priklauso tautos, šalies šiandiena ir ateitis.“⁵⁸

Teisininkas rašė ir apie Lietuvos advokatūrą. Jis išdėstė pagrindines šios srities problemas, kurioms, jo nuomone, būtinas išskirtinis dėmesys: ikiteisminės advokato veiklos formos, organizacija, advokatūros klausimai, Advokatų tarybos praktikos apibendrinimai, procesinė advokato padėtis, profesijos derinimas su kitomis veiklomis, advokatūros istorija ir t. t. Advokatūra turėjo būti tokia:

„Advokatūra privalo diegti savo korporacijoje demokratines ir humanistines vertybes,

52 Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos advokatūros kūrimo problemos“, *Justitia* 8–9 (1992): 3.

53 „Advokatūrai reikia antibiotikų“ (pokalbis su advokatu doc. dr. A. Dziegoraičiu, užrašė Raimonda Karnackaitė). *Lietuvos aidas*, 1998 m. lapkričio 19 d., Nr. 228 (7719), 13.

54 „Tobulumo pakopos: svečiuose pas advokatą Algimantą Dziegoraitį“ (pokalbį užrašė Stanislovas Balčiūnas). *Lietuvos švyturys*, 2005, Nr. 12, 8.

55 *Ibid.*, 10.

56 Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“, *Lietuvos advokatūra* 1, 1 (2001): 2.

57 Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“, *Lietuvos advokatūra* 6, 6 (2002): 1.

58 „Tobulumo pakopos: svečiuose pas advokatą Algimantą Dziegoraitį“ (pokalbį užrašė Stanislovas Balčiūnas). *Lietuvos švyturys*, 2005, Nr. 12, 6.

skatinti tiesos ir teisingumo jausmą, pilietiškumą ir meilę Tėvynei.⁵⁹

„Advokatūra turi teisiškai lavinti žmogų, principingai kovoti už tiesą, teisę ir teisingumą.“⁶⁰

„<...> advokatūra nėra eilinė bylininkų padėjėja. Vaizdžiai tariant, korporacija – tai svarbus teisinės sistemos veiksnys ir kartu teisingumo organizacijos elementas. Todėl ji turi būti formuojama iš aukščiausios kvalifikacijos ir reputacijos teisininkų.“⁶¹

Teisininkui rūpėjo ne tik šiuolaikinė advokatūra, bet ir jos istorija. Tad parašė straipsnį apie tai, kada buvo atkurta Lietuvos advokatūra, siekdamas nustatyti Lietuvos advokatūros įsteigimo datą. Pasak jo, tai buvo 1918 m. gruodžio 15 d.⁶² Jam rūpėjo tarpukario advokatūros fragmentai, Vyriausiojo Tribunolo jurisprudencija. Joje jis rasdavo atramą šiuolaikinės advokatūros tobulinimui, cituodavo to laiko advokatus. Ir visa tai darė šiuolaikinės advokatūros vystymosi kontekste, kai kūrėsi nauji civilinės teisės institutai – pirkimo–pardavimo sutartys, tarptautinės prekybos, hipotekos sutartys, kai sudėtingėjo turstiniai ir neturstiniai santykiai, ypač palyginus su sovietmečiu.⁶³

A. Džiegoraitis rūpinosi Lietuvos advokatūros likimu. Advokatūrai kaip profesinei korporacijai skirdamas daug dėmesio tvirtino, kad korporaciją gali ištikti liūdnas likimas, jei nebus išguitos miesčioniškumo, ciniško materialumo, dideliais honorarais matuojamo požiūrio į profesiją, egoizmo, hedonizmo, amatininkiškumo savybės.

Advokatas nemažai rašė informaciniame žurnale *Lietuvos advokatūra*. A. Džiegoraitis stebėjo advokatūros ydas ir netylėjo, nesitaikstė su jomis. Jo nuomone, advokatų skaičius Lietuvoje per didelis. Pusė advokatų susikoncentravę sositinėje. Jis baisėjosi jaunųjų advokatų įžūliu elgesiu, agresyvumu, kai jie ypač blogai atsiliepia apie vyresnius kolegas, giriasi pažintimis su teisėjais, prokurorais, iš anksto klientui žada teigiamą bylinėjimosi rezultatą. „Tai baisi destruktivi advokatūros tendencija, vulgariosios ekonomikos bei merkantilizmo intervencijos į ją padarinys, neturintis nieko bendra su advokato, laisvos profesijos atstovo, kūrybine veikla, – sielojasi A. Džiegoraitis. – Teisinės advokato paslaugos nėra ekonominės paslaugos – tai konstitucinės teisės į gynybą ir atstovavimą realizavimas – advokatas gina žmogaus teises ir laisves. Atlyginimą jis gauna ne už amatininko paslaugas, o už konstitucinę teisinę pagalbą.“⁶⁴

Teisininkas neabejojo, kad reikia keisti Advokatūros įstatymo normas, reguliuojančias priėmimo į advokatūrą tvarką, reikia kurti veiksmingą jaunų advokatų profesinio ugdymo sistemą, jaunesiems būtina kantriai ir ištvėringai mokytis „korektiško įsitvirtinimo korporacijoje meno“, reikia tobulinti advokatų padėjėjų praktikos sistemą ir t. t. Jo nuomone,

59 Algimantas Džiegoraitis, „Lietuvos advokatūros kūrimo problemos“, *Justitia* 8–9 (1992): 3.

60 Algimantas Džiegoraitis, „Redakatoriaus žodis“, *Lietuvos advokatūra* 1–2, 3–4 (2002): 1.

61 Algimantas Džiegoraitis, „Redakatoriaus žodis“, *Lietuvos advokatūra* 3, 5 (2002): 1.

62 Algimantas Džiegoraitis, „Kada atkurta nepriklausomos Lietuvos advokatūra“, *Lietuvos aidas*, 1998 m. gruodžio 10 d., Nr. 243 (7734), 13.

63 Algimantas Džiegoraitis, Vytenis Džiegoraitis, „Advokatas civilinėje byloje: praeities ir dabarties fragmentai“, *Lietuvos advokatūra* (2000/2001): 10–12; Algimantas Džiegoraitis, Vytenis Džiegoraitis, „Advokatas civilinėje byloje: praeities ir dabarties fragmentai“, *Justitia* 25, 1 (1999): 15–16; Algimantas Džiegoraitis, Vytenis Džiegoraitis, „Advokatas civilinėje byloje: praeities ir dabarties fragmentai“, *Justitia* 25, 1 (2000): 15–16.

64 „Rengti pamainą – tauriausia advokato priedermė“ (pokalbis su advokatu A. Džiegoraičiu, kalbėjosi Vaida Černiauskienė. *Lietuvos advokatūra* 4, 6 (2003): 12.

„geriau turėkime mažiau advokatų, bet kad jie būtų tikri orūs profesionalai, gerbtų savo tautą, jos unikalią savitą kultūrą, istoriją ir papročius. <...> tada <...> šalies advokatūrą <...> nuves pažangos, nuolatinės saviugdos, nuoširdaus ir atsakingo tarnavimo visuomenei, žmonėms keliu. Tai bene svarbiausias mūsų profesinės veiklos tikslas ir prasmė“⁶⁵. A. Dziegoraitis akcentavo: „Tikroji Lietuvos advokatūra (o ne kvaziadvokatūra) niekada nebus biurokratizuotos administracijos tarnaitė, nes jos paskirtis – tarnauti žmogui.“⁶⁶

Galvodamas apie advokatūrą, taip pat matydamas vis naujas Advokatūros įstatymo pataisais, A. Dziegoraitis parašė straipsnį apie advokato kvalifikacinius egzaminus⁶⁷. Teisininkas atliko plačią dalyko studiją, aiškino, kaip šis klausimas sprendžiamas Islandijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Danijoje, Liuksemburge, Olandijoje, Prancūzijoje. Teikdamas pasiūlymus vertino Lietuvos pasirinktą sistemą.

Vienu metu advokatas rašė apie pačios advokatūros trūkumus. Kaip tik tuo metu nemažai advokatų buvo išbraukta iš advokatų sąrašų, keli buvo nuteisti. Iš A. Dziegoraičio buvo paimtas interviu. Jame teisininkas pabrėžė, kad advokatūra – visuomenės santarvę ir stabilumą skatinanti jėga. Jam kėlė nuostabą, kodėl Teisingumo ministerija turi kištis į nepriklausomos korporacijos – advokatūros – reikalus, kodėl taip dažnai keičiamas Advokatūros įstatymas, kodėl siekiama neriboti advokatų skaičiaus, kodėl advokatas turi mokėti pridėtinės vertės mokestį, kodėl neatsižvelgiama į Advokatūros nuomonę rengiant Advokatūros įstatymą ir t. t.⁶⁸

Pats būdamas advokatu, nuolatos domėjosi šios profesijos, savivaldos, santykio su kitomis valstybės institucijomis problemomis. 2004 m. balandžio 6 d. įsigaliojo nauja Advokatūros įstatymo⁶⁹ redakcija, pagal kurią bet kuris asmuo, turintis penkerių metų teisinio darbo stažą, galėjo be egzaminų būti įrašytas į advokatų sąrašą. Ta proga A. Dziegoraitis vėl buvo pakalbintas⁷⁰. Tokią Advokatūros įstatymo redakciją teisininkas laikė neturinčia precedento visame pasaulyje, luošinančia ir paniekinančia advokatūrą. Teisininko nuomone, taip buvo dėl to, kad posovietinėje Rytų Europoje neregėtai padidėjo nusikalstamumas, suklestėjo laukinis kapitalizmas, o tai padidino teisiųjų paslaugų poreikį. Taip į advokatūrą pradėjo skverbtis „nežaboto agresyvumo, <...>, laukinės konkurencijos dvasia“: „Advokato padėtį visuomenėje ir korporacijoje ėmė lemti ne jo kompetencija, pareigos jausmas, didelė patirtis, padorumas ir kultūra, o jo vadinamieji ryšiai, savigyra, „gebėjimai“ sutvarkyti bylą, net atvirai deklaruojami kontaktai su šešėlinio pasaulio atstovais <...>.“⁷¹

Teisininkas pabrėžė, kad advokatai buvo eliminuoti iš naujos redakcijos įstatymo

65 „Rengti pamainą – tauriausia advokato priedermė“, *supra note*, 64.

66 Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“, *Lietuvos advokatūra* 11, 1 (2004): 1.

67 Algimantas Dziegoraitis, „Advokato kvalifikacinis egzaminas: problemos ir perspektyvos“, *Lietuvos advokatūra* 15, 1 (2005): 3–5.

68 „Advokatūrai reikia antibiotikų“ (pokalbis su advokatu doc. dr. A. Dziegoraičiu, užrašė Raimonda Karnackaitė). *Lietuvos aidas*, 1998 m. lapkričio 19 d., Nr. 228 (7719), 1, 13.

69 „Lietuvos advokatūros įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 2004, Nr. IX-2066.

70 „Advokatūra keliasi iš nokdauno“ (pokalbis su advokatų kvalifikacinių egzaminų komisijos pirmininku advokatu doc. dr. A. Dziegoraičiu, kalbėjosi Darius Sauliūnas. *Teisės žinios*. Žurnalo *Justitia* priedas 3, 6 (2004): 2–4, 13.

71 *Ibid.*, 3.

rengimo procedūrų, o pats įstatymas priimtas skubos tvarka. Taip, pasak A. Dziegoraičio, buvo priimtas ne tik pačią advokatūrą, bet ir visą teisinę sistemą „torpeduojantis“ teisės aktas. Nebuvo atsižvelgta į Advokatų tarybos, Aukščiausiojo Teismo, Teisėjų asociacijos, Generalinės prokuratūros pareigūnų, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų nuomones⁷². Kaip žurnalo *Lietuvos advokatūra* redakcinės kolegijos pirmininkas jis rašė: „<...> tokie nebuvę advokato padėjėjais ir nelaikę advokato egzamino asmenys dažnai elgiasi kaip makleriai, linkę panaudoti piktam „senus ryšius“, įgytus dirbant valdininkų luome, nepaiso etikos taisyklių, <...>, nepaiso garbingos profesinės kovos taisyklių ir pan.“⁷³

5. Valdžių padalijimas, teisinė valstybė ir advokatūra

A. Dziegoraičiui pačioje Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžioje rūpėjo teisinės valstybės idėja. Rūpėjo ir anksčiau: prisiminkite parašytą sovietmečiu jo straipsnį, kuriame jis ragino steigti administracinį teismą (žr. straipsnio 2 dalį). Savo straipsniuose jis akcentavo, kad teisinės valstybės kūrimas – sudėtingas ir ilgas procesas. Jis tikino, kad ne tik piliečiams ir jų veiksams keliama didžiuliai reikalavimai, bet ir valstybei bei jos sprendimams. O tokių reikalavimų nebuvo, todėl teisininkas akcentavo ne tik įstatymų leidėjo atliekamos teisėkūros trūkumus, bet ir vykdomosios valdžios poįstatyminių aktų ydas, taip pat teisminės kontrolės mechanizmų silpnumą ir nepakankamumą⁷⁴. Iš esmės A. Dziegoraitis po nepriklausomybės atkūrimo pirmasis Lietuvoje rašė apie administracinės teisminės kontrolės ir administracinių procedūrų teisinio reguliavimo poreikį.

Teisininkui rūpėjo valdžių padalijimo principas. Tai, matyt, buvo lemta nesenos Lietuvos teisės istorijos žinių ir gyvenimiškos patirties: „Ilgametė teismų praktika rodo, kad valstybės biurokratinis aparatas yra tradiciškai nepalankus jau pačiai stipraus ir nepriklausomo teismo idėjai.“⁷⁵

Atsikuriant Lietuvos Respublikos nepriklausomybei ir formuojantis naujai teisei sistemai A. Dziegoraitis vis akcentavo demokratinės valdžios sąrangos veiksmingumą su viena sąlyga: jei valstybė neleis vienašališko valdžios susitelkimo tik įstatymo leidžiamojėje arba vykdomojėje valdžioje. Ypač teisininkas pabrėždavo teisminės valdžios svarbą, kadangi ji formuojama kitų dviejų valdžių suderintais veiksmais. Savo ruožtu teisminė valdžia kontroliuoja įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias: „<...> teisminė valdžia nulemia visą šalies teisės į gynybos mechanizmą bei jo efektyvumą.“⁷⁶

Teisininkas pastebėjo, kad su teismo samprata glaudžiai susiję prokurorai ir advokatai, nes jie dalyvauja teismų procesuose ir tuo taip pat veikia teismų ir kitų teisės saugos institucijų veiklą. A. Dziegoraitis rašė apie konstitucinius principus, pavyzdžiui, nekaltumo

72 Ta pačia tema A. Dziegoraitis kalbėjo ir kitame interviu: Algimantas Dziegoraitis, „Teisingumo ir teisėtumo krizė apėmė advokatūrą“, *Business & Exhibitions*, 2004, Nr. 5, 84–85, 90.

73 Algimantas Dziegoraitis, „Redaktorius žodis“, *Lietuvos advokatūra* 1 (1) (2001): 1.

74 Algimantas Dziegoraitis, „Dar kartą apie teisinę valstybę“, *Justitia* 10 (1991): 1, 3.

75 Algimantas Dziegoraitis, „Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą“, *Kryžkelė* 3 (1996): 17.

76 Algimantas Dziegoraitis, „Teisė į gynybą ir advokatūra“, *Kryžkelė* 2 (2000): 8.

prezumpcijos, teisės į gynybą, turėti advokatą, nekaltumo naštos įrodinėjimo neperkėlimo kaltinamajam, teisiamajam, draudimo nuosprendį remti prielaidomis. Lietuvos teisės universiteto (dabar – Mykolo Romerio universiteto) Administracinės teisės ir proceso katedros vedėjas pabrėžė, kad minėti principai neretai valstybės institucijų veikloje pažeidžiami, be to, akcentavo nusikalstamumo augimą šalyje, visuomenės nepasitikėjimą teisėsaugos institucijomis. Jis nurodė: „<...> advokatas teismui ir prokuratūrai padėdamas visapusiškai ir objektyviai ištirti baudžiamąją bylą, ženkliai prisideda prie teisėtumo ir teisingumo, vadinasi, ir socialinio stabilumo stiprinimo šalyje.“⁷⁷

Tokį svarbų advokato vaidmenį pabrėždamas A. Dziegoraitis primindavo, kad dar labai svarbus sąžiningas ir kruopštus teisėjo darbas, kuris galutinai padeda kvalifikuotai išnagrinėti baudžiamąją bylą. Toks teisėjas padeda ir advokatui atsakingai įvykdyti savo pareigą. Šiuo atveju teisininkui buvo svarbu pasakyti, kad advokato teisės pažeidžiamos jau parengtinio tardymo metu, taip pat teisme. Neretai savo replikomis, mimika, pastabomis, prašymų atmetinėjimais siekiama advokatą pažeminti suduodant smūgį jo reputacijai. Tokį teisėsaugos pareigūnų elgesį A. Dziegoraitis vadino nekultūringu procesu – „advokatas ir prokuroras dirba ne kaip lygiateisiai proceso dalyviai“. Žinoma, teisininkas ne kartą pastebėjo, kad ir advokatai neretai pažeidžia etikos taisykles.

A. Dziegoraitis analizavo Baudžiamojo proceso kodekso normas, susijusias su advokato teisine padėtimi procese, jo pareigas ir teises. Visa tai darydamas pateikdavo ne vieną praktinį pavyzdį. To reikėjo, nes teisininkas siekė įrodyti, kad Baudžiamojo proceso kodekse reglamentuotas advokatų teisių spektras nėra pakankamas: „Advokatūra visada atlieka reikšmingą baudžiamojo persekiojimo stabdymo ir apskritai pusiausvyros tarp kaltinimo ir gynybos nustatymo funkciją, ginančią teisėtus žmogaus interesus.“⁷⁸

Teisininkas, remdamasis XIX a. vokiečių teisininko G. Glazerio mintimi apie tai, kad baudžiamasis procesas yra socialinių ir visuomeninių santykių pokyčių valstybėje seismografas, paragino teisėsaugos institucijas operatyviau reaguoti į socialinius pokyčius, visuomenei svarbias asmens teisių ir laisvių apsaugos tobulinimo problemas⁷⁹.

Teismų nepriklausomumo klausimas taip pat rūpėjo. Antai viename iš straipsnių teisininkas, minėdamas pavienius korupcijos atvejus teismuose, pabrėžė, kad šie neturėtų kurstyti visuomenės manyti, kad korupcija būdinga visai teismų sistemai. Šiuo atveju teisininkas įžvelgė teisinio reguliavimo trūkumus pabrėždamas, kad iki šiolei nėra nustatyti teisės aktai būdingi požymiai. Todėl ir teisėjo nepriklausomumui keliami reikalavimai nepakankamai sureguliuoti. Žinoma, advokatas suvokė, kad teisinio reguliavimo vis tiek neužteks – juk teisėjui ne mažiau svarbios asmeninės savybės, dorovinės ir pilietinės, profesinės ir gyvenimo patirtis, principingumas, valios tvirtumas, orumas. Tai – asmenybės savybės. Tokių jokie teisės aktai neįdiegs.

A. Dziegoraitis rėmėsi tarpukario teisininko V. Mačio mintimi apie tai, kad tikrai ne geriausiai tampa teisėjais: „Vargiai visados teisėjais esti išrinkti geriausi žmonės; geri žmonės

77 Dziegoraitis, *supra note*, 76.

78 *Ibid.*, 11.

79 *Ibid.*

*dažniausia esti lėtesni už kitus, jie nelenda pirmyn ir nenori žeminti savo agitacija savo nau-dai; teisėjais dažniausiai esti renkami žmonės landūs ir apsukrūs; tarpais jie imasi visokių priemonių savo tikslui pasiekti.*⁸⁰

Teisininkas buvo įsitikinęs, kad šie žodžiai aktualūs ir dabarčiai. O juk teisingumo vykdymas, pasak advokato, yra teisinės valstybės idėjos įkūnijimas aukščiausiu lygmeniu, teismas ypatingas, nes jis turi užtikrinti demokratinę valstybės sąrangą. Tad teisininkas kvietė suprasti, kad teismams turi būti sukurtos kuo geresnės nepriklausomumo ir teisinės kūrybos sąlygos⁸¹.

Savo straipsnių serijoje „Įstatymų karas“⁸² A. Dziegoraitis rašė apie teisės aktų nesuderinamumą, dažną jų keitimą ir pildymą, nesitarimą su profesijų atstovais, diskusijos trūkumą, vengimą laiku priimti reikiamus teisės aktus, Seimo kuluaruose suvešėjusį lobizmą. Antai nebuvo laiku sureguliuotas statybos vietų parinkimas, dėl to įvairiausiose vietose ėmė dygti degalinės, Valstybinė mokesčių inspekcija vietoj Seimo savo sprendimu pareikalavo iš įmonių surinkti akcizo delspinigius ir pan. Teisininkas pabrėžė, kad tokia neišsivysčiusia teisėkūros kultūra sėjamas teisinis nihilizmas, pesimistinės nuotaikos, keliamas nerimas, „be reikalo ardoma žmonių sveikata ir nervai“⁸³.

A. Dziegoraitis akcentavo, kad įvairios žinybos, ministerijos pačios sau rengia įstatymų projektus ir siekia išsaugoti savo monopolinę padėtį, privilegijas, norą diktuoti visuomenei sąlygas: „Tuo pretekstu, bet kiek „palakavusios“ savo projektus užsienio praktikos analogais, žinybos dažnai tik imituoja kuriamų norminių aktų pažangumą, modernumą, kuria permainų regimybę. <...> už visų šių projektų slypi <...> monopoliniai, grupiniai ir kitokie privatus interesai.“⁸⁴

Straipsnių serijoje teisininkas bandė nubrėžti vieną kitą teisės aktų požymį. Antai jis akcentavo, kad reikia vengti visaapimančio, smulkaus konkretizavimo, įstatyme turi būti nustatyti pagrindiniai principai, teisės normos neturi viena kitai prieštarauti, būtinas tikslus ir vienodas įstatymo vykdymas, informacinio balasto vengimas, visuomenės informavimas, visuomenės įtikinėjimas, kad vienos ar kitos taisyklės reikia. Pasak A. Dziegoraičio, teisėkūros subjektas turi „justi svarbiausius Lietuvos žmonių nūdienos interesus ir poreikius“⁸⁵.

Sumerimęs teisėkūros padrikumu, skubotumu nepriklausomoje Lietuvoje teisininkas klausė: kodėl nėra (arba jų labai mažai) naujų, drąsių, originalių valstybės teisės ir ekonomikos kūrimo idėjų, nuodugnių tyrinėjimų?

Teisininkas akcentavo kultūrą, dorovingumą, pilietiškumą, ypač tų, kurie rengia teisės

80 Algimantas Dziegoraitis, „Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą“, *Kryžkelė* 3 (1996): 18; Vladas Mačys, *Civilinio proceso paskaitos* (Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924), 49.

81 Algimantas Dziegoraitis, „Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą“, *Kryžkelė* 3 (1996): 16–18.

82 Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas: teisinės sistemos reforma“, *Justitia* 5 (1996): 9–10; Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (2)“, *Justitia* 6 (1996): 4–5; Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (3)“, *Justitia* 1 (1997): 8–9, 27; Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (4)“, *Justitia* 2 (1998): 6–8.

83 Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas: teisinės sistemos reforma“, *Justitia* 5 (1996): 9.

84 Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (2)“, *Justitia* 6 (1996): 4.

85 Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (3)“, *Justitia* 1 (1997): 27.

aktų projektus. A. Dziegoraitis siūlė grįsti ir motyvuoti įstatymų keitimus ir papildymus, nustatyti, kodėl galiojančiame teisės akte nebuvo vienos ar kitos normos. O svarbiausia, pasak teisininko, vienodinti teismų praktiką, subalansuoti įstatymuose numatytus bausmių kriterijus, atskirti baudžiamuosius ir administracinius įstatymus. Viso to reikia, kad nebūtų šitaip: „<...> apie kokią žmogaus teisę į teisingą bausmę galima kalbėti, jeigu nepilnametis, pavogęs seno automobilio variklį, nuteisiamas <...> 6 metų laisvės atėmimu, o išgrobstę iš bankų milijonus litų asmenys <...> nubaudžiami kelerių metų laisvės atėmimo bausmėmis ir pan.“⁸⁶

Paskutinėje straipsnių ciklo „Įstatymų karas“ dalyje A. Dziegoraitis siūlė steigti specialių darinį, korupcijos požiūriu stebintį ir kontroliuojantį teisės aktus. Jis nuolat akcentavo disciplinos, politinės atsakomybės, kompetencijos trūkumą, įvairių finansinių, ekonominių, kitokių lobistinių grupių vaidmenį kuriant tokius teisės aktus, kuriuose suformuotos landos leistų teisę interpretuoti patogiu būdu: „<...> valstybė, kurioje viešpatauja teisė ir teisingas įstatymas, gerbiamos tokios vertybės kaip tiesa ir teisingas įstatymas, demokratija, humanizmas, pilietinis žmonių solidarumas ir atjauta, pagarba žmogui, tautiškumas ir t. t., iš tikrųjų ir plačiausia šio žodžio prasme yra teisinė.“⁸⁷

A. Dziegoraičiui rūpėjo teisininko amatas. Antai savo kai kuriose kalbose teisme jis rašė, koks yra svarbus teisėtvarkos institucijų ir pareigūnų nepriklausomumas, teisinė kultūra ir profesinė patirtis: „Taip dažniausiai atsitinka, kai nusikaltimas tiriamas atkakliai įsikibus tik į vieną versiją neaprepiant visų aplinkybių ir faktų, neišigilinant į jų tikrąsias potekstes, logines ir psichologines nuostatas.“⁸⁸; „<...> mechaninis paviršutiniškas tardytojo požiūris į bylos aplinkybes, teisinės kultūros ir profesinės patirties stoka čia neišvengiamai užprogramavo klaidas.“⁸⁹

Minėta, kad A. Dziegoraitis nuolatos ieškojo teisinės valstybės kūrimo receptų ir būdų. Savo publikacijomis jis siekė visuomenei išdėstyti supratimą apie tai, kokia turi būti teisinė valstybė ir ko dar vis trūksta ką tik atsinaujinusiai Lietuvos valstybei, ilgus metus nemačiusiai ir nemąčiusiai apie teisinės valstybės pagrindus. Pirmiausia jis rašė apie valdžių padalijimą, nors suvokė: „<...> kaip rodo audringa ir prieštaringa pastarojo laikmečio postkomunistinių valstybių praktika, sklandi ir subalansuotų šių valdžių sąveika yra kol kas nepasiekiamas svajonė.“⁹⁰

Toliau teisininkas pabrėžė, kad ir valstybė, ir pilietis turi vienodai paklusti įstatymui. Laikė valdžią ir pilietį tolygiais teisių ir pareigų subjektais. A. Dziegoraičio nuomone, priartėti prie teisinės valstybės neįmanoma, jei vykdomoji valdžia nebus priversta paklusti įstatymui.

Prie teisinės valstybės pamatų teisininkas priskyrė ir advokatūrą, tiesiai siedamas ją su asmenų teisių gynba ir akcentuodamas, kad principingai vykstantis savo pareigas ir

86 Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (3)“, *Justitia* 1 (1997): 9.

87 Algimantas Dziegoraitis, „Įstatymų karas (3)“, *Justitia* 2 (1997): 8.

88 „Tiesos maiše nepaslėpsi“, Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta ginant D. Švedaitę. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela) (Vilnius: Justitia, 1998), 73.

89 *Ibid.*

90 Algimantas Dziegoraitis, „Teisinė valstybė ir advokatūra“, *Lietuvos teisė*, 1993 m. balandžio 7–20 d., Nr. 6, 1.

ginantis įstatymą advokatas nėra apsaugotas nuo administracinės savivalės. Jis rašė: „Atkakli ir principinga asmens teisių gynība – toks yra pagrindinis pasaulio advokatūros istorijos leitmotyvas, nežiūrint į nepelnytą valdininkijos pašaipą.“⁹¹

Kaip advokatas A. Dzegoraitis pabrėžė, kad praktikoje matė daugybę pavyzdžių, kai poįstatyminiai teisės aktai saugo atskirų socialinių grupių interesus. Teisininkas drąsiai rėžė kritiką vykdomajai valdžiai: „<...> teisinis nihilizmas užtvindė beveik visas valstybinio reguliavimo sritis, <...> ceitnoto sąlygomis kuriami nauji įstatymai <...>.“⁹²

A. Dzegoraitis daug svarstė ir mąstė apie teisinę valstybę, aiškino teisinės valstybės ryšį su advokatūra, kvietė atsikratyti iš sovietinio laikotarpio advokatūros paveldėto Pelenės vaidmens. Advokatas akcentavo, kad technokratai išstūmė teisininkus iš svarbiausių valstybės valdžios ir valdymo struktūrų, kuriose būtinas solidus teisinis išsilavinimas ir patirtis. Tokios tendencijos, pasak teisininko, sudaro dirvą nihilistiniam požiūriui į teisę. Savo straipsniuose teisininkas siejo advokatūrą su teisine valstybe dėl advokatų vaidmens ginant asmenų pažeistus interesus, vykdamą teisingumą. Teisininkas vis akcentuodavo advokatūros teisinio reguliavimo eklektiškumą, profesinės advokatų veiklos sampratą, advokatų įrašymo į advokatų sąrašą tvarką ir t. t.⁹³

6. Teisinė kultūra

A. Dzegoraičiui rūpėjo advokatų etikos taisyklės. Profesinę advokato etiką teisininkas tiesiogiai siejo su jo nepriklausomumu. Jo nuomone, tik advokato orumas, sąžiningumas, padorumas, korektiškumas, garbingumas ir kitos dorovinės savybės gali užtikrinti advokato profesinės veiklos laisvę ir nepriklausomumą⁹⁴.

Teisininko nuomone, advokatas, vykdydamas savo funkcijas, dažnai patiria neigiamų emocijų ir psichologinę įtampą. Nepaisant to, jis visada turi išlikti santūrus ir taktiškas. Netinkamas teismo proceso dalyvių, kolegų elgesys negali būti pagrindas netinkamam advokato elgesiui. Keturiasdešimt penkerių metų teisinę praktiką sukaukęs A. Dzegoraitis yra teigęs, kad pūtimasis, arogancija, puikybė, familiarumas, „broliavimasis“ profesionalui nepriimtinas, kenkia jo autoritetui ir geram vardui⁹⁵. Manytina, šios pastabos taikytinos bet kurios srities profesionalui.

A. Dzegoraitis trijų straipsnių cikle „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje

91 Dzegoraitis, *supra note*, 90.

92 *Ibid.*, 6.

93 Algimantas Dzegoraitis, „Aktualios teisinės valstybės ir advokatūros problemos“, *Justitia* 4 (1997): 6-9, 23-24; Algimantas Dzegoraitis, „Teisinė valstybė ir advokatūra“, *Justitia* 2 (1997): 18-19.

94 Algimantas Dzegoraitis, „Dar kartą apie teisinę kultūrą ir advokato etiką“, *Lietuvos advokatūra* 1 (2001): 10-12.

95 Algimantas Dzegoraitis, „Baudžiamosios politikos reforma ir jos iššūkiai advokatūrai“, *Lietuvos advokatūra* 7, 1 (2003): 14.

valstybėje⁹⁶ gvildeno teisinės kultūros sampratą tvirtindamas, kad neseniai atkurtoje nepriklausomoje valstybėje gajus teisinės kultūros, pilietiškumo ir tautiškumo nuosmukis. Teisine kultūra jis laikė ne tik valstybėje suformuotą aukšto lygio teisinį mąstymą, bet ir visos teisinės veiklos, t. y. asmenų ir pačios valstybės kokybės standartą. Žinoma, teisininkas rėmėsi ir istorine patirtimi cituodamas G. Rutenbergo recenziją S. Bieliackino knygai *Baudžiamųjų bylų gynimas*⁹⁷.

Kitame savo straipsnyje teisininkas gvildeno teisininkų profesinės kultūros problemas. Kalbėjo apie advokatus ir prokurorus akcentuodamas būtinybę kelti praktikuojančio teisininko prestižą, reputaciją ne tik profesine kompetencija, sąžiningu pareigų atlikimu, bet ir gebėjimu dirbti visuomenei, puoselėti teisingumo idealus, išmanyti profesinę etiką ir tradicijas. Advokatas pateikė Teisininko etikos kodekso projekto, Prokuratūros įstatymo analizę. A. Dziegoraitis akcentavo prokurorų ir advokatų pareigą reikšti pagarbą procesiniam oponentui ir visiems, su kuriais jiems tenka bendrauti vykdant profesines pareigas. Toks teisininkas, pasak advokato, pelnytų teisinės kultūros įvaizdį, žmonių simpatijas ir pagarbą: „Taktiškumas, delikatumas, tolerancija ir nuoširdumas teisinės kūrybos požiūriu visada praturtina ir įvairų apskritai sudėtingą profesinį bendravimą, teismo ir kitų teisėtvarkos institucijų darbą.“⁹⁸

7. Baudžiamoji teisė ir politika

Savo straipsniuose A. Dziegoraitis ypatingą dėmesį skyrė baudžiamajai politikai Lietuvoje. Jo straipsnių apie baudžiamąją teisę ir politiką pagrindu išleista knyga *Baudžiamoji politika Lietuvoje*⁹⁹. Baudžiamąją politiką advokatas laikė reikšminga šalies socialinės politikos dalimi, susijusia su baudžiamosios teisės priemonių panaudojimu ginant teisėtus žmogaus, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus¹⁰⁰.

Teisininko dėmesys baudžiamajai teisei nestebina. Viena vertus, jis buvo advokatas, kuris specializavosi ir baudžiamosiose bylose. Kita vertus, buvo kuriami nauji baudžiamieji įstatymai. Maža to, šalyje augo nusikalstamumas, visuomenė nesijautė pakankamai saugiai.

Straipsniuose teisininkas akcentavo, kad svarbu stabilizuoti baudžiamuosius įstatymus, kad šie sukurtų palankias sąlygas vienodai teismų praktikai. Taip pat jis nurodė aiškiai

96 Algimantas Dziegoraitis, „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje: arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje“, *Justitia* 32, 2 (2000): 2–4; Algimantas Dziegoraitis, „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje: arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje“, *Justitia* 6 (2000): 17–18; Algimantas Dziegoraitis, „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje, arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje“, *Justitia* 1 (2001): 6–7.

97 Giršas Rutenbergas, „Prof. S. Bieliackinas. Baudžiamųjų bylų gynimas“, *Teisė* 18 (1930): 129–135.

98 Algimantas Dziegoraitis, „*Ab uno disce omnes*: aktualūs prokuroro ir advokato santykių civiliniame procese etikos klausimai“, *Justitia* 3 (1998): 11.

99 Algimantas Dziegoraitis, *Baudžiamoji politika Lietuvoje: realybė ir perspektyvos* (Vilnius: Lietuvos kalinių globos draugija, 2002).

100 Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamoji politika – integrali sąvoka“, *Kryžkelė* 2 (2001): 6.

suformuluotų bausmių skyrimo kriterijų ir taisyklių tikslą – taip užtikrinama nusižengusio asmens teisė į teisingą bausmę. Teisininkas atkreipė dėmesį ir į teisėjų kvalifikaciją pasakydamas, kad neretai šalies teismų veikla skiriant bausmes yra kontroversiška, o tai sukelia nepasitikėjimą teismais, žlugdoma atsinaujinanti valstybės baudžiamoji politika, silpninami visuomenės moralės pagrindai. Taigi, advokato nuomone, bausmės turi būti proporcingos. Jis prisiminė ir Cicerono žodžius, kad per griežtas įstatymo taikymas kartais gali būti neteisingas¹⁰¹.

Advokatas stebėjo teisėjų ir pareigūnų negebėjimą atskirti baudžiamąją atsakomybę nuo administracinės, teisėjų klaidas nustatant nusikaltimu padarytos žalos dydį, atlyginantiną jos dalį, neskiriant žalos, tiesiogiai kilusios iš teisėi priešingos veikos, ir nuostolių, tiesiogiai nesusijusių su ja¹⁰².

Tą lemti galėjo nebūtinai kompetencijos stoka, bet ir teisinio reguliavimo trūkumais. Reikėjo tobulinti baudžiamąją ir administracinę atsakomybę reglamentuojančius teisės aktus. Teisininkas buvo Vyriausybės sudarytos ekspertų komisijos, turėjusios atlikti Baudžiamąjo kodekso projektų palyginamąją ir vertinamąją analizę, nariu. Komisija padarė išvadą, kad nepavyko išvengti „itin plataus veikų kriminalizavimo bei liberalizuoti, optimaliai subalansuoti bausmių sistemą“¹⁰³.

Rašydamas apie baudžiamosios teisės politiką, ypač bausmės paskirtį šiuolaikinėje Lietuvoje A. Dzegoraitis nepamiršo apžvelgti ir Lietuvos tarpukario patirties¹⁰⁴. Jis nemažai rėmėsi to meto moksliniais tyrimais¹⁰⁵.

2003 metus teisininkas laikė itin reikšmingais, nes buvo paskelbti Baudžiamasis, Baudžiamąjo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksai¹⁰⁶.

8. Kalinių globa, kitos teisės temos

A. Dzegoraitis rašė ne tik apie valstybingumą ir jo kūrybą, bet ir apie daug trivalesnius, ne tokius patrauklius klausimus. Antai jis rašė apie kalinius, įkalinimo įstaigas, lygino kalinių padėtį su Vakaruose įkalintų ir išėjusių iš kalėjimų asmenų padėtimi. Išryškino įvairius probleminius klausimus, susijusius su šiomis temomis – ne tik kalinių, bet ir personalo, dirbančio įkalinimo įstaigose, statuso problemas, psichologinius klausimus. Jis rašė: „Lietuva – nedidelis kraštas, todėl turėtume vertinti ir branginti kiekvieną žmogų – net ir nusikaltusį. Tegul jis grįžta į mūsų tarpą neturėdamas pykčio, pagiežos ir antipatijos, pasmerkęs savo juodą praeitį.“¹⁰⁷

101 Algimantas Dzegoraitis, „Nusikalstamumas ir bausmė“, *Kryžkelė 1* (1997): 9–11.

102 Algimantas Dzegoraitis, „Baudžiamosios politikos vystymosi tendencijos“, *Kryžkelė 1* (2001): 8.

103 Algimantas Dzegoraitis, „Baudžiamoji statistika: realybė ir bausmė 1988–1998“, *Kryžkelė 1* (1999): 9–11.

104 Algimantas Dzegoraitis, „Bausmė ir jos paskirtis“, *Kryžkelė 2* (1999): 8–10.

105 Diržys, A. „Lietuvos kalėjimai ir kaliniai“, *Teisė* 46 (1939): 183–190; Jonaitis, M. *Kriminalinės pedagogikos pradžios* (Kaunas: „Vilniaus“ sp., 1930).

106 Algimantas Dzegoraitis, „Naujieji baudžiamieji įstatymai ir socialinė realybė“, *Kryžkelė 2* (2002): 17–19.

107 Algimantas Dzegoraitis, „O kalėjimai netuštėja...“, *Jaunimo gretos*, 1990, Nr. 5, 25.

Rašydamas apie įkalinimo įstaigų padėtį Lietuvoje advokatas, žinoma, nepamiršo pasiremti tarpukario teisininkų atliktais tyrimais¹⁰⁸.

A. Dziegoraitis rašė apie teisėsaugos pareigūnų (tardytojų, prokurorų), netinkamą kalėjimų darbuotojų ir su nuteistaisiais. Advokatas pastebėjo ir įkalinimo įstaigų fizinių skurdumą, „prieštvanines“ nuteistųjų gyvenimo sąlygas, augantį paauglių nusikalstamumą. Jo nuomone, kalėjimų sistema turėjo būti humanizuojama ir tobulinama¹⁰⁹.

Teisininkas ne viename straipsnyje akcentavo teisingumo principą, kuris teismus įpareigojo nusikaltusiems asmenims skirti kone matematiškai individualizuotas ir proporcingas baudžiamojo poveikio priemones¹¹⁰. Advokatas svarstė apie socialinę bausmės paskirtį, kai nusikaltėlis sugeba tapti visaverčiu visuomenės nariu¹¹¹.

Teisinė moters padėtis advokatui rūpėjo dar nuo septintojo dešimtmečio, kai jis rašė apie moterų teises darbo rinkoje. Po nepriklausomybės atkūrimo advokatas apžvelgė teisinę ir socialinę moters padėtį baudžiamosios teisės kontekste, ypač jos padėtį grįžus iš įkalinimo įstaigų. A. Dziegoraitis su apgailestavimu teigė, kad po grįžimo paprastai moters niekas nelaukia, ji susiduria su visiška vienatve ir skurdu. Šiuo atveju teisininkas akcentavo reikšmingą valstybės vaidmenį, Moterų ir vyrų lygybės deklaracijoje įtvirtintas lygias galimybes lavintis, dirbti ir kitas vertybes¹¹².

A. Dziegoraitis rašė apie atskirus teisės šakų institutus. Antai straipsnyje apie taikos sutartis ragino teisėjus kiekvienu konkrečiu atveju kruopštumo tikrinant taikos sutarties sąlygas, skatino neskubėti jų tvirtinti, kantriai aiškinti šalims apie tokios sutarties sudarymo procesines pasekmes. Savo poziciją advokatas grindė praktiniais pavyzdžiais, nepamiršdamas pasiremti tarpukario civilinės teisės „žvaigždės“ V. Mačio knyga *Civilinio proceso paskaitos*¹¹³.

Kadangi A. Dziegoraitis buvo Malonės komisijos nariu, jį domino malonės instituto ypatumai¹¹⁴. Institutų analizėse teisininkas visada atkreipdavo dėmesį į jų istorinę raidą, tarpukario Lietuvos patirtį. Advokatas rašė apie teisesines politines reformas, pavyzdžiui, baudžiamosios politikos reformą¹¹⁵.

A. Dziegoraitis dalyvavo administracinės teisės kodifikavimo diskusijose¹¹⁶. Konkre-

108 Pavyzdžiui, R. Burokas, „Nusikaltėlis ir bausmė“, *Židinys*, 1936, Nr. 5–6, 536–543.

109 Algimantas Dziegoraitis, „Kova su nusikalstamumu: realybė ir viltys“, *Kryžkelė* 2 (1997): 4–7.

110 Algimantas Dziegoraitis, „Atpildas visada turi būti teisingas“, *Kryžkelė* 1 (1998): 20–22.

111 Algimantas Dziegoraitis, „Kriminalinė bausmė ir probacija teisinėje valstybėje“, *Justitia* 5 (1998): 10–11, 20–22; Algimantas Dziegoraitis, „Nusikalstamumas, kriminalinė bausmė ir probacija“, *Kryžkelė* 2 (1998): 6–9.

112 Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos baudžiamoji politika: teisinė ir socialinė moters padėtis“, *Kryžkelė* 1 (2000): 15–18.

113 Algimantas Dziegoraitis, „Taikos sutartys“, *Justitia* 11 (1992): 2; Algimantas Dziegoraitis, „Ar taikos sutartys užmirštos?“, *Justitia* 10 (1992): 2.

114 Algimantas Dziegoraitis, „Prašome patenkinti mano malonės prašymą“, *Justitia* 7 (1991): 2–3; Algimantas Dziegoraitis, „Malonė pasmerktajam mirti“, *Justitia* 12 (1991): 1, 3; Algimantas Dziegoraitis, „Malonė – savarankiškas baudžiamosios teisės institutas“, *Kryžkelė* 1 (2005): 14–16; Algimantas Dziegoraitis, „Malonė – teisingumas ir gailėstingumas“, *Kryžkelė* 1 (2007): 13.

115 Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamosios politikos reforma ir jos iššūkiai advokatūrai“, *Lietuvos advokatūra* 7, 1 (2003): 12–14.

116 „Sovietinės kodifikacijos erai sudie?“, *Teisės žinios* 3, 3 (2003): 8–11.

čiai jis svarstė Administracinių teisės pažeidimų kodekso¹¹⁷ likimą Lietuvoje, kuris buvo paskelbtas dar sovietinėje Lietuvoje. Teisininkas buvo įsitikinęs, kad reikia tokio kodekso, kuris apimtų ne tik fizinių, bet ir juridinių asmenų administracinę atsakomybę.

Teisininko mintimis remtasi žiniasklaidoje tikintis gauti aiškų atsakymą į sudėtingus klausimus. A. Džiegoraitis nevensgė konstruktyvios kritikos. Antai, kalbėdamas apie Seimo rinkimų ir Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymų projektus, nurodė, kad teisės aktų rengėjai sukėlė kontroversiją, kad jis pasigedo atsakingo jų požiūrio¹¹⁸.

Teisininkas savo straipsniuose rėmėsi rašytojų, psichologų, pedagogų mintimis, sociologiniais tyrimais, statistiniais duomenimis, užsienio valstybių patirtimi. Jam buvo svarbios reiškinių priežastys, neretai glūdinčios ekonomikoje, nedarniose šeimose, visuomenės kultūroje, nepagarboje žmogui ir pan.

9. Administracinės teisės mokslo ir studijų pradininkai

A. Džiegoraitis savo publikacijose vis nurodydavo, kad šalyje trūksta supratimo apie valstybės valdymą, elementarių žinių apie administracinę teisę¹¹⁹.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo didžiausias indėlis administracinės teisės mokslo vystymosi srity priskirtinas A. Andruškevičiui. Tai liudija jo akademiniai darbai: be gausybės straipsnių, jis parašė dvi kapitalines monografijas¹²⁰, kuriose pirmą kartą nepriklausomoje Lietuvoje siekta aiškiai išdėstyti administracinės teisės sampratą, galiojimo sritis.

Žinoma, negalima nepaminėti tarpukariu studentų surašytų administracinės teisės paskaitų konspektų¹²¹, sovietmečiu parašyto K. Lapinsko ir P. Petkevičiaus vadovėlio¹²² ir pirmosios M. Römerio monografijos iš administracinės teisės *Administracinis teismas*¹²³.

A. Džiegoraičio nuopelnų irgi negalima nuneigti. Jis vadovavo Mykolo Romerio universiteto Administracinės teisės ir proceso katedrai. Sumanyta parašyti tris knygas iš administracinės teisės. Viena iš jų, pati pirmoji, turėjo vadintis *Administracinė teisė. Bendroji dalis*. Taip nepriklausomoje Lietuvoje pasirodė pirmasis administracinės teisės vadovėlis.

117 „Administracinių teisės pažeidimų kodeksas“, *Vyriausybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.

118 BNS, „Konstitucinis Teismas svarsto Liucijos Baškauskaitės prašymą“, *Lietuvos aidas*, 1998 m. spalio 29 d., Nr. 213, 3.

119 „Tobulumo pakopos: svečiuose pas advokatą Algimantą Džiegoraitį“ (pokalbį užrašė Stanislovas Balčiūnas). *Lietuvos švyturys*, 2005, Nr. 12, 8.

120 Arvydas Andruškevičius, *Administracinės teisės pricipai ir normų ribos* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004); Arvydas Andruškevičius, *Administracinė teisė: bendrieji teorijos klausimai valdymo aktų institutas ginčo santykių jurisprudenciniai aspektai* (VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008).

121 Petras Vilutis, *Administracinė teisė. Bendroji dalis* (Kaunas: VDU Teisių fakultetas, leidėjas – M. Kriaučiūnas, 1939); *Administracinės teisės konspektas*. Pagal prof. Biržiškos programą. Rankraščio teisėmis, 1935; Vanagas, S. *Administracinė teisė (užrašai)*, paruošti prisilaikant 1936/1937 m. m. prof. Biržiškos administracinės teisės programos. Rankraščio teisėmis, 1937.

122 Kęstutis Lapinskas, Pranas Petkevičius, *Tarybinė administracinė teisė* (Vilnius: Mintis, 1980).

123 Mykolas Römeris, *Administracinis teismas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928).

Jo mokslinis vadovas ir redaktorius buvo A. Dziegoraitis¹²⁴. Tai buvo pirmoji iš trijų knygų. Matyt, dar planuota rašyti administracinio proceso¹²⁵ ir administracinės teisės specialiosios dalies vadovėlius. Sunki ir lemtinga teisininko liga neleido įgyvendinti šių planų.

10. Lietuvos tradicijų ir teisės istorijos puoselėtojas

Lietuvos pedagogas, žurnalistas S. Balčiūnas ėmė interviu iš A. Dziegoraičio. Žurnalistui ypatingą įspūdį paliko advokato namai: „Keistas jausmas apima, kai iš triukšmo alsuojančios senamiesčio gatvelės šalia Prezidentūros patenki į advokato Algimanto Dziegoraičio buveinę. Ir ne todėl, kad pirmiausia į akis krinta Lietuvos karaliaus Mindaugo ar kunigaikščio Gedimino portretai ar modernizmo neuosčiusių dailininkų paveiksai ant sienų, bet ypatingai širdį šiluma užlieja, kai, peržengęs slenkstį, atsistoji ne ant persiško kilimo, o ant takelio, panašaus į tuos, kokius dar pokario metais mūsų kaimų močiučių vos ne kiekvienoj švarioj gryčioj, svetainėj ar seklyčioj patiestą pamatydavai, iš margaspalvių skudurėlių išaustą. Tuo takeliu advokatas svečią ir vedasi į Vilniaus senamiesčiui erdvų kambarį, kurio sienos paslėptos už knygomis perpildytų lentynų – pradedant <...> maldaknygėmis, kodeksais ir jų komentarais, žodynais ir baigiant Lietuvos ir pasaulio klasikų veikalais, valstybės veikėjų, prezidentų raštais ar net poezijos rinkiniais bei meno reprodukcijų albumais.“¹²⁶

Istorinių tradicijų namuose puoselėjimas nebuvo vienintelė platforma. Nesuklysimė pastebėję, kad teisininkui jo akademinėje ir teisinės praktikos veikloje buvo svarbi Lietuvos valstybės istorija, ypač teisės istorija. Jis profesionaliai domėjosi Lietuvos tarpukario teise. Parašė straipsnių seriją apie Lietuvos teisininkų draugijos veiklą ir jos pasiekimus 1920–1940 m.¹²⁷, Lietuvos teismus¹²⁸, jam buvo įdomūs tarpukario teisininkų likimai¹²⁹.

Straipsniuose A. Dziegoraitis minėjo visus garsiausius tarpukario Lietuvos teisininkus: M. Römerį, P. Leoną, A. Janulaitį, Z. Toliušį, J. Robinzoną, J. Banaitį, P. Stravinską,

124 Audrius Bakaveckas, Algimantas Dziegoraitis, Audronė Dziegoraitienė, Adolfas Gylis, Raimundas Kalesnykas, Birutė Pranevičienė, Edmundas Rusinas, Stasys Šedbaras, Algimantas Urmonas, Dainius Žilinskas, *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005).

125 Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros 2005 m. vasario 11 d. susirinkimo protokolas Nr. 1ATK-7. Mykolo Romerio universiteto archyvas, b. 2.19-22-09, l. 23.

126 *Ibid.*

127 Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1938 m.)“, *Justitia* 1 (1989): 2; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1939 m.)“, *Justitia* 1 (1989): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1937 m.)“, *Justitia* 5 (1989): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1936 m.)“, *Justitia* 6 (1989): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1935 m.)“, *Justitia* 7 (1989): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1934 m.)“, *Justitia* 9 (1989): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1933 m.)“, *Justitia* 4 (1991): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1925 m.)“, *Justitia* 8 (1991): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos teisininkų draugijai – 70 metų“, *Justitia* 4 (1990): 1.

128 Algimantas Dziegoraitis, „Respublikos teismams – 70 metų“, *Justitia* 50 (1135) (1988 m. gruodžio 15-21 d.): 4.

129 Algimantas Dziegoraitis, „Šviesios asmenybės. Jurgis Byla“, *Justitia* 6 (1991): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Brangus vardas“, *Atgimimas*, 1989 m. gruodžio 8 d. – gruodžio 15 d., Nr. 43 (56), 2.

V. Burkevičių, Č. Butkį, K. Šalkauskį, V. Stankevičių, R. Skipitį, D. Zaunių, V. Mačį, M. Šurną, S. Šilingą, A. Tumėną, V. Poželą, J. Vileišį, L. Noreiką ir kitus. Tai buvo retai kam žinomos po pusšimčio okupacijos metų pavardės. A. Dzegoraitis stengėsi visuomenei atskleisti to meto teisės problemas, iššūkius, teismines institucijas ir asmenybes tarsi atiduodamas pagarbą tiems, kurie buvo tiek metų pamiršti, neįvertinti, tarytum laiko sunaikinti. Teisininkas ne tik minėjo iš užmaršties prikeltas teisininkų pavardes, bet ir rėmėsi jų atliktais tyrimais tiek rašydamas apie teisininko profesinę etiką, tiek apie valstybingumą ar teisinę valstybę.

Advokato domėjimasi Lietuvos teisės istorija ir norą tęsti lietuviškas advokatūros tradicijas liudija jo kaip žurnalo *Lietuvos advokatūra* redakcinės kolegijos pirmininko žodžiai: „Žurnalu „Lietuvos advokatūra“ siekiama tęsti prieškarinio Lietuvos leidinio „Lietuvos advokatų tarybos apyskaita“, ėjusio iki 1940 metų, tradiciją.“¹³⁰

A. Dzegoraičiui rūpėjo ne tik istorija. Kaip Teisininkų draugijos nariui jam buvo įdomios ir to meto Teisininkų draugijos perspektyvos, likimas¹³¹. Gan greitai po nepriklausomybės atkūrimo teisininkas ėmė fiksuoti šalies Teisininkų draugijos pasyvumą, taip pat kvieisti šalies inteligentiją elgtis aktyviau, vengti politinės demagogijos, korupcijos, nuoširdžiai siekti valstybės stiprinimo, o ne imituoti tokius tikslus¹³². Jis ir vėliau vis pabrėždavo teisininkų pasyvumą, atsargumą, kai kada ir nekompetentingumą, nepaisant gražių tikslų¹³³.

11. Knygų kolekcininkas

Teisininkas buvo didelis knygų kolekcininkas. Juokaudavo tvirtindamas, kad priklauso knygų partijai. Pradėjo kolekcionuoti knygas dar studijų metais Vilniaus universiteto Teisės fakultete. Apie jo knygų kolekciją sklاندė legendos. Antai ir spaudoje¹³⁴ tvirtinama, kad viena vertingiausių asmeninių bibliotekų šalyje priklausė A. Dzegoraičiui. Pasak jo, bibliotekoje buvo apie penkiolika tūkstančių leidinių, iš kurių didelė dalis susijusi su tarpukario lietuvių literatūros istorija. Advokatas pastebėjo turįs daugelį J. Basanavičiaus, Maironio, kitų originalių leidinių. Teisininkas kolekcionavo ir užsienio valstybių literatūrinių šedevrų pirmuosius leidimus, pavyzdžiui, didžiavosi pirmuoju V. Hugo romano *Vargdieniai* leidimu. Akivaizdu, kad teisininkas ne tik kolekcionavo knygas, bet jas ir skaitė. Antai žurnalistei R. Baltrušaitytei išsitarė, kad knygos jam suteikė „istorinį pažinimą, kalbos įtaigą, platų žodyną, fantazijos lakumą, kokio nesuteiks jokie internetiniai erzalai. Man vargiai pavyktų iš atminties padeklamuoti bent vieną sonetą, tačiau duokite truputį laiko pasirengti, ir

130 Algimantas Dzegoraitis, „Redaktorius žodis“, *Lietuvos advokatūra* 1, 1 (2001): 1.

131 Algimantas Dzegoraitis, Egidijus Kurapka, Stasys Šedbaras. „Lietuvos teisininkų draugija: prieš 80 metų, šiandien ir rytoj“, *Justitia* 6 (2000): 2–4.

132 Algimantas Dzegoraitis, „Inteligentija ir teisė“, *Justitia* 13 (1991): 3.

133 G. D. „Temidės tarnų pokalbis“, *Justitia* 6 (1991 m. birželio 1–15 d.): 1.

134 Renata Baltrušaitytė, „Namų bibliotekų blizgesys ir skurdas“, *Veidas*, 2005 m. vasario 10 d., Nr. 6, 56–58.

galėsiu kalbėti valandų valandas bet kuria aktualia tema¹³⁵.

Teisininko erudiciją liudijo jo advokato praktika, moksliniai straipsniai. Advokatas savo kalbose teismuose nevengė remtis klasikine literatūra, taip pabrėždamas ne tik erudicijos poreikį teisininkui, bet ir tai, kad teisininkas turi domėtis ne tik teise, bet ir daugeliu kitų dalykų, kurie jam padeda geriau suprasti ginamuosius, atstovaujamuosius, patį gyvenimą. Antai, gindamas asmens teisės bendrauti su savo sūnumi, su kuriuo riboja bendravimą buvusi sutuoktinė, A. Dziegoraitis pasirėmė L. Tolstojaus žodžiais apie pyktį ir jo pasekmes, šiuo atveju kenkiančias vaikui¹³⁶.

Savo straipsniuose teisininkas nevengė remtis filosofais, pavyzdžiui, Aristotelio, Platonu, Senekos, Sokrato, Cicerono, C. Beccaria'os, Ch. L. de Montesquieu, A. de Tocqueville'io, O. Spenglerio, W. Wundto, I. Kanto, B. Spiro ir kitų mintimis apie valstybės ir teisės reiškinius¹³⁷.

Nuomones grindė ne tik savo mintimis, bet ir žymių pasaulyje advokatų citatomis, pavyzdžiui, R. Harris'o chrestomatine knyga *Advokatūros mokykla*, žymaus teisininko M. Vinnaro, britų kriminologo D. Chapman'o, XIX a. advokato V. Spasovičiaus ir kitų žodžiais, rėmėsi Rytų kultūros išminčių traktatais¹³⁸. Citavo pirmąjį Lietuvos banko valdytoją V. Jurgutį, prancūzų rašytoją O. de Balzacą, Makedonijos karalių Pilypą II ir t. t.¹³⁹

Labiausiai savo knygų kolekcijoje teisininkas vertino lietuviškas knygas, spaudos draudimo metais leistas lietuviškas maldaknyges, kuriose, jo nuomone, tilpo visa teisė, kultūra ir moralė. Teisininko nuomone, jo biblioteka nebuvo itin specializuota: čia buvo galima rasti knygų apie teisę, politiką, filosofiją, ekonomiką, istoriją, logiką, etiką, enciklopedinių žodynų. A. Dziegoraitis teigė: „<...> padorus lietuvis pagal savo galimybes suras būdą įsigyti vertingų ne tiek savo kaina, o turiniu lituanistikos leidinių antikvariniuose knygynuose. <...> gera, turininga, ypač turinti išliekamąją vertę, lietuviška knyga yra geriausia dvasinė ir materialinė investicija.“¹⁴⁰

Išvados

A. Dziegoraitis dar sovietmečiu kėlė teisinės valstybės klausimą siūlydamas steigti administracinį teismą arba bent jau tam tikrų ginčų nagrinėjimą perkelti į teismus. Jis priešinosi tvarkai paskutine instancija ginčams, kylantiems iš viešosios teisės, palikti viešojo administravimo subjektus.

135 *Ibid.*, 58.

136 Vilniaus m. II juridinės konsultacijos advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta atstovaujant ieškovui V. Keruliui (Vilnius: Mintis, 1984), 39.

137 Algimantas Dziegoraitis, „Kultūra ir teisė“, *Justitia* 1 (1992): 1.

138 Algimantas Dziegoraitis, „Rinkos keliai ir klystkeliai“, *Justitia* 3 (1991): 3; Algimantas Dziegoraitis, „Teisinė valstybė ir advokatūra“, *Lietuvos teisė*, 1993 m. balandžio 7–20 d., Nr. 6, 1, 6; Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamoji politika – integrali sąvoka“, *Kryžkelė* 2 (2001): 6 ir t. t.

139 „Tobulumo pakopos: svečiuose pas advokatą Algimantą Dziegoraitį“ (pokalbį užrašė Stanislovas Balčiūnas). *Lietuvos švyturys*, 2005, Nr. 12, 6–9.

140 *Ibid.*, 7.

Teisininkas aktyviai dalyvavo Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo procesuose ne tik dėstydamas savo nuomonę apie teisinę valstybę publicistikoje ir mokslo straipsniuose, bet ir dalyvaudamas įvairiose visuomeninėse organizacijose, pavyzdžiui, Lietuvos piliečių chartijoje.

Po nepriklausomybės atkūrimo advokatas daug dėmesio skyrė rengiamiems įstatymams, ypač susijusiems su advokatūra, teismais, pilietybe, baudžiamaisiais ir administraciniais įstatymais. Jis priklausė darbo grupei, rengiančiai Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekstą.

Teisininkas nuolatos akcentavo valdžių padalijimo principą tikėdamasis stiprios teisminės valdžios, apskritai teisėsaugos institucijų, taip pat ir Lietuvos advokatūrą. Jam rūpėjo teisėkūros problemos. Jis išvelgė didžiules ydas ir trūkumus, ypač dėl to, kad nebuvo nusistovėjusių teisėkūros principų ir taisyklių. Savo straipsniuose kone pirmasis rašė apie administracinių procedūrų poreikį, valstybės valdymo ir administracinės teisės išmanymo trūkumą.

Keturiasdešimt penkerių metų teisinę praktiką sukaupęs mokslininkas daug dėmesio skyrė teisininkų profesionalumui, etikai apibrėžti, teisei kultūrai vystyti. Jam rūpėjo ir ne visai populiarios temos, taip pat kalinių ir kalinimo įstaigose dirbančių pareigūnų statusas ir problemos.

A. Džiegoraitis buvo pirmojo nepriklausomoje Lietuvoje administracinės teisės vadovėlio mokslinis redaktorius ir koordinatorius.

Teisininkas žavėjosi lietuviškomis tradicijomis. Ypač jį traukė Lietuvos teisės istorija. Visuose jo straipsniuose būdavo atgarsių iš tarpukario teisės, kuri buvo pamiršta per penkiasdešimt okupacijos metų.

Advokatas buvo išskirtinės erudicijos, kultūros, estetikos žmogus. Jis buvo didelis knygų kolekcininkas. Didžiausia vertybė jam buvo lietuviška knyga.

ALGIMANTAS DZIEGORAITIS – STATESMAN AND JURIST

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article is dedicated to the memory of Algimantas Dziegoraitis. The article reviews professional biography and bibliography data. Significant attention is paid to the jurist's scientific and publicist activities, helping to reveal essential thoughts and ideas, which he cultivated throughout his long professional career, which lasted at least 45 years. His thoughts on the rule of law, the separation of powers, legal culture, requirements for lawyers, and the role of the legal profession demonstrate his inexhaustible wisdom and strong value system.*

This article is based not only on A. Dziegoraitis' scientific work and insights into current affairs, but also on archival material, uncovering evidence of his education, degree documents, positions held, and social activities. Archives kept at Mykolas Romeris University were used, along with various interviews and articles published in the media. The author thanks A. Dziegoraitis' widow, Regina Gražina Dziegoraitienė, and his son, Vytenis Dziegoraitis, for the information and material provided.

Keywords: *Algimantas Dziegoraitis; rule of law; separation of powers; lawyer, advocacy; legal culture.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: administrative law, legal history.

ALGIMANTAS DZIEGORAITIS IR KAI KURIOS NŪDIENOS AKTUALIJOS TEISĖS POŽIŪRIU

Alfonsas Vaišvila

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas alfonsas@mruni.eu

Pateikta 2024 m. spalio 10 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 25 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-02

Naudodamasis proga dalyvauti leidinyje, skirtame Algimantui Dziegoraičiui, šiai šviešiai asmenybei atminti, galvojau, kokia tema būtų artimiausia gerbiamo Kolegos dvasiai ir kuriai jis, žiūrėdamas į mus iš amžinybės, „pritartų“ arba net pats pageidautų dalyvauti ją aptariant. Tačiau apsispręsti nelengva, nes Algimantas Dziegoraitis priklausė kultūrologiniai orientuotiems teisininkams, kuriems buvo sudėtinga „sutilpti“ buvusioje etatistinėje sovietų teisinėje sistemoje, pagrįstoje valdžios prioritetu, teisę tapatinusioje su bet kokio turinio įstatymu. Teisė A. Dziegoraičiui – tai ne bet kokia valstybės valdžios valia, išreikšta įstatymu, o prigimtines žmogaus teises pripažįstanti elgesio taisyklė, turinti leidimų-paliepimų proporcingumo pavidalą, orientuojantį skirtingų interesų žmonės kompromisui, o per jį – santarvei ir sugyvenimui.

Sovietmečio aplinkoje, kurioje vyravo nepagarba asmeniui ir teisei, A. Dziegoraitis nesiekė valstybinės tarnybos (trumpai ėjo Teisingumo ministro pavaduotojo pareigas). Jis rinkosi advokato profesiją, kad būtų arčiau žmonių, ypač tų, kurie kokiu nors būdu konfliktavo su sovietiniu režimu, talkintų jiems ginant savo teises. Tai iš dalies rodė ir jo Leningrado universitete apginta disertacija aniems laikams kiek neįprasta tema „Konkursas tarybinėje civilinėje teisėje“. Konkursas savo prigimtimi – demokratinė sąvoka, orientuojanti į pasirinkimo galimybę ir teisę. Sovietinėje sistemoje, kurioje viskas buvo griežtai reglamentuota ir galiojo principas: „draudžiama viskas, kas nėra įstatymu tiesiogiai leidžiama“, tai buvo kažkas naujo ir ateities požiūriu viltingo.

A. Dziegoraičio pažintinių interesų ratą, kuris apėmė ne vien tik jurisprudenciją,

liudijo ir jo kruopščiai kaupta didžiulė asmeninė biblioteka, kurioje itin gausu buvo įvairios tematikos literatūros, ypač leistos tarpukario Lietuvoje, kurioje teisė dažniausiai buvo aptarinėjama bendrame Lietuvos ir Vakarų kultūros kontekste. Tai nebuvo kolekcininko aistra, o nuolatinis siekis kaupti žinias savo humanistinei erudicijai plėsti, ieškoti idėjų ir argumentų rengiamiems moksliniams straipsniams, taip pat savo kaip advokato kalbų įtaigumui teismuose sustiprinti.

Atsikūrus nepriklausomai Lietuvai, tęsdamas šią vertybinę liniją A. Dziegoraitis daug rašė apie teisės viršenybę grindžiamą teisinę valstybę, leido žurnalą *Lietuvos advokatūra*, vadovavo jo redkolegijai. Advokatūrai kėlė užduotį tapti realia atsvara kaltintojo vienašališkumui, kvietė ją vadovautis ne tik teisėtumo, bet ir teisingumo principais. Formavo teisei valstybei būdingą advokato idealą, grindžiamą ne tik solidžiu teisiniu išsilavinimu, bet ir nuodugniu pažinimu tos gyvenamos epochos, kurioje veikia pati teisinė sistema¹.

Orientuojantis į šią A. Dziegoraičio plėtotos teisės kaip vyraujančios vertybės intenciją, bandoma aptarti kai kurias dabartines politines, teises aktualijas siekiant įsitikinti šios krypties metodologiniu veiksmingumu atpažįstant kai kurias jų santykio su teise tendencijas.

Naujos kėsinimosi formos į teisę kaip vertybę. Pastaruoju metu dėl tam tikrų įvykių pasaulyje domėjimasis tarptautine teise, jos likimu tampa aktualesnis negu domėjimasis vidaus teisės problemomis, nes tarptautinių santykių pokyčiai kėsinasi į daugelio žmonių egzistencines teises. Tai pirmiausia susiję ir su atbundančia tendencija vėl tapatinti teisę su bet kokio turinio įstatymu, grupine nauda. O tai reiškia teisės vaidmens daryti poveikį žmonių elgesio socialumui menkėjimą. Antai šiuolaikinė Putino Rusija, kartodama nacistinės Vokietijos tradiciją, teise laiko visa tai, kas naudinga Rusijai. Jei tarptautinė teisė draudžia kėsintis į Ukrainos suverenitetą, tai tokios tarptautinės teisės Putino Rusija nepripažįsta, bet kai Vakarų šalys, baudamos agresorę, ketina nusavinti jos turtą užsienyje Ukrainos naudai, Rusija tuoj pat prisimena jos pačios ką tik atmestą tarptautinę teisę ir tokį nusavinimą smerkia kaip prieštaraujantį tarptautinei teisei. Tokiomis sąlygomis vis mažiau aktuali teisė kaip leidimų-paliepimų vienovė, bet labai populiarus bet kokio turinio įstatymas tiek kiek jis gali legalizuoti ir bet kurią politinės valdžios savivalę, versti teisininkus nuolankiais šios savivalės vykdytojais. Putiniškosios Rusijos konstitucinio teismo teisėjai pasirodę viską, ką režimas smurtu pagrobs Ukrainoje, legalizuoti remdamiesi to paties smurtautojo priimamais įstatymais ir aiškinti Konstituciją taip, kad šis aiškinimas sutaptų su smurtautojo imperinės politikos tikslais. Bendrosios kompetencijos teismų teisėjai, remdamiesi tais pačiais smurtautojo norminiais aktais, irgi priversti skirti drakoniškas bausmes savo piliečiams už bet kokią pasisakymą prieš šiais „įstatymais“ legalizuotą ir elementarią žmogaus teises paneigiančią savivalę. Šitaip Rusijos teismai priversti pereiti nuo tarnavimo žmonėms prie tarnavimo diktatoriškai valdžiai. Tai reiškia, kad Putino Rusijoje išnyksta teisininkai (juristai) ir lieka tik legistai, savo priimamais sprendimais ir nuosprendžiais tampantys ne

1 Algimantas Dziegoraitis, „Aktualios teisinės valstybės ir advokatūros problemos“, *Justitia* 10, 4 (1997): 6–9, 23–24; Algimantas Dziegoraitis, „Kriminalinė bausmė ir probacija teisinėje valstybėje“, *Justitia* 17, 5 (1998): 10–11, 20–22 ir kt.

teisingumo vykdytojais, o smurtaujančios valdžios bendrininkais.

Teisė kaip leidimų-paliepimų pusiausvyra visada eina kartu su teisingumu ir bendruoju gėriu, o įstatymas gali skelbti teises be pareigų arba pareigas, nesukuriančias teisių, ir dėl to reikšti grupinę naudą ar net atvirą nusikaltimą. Todėl suprantama, kodėl totalitariniuose režimuose itin nemėgstama teisė (teisingumas) ir itin šlovinamas įstatymas (teisėtumas). Tik remiantis teise, o ne įstatymu atsiranda pagrindas teigti, kad Rusijos teisė į suverenitetą, atskirtą nuo pareigos gerbti kitų tautų teisę į suverenitetą, nustoja būti teise ir virsta agresyvia privilegija, įgyvendinama smurtu ir dėl to smerkiama civilizuoto pasaulio tiek kiek jis pripažįsta teisės kaip leidimų-paliepimų pusiausvyros viršenybę.

Rusija, ignoruodama tiek tarptautinę teisę, tiek ir teisę apskritai, vadindama savo agresiją prieš Ukrainą ne karu, o „specialia karine operacija“, pati prieš savo valią skelbia teroristine valstybe, nes masinės kitos šalies žmonių žudynės ir civilizacijos griovimas nepaskelbus karo pagal visus tarptautinės teisės aktus laikoma terorizmu. Karas arba terorizmas: jei šiuo atveju – ne karas, tai – terorizmas. *Tertium non datur*. Žinoma, kad teroristai nepripažįsta ir elgesio su karo belaisviais taisyklių, nes terorizmo akcijoje nėra ir negali būti belaisvių (jie yra tik karo metu). Teroristų akcijoje yra tik įkaitai ir grobis. Neatsitiktinai Putino Rusija pareiškė, kad ji teis į nelaisvę paimtus Ukrainos „Azovstal“ gynėjus kaip nusikaltėlius. Šiuo ketinimu, o pastaruoju metu ir viešai žudydama belaisvius, ji pateikė dar vieną papildomą savo akcijos kaip teroristinės įrodymą. Remiantis teise, aukos teisė gintis (priešintis) – teisėta veikla, pagal terorizmo logiką – „nusikaltimas“, kuris turi būti baudžiamas, kad tai būtų pamoka visiems, norintiems pasipriešinti siekiui teisės viešpatavimą keisti jėgos viešpatavimu.

Į šią teisės negerbimo tendenciją savaip įsijungia net ir krikščioniškų bažnyčių vadovybė, linkusi versti bažnyčią priedėliu prie esamo režimo politinių institucijų siekiant pateisinti, paremti bet kokią valdžios politiką, taip pat ir agresyvią. Maskvos ir visos Rusijos stačiatikių bažnyčios patriarchas Kirilas į agresorės Rusijos karius, siunčiamus žudyti Ukrainos žmonių, 2022 m. kreipėsi tokiais žodžiais: „Nebijokite prarasti savo gyvybių, nes tai nuplauna visas padarytas žmogaus nuodėmes.“ Dar daugiau, žudyti ir žūti siunčiamus Rusijos karius jis lygina su Jėzumi, kuris ryžėsis savo paties egzekucijai, kad atpirktų žmonių nuodėmes². Suprask – juo žudikas su didesniu vidiniu džiaugsmu ir savęs išsižadėjimu žudys Ukrainos žmones, tuo labiau bus apsivalęs nuo turimų ir būsimų nuodėmių. Šiuo atveju specialiai prisimintas Kristus, nors ir iškreipta prasme, kad jo vardu įtikinamiau ir įtaigiau būtų galima pakviesti Rusijos stačiatikių minias žudyti, taip pat ir masiškai, Ukrainos žmones. Šitaip Kirilo palaimintas „tikėjimo broliš“ turįs dvasiškai pasijusti einantis į šį žygį ne tik „nusiplauti visas nuodėmes“, bet ir atlikti „kilnią misiją“ – kurti Rusijos imperiją, be atodairos naikinti Ukrainos žmones nuo kūdikio iki suaugusio, nes, pasak Kirilo, šis karas turįs ir „metafizinį pagrindą“ – totaliai sunaikinti priešą.

Remiantis spaudos pranešimais, šį stačiatikių bažnyčios pajungimą imperinei Rusijos

2 „Patriarchas Kirilas kreipėsi į rusų karius: žūtis Ukrainoje nuplaus visas nuodėmes“, *Delfi*, 2022 m. rugsėjo 26 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/world/patriarchas-kirilas-kreipesi-i-rusu-karius-zutis-ukrainoje-nuplaus-visas-nuodemes-91326571>.

politikai patriarchas Kirilas tęsė ir sveikindamas agresijos prieš Ukrainą sumanytoją, vykdytoją V. Putiną jo 70 metų jubiliejaus proga. Pasak Kirilo, ne kas kitas, o Dievas pastatęs Putiną prie valdžios vairo. „Dievas jus atvesdino į valdžią, kad galėtumėte vykdyti ypatingos svarbos <...> tikslą“, suprask – kurti naujo tipo imperiją. „Dievo parinktajam“ paklūstantis patriarchas paragino visus tikinčiuosius „melstis už Putino sveikatą“, kad naujasis Kirilo dievas suteiktų Putinui papildomų jėgų masiškiau žudyti Ukrainos žmones ir pačiam intensyviau nužmogėti.

Tačiau šitoks Kirilo elgesys nėra ir nebuvo vienišas istorijoje. Siekį pajungti bažnyčią valstybės agresijai skatinti ar užgrobtų žemių aneksijai legalizuoti ne kartą naudojo totalitariniai režimai. Ir taip būta ne tik viduramžiais. Lietuva tai patyrė ir XX a. pradžioje. L. Želigovskiui užgrobus Vilniaus kraštą ir siekiant „referendumu“ legalizuoti šios agresijos rezultatus, Lenkijos valdžia 1921 m. lapkričio 30 d. paskelbė dekretą „Dėl rinkimų nuostatų“, kuriais ne tik uždraudė visus lietuvių laikraščius – galimą opozicinę agitaciją, bet aneksijai pasitelkė ir krašto katalikų bažnyčias, iš kurių sakyklų grasinta „amžinosiomis pragaro bausmėmis tiems, kurie nepritartų prisijungimui prie motinėės Lenkijos“³. Tokiu pat „referendumu“ Rusija 2014 m. siekė legalizuoti okupuoto Krymo aneksiją.

Teisės požiūriu keistai į Rusijos karą prieš Ukrainą sureagavo ir Romos popiežius Pranciškus. Jis nors ir pasmerkė Kirilo pastangas pajungti bažnyčią imperinei politikai, o patį Kirilą įvardijo „Putino patarnautoju“⁴, bet Rusijos karą pavadino „Putino karu“, o rusų tautą – „didžia“, tarsi Ukrainoje kariautų ir žudytų ne „didi“ rusų tauta, o tik pats Putinas su Šoigu ir kt. Siekdamas sutapatinti agresoriaus ir jo aukos kančias, popiežius inicijavo ar sankcionavo Romoje procesiją, kurioje rusė ir ukrainietė nešė neva tą pačią abiejų tautų kančią simbolizuojantį kryžių. Postuluojama, kad agresorius ir jo auka „vienodai kenčia“. Agresoriaus kančia yra savanoriška ir savanaudiška, jis laikinai kenčia, kad užgrobtų naujas teritorijas, pavergtų jų žmones, o jų kančias paverstų nuolat truncančiomis ir agresoriui naudingomis. Jis renkasi kančią kaip būtiną, bet laikiną kelią į grobį, kuris agresoriaus kančią ateityje paverstų jo džiaugsmu. Todėl jo kančia niekada neverta padorių žmonių užuojautos. Uždėti agresoriaus ir aukos tautoms tą pačią kančią reiškiantį simbolį įmanoma tik neigiant skirtumą tarp teisės ir neteisės, tarp agresoriaus ir jo aukos.

Nepagarba teisei reiškiamą ir raginant neginti teisę. Vokietijos „intelektualų“ laiške Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos vyriausybės tų šalių politikai 2022 m. raginti neteikti ginklų Ukrainai, o Ukraina – siekti paliaubų su Rusija bet kokia kaina⁵. Teisine kalba tai reikštų netrukdyti Rusijai kuo greičiau ir kuo mažesniu savo krauju pavergti nepriklausomą valstybę, pasirinkusią laisvės, žmogaus teisių, demokratijos ir teisinės valstybės kelią. Tai raginimas atsisakyti valios priešintis, nors be tokios valios nėra ne tik laisvės, bet ir paties žmoniškumo. Būtent valia priešintis skiria vergą nuo laisvo žmogaus.

3 Algimantas Liekis, *Teisė ir teisingumas Lietuvoje, I* (Vilnius, 2008), 138–139.

4 Guy Faulconbridge, „Russian Orthodox Church scolds Pope Francis after ‘Putin’s altar boy’ remark“, *Reuters*, 2022 m. gegužės 4 d., <https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-says-no-agreement-reached-possible-meeting-between-putin-pope-francis-2022-05-04/>.

5 Pranešimas Delfi, 2022 m. gegužės 22 d.

Tokį patį kvietimą gyventi ne teisės, o jėgos viešpatavimo sąlygomis, susijusį su karu Ukrainoje, 2023 m. kovo 30 d. demonstravo ir Austrijos parlamento „Austrijos laisvės partijos“ (FPÖ) frakcija. Ji atsakė išklausti parlamente Ukrainos prezidento kalbos demonstratyviai palikdama posėdžių salę. Turintiems mažiau jėgos esą ne tik nedera siekti laisvės, bet ir nepatogu net apie ją kalbėti, apie tai klausyti, nes tai gali ižesti stipriojo monopolį į laisvę. Laisvės „skelbėjai“ paliko parlamento salėje savo „popierinius atstovus“ – lenteles su užrašais „Vieta taikai“ ir „Vieta neutralitetui“, nes taika jiems – tai sutartis be laisvės, teisės ir teisingumo, o tik nusilenkimas stipriojo valiai. Panašią prasmę jie teikė ir neutralumui, kuris šiuo atveju sietinas su kvietimu pasyviai stebėti, kaip naikinama artimo teisė ir jos kuriamas pasaulis. Bet tas, kas negina teisės konkrečiu atveju, pasak R. Iheringo, negina ir teisės apskritai. O neginama teisė neegzistuoja.

Vykdytojas kaltas, o jam įsakęs nusikalsti nekaltas. Problemos, susijusios su teisės vaidmens menkinimu, stebimos ir Lietuvos valstybės institucijų veikloje. Viena iš jos formų – sistemos baimė. Vieni faktai teisės požiūriu smerkiami, kiti faktai kaip pirmųjų priežastys laikomi teisei neprieštaraujančiais. Lietuvos Seimas 1998 m. liepos 16 d. priėmė įstatymą, kuriuo KGB (ru. *Komitet gosudarstenoj bezopasnosti*) pripažintas nusikalstama organizacija, o štai SSKP-LKP, tą KGB įkūrusi, jam vadovavusi, įpareigojusi jį daryti sunkius nusikaltimus: tremti į Sibiro pražūtį tūkstančius Lietuvos žmonių, nurodinėjusi kaip kankinti ir žudyti suimtuosius, tyčiotis iš žuvusių Lietuvos partizanų palaikų pagal šį įstatymą, nenusikalstama. Kitaip sakant, KGB – tai šios partijos sumanytų ilgalaikių ir sistemingų nusikaltimų vykdymo įrankis, skirtas kuo efektyviau šiuos nusikaltimus vykdyti ir pačios partijos diktatūrai garantuoti. Bet kaltas įrankis.

Šiuo atveju sąmoningai ar nesąmoningai vadovautasi viduramžių taisykle: *Princeps legibus solutus* (Įstatymai valdovo nevaržo arba jam negalioja)⁶. Pagal šią taisyklę nusikalsti gali tik pavaldiniai (šiuo atveju – KGB, NKVD), bet negali nusikalsti tie (SSKP-LKP), kurie įsako pavaldiniams šiuos nusikalimus daryti. Pirmuosius galima įstatymu pripažinti nusikaltėliais, juos teisti, o štai antrųjų – nevalia, nes jie priklauso aukštesnei kastai – nusikaltimų sumanytojų, nusikaltimus vykdyti įsakytojų kastai. Todėl oficialiai jie visada turi atrodyti esą elgiasi teisėtai, visada tinka padoriai kompanijai. Remiantis šia logika, visos dorybės kildinamos ne iš teisės, o iš jėgos, kuri viską išteisina ir viską pateisina. Kinijos užsienio reikalų ministerijos atstovas, atsižvelgiant į 2023 m. kovo 17 d. spaudos pranešimą, gindamas Rusijos prezidentą V. Putiną nuo Tarptautinio teismo persekiojimo, ragino tarptautinę bendruomenę ir toliau gyventi pagal šią viduramžių taisyklę: „*Valstybių vadovai turi imunitetą nuo tarptautinės teisės.*“

Taip sąmoningai ignoruojamas faktas, kad gyvename ne XIV ir ne XVI, o XXI amžiaus civilizacijos sąlygomis, kai oficialiai galioja ne jėgos, o teisės viršenybės principas, pagal kurį visi asmenys, nepriklausomai nuo socialinės padėties, yra lygūs prieš civilizuotą įstatymą ir vienodai jam pavaldūs. Būtent šią civilizuotą valstybių valią išreiškiantis Tarptautinis

6 Šis principas istorijoje žinomas ir nusakytas kitais žodžiais: *Prima Sedes a nemine juridicatur* (Sosto pirmasis negali būti teisiamas).

baudžiamasis teismas (TBT) 2023 m. kovo 17 d. Hagoje pasmerkė Kremliaus ir jo advokatų bandymą toliau gyventi pagal minėtą viduramžių taisyklę ir išdavė arešto orderį suimti ir teisti sunkių nusikaltimų prieš Ukrainą sumanytoją, organizatorių ir įsakytoją Rusijos prezidentą V. Putiną, pasiuntusį savo pavaldinius masiškai žudyti Ukrainos žmones, grobti jų vaikus, naikinti jų civilizaciją.

Šis Teismo sprendimas, neatsižvelgiant į tai, bus Putinas suimtas ir nuteistas ar ne, savaime yra itin svarbus teisinis precedentas, panaikinantys iki šiol trukusią viduramžių tradiciją ir sugrąžinantis teisės viršenybės principo galiojimą ne tik į vidaus teisę, bet ir į tarptautinę baudžiamąją teisę. Apie tai buvo pasakyta nuomonė ir 1946 m. Niurnbergo tribunolo įstatuose, teisiant Vokietijos vyriausybę ir konkrečius jos narius už panašaus tipo nusikaltimus: įsakantis nusikalsti pavaldus baudžiamajai atsakomybei, kaip ir jo įsakymų vykdytojas. TBT įsteigimas ir jo veikla⁷ – tai praktinis Niurnbergo įstatų galiojimo atkūrimas XXI a. sąlygomis⁸.

TBT sprendimas yra reikšmingas metodologinis teisinis pagrindas (orientyras) ir šiuo metu sprendžiant Lietuvos Seime klausimą dėl SSKP-LKP pripažinimo nusikalstama organizacija, veikusia lygiai taip pat, kaip anuo metu nacistinė Vokietijos vyriausybė. Priešingu atveju reikštų, kad Lietuvos Seimas, pripažindamas KGB nusikalstama organizacija, o ją įsteigusią ir nusikaltimams daryti įpareigojusią SSKP-LKP laikydamas teisėta, toliau pritaria minėtai viduramžių taisyklei, nepritaria minėtam TBT sprendimui⁹, teisės viršenybės principui ir netiesiogiai solidarizuojasi su Kremliumi ir Pekinu, kurie siekia, kad ir XXI amžiaus pasaulis gyventų pagal viduramžių taisykles¹⁰.

Tendencija gyventi ne pagal teisės, o pagal asmeniškai nusistatomas arba tik konkretiems asmenims naudingas elgesio taisykles. Vyraujant individualizmo ideologijai, absoliutinai asmens prioritetą, formuojasi individualistiniai judėjimai (antivakserių, suverenų, piliečių, reikalaujančių dvigubos arba daugybinės pilietybės, suprantamos savanaudiškai...), kurie oficialiai pasiskelbia gyvenimą pagal savo pačių susikuriamas taisykles, naudingas tik jiems, skirtingas nuo viešosios teisės nustatomų. Palaikymo ir paskatų ši tendencija susilaukia ir iš viešosios valdžios. Lietuvos Konstitucinis Teismas 2011 m. rugsėjo 28 d., veikiamas Europos Žmogaus Teisių Teismo ir naikindamas ribą tarp teisiųjų ir neteisiųjų santykių, pripažino ir „kitas šeimos formas“ vienodai legalias šalia Konstitucijoje įtvirtintos¹¹. Premjerė I. Šimonytė 2022 m. gegužės 3 d. irgi viešai teigė: šeima yra visa tai, ką atskiras asmuo laiko šeima. Teisinis turinys šalinamas ir iš kitų fundamentaliųjų teisiųjų

7 Tarptautinis baudžiamasis teismas įsteigtas 1998 m. liepos 17 d., įsigaliojo 2002 m. liepos 1 d.

8 Tačiau, pragmatizmui dažnai nusveriant teisės viršenybę, sunku prognozuoti TBT sprendimų likimą praktikoje. Mongolija, pasirašiusį Romos statutą ir tuo įsipareigojusi vykdyti TBT sprendimus, atsisakė 2024 m. vykdyti minėtą TBT išduotą arešto orderį V. Putino atžvilgiu.

9 Lietuva ratifikavo TBT įsteigusį Romos statutą 2003 m.

10 Plačiau žr.: Alfonsas Vaišvila, „Sovietų Sąjungos komunistų partijos-Lietuvos komunistų partijos pripažinimo nusikalstama organizacija pagrindai“, iš *Priešiška ideologija: iššūkiai ir atoveiksmiai* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2024), 59–60.

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

sąvokų, tarp jų ir iš pilietybės... Žinoma, kad pilietybės teisinį turinį (tapatumą) sudaro asmens ir valstybės abipusis susisaistymas teisėmis ir pareigomis. Į šią teisių ir pareigų priklausomybę pilietybėje kėsinamasi „dvigubos arba daugybinės pilietybės“ institutu, kuriam pavedama naikinti pilietybėje valstybės ir piliečio abipusiškumą. Siekiama, kad Lietuvos piliečiu būtų pripažinta teisė būti asmeniui, gyvenančiam užsienyje, turinčiam kitos valstybės pilietybę, bet atleistam nuo pagrindinių Lietuvos piliečio pareigų savo valstybei: nemokančiam valstybės išlaikymo mokesčių ir neįsipareigojusiam ją ginti agresijos atveju.

Taip kuriama ne tik teisinė, vertybinė, bet ir loginė sumaištis: formaliai toks Lietuvos pasą turintis asmuo – Lietuvos pilietis, o kaip pareigų Lietuvai neturintis – ne pilietis. Be to, Lietuvos pasą išdavimas tokiam asmeniui gali būti traktuojamas ir kaip dokumento klastojimas, nes Lietuvos pasas išduodamas asmeniui, nevykdančiam pareigų Lietuvai ir dėl to neturinčiam teisės į tokį pasą. Bet jei šį abipusiškumą paneigiantį santykį valstybė vis dėlto nori įtvirtinti įstatymu kaip pilietybę, tai reiškia, kad iš pilietybės sąvokos norima pašalinti teisinį turinį, daiktus vadinti netikrais pavadinimais, klaidinti visuomenę, kad ji prarastų gebėjimą skirti teisę nuo neteisės. Bet nežinant, kur prasideda ir baigiasi teisė, kaip pagal ją elgtis?

Dviguba pilietybė be pareigų Lietuvai toliau gilina nepagarbą teisei ir tuo, kad pažeidžia lygiateisiškumo principą Lietuvoje gyvenančių piliečių atžvilgiu – jų teisės saistomos pareigų Lietuvos valstybei, o nuolat gyvenančių užsienyje Lietuvos piliečių tokios pat teisės nebūtų saistomos pareigų. Be to, dvigubą pilietybę siūlyta suteikti tik Lietuvai „draugiškoje šalyje“ gyvenantiems ir tų šalių pilietybę turintiems lietuviams, t. y. įtvirtinti užsienio lietuvių diskriminaciją pagal gyvenamąją vietą ir taip dar vienu aspektu pažeisti tą patį lygiateisiškumo principą.

Įstatymai, kurie ignoruoja piliečių lygiateisiškumą, nėra nei teisiniai, nei atitinkantys Konstituciją. Be to, kur nėra lygiateisiškumo, ten nėra ir pačios teisės kaip kylančios iš lygiateisiškumo. Galbūt intuityviai tai jausdami, Lietuvos piliečiai net dviejuose referenduose buvo nepakankamai aktyvūs ir tokiu būdu netiesiogiai pasakė dvigubai pilietybei „ne“. 27 Europos valstybės, laiknčios save teisinėmis, bet legalizuodamos „dvigubą pilietybę“, liudija, kad pragmatizmo viršenybė jos kelia aukščiau teisės viršenybės, kviečia gyventi vis siaurėjančioje teisės ir teisingumo galiojimo srityje.

Lygiateisiškumas nelaikomas visuotiniu įpareigojančiu teisės principu sprendžiant ir kitus visuomenei reikšmingus klausimus. Štai Vilniaus mero ir Vidaus reikalų ministrės sprendimu K. Škirpos Atminimo lentos pakabinimas prie buvusios pirmosios komendantūros Vilniuje pastato, negavus formalaus valdžios leidimo, paskelbiamas neteisėtu ir pati atminimo lenta sunaikinama pavydėtiniu operatyvumu (kitą dieną po jos pakabinimo). O štai Naujoje Vilnioje pastatyta stela lenkų okupacinės kariuomenės įgulos buvimo šioje vietoje (1922–1939) šimtmečiui paminėti stovi jau daugiau kaip metus, nors oficialiai irgi skelbiama neteisėtai („be savivaldybės leidimo“) pastatyta ir dar propaguojanti Lietuvos žemių okupaciją, o sykiu ir totalitarinį režimą, vykdžiusį tą okupaciją. Matyt, Vilniaus merui ir minėtos ministerijos vadovei atrodė, kad Lietuvos žemių okupaciją šlovinantys paminklai yra didesnės vertybės lietuvių tautai ir todėl uoliau saugotini negu pastangos pagerbti

Lietuvos valstybės atkūrimo idėją 1941 m. ir ją vykdyčiusius asmenis (1941 06 22–27 sukilimas).

Šiame valdžios ir piliečių konflikte visuomenę itin supriešino Viešojo administravimo įstatymo 31 str.¹², nustatęs teisei ir Konstitucijai galimai priešingą tvarką: „*Jei per prašymo nagrinėjimo terminą, nustatytą šiame įstatyme, nėra priimtas sprendimas, laikoma, kad priimtas neigiamas sprendimas, kurį asmuo gali apskųsti Administracinių ginčų komisijai.*“ Jame palaimintas ne tik valdžios neveikimas, jos arogancija piliečių atžvilgiu, bet ir pats neveikimas skelbiamas veikimu, t. y. daiktai vadinami netikrais vardais, o nepagarba asmens teisėms – pagarba. Tuo siekiama pirmiausia tarnauti ne piliečiams, o valdininkams, kad tais atvejais, kai jiems sunku surasti argumentų visuomenėje nepopuliariam neigiamam sprendimui pagrįsti, jie galėtų tokių argumentų visai nenurodyti, nutylėti, o tylėjimą, kaip minėta, traktuoti kaip neva argumentuoto neigiamo sprendimo priėmimą ir taip neveikimu riboti piliečių teises, kurstyti nesusipratimus tarp valdžios ir piliečių. Šiuo atveju konstitucinis piliečių (tautos) prioritetas valdžios atžvilgiu („*valdžios įstaigos tarnauja žmonėms*“, 5 str. 3 d.), būdingas teisinei valstybei, slaptai keičiamas valdžios prioritetu, būdingu autoritarinėms, totalitarinėms valstybėms.

Leidimas skųstis neturint ką skųsti. 31 straipsnis siekia dar toliau. Jis leidžia valdininkui per minėto įstatymo nurodytą 30 dienų (28 str.) terminą nepranešti pareiškėjui apie jo prašymo atmetimo argumentus, nulėmusius jo prašymo atžvilgiu neigiamą sprendimą, bet kartu suteikia pareiškėjui teisę skųsti tokį jam nežinomą „sprendimą“ minėtai ginčų komisijai. Šiuo atveju nesunku įžvelgti užslėptą demagogiją: pareiškėjui suteikiama teisė, kuria jam sunku ar neįmanoma pasinaudoti, nes pareiškėjas, negavęs atsakymo-oficialaus rašto ir dėl to nežinodamas jo prašymą neigiamai nulėmusio sprendimo argumentų, faktiškai netenka ir realios teisės skųstis Administracinių ginčų komisijai, nes tiesiog neturi ką skųsti. Juk skundžiamas ne pats neigiamas sprendimas, o jo argumentai. Tik dėl jų komisijoje ar teisme vyksta ir gali vykti ginčas.

Toks mąstymas buvo būdingas ir sovietams. Sovietų konstitucija skelbė sąjunginių respublikų teisę išstoti iš Sovietų Sąjungos, bet nenustatė tokio išstojimo įstatyminio mechanizmo, todėl leido valdžiai išoriškai atrodyti „demokratiškai“ ir sykiu skelbti neteisėtą bet kokį bandymą pasinaudoti tokia „išstojimo teise“ ir griebtis smurto prieš bandančius šia teise pasinaudoti.

Minėto įstatymo 31 straipsnis, slaptai įtvirtindamas valdžios pirmumą piliečių atžvilgiu, rodo, kaip lengva žodžiais drausti autoritarizmą, totalitarizmą, jų propagandą, ir kaip sunku tokių režimų apraiškas pastebėti ir jų išvengti norminant konkrečias viešojo administravimo sritis.

Akivaizdu, kad tarnauti piliečiams galima tik veikimu, priimant tiek pozityvius, tiek ir negatyvius sprendimus, bet kiekvienu atveju oficialiu raštu nurodant tokių sprendimų dalykinius ir teisinius pagrindus. Neigiamo sprendimo priėmimas reikalauja net ir didesnio valdininkų loginio aktyvumo negu teigiamo sprendimo atveju, nes reikia išsamiai nurodyti

12 Valstybės žinios, 1999 06 07, Nr. VIII-1234.

atsisakymo išduoti leidimą argumentus – esminę sprendimo dalį, kurią ir galima ginčyti Administracinių ginčų komisijoje. To nedarant sąmoningai ar nesąmoningai iškeliamas minėtas valdžios pirmumas prieš piliečius, o su juo legalizuojama ir atitinkama valdžios savivalė piliečių atžvilgiu.

Čia paminėti tik keli faktai (nekalbant apie įvairias kriminalinės agresijos, neteisėtos imigracijos legalizavimo formas) – pavienės aiškėjančios apraiškos, būdingos bendrai tendencijai, vis naujais ir grubesniais būdais menkinti teisę kaip vertybę, ją ignoruoti ar siaurinti jos galiojimo lauką. Šią tendenciją galima pavadinti teisės krize, kuri labai primena situaciją, susiklosčiusią Europoje prieš II pasaulinį karą, kuris tada irgi prasidėjo vis plačiau atsisakinėjant nuo teisės kaip vertybės, jos vietą laipsniškai užleidžiant pragmatizmui ir agresyviai grupiniam interesui, labiau pasitikinčiam jėga negu teise.

Žmonija laikas nuo laiko tarsi pavargsta nuo teise grindžiamos tvarkos. Žmogiškas gyvenimas jai pasirodo nuobodus, nedinamiškas ir svarbiausia – neatitinkantis atskirų socialinių grupių išaugusios jėgos ir jų siekio plėsti savo laisvę ir artimo laisvės sąskaita. Todėl viršų ima noras vis dažniau gyventi ne pagal civilizacijos, o pagal asmeninės naudos, savavališkai nusistatomas taisykles, arba pagaliau – pagal gamtos tvarką, kuriamą jėgos.

2024 m. spalio 8 d.

POLITINĖ (POLITIKŲ) ATSAKOMYBĖ

Mindaugas Kukaitis

Lietuvos advokatūra

Elektroninis paštas mindaugas.kukaitis@advokatura.lt

Pateikta 2024 m. rugsėjo 10 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 8 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-03

Santrauka. Tinkamai apibrėžta ir veiksminga politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus lemia visuomenės pasitikėjimą valdžia, skatina efektyvų, atsakingą ir teisingą valstybės valdymą. Politinė (politikų) atsakomybė apima bene visas atsakomybės rūšis: civilinę, baudžiamąją, konstitucinę, drausminę, moralinę atsakomybę. Straipsnio autoriaus nuomone, nepaisant to, kad Lietuvoje politikų atsakomybė yra galima, tačiau teisinis reguliavimas vis dėlto yra nepakankamas, todėl privalo būti tobulinamas.

Straipsnyje akcentuojama, kad Lietuvoje būtų tikslinga įtvirtinti tiesioginę politikų atsakomybę už priimtus aiškiai klaidingus, neatsakingus ir (ar) už netinkamai vykdant pareigas priimtus sprendimus. Tikėtina, kad patobulintas teisinis reguliavimas užtikrintų geresnę priimamų sprendimų kokybę, būtų skiriama daugiau dėmesio galimam priimto sprendimo (ir priimto norminio akto) poveikio vertinimui, analizei. Be kita ko, galima daryti prielaidą, kad, įtvirtinus tiesioginę politikų atsakomybę numatantį reguliavimą, taip pat sumažėtų ir priimamų (keičiamų) teisės aktų skaičius, kuris šiuo metu yra itin didelis. Politikų atsakomybė turi būti reali, todėl minėtų veiksmų įgyvendinimas padėtų užtikrinti ne tik politikų atsakomybę, bet ir skaidrų sprendimų priėmimą, o kartu tai būtų ir vienas iš lemiamų veiksmų visuomenės pasitikėjimui valdžia.

Reikšminiai žodžiai: politinė (politikų) atsakomybė; skaidrus ir sąžiningas valstybės valdymas; piktnaudžiavimas valdžia; visuomenės įsitraukimas; teisingumas; įstatymų leidyba; poveikio vertinimas.

Įvadas

Nagrinėjama politinė (politikų) atsakomybės tema nėra vien tik teisinė, ji yra tarpdisciplininė, jai svarbi teisė ir politologija. Nors politinės (politikų) atsakomybės tema gana plačiai aptariama viešojoje erdvėje, tačiau teisės mokslo šaltinių, kuriuose būtų analizuojama politikų (politinė) atsakomybė, nėra gausu. Apie politinę (politikų) atsakomybę vis dažniau pradėta kalbėti po visuomenėje iškilusių, plačiai ir garsiai nuskambėjusių situacijų. Pavyzdžiui, akcija „Skaidrinam“ parodė, kad ši (ne)atsakomybė visada buvo Lietuvos savivaldybėse. O „MG Baltic“ bylos pavyzdys¹, paraginęs visuomenę plačiau kalbėti apie tiesioginę politikų atsakomybę, skatino nepamiršti, kad atsakomybė privalo būti reali. Žinoma, straipsnyje visų plačiai ir garsiai nuskambėjusių atvejų įvardyti neįmanoma, todėl akcentuotinas analizuojamos temos kontekste keliamas klausimas ir siekiama išsiaiškinti, ar Lietuvoje politinė (politikų) atsakomybė apskritai egzistuoja, o jeigu egzistuoja, tai kokia apimtimi.

Analizuojant minėtą temą norima atskleisti, kokia yra faktinė būtinybė teisiškai reglamentuoti politikų atsakomybę, koks šiuo metu yra politikų atsakomybės teisinis reglamentavimas ir kokių pokyčių reikia reglamentuojant politinę (politikų) atsakomybę. Straipsnyje aptariami duomenų analizės metodu ištirti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai, teismų sprendimai, doktrina. Taikant lyginamąjį metodą siekiama atskleisti Lietuvoje ir užsienio valstybėse įtvirtintą reguliavimą, jo skirtumus ir panašumus, taip pat paanalizuoti, ar užsienio valstybių teisinės praktikos pavyzdžiai galėtų būti perkeltami ir pritaikomi Lietuvos teisiniame reguliavime. Teleologinis teisės aiškinimo metodas padėjo išsiaiškinti įstatymų leidėjo ketinimus, o sisteminis analizės metodas – įvertinti statistinius duomenis ir jų santykį su nagrinėjamos temos problemomis. Moksliniame darbe, be kita ko, keliamas tikslas nustatyti ir įvertinti, ar tinkamai apibrėžta ir veiksminga politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus lemia visuomenės pasitikėjimą valdžia, skatina efektyvų, atsakingą ir teisingą valstybės valdymą.

1. Politinės (politikų) atsakomybės reglamentavimo būtinumas

Nėra teisių be pareigų, nėra laisvių be atsakomybės. Politikai išrinkti visuomenės, leidžia įstatymus, kitus norminius teisės aktus, privalomus visuomenei, paskiria ir atleidžia valstybės pareigūnus. Tačiau politikai turi atstovauti visuomenei, o ne sau. Politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus yra būtina demokratijos sąlyga. Politikų atsakomybė už priimtus sprendimus yra svarbi dėl keleto esminių priežasčių, kurios užtikrina veiksmingą, skaidrą ir teisingą valdymą demokratinėse visuomenėse. Aiškiai ir realią politinę (politikų) atsakomybę stiprina šios teisinės ir demokratinės valstybės vertybės ir garantijos:

1 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024“.

Skaidrumas ir sąžiningumas. Tinkamas visuomenės informavimas apie politikų veiksmus ir jų pasekmes yra vienas iš politikų veiklos atskaitomybės būdų, kuris mažina korupcijos ir netinkamo valdymo riziką. Skaidrumo principas užtikrina aiškumą, atvirumą, o sąžiningumo principas yra tarsi visos teisės sistemos pamatas. Skaidrumas ir sąžiningumas – tai pagrindiniai demokratijos principai, demokratijos garantai, kurie reikalauja, kad valdžios institucijų veiksmai ir sprendimai būtų atviri, viešai prieinami, lengvai suprantami ir atliepiantys visuomenės lūkesčius.

Visuomenės pasitikėjimas valdžia. Nuolatinės, viešos diskusijos ir politikų veiklos vertinimas padeda išlaikyti ir (ar) atkurti visuomenės pasitikėjimą valdžios institucijomis. Visuomenės pasitikėjimas valdžia yra gyvybiškai svarbus stabiliai ir veiksmingai valstybei, nes toks pasitikėjimas skatina pilietinį dalyvavimą ir demokratijos stiprėjimą. Kai visuomenė pasitiki valdžia, ji ją gina kaip valstybingumo simbolį. Kai pasitikima ir ginami išrinkti atstovai, ginama ir valstybė.

Atskaitomybė ir visuomenės interesų atstovavimas. Šiuo atveju atskaitomybė turi būti suprantama kaip politinės atsakomybės sudėtinė dalis. Atsakomybės principas reikalauja, kad politikai būtų atsakingi už savo veiksmus prieš visuomenę ir atskaitingi visuomenei. Politikai, žinodami, kad atsakomybė už asmeninius ir kolegialius sprendimus bus neišvengiama, yra labiau linkę atidžiai apsvarstyti savo veiksmus, konsultuotis su ekspertais ir ieškoti geriausių sprendimų, naudingų visuomenei. Tai padeda užtikrinti, kad politikai laikytųsi savo pažadų, atsiskaitytų visuomenei už savo veiksmus ir veiktų visuomenės, o ne asmeninių ar partinių interesų labui.

Mažesnė klaidų ir piktnaudžiavimo valdžia tikimybė ir korupcijos prevencija. Politikoje, kaip ir kiekvieno žmogaus gyvenime, klaidos yra neišvengiamos. Pasakytina, kad esminis skirtumas yra tada, kai klaidos susijusios tik su tais, kurie suklydo, o visai kitaip yra tada, kai politikų sąmoningai ar nesąmoningai priimti, tikėtina, klaidingi sprendimai iš esmės susiję su visa visuomene. Politika – tai vienas iš būdų, kuriuo galima užtikrinti sklandų valstybės funkcionavimą, todėl būtina apsisaugoti nuo klaidų, piktnaudžiavimo valdžia ir galimos korupcijos politikoje. Dėl šios priežasties reikia apibrėžti aiškias ribas, kad politikai savo „galia“ naudotųsi atsakingai, efektyviai ir teisingai. Be to, itin svarbu, kad politikai, turėdami valdžios galias, nevykdytų vien baudimo ir bauginimo politikos, kad visuomenė pati kurtų savo ir valstybės progresą ir ateitį, o ne prašytų valdžios paramos, pagalbos, leidimo ir pan.

Seimas Lietuvoje kasmet priima vidutiniškai 700 įstatymų². Lietuvoje kasmet priimamų įstatymų skaičius yra žymiai didesnis už kitų Europos Sąjungos valstybių parlamentuose priimamų įstatymų skaičių. Pavyzdžiui, Estijos parlamentas kasmet priima vidutiniškai 160 įstatymų, Latvijos – 200 įstatymų, Lenkijos – 190 įstatymų, Vokietijos – 115 įstatymų. Lietuvoje 50 proc. įstatymų Seime priimama skubos ar ypatingos skubos tvarka, o Suomijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Lenkijoje – 5 proc., Estijoje – 10 proc.³ Remiantis viešai skelbiamais duomenimis, 2023 metais Lietuvoje galiojo 1938 įstatymai

2 „Teisės aktų registras“ (TAR), žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActSearch>.

3 Remiantis Europos sąjungos valstybių narių parlamentų viešai skelbiamais duomenimis.

ir 8953 įstatymų pakeitimo įstatymai, 46 450 nutarimų ir 14 346 jų pakeitimo nutarimai, 53 593 įsakymai ir 54 503 jų pakeitimo įsakymai⁴. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė (toliau – Valstybės kontrolė) 2024 m. balandžio 24 d. paskelbė naują audito ataskaitą, skirtą teisėkūrai ir teisinio reguliavimo poveikiui įvertinti. Valstybės kontrolė nurodė, kad „Lietuva iš kitų Europos Sąjungos valstybių išsiskiria itin didele ir vis augančia užregistruojamų teisėkūros iniciatyvų gausa, iš kurių priimama apie 66 proc. 2020–2023 m. (Seimo I–VII sesijos) priimti 2 469 teisės aktai, iš jų 7 proc. – naujos redakcijos įstatymai ar įstatymai, kuriais reglamentuojami iki tol neregamentuoti santykiai. Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad galiojančių teisės aktų stebėseną nėra laikoma teisėkūros stadija, o teisėkūros iniciatyvos nėra grindžiamos poveikio vertinimų rezultatais“⁵. Apibendrinant Valstybės kontrolės ataskaitoje pateiktus duomenis galima teigti, kad poveikio vertinimas privalo būti vienas iš teisėkūros ciklo etapų. Tam, kad būtų išvengta arba iki mažiausio galimumo sumažinta teisės klaidos tikimybė, žalos atsiradimas ir sustiprintas pasitikėjimas politikais, visų pirma, turėtų būti nustatomas teisinis ir faktinis būtinumas keisti ar kitaip reglamentuoti atitinkamą institutą. Tik po to turėtų būti atliekama teisėkūros iniciatyva, poveikio vertinimas, ir tada, po išsamių diskusijų, turėtų įvykti teisės akto priėmimas, po kurio privalomai vyktų nuolatinis monitoringas (stebėjimas), nustatoma, ar teisės aktas tinkamai sureguliuo institutą ir (ar) poveikio vertinimas buvo atliktas tinkamai. Šio ciklo laikymasis padidintų visuomenės pasitikėjimą, kad priimtas naujas teisinis reguliavimas bus kokybiškas ir klaidos ar piktnaudžiavimo valdžia tikimybė bus kiek įmanoma labiau sumažinta.

Visuomenės įtrauktis. Svarstymas apie politikų atsakomybę skatina piliečių įsitraukimą ir dalyvavimą politiniame procese, pasitikėjimą renkama politikais, nes konkretus pasirinkimas tampa teisėto lūkesčio siekimu. Būtent tai ir suteikia žmonėms galimybę reikšti savo nuomonę ir dalyvauti sprendžiant svarbius visuomenės klausimus.

Teisingumas. Teisingumas yra glaudžiai susijęs su kiekviena visuomenės sfera, taip pat ir atsakomybe. Atsakomybė užtikrina, kad politikai laikytųsi teisės aktų ir elgtųsi pagal aukščiausius etikos standartus. Atsakomybė – tai būdas apsaugoti visuomenę nuo jų pačių klaidų – jeigu politikui leidžiama nesilaikyti teisės viršenybės, tai leidžiama ir bet kuriam asmeniui. Visa tai patvirtina, kad tinkamai apibrėžta politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus lemia visuomenės pasitikėjimą valdžia ir teisingą valstybės valdymą.

2. Politinės (politikų) atsakomybės rūšys

Remiantis teisės teorija ir Lietuvos bei užsienio valstybių praktika, politikų atsakomybė gali būti apibrėžiama, suprantama ir įgyvendinama per šias atsakomybės rūšis: civilinę,

4 Remiantis „Infolex“ duomenimis, žiūrėta 2023 m. gruodžio 3 d., <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?Id=7>.

5 Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, „Valstybinio audito 2024 m. balandžio 24 d. ataskaita Nr. VAE-2 „Teisinio reguliavimo poveikio vertinimo sistema“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/24233/teisinio-reguliavimo-poveikio-vertinimo-sistema>.

baudžiamąją, konstitucinę, drausminę, moralinę atsakomybę. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visas šias atsakomybės rūšis praktikoje galima taikyti tik tada, kai atsakomybės ribas įtvirtinantis reguliavimas yra tinkamai perkeltas į teisės aktus.

Civilinė atsakomybė – tai paprastai viena iš dažniausių praktinių atsakomybės rūšių, taikoma tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims. Tam, kad būtų pritaikyta civilinė atsakomybė, turi egzistuoti būtinosios šiai atsakomybei kilti sąlygos: kaltė, neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys ir žala, kuri teisinėje praktikoje skirstoma į turtinę ir neturtinę. Politikų civilinė atsakomybė yra teisinė koncepcija, pagal kurią politikai gali būti traukiami atsakomybėn už veiksmus ar neveikimą, kuriais padarė žalą privatiems asmenims ar visuomenei. Tačiau praktikoje politikų atžvilgiu civilinė atsakomybė už priimtus netinkamus, aplaidžius, klaidinančius sprendimus, t. y. priimtus įstatymus, nutarimus, įsakymus, praktiškai netaikoma, nes visų pirma „prisidengiama“ kolektyviniais, ne asmeniniais, sprendimais. Antra, „prisidengiama“ politikui kaip laisvo tautos mandato turėtojo, „imunitetu“, kuris apibūdina atstovaujamosios demokratijos pagrindą, pagal kurį išrinkti atstovai veikia laisvai ir nepriklausomai nuo konkrečių rinkėjų nurodymų ar jų grupių interesų. Trečia, vis dar laikomasi principo „*dura lex, sed lex*“, kad įstatymų turi būti laikomasi nepriklausomai nuo to, kad jie gali būti ir neteisingi. Įrodyti būtinašias sąlygas dėl civilinės atsakomybės kilimo, įtraukiant ir priežastinį ryšį dėl priimto vieno ar kito teisės akto, yra beveik neįmanoma, todėl galima teigti, kad civilinė politikų atsakomybė praktiškai yra neįgyvendinama atsakomybės rūšis. Būtina prisiminti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) 2018 m. kovo 8 d. nutarimą dėl materialinės ministrų atsakomybės, kuriame Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad valstybė, atlyginusi dėl ministro neteisėtų veiksmų patirtą žalą, pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatas, įgyja atgręžtinio reikalavimo teisę⁶. Tačiau Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija realios atsakomybės ministrui aptariamoje situacijoje nepritaikė, kadangi, teismo teigimu, nebuvo nustatytas pakankamas kaltės laipsnis ministro materialinei atsakomybei kilti⁷.

Baudžiamoji atsakomybė. Iš esmės tai viena iš kraštutinių, ekstraordinarių atsakomybės formų, kadangi turi būti įrodyta individuali konkretaus asmens nusikalstama ir neteisėta veika. Ši atsakomybės rūšis Lietuvoje politikams taikoma labai retai, be to, susiklosčiusi praktika Lietuvoje įrodo, kad net ir už nusikalstamą veiką nuteistas ir pagal įsiteisėjusį nuosprendį įkalintas politikas gali neprarasti politikos statuso, politikos mandato ir vėl būti išrinktas į tautos atstovus.

Konstitucinė atsakomybė. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad viena iš šios viešos demokratinės kontrolės formų yra politikos konstitucinis apkalto institutas. „Apkalto proceso tikslas – išspręsti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų taikymas Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams. Tai yra viena iš valstybinės bendruomenės, pilietinės Tautos

6 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas“, TAR, 2018-03-08, Nr. 3692.

7 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. A-2995-492/2018“.

savisaugos priemonių, jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jie netenka teisės eiti tam tikrų pareigų, kadangi nevykdė savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais bei savo veiksmais diskreditavo valstybės valdžią.⁴⁸

Apkaltos procesas Lietuvoje yra sudėtinga ir daug etapų turinti procedūra. Straipsnio autoriaus nuomone, pagrindinės apkaltos proceso stadijos Lietuvoje yra šios:

Iniciatyvos pateikimas. Apkaltos procesas gali būti pradėtas, jei bent vienas ketvirtadalis Seimo narių (t. y. mažiausiai 36 nariai) pateikia motyvuotą pasiūlymą dėl apkaltos konkrečiam asmeniui. Apkaltos procesas gali būti pradėtas, jei yra pakankamai įrodymų, kad asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė duotą priesaiką, padarė nusikaltimą ar rimtą tarnybinį nusižengimą.

Apkaltos komisijos sudarymas. Seimas sudaro specialią laikinąją tyrimo komisiją, kuri turi išnagrinėti pateiktus kaltinimus ir surinkti reikiamus įrodymus. Komisija atlieka išsamių tyrimą, apklausia liudytojus, renka dokumentus ir kitus įrodymus, kurie yra svarbūs apkaltos procesui. Po tyrimo pabaigos speciali laikinoji tyrimo komisija pateikia Seimui išsamią ataskaitą su savo išvadomis ir rekomendacijomis.

Seimo sprendimas dėl apkaltos proceso tęsimo. Seimas balsuoja, ar pradėti apkaltos procesą. Sprendimui pradėti apkaltos procesą reikia daugumos visų Seimo narių balsų, t. y. ne mažiau nei 71 balso. Tuo atveju, kai Seime surenkama Seimo narių balsų dauguma už apkaltos proceso pradėjimą, byla perduodama Konstituciniam Teismui.

Nagrinėjimas Konstituciniame Teisme. Konstitucinis Teismas nagrinėja bylą remdamasis pateiktais įrodymais ir specialiosios laikinosios tyrimo komisijos ataskaita bei priima sprendimą dėl to, ar asmuo pažeidė Konstituciją ir (ar) kitus įstatymus.

Seimo sprendimas dėl asmens atleidimo. Kai Konstitucinis Teismas nusprendžia, kad asmuo pažeidė Konstituciją ar priesaiką, tada Seimas balsuoja dėl asmens atleidimo iš pareigų. Tam reikalinga trijų penktadalių visų Seimo narių balsų dauguma, t. y. ne mažiau nei 85 balsai. Jei balsuojant parlamentarai ne mažiau nei 85 balsais pritaria, tai asmuo yra atleidžiamas iš užimamų pareigų. „Asmuo, kurį Seimas už šurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalina iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, gali užimti Konstitucijoje nurodytas pareigas, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu, kai nuo Seimo sprendimo, kuriuo jis buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar panaikintas jo Seimo nario mandatą, yra praėję ne mažiau kaip dešimt metų.“⁴⁹

Apibendrinant pasakytina, kad apkaltos procesas yra griežtai reglamentuotas ir reikalauja daug įrodymų bei plataus sutarimo tarp Seimo narių. Būtent tai užtikrina, kad apkaltos procedūra būtų atliekama tik esant rimtiems pažeidimams, nusižengimams ir (ar) nusikaltimams. Tačiau Lietuvos praktika įrodo, kad net ir esant Seimo sprendimui dėl apkaltos proceso pradėjimo, tęsimo ar net esant Konstitucinio Teismo sprendimui, kuriuo asmuo pripažįstamas šurkščiai pažeidęs Konstituciją, bet dar Seimui nepriėmus sprendimo dėl

8 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. gruodžio 5 d. išvada“, TAR, 2023-12-05, Nr. 23553.

9 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220-0.

asmens atleidimo, asmuo gali atsisakyti Seimo nario mandato savo noru, taip išvengiant apkaltos pabaigos, kurios sulaukus gali būti uždraudžiama būti išrinktu ar paskirtu į Konstitucijoje nurodytas pareigas. Seimo nario mandato atsisakymas savo noru iš esmės turi būti laikomas konstitucinės atsakomybės, įtraukiant iš jos kylančias pasekmes, išvengimu.

Etikos atsakomybė. Lietuvos Respublikos valstybės politikų elgesio kodeksas įsigaliojo dar 2006 metais¹⁰. Nuo to laiko, kai šis įstatymas įsigaliojo, jis buvo keistas tik tris kartus, o atlikti pakeitimai nebuvo esminiai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad reali ir veiksminga politikų etikos atsakomybė nėra įtvirtinta. Lietuvos Respublikos valstybės politikų elgesio kodeksą sudaro tik 10 straipsnių ir nei viename iš šių straipsnių nėra tiesiogiai apibrėžta, kokia yra politikų etikos principų pažeidimo reali ir veiksminga atsakomybė. Minėtame kodekse numatytos tik trys nuobaudos, kurios iš esmės neturi realaus poveikio:

- 1) konstatuojama, kad valstybės politikas pažeidė politiko elgesio principus ar reikalavimus;
- 2) valstybės politikui suderinti savo elgesį su valstybės politiko elgesio principais ar reikalavimais;
- 3) politikui rekomenduojama viešai atsiprašyti¹¹.

Šios drausminės atsakomybės nuobaudos neturi realaus poveikio. Etikos (ne)pažeidimą nagrinėja ne nepriklausomi visuomenės atstovai, o iš to paties Seimo pozicijos ir opozicijos narių sudaryta Lietuvos Respublikos Seimo Etikos ir procedūrų komisija.

Palyginus politikų ir teisėjų, prokurorų ar teisėjų etikos pažeidimo nuobaudų rūšis, matyti nesulyginamas skirtumas. Teisėjų, prokurorų ir advokatų profesinės etikos pažeidimo atveju gali būti skiriamos tokios nuobaudos: papeikimas, viešai skelbiamas papeikimas, atleidimas iš pareigų (teisėjo, prokuroro), uždraudimas verstis profesine veikla (advokato veikla). Šios nuobaudos dažnai taikomos praktikoje, be to, atleidimas iš pareigų (teisėjų, prokurorų) arba išbraukimas iš praktikuojančių advokatų sąrašo sukelia ilgalaikes pasekmes, teisėjai, prokurorai netenka socialinių garantijų, valstybinės pensijos, o advokatai ilgam netenka teisės verstis profesine veikla.

Be to, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija, pasisakydama dėl Lietuvos Respublikos Seimo Etikos ir procedūrų komisijos teisinės padėties ir valdžių padalinimo principo, nurodė, kad „<...> Seimo nario politinės atsakomybės pagrindai ir jų taikymo praktikoje pavyzdžiai akivaizdžiai implikuoja į Seimo nario veiklos teisėtumo prezumpciją, kuri gali būti paneigta tik taikant ekstraordinarias teises priemones, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose (Seimo statute). Todėl, kai Komisija jos narių (Seimo narių) balsų dauguma priima sprendimą nepradėti tyrimo pagal pareiškėjo kreipimąsi bei pateikti motyvuotą atsakymą pareiškėjui, ordinariniai teismai, šiuo atveju administraciniai, neturi jurisdikcijos tokio pobūdžio ginčui spręsti“¹².

10 „Lietuvos Respublikos valstybės politikų elgesio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės politikų elgesio kodeksas“, *Valstybės žinios*, 2006-09-26, Nr. 102-3938.

11 *Ibid.*

12 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. kovo 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-769-415/2021“.

Taigi visa tai tik patvirtina, kad politikų etikos pažeidimo nuobaudos politikui praktiškai nesukelia neigiamų (ar visai jokių) padarinių.

Moralinė atsakomybė – atsakomybė prieš rinkėjus. Pagrindinis demokratijos principas yra tai, kad valdžia kyla iš žmonių ir tarnauja žmonių interesams. Politikai renkami atstovauti piliečių interesams ir priimti sprendimus jų labui. Todėl svarbu, kad politikai būtų atsakingi už savo veiksmus, užtikrintų, kad jų sprendimai atspindėtų rinkėjų valią ir interesus. Moralinė atsakomybė – tai galimybė už priimtus neteisingus ir (ar) neteisėtus politinius sprendimus prarasti rinkėjus ir jų palaikymą ir būti neišrinktu rinkimuose. Tačiau moralinė atsakomybė būti neišrinktu sąlygiškai yra taikoma tik per tam tikrus ilgus laiko tarpus – per rinkimus, kurie vyksta kas ketverius arba kas penkerius metus, todėl laikui praėjus rinkėjas ne visada prisimena nemoralius politikos poelgius įvykusius praeityje. Be kita ko, politikas, kuris elgiasi nemoraliai, savo netrumpos kadencijos metu gali būti paskirtas ir į kitas pareigas, kurioms nereikia gauti rinkėjų pritarimo. Visa tai patvirtina, kad Lietuvoje politinė (politikų) atsakomybė reglamentuota nepakankamai.

3. Kitų šalių teisinio reglamentavimo niuansai

Kitų šalių politinės (politikų) atsakomybės reglamentavimo praktika yra įvairialypė ir priklauso nuo šalies politinės struktūros, politikos tradicijų, visuomenės pasitikėjimo politikais, teisminių procesų ir nuo būtinumo detaliam reglamentuoti šią atsakomybę. Šio darbo tikslas nėra palyginti Lietuvos politinę (politikų) atsakomybę su kitų valstybių, tačiau galima pateikti kai kuriuos Europos Sąjungos valstybių pavyzdžius, kurie įrodo, kad politinė (politikų) atsakomybė yra vertinama ir įtvirtinama skirtingai. Pavyzdžiui, Vokietijoje šiuo metu veikianti mokesčių mokėtojų asociacija, ragindama įtvirtinti politikų atsakomybę, siūlo reglamentuoti naują nusikalstamą veiką – biudžeto pažeidimą¹³.

Švedijoje Vyriausybės nuostatai reglamentuoja, kad asmuo, kuris eina arba anksčiau ėjo ministro pareigas, gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už nusikalstamą veiką, padarytą vykdant ministro pareigas, tik tuo atveju, jeigu padarydamas nusikalstamą veiką jis šurkščiau pažeidė einamas ministro pareigas. Tokiu atveju sprendimą iškelti baudžiamąją bylą priima Konstitucinis komitetas, o bylą nagrinėja Aukščiausiasis Teismas¹⁴.

Atskiro aptarimo verta *Suomija*, kurioje politinė (politikų) atsakomybė reglamentuota bene plačiausiai ir detalesniai. Galima teigti, kad Suomijos reglamentavimas gali būti laikomas geru ir tinkamu pavyzdžiu Lietuvai. Pasitikėjimas politikais Suomijoje yra daug didesnis nei Lietuvoje. Suomijoje atskirai reglamentuota valstybės tarnautojo, renkamų pareigūnų, vyriausybės narių, parlamentarų atsakomybė.

13 „Nach Maut-Debakel: Rechtsexperten plädieren für Schadenersatzpflicht für Politiker“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/politik/experten-fordern-haftung-schadenersatzpflicht-politiker-100.html#BundDerSteuerzahler>

14 „The Instrument of Government (1974:152)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://www.riksdagen.se/globalassets/05.-sa-fungerar-riksdagen/demokrati/the-instrument-of-government-2023-eng.pdf>.

Valstybės tarnautojų atsakomybė. Suomijoje valstybės tarnautojams, kurie nėra politikai, tenka ypatinga atsakomybė už savo veiksmų teisėtumą atliekant tarnybines pareigas. Pagal Suomijos Konstitucijos 118 straipsnį¹⁵ valstybės tarnautojas atsako už savo oficialius veiksmus. Jis taip pat atsako už sprendimą, kurį priėmė kolegialus organas, kuriame jis pritarė sprendimui kaip vienas iš jo narių. Kiekvienas asmuo, kurio teisės buvo pažeistos arba kuris patyrė nuostolių dėl valstybės tarnautojo ar kito asmens neteisėto veikimo ar neveikimo, turi teisę reikalauti, kad valstybės tarnautojui ar kitam asmeniui, atsakingam už viešųjų funkcijų įgyvendinimą, būtų paskirta bausmė ir kad valstybinės institucija, pareigūnas ar kitas asmuo, atsakingas už viešųjų funkcijų įgyvendinimą, būtų patrauktas atsakomybėn dėl žalos atlyginimo¹⁶. Valstybės tarnautojų atsakomybę taip pat reglamentuoja Suomijos deliktinės atsakomybės įstatymas¹⁷. Pagal Deliktinės atsakomybės įstatymo 4 skyrių, valstybės tarnautojas materialiai atsako už žalą ar nuostolius, kuriuos jis padarė dėl klaidos ar aplaidumo atlikdamas savo pareigas darbe. Pagal Deliktinės atsakomybės įstatymo 3 skyrių darbdavys yra subsidiariai atsakingas už žalą, kurią darbuotojas padarė dėl klaidos ar aplaidumo darbe. Ši atsakomybė taikoma ir viešojo sektoriaus darbdaviams, t. y. valstybei, savivaldybėms ir kitoms viešosioms įstaigoms ar institucijoms¹⁸. Už tam tikrus valstybės tarnybos pažeidimus numatyta baudžiamoji atsakomybė pagal Suomijos baudžiamojo kodekso 40 skyrių. Nusikaltimai valstybės tarnybai apima, pavyzdžiui, nusikaltimus, susijusius su kyšiais, tarnybinės paslapties saugojimu, piktnaudžiavimu tarnybine padėtimi ir tarnybinių pareigų nevykdymu¹⁹.

Asmenų, einančių renkamąsias viešąsias pareigas, atsakomybė. Viešąsias renkamąsias pareigas einantys asmenys, pavyzdžiui, savivaldybės tarybos nariai, tam tikru mastu atsako už savo veiksmą (neveikimą) einant pareigas. Pagal Vietos savivaldos įstatymo 85 straipsnį išrinktiems asmenims taikoma atsakomybė už veiksmus einant pareigas, jiems taip pat taikomos ir Suomijos baudžiamojo kodekso nuostatos dėl nusikaltimų, padarytų vykdant pareigas. Be to, minėto įstatymo 85 straipsnyje teigiama, kad jei yra tikėtinas pagrindas įtarti, kad išrinktas pareigūnas padarė tarnybinį nusizengimą arba kitaip pažeidė savo pareigas, vietos vykdomoji valdžia turi pareikalauti iš atitinkamo asmens paaiškinimo ir, jei reikia, pranešti apie tai vietos tarybai. Jei tarnybinis nusizengimas akivaizdžiai padarytas, pranešimas apie nusikaltimą turi būti baigtas rengti nedelsiant. Vietos taryba gali nušalinti išrinktą pareigūną nuo pareigų tol, kol vyksta tyrimas arba teisminis procesas²⁰.

Suomijoje viešas pareigas einančių pareigūnų atsakomybę itin paveikė Kitilos (suom. *Kittilän*) byla, susijusi su savivaldybės sprendimus priimančių asmenų atsakomybe ir

15 „The Constitution of Finland 11 June 1999 (731/1999, amendments up to 817/2018 included)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf.

16 *Ibid.*

17 „Tort Liability Act (412/1974)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., https://finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1974/en19740412_19990061.pdf.

18 *Ibid.*

19 „Criminal Code (39/1889; amendments up to 433/2021 included)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1889/en18890039_20210433.pdf

20 „Local Government Act“ (410/2015), žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2015/en20150410.pdf>.

tarnybiniais nusižengimais. Kitilos bylos įvykiai prasidėjo dar 2013 m., kai savivaldybės sprendimų priėmėjai buvo įtariami kyšių ėmimu. Kitilos savivaldybėje buvo sprendžiamas Kitilos merės atleidimo klausimas. Įtarta, kad atleidimo klausimo svarstymas buvo politinis tarybos narių kerštas. Bylą nagrinėjęs teismas nusprendė, kad toks merės atleidimas neteisėtas ir nurodė, kad tie savivaldybės tarybos nariai, kurie siekė merės atleidimo ir balsavo „už“ atleidimą, įrodžius jų kaltę, yra kalti dėl piktnaudžiavimo viešąja tarnyba, kadangi pakankamai neišnagrinėjo atleidimo klausimo. Tie savivaldybės tarybos nariai, kurie balsavo „prieš“ atleidimą, nebuvo kaltinami piktnaudžiavimu viešąja tarnyba. Kitilos byla savo esme buvo labai sudėtinga ir apėmė kelis etapus, todėl buvo nagrinėjama ir baudžiamajame, ir administraciniame procese, tačiau ji leido teismams detaliam išaiškinti ir identifikuoti praktinį politikų atsakomybės standartą²¹.

Vyriausybės narių (ministų) atsakomybė. Vyriausybės nariai, t. y. ministrai paprastai nėra materialiai atsakingi už savo veiksmus ir priimamus sprendimus einant pareigas. Tačiau Suomijos Konstitucijoje yra nuostatų dėl kaltinimo Vyriausybės nariui, kai įtariama, kad Vyriausybės narys vykdydamas pareigas atliko neteisėtus veiksmus. Suomijos konstitucijoje įtvirtinta, kad kaltinimai Vyriausybės nariui gali būti pateikti tada, jeigu jis tyčia arba dėl didelio aplaidumo iš esmės pažeidė einamas savo kaip ministro pareigas arba kitaip akivaizdžiai neteisėtai elgėsi eidamas pareigas. Ministro tarnybinių veiksmų teisėtumo tyrimas pradedamas šalies Parlamento Konstitucinės teisės komitete. Sprendimą pateikti kaltinimą priima Parlamentas, gavęs Konstitucinės teisės komiteto nuomonę dėl ministro veiksmų neteisėtumo. Jei Parlamentas nusprendžia pateikti kaltinimus, juos nagrinėja Aukštasis apkaltos teismas²². Nuostatos dėl Vyriausybės narių teisinės atsakomybės į Suomijos teisės aktus buvo įtrauktos dar 1922 m., nuo to laiko buvo iškeltos keturios bylos, o įsigaliojus dabartinei Suomijos konstitucijai, kelis kartus buvo priminta apie ministro teisinę atsakomybę ir jos įgyvendinimą, tačiau šiose bylose kaltinimai nebuvo pareikšti²³.

Parlamento narių atsakomybė. Parlamento nariams netaikoma materialinė tarnybinė atsakomybė. Pagrindinė jų atsakomybė yra politinė atsakomybė savo rinkėjams. Remiantis Suomijos Konstitucijos 28 straipsniu, tautos atstovas privalo savo tarnyboje vadovautis teisingumu ir tiesa. Tačiau Suomijos konstitucijoje yra įtvirtinta, kad Parlamentas gali nuspręsti atleisti parlamento narį visam laikui arba tam tikram laikotarpiui, jei jis iš esmės ir pakartotinai aplaidžiai vykdo savo kaip tautos atstovo pareigas²⁴. Suomijos Konstitucijos 28 straipsnyje taip pat nustatyta, kad jeigu asmuo, išrinktas atstovu, įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą arba buvo nubaustas už rinkimų pažeidimus, Parlamentas gali išsiaiškinti, ar jam gali būti leista toliau eiti

21 „Korkeimman oikeuden ratkaisui KKO:2023:17“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ennakkopaatokset/kko202317.html>.

22 „The Constitution of Finland 11 June 1999 (731/1999, amendments up to 817/2018 included)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf.

23 „Almost entire Kittilä municipal council suspected of crime“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., <https://yle.fi/a/3-8704338>.

24 „The Constitution of Finland 11 June 1999“ (731/1999, amendments up to 817/2018 included)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf.

parlamentaro pareigas. Jei asmuo nekelia pasitikėjimo ir pagarbos, kuri yra būtina asmeniui, užimančiam atstovo pareigas, tai Parlamentas sprendimu, kuriam pritaria ne mažiau nei du trečdaliai parlamento narių, gali paskelbti, kad parlamentaro įgaliojimai nutrūko²⁵.

Tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse gana plačiai diskutuojama apie realią politikų atsakomybę, kadangi politikai yra įsipareigoję būti atsakingi ir atskaitingi visuomenei. Vertinant šioje dalyje pateiktus pavyzdžius manytina, kad realią politikų atsakomybę bus sunku pasiekti, jei ir toliau vyraus įsišaknijęs biurokratinis mechanizmas. Veiksminga politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus, lemianti visuomenės pasitikėjimą valdžia, skatinanti efektyvų, atsakingą ir teisingą valstybės valdymą, bus pasiekta tada, kai kiekvienas visuomenės narys, subjektyviai įžvelgęs pagrindą, turės neribojamą teisę (galimybę) tiesiogiai reikalauti politinės (politikų) atsakomybės, taip gindamas ne tik savo, bet ir visos visuomenės interesą – viešąjį interesą.

Išvados

1. Reali ir neišvengiama politinė (politikų) atsakomybė už priimtus sprendimus yra neatsiejama demokratinės valdžios veikimo dalis, kuri ne tik stiprina demokratijos principus, bet ir didina visuomenės pasitikėjimą valdžia, skatina efektyvų, atsakingą, teisingą, skaidrų, sąžiningą valstybės valdymą, tinkamą visuomenės atstovavimą, atskaitomybę, klaidos ir piktnaudžiavimo valdžia tikimybės, korupcijos mažinimą, visuomenės įsitraukimą ir teisingumą.
2. Lietuvoje politinė (politikų) atsakomybė reglamentuota nepakankamai. Visuomenės pasitikėjimas Seimu, Vyriausybe yra itin mažas, todėl teisėkūroje yra būtina įtvirtinti pareigą dėl kiekvieno įstatymo projekto nustatyti teisinį ir faktinį jo būtinumą, atlikti poveikio vertinimą, o po įstatymo priėmimo vykdyti privalomą monitoringą (stebėjimą). Šie veiksmai didintų politikų atskaitomybę, skaidrų sprendimų priėmimą, o galiausiai ir pasitikėjimą valdžia.
3. Tikslinga įtvirtinti tiesioginę politikų atsakomybę už priimtus sprendimus (pavyzdžiui, aiškiai klaidingus sprendimus, netinkamą pareigų vykdymą, neatsakingus sprendimus). Tikėtina, kad tokiu atveju pagerėtų priimamų sprendimų kokybė, daugiau laiko būtų skiriama galimam priimto sprendimo poveikio vertinimui, analizei. Be to, tikėtina, kad sumažėtų priimamų (keičiamų) teisės aktų skaičius, kuris šiuo metu yra itin didelis.
4. Turi būti įtvirtinta visuomenės teisė ginti viešąjį interesą. Visuomenės nariams įžvelgus galimai netinkamus politikų veiksmus, turi būti sudaryta aiški ir paprasta sistema, kuri be didelio biurokratinio mechanizmo leistų ginti visuomenės teisę – visuomenės interesą ir pareikalauti tiesioginės politiko atsakomybės.

25 „The Constitution of Finland 11 June 1999 (731/1999, amendments up to 817/2018 included)“, žiūrėta 2024 m. birželio 25 d., https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf.

5. Be kita ko, Parlamento Etikos ir procedūrų komisija, kuri nagrinėja politikų etikos atsakomybę, turėtų būti sudaryta ne iš Parlamento narių, o iš visuomenės atstovų, taip sumažinant bet kokias galimas abejones dėl skaidrumo ir nešališkumo.
6. Politikų etikos pažeidimo atsakomybės rūšys turi būti realios: pažeidus etikos normas ir prisipažinus – privalomas viešas atsiprašymas, neprisipažinus, tačiau nustatčius pažeidimą, – pašalinimas iš paskirtų pareigų (pavyzdžiui, komiteto pirmininko pareigų). Už įvykdytą šiurkštų Konstitucijos sulaužymą, baudžiamąjį nusikaltimą turėtų būti įtvirtintas nekvestionuotinas asmens pašalinimas iš politikos renkamo organo ne mažiau kaip dviejų kadencijų laikotarpiui.

POLITICAL RESPONSIBILITY

Mindaugas Kukaitis

Lithuanian Bar Association, Lithuania

Summary. *Well-defined and effective political accountability for decisions taken by politicians determines public trust in government and promotes effective, accountable, and fair public governance. Political responsibility encompasses almost all types of responsibility: civil, criminal, constitutional, disciplinary, and moral responsibility. The author is of the opinion that, despite the fact that the liability of politicians is possible in Lithuania, the legal regulation is nevertheless insufficient and must be improved.*

The article emphasizes that it would be appropriate to establish the direct liability of politicians in Lithuania for decisions that are clearly inaccurate, irresponsible, and/or taken in the wrongful discharge of their duties. It is likely that an improved legal framework would ensure a better quality of decision taken, and would pay more attention to the possible impact assessment and analysis of the decision (and the regulatory act) taken. It can also be assumed that the introduction of a regulation providing for the direct responsibility of politicians would also lead to a reduction in the number of legal acts adopted/amended, which is currently disproportionately high. Ensuring the accountability of politicians is crucial. Implementing the measures mentioned above would not only enhance their accountability, but also promote transparent decision-making, which is essential for maintaining public confidence in the government.

Keywords: *political accountability; transparent and fair governance; abuse of power; public engagement; justice; lawmaking; impact assessment.*

Mindaugas Kukaitis, Lietuvos advokatūros advokatų tarybos pirmininkas, advokatas. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, šeimos teisė, žmogaus teisės, asmens garbės ir orumo gynimas, nuosavybės teisė.

Mindaugas Kukaitis, chairman of the Lithuanian Bar Association, attorney at law. Research interests: criminal law, family law, human rights, defence of honour and dignity, property law.

PASINAUDOJIMO PAREIGOMIS IR ADMINISTRACINIŲ RESURSU RINKIMUOSE TEISINIO REGLAMENTAVIMO PROBLEMATIKA

Laura Matjošaitytė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas laura_matjosaityte@mruni.eu

Pateikta 2024 m. kovo 31 d., parengta spaudai 2024 m. gegužės 2 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-04

Santrauka. Kiekvienos demokratinės valstybės tikslas – sąžiningi rinkimai, kuriuose visi dalyvaujantys kandidatai turėtų lygias konkurencines sąlygas ir būtų išvengta nepagrįsto naudojimosi pareigomis, kuris dažnai pasireiškia pasinaudojimu tarnybine padėtimi ar piktnaudžiavimu administraciniu resursu.

Šiame straipsnyje analizuojama administracinio resurso samprata bei rūšys. Atskleidžiama, kokio pobūdžio ir apimties draudimas vykdant rinkimų agitaciją naudotis tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu galioja Lietuvos Respublikos Rinkimų kodekse. Aptariama, kokios sankcijos taikomos Rinkimų kodekso 102 straipsnyje numatytus pažeidimus atlikusiems kandidatams bei atskleidžiama, koks teisinis reglamentavimas, susijęs su draudimu naudotis tarnybine padėtimi bei administraciniu resursu rinkimuose, galioja užsienio šalyse. Be to, pateikiamos autoriaus įžvalgos dėl to, kokios šiuo metu galiojančios Rinkimų kodekso nuostatos, autoriaus nuomone, turėtų būti pakoreguotos, siekiant, kad teisės aktai būtų aiškūs ir išsamūs.

Reikšminiai žodžiai: rinkimai, administracinis resursas, pasinaudojimas tarnybine padėtimi.

Ivadas

Rinkimai yra demokratinis, teisės aktuose griežtai apibrėžtas procesas, kurio metu dėl mandato (-ų) varžosi daugybė įvairių politinių pažiūrų bei įvairias pareigas einančių kandidatų. Ir nors, remiantis tarptautiniais demokratinų rinkimų standartais, kiekvienų rinkimų metu turi būti užtikrinamas visų kandidatų lygiateisiškumas, paprastai dalis rinkimuose dalyvaujančių kandidatų yra pareigas viešajame sektoriuje einantys asmenys, dėl ko jie rinkimų kampanijos metu įgyja tam tikrą pranašumą, kas neretai sudaro sąlygas nesąžiningai pasinaudoti einamomis pareigomis rinkimų tikslais. Nors, paprastai „nepagrįstas pasinaudojimas pareigų turėjimu gali būti įvairių formų, dažniausiai jis pasireiškia piktnaudžiavimu administraciniais ištekliais, piktnaudžiavimu tarnybine padėtimi rinkimų kampanijos“¹.

Pasinaudojimas tarnybine padėtimi ir administracinio resurso naudojimas rinkimuose pasaulyje yra ganėtinai išplitęs reiškinys. Kitaip tariant, jis gali būti aptinkamas tiek besiformuojančiose demokratijose, tiek ir giliais demokratijos tradicijas turinčiose šalyse. Galiausiai, tarnybinė padėtimi ir administraciniu resursu gali būti naudojamosi tiek rinkimų kampanijos metu, tiek ir tarp rinkimų.

Nors tarptautiniuose teisės aktuose draudimas rinkimuose naudotis tarnybine padėtimi ar administraciniu resursu nėra tiesiogiai įtvirtintas, jis gali būti netiesiogiai kildinamas iš lygiateisiškumo principo, kuris yra konstitucinis principas, įtvirtintas daugelio valstybių konstitucijose bei tarptautiniu lygmeniu. Pavyzdžiui, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas 25 straipsnyje numatyta, kad „kiekvienas pilietis be jokios diskriminacijos ir be nepagrįstų apribojimų turi teisę ir galimybę dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus tiek tiesiogiai, tiek per laisvai išrinktus atstovus (25 straipsnio a punktas) bei balsuoti ir būti išrinktas per reguliariai rengiamus teisingus rinkimus remdamasis visuotine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu, kurie garantuoja laisvą rinkėjų valios išreiškimą (25 straipsnio b punktas)“². Kitaip tariant, draudžiama kandidatams sudaryti nevienodas (išskirtines) sąlygas dalyvauti rinkimuose, įskaitant ir naudoti administracinį resursą bei kitaip nesąžiningai konkuruoti. Be kita ko, netiesioginį draudimą naudoti administracinį resursą rinkimuose galima įžvelgti ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 21 straipsnio 3 dalyje, kurioje numatyta, kad „žmonių valia yra valstybės valdžios pagrindas; ši valia reiškiamą periodiškose ir teisinguose rinkimuose, rengiamuose remiantis visuotine bei lygia rinkimų teise ir vykdomuose slaptu balsavimu arba lygiaverte laisvo balsavimo tvarka“³ bei kituose tarptautiniuose teisės aktuose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio nuostata, kad „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“ taip pat reiškia, jog

1 „Handbook for Observation of Election Campaigns and Political Environments“ (2021), OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), https://www.osce.org/files/f/documents/4/a/500863_1.pdf.

2 „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

3 „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

kiekvienas asmuo, įskaitant ir tuos, kurie naudojami pasyviaja rinkimų teise, turi lygias teises ir pareigas. Konstitucinės normos draudžia vienai asmenų grupei suteikti daugiau teisių, ar sudaryti palankesnes sąlygas, teikti privilegijas. Kitaip tariant, nei vienam asmeniui negali būti daromos išimties.⁴ Pasyvioji rinkimų teisė negali būti ribojama Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintais pagrindais⁵. Priešingu atveju, gali būti pažeista Konstitucija.

Teisės mokslininkas Egidijus Šileikis laikosi pozicijos, kad „visi rinkimų proceso dalyviai, įskaitant ir kandidatus, turi turėti lygias teises (ne faktines finansines ar organizacines) galimybes vykdyti rinkimų agitaciją“.⁶ Kitaip tariant, visi rinkimuose kandidatuojantys asmenys turi turėti teisę rinkimuose dalyvauti (kandidatuoti) lygiomis sąlygomis su kitais juose dalyvaujančiais kandidatais. Tai apima tuos pačius reikalavimus, susijusius tiek su registracija dalyvauti rinkimuose, tiek ir su rinkimų agitacija, kadangi „pagal lygiateisiškumo principą, atitinkamos rūšies visuomeninių santykių subjektams (visiems vienodais požymiais pasižymintiems asmenims ar jų grupėms) turi būti taikomas tas pats įstatymas ar kitas teisės aktas, vienodai turi būti taikomos tiek materialiosios, tiek proceso teisės normos.“⁷

Be kita ko, ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2011 m. gegužės 11 d. nutarime yra akcentavęs, jog pagal „Lietuvos Respublikos Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė“.⁸

Kandidatų veiksmai, kuomet vykdat rinkimų agitaciją naudojamasi einamomis pareigomis ar administraciniu resursu, vertinami neigiamu aspektu. Štai Europos Taryba savo gairėse pažymi, jog draudimas piktnaudžiauti administraciniais ištekliais yra „tiesiogiai susijęs su rinkimų proceso neutralumu ir nešališkumu, vienodu požiūriu į skirtingus kandidatus ir partijas administracinių išteklių atžvilgiu ir vienodomis sąlygomis visoms suinteresuotosioms šalims, įskaitant dabartinius kandidatus“⁹, o „kandidatai, kurie piktnaudžiauja administraciniais ištekliais rinkimų procesuose, ne tik elgiasi nesąžiningai savo konkurentų atžvilgiu, bet ir kenkia mūsų demokratinės kultūros, kuri neatsiejama nuo sąžiningumo sąvokos, pagrindams.“¹⁰ Kandidatų piktnaudžiavimas pareigomis ar resursais taipogi skatina rinkėjų nepasitikėjimą šalyje vykstančiais demokratiniiais procesais, išrinktais kandidatais, mažėjančiu rinkėjų susidomėjimu rinkimais ir dalyvavimu juose. Galiausiai, „viešųjų išteklių pasisavinimas kampanijos tikslais yra tam tikra nedeklaruotų

4 Armanas Abramavičius, „Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* 90, 12 (2006): 42-50.

5 Indrė Pukanasytė, „Rinkimų teisės principai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Socialinių mokslų studijos* 5, 1(2013): 215-235.

6 Egidijus Šileikis, „Alternatyvi konstitucinė teisė“, (Teisinės informacijos centras, 2005).

7 Birutė Pranevičienė, „Konstitucinis lygiateisiškumo principas: Samprata ir institucinė lygiateisiškumo apsaugos sistema Lietuvoje“, *Mykolo Romerio universitetas*, (2014).

8 Indrė Pukanasytė, „Rinkimų teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014).

9 „Administrative resources and fair elections. A practical guide for local and regional politicians and public officials“ (2022), Council of Europe, <https://rm.coe.int/en-ressources-administratives-a6-web-collection-elections-democratique/1680a8781a>.

10 *Ibid.*

pajamų forma ir iš esmės kenkia standartiniam kampanijų finansavimo reguliavimui“.¹¹

Todėl, siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu, daugelio šalių nacionaliniai įstatymų leidėjai teisės aktuose numato tam tikrus draudimus ir atsakomybę už teisės aktų reikalavimų nesilaikymą, kas atliepia ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos poziciją, jog „įstatyme turėtų būti aiškiai nurodyta, kad valstybės tarnautojai negali dalyvauti rinkimų kampanijoje, eidami tarnybines pareigas, ir gali tai daryti tik ne darbo metu.“¹²

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti Rinkimų kodekse įtvirtinto teisinio reglamentavimo, susijusio su pasinaudojimu tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu, problematiką. Šiam tikslui pasiekti bus keliami uždaviniai: 1) atskleisti administracinio resurso sampratą; 2) nuodugniai ištirti teisinį reglamentavimą, susijusį su pasinaudojimu tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu; 3) nustatyti, kokios sankcijos taikomos kandidatams, pažeidusiems Rinkimų kodekso 102 straipsnyje įtvirtintą draudimą naudotis tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu, ir nustatyti, ar jos proporcingos bei įgyvendinamos; 4) atskleisti užsienio šalių teisinį reglamentavimą, susijusį su pasinaudojimu tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu vykdant rinkimų agitaciją ir įvertinti Lietuvos teisinio reglamentavimo trūkumus.

Mokslinio tyrimo objektas – Lietuvos bei užsienio šalių teisinis reglamentavimas, susijęs su pasinaudojimu tarnybine padėtimi bei administraciniu resursu vykdant rinkimų agitaciją.

Temos aktualumas. Straipsnyje analizuojama tema yra itin aktuali, kadangi kiekviename rinkimuose nuolat daugėja kandidatų, einančių atitinkamas pareigas viešajame sektoriuje, ko pasekoje didėja piktnaudžiavimo resursais, nelygios ir nesąžiningos konkurencinės aplinkos rinkimų kampanijos metu rizika, tuo tarpu mokslinių analizių pasirinkta tema nėra.

Tyrimo metodai. Tikslui pasiekti straipsnyje taikomi teoriniai teisės aktų ir dokumentų analizės, sisteminės ir loginės analizės, lyginamasis, deskriptyvinis ir apibendrinimo metodai.

Konstatuotina, kad aptariama problema Lietuvoje nesulaukia reikiamo mokslininkų dėmesio. Tokie teisės mokslininkai, kaip I. Pukanasytė, B. Pranevičienė, V., Sinkevičius, E. Šileikis, S. Vidrinskaitė, ir kt. yra nagrinėję lygiateisiškumo rinkimuose problematiką, tačiau mokslinių analizių, susijusių su naudojimu tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu vykdant rinkimų agitaciją nėra. Piktnaudžiavimo administraciniais resursais rinkimų metu problemą, tam tikrais aspektais pastaraisiais metais yra tyrinėję tokie užsienio autoriai kaip A.P. Chiamogu, M.Bielicka, A.Fontana, A.L.Ikobi-Anayali, M.Ismaili, F.Legauc, L. Natroschvili, B.Speck, K.Zimmer, ir kiti.

11 “Monitoring Election Campaign Finance. A Handbook for NGOs” (2004), Open Society Institute, https://www.justiceinitiative.org/uploads/b1c087f5-476e-47d6-9934-58bf84ab6f24/Handbook_in_full.pdf.

12 „Handbook for Observation of Election Campaigns and Political Environments“ (2021), OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), https://www.osce.org/files/f/documents/4/a/500863_1.pdf.

1. Administracinio resurso samprata

Pasaulyje ryškėjant naudojimosi tarnybine padėtimi, kai turima prieiga prie viešojo sektoriaus darbuotojų, finansų ir pan., ir / ar administraciniais resursais, kuriais siekiama įgyti pranašumą prieš kitus rinkimuose dalyvaujančius kandidatus, rinkimuose problemai, įstatymų leidėjai tiek išsivysčiusiose, tiek ir besivystančiose šalyse nacionaliniuose teisės aktuose įveda piktnaudžiavimą tokiomis resursais numatančius draudimus. Tačiau neretai nacionalinėje, kaip ir „tarptautinėje teisėje tikslaus ar visuotinai priimtino valstybės administracinių išteklių ir jų naudojimo rinkimų tikslais apibrėžimo nėra“¹³.

Europos Taryba savo gairėse pažymi, jog „administraciniai ištekliai, kurie yra svarbūs konkrečioms suinteresuotosioms šalims (išrinktiems atstovams, esantiems pareigūnams, kandidatams) per rinkimus, apima žmogiškuosius, finansinius, materialinius, gamtinius ir kitus nematerialius išteklius.“¹⁴

Tuo tarpu, kai kurių autorių vertinimu, piktnaudžiavimas administraciniais ištekliais rinkimų metu – tai „valstybės ir viešojo sektoriaus įgaliojimų ir išteklių (įskaitant prievartos priemones, personalą, finansinius, materialinius ir kitus išteklius) naudojimas, kai dabartiniai politikai ar politinės partijos, pažeisdami teises ir (arba) kitas teisės normas ir pareigas, reglamentuojančias viešųjų pareigų vykdymą, didina savo galimybes būti išrinktais.“¹⁵ Kiti laikosi pozicijos, jog administracinių išteklių naudojimas tai „neteisėtas valstybės galių naudojimas prieš politinius oponentus, jų rėmėjus ir rinkėjus, įskaitant politiškai motyvuotą asmenų sulaikymą, grasinimus, bauginimą, užpuolimą, atleidimą iš darbo ar kitas prievartos formas.“¹⁶ Kitaip tariant, administracinių resursų naudojimas rinkimuose – tai viešojo sektoriaus resursų, skirtų įgyvendinti viešojo sektoriaus funkcijas, naudojimas ne pagal tiesioginę jų paskirtį, o rinkimų kampanijos vykdymo tikslais.

Atsižvelgiant į administracinių resursų gausą, išskiriami keli pagrindiniai:

- 1) teisiniai (teisėkūros, reguliavimo) resursai, kuomet „įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia naudojama tam tikros politinės organizacijos ar kandidato išrinkimo tikslu“.¹⁷ Teisinių resursų pavyzdžių gali būti įvairių: „nuo rinkimų komisijos, kuri „išregistruoja“ opozicijos kandidatą, iki mokesčių inspekcijos, kuri rinkimų kampanijos viduryje netikėtai atlieka opozicinės partijos mokestinį patikrinimą“ ir pan.¹⁸
- 2) instituciniai resursai, kuomet „rinkimų kampanijai vykdyti naudojama biuro įranga, transporto priemonės, patalpos, pavaldūs valstybės tarnautojai, taip pat kiti

13 Levan Natroschvili, „Misuse of administrative resources pre 2013 elections – interim report“ (2013), Transparency International Georgia, https://www.academia.edu/27398960/Misuse_of_administrative_resources_pre_2013_elections_interim_report.

14 „Administrative resources and fair elections. A practical guide for local and regional politicians and public officials“ (2022), Council of Europe, <https://rm.coe.int/en-ressources-administratives-a6-web-collection-elections-democratique/1680a8781a>.

15 „Monitoring Election Campaign Finance. A Handbook for NGOs“ (2004), *supra note*, 11.

16 Natroschvili, *op. cit.*

17 *Ibid.*

18 *Ibid.*, 15.

- valstybės finansuojami materialiniai ir žmogiškieji ištekliai¹⁹. Šiuo atveju „valstybės įdarbintas personalas gali būti verčiamas dalyvauti kampanijos veiklose, kurios tiesiogiai naudingos valdančiajai partijai. Paprasti valstybės tarnautojai gali būti politinės partijos rinkimų kampanijos darbuotojais. Aukšto rango valstybės tarnautojai, kurie patys gali būti susiję su politine partija, taip pat gali pasinaudoti savo padėtimi, kad paremtų savo partiją ar jos kandidatus“²⁰
- 3) finansiniai resursai, - tai tokie resursai, kurie apima „centrinės ar vietos valdžios institucijų biudžeto išteklių naudojimą tam tikros politinės organizacijos ar kandidato rinkimų kampanijai“²¹. Kai kurių mokslininkų vertinimu, „valstybės lėšos taip pat gali būti naudojamos „gyvenimo kokybės“ iniciatyvoms, pavyzdžiui, priešrinkiminiam pensijų didinimui, finansuoti, siekiant padidinti dabartinių partijų ar politikų rinkimines perspektyvas.“²²
 - 4) prievartiniai resursai, kai „naudojamos neteisėtos valstybės prievartos priemonės prieš politinius oponentus, jų rėmėjus ir rinkėjus, įskaitant politiškai motyvuotą asmenų sulaikymą, bauginimą, užpuolimą, grasinimą, atleidimą iš darbo ar kitas prievartos formas“²³. Tipiški pavyzdžiai – „policijos ar milicijos pajėgų panaudojimas opozicijos kampanijos darbuotojams suimti ar užpulti arba fiziškai sutrukdyti kandidatui surengti rinkiminį susirinkimą“²⁴.
 - 5) žiniasklaidos resursai, kai tam tikros „žiniasklaidos priemonės, finansuojamos iš valstybės ar (ir) savivaldybių biudžetų, teikia pirmenybę tam tikrai politinei partijai ar kandidatui“²⁵

Taigi, rinkimuose gali būti naudojamas platus administracinių resursų spektras.

2. Draudimas naudotis tarnybine padėtimi Lietuvos teisėje

Daugelyje pasaulio valstybių galioja draudimas rinkimų kampanijos metu naudotis tarnybine padėtimi ar einamomis pareigomis rinkimų kampanijos metu. Ne išimtis ir Lietuva, kurios įstatymų leidėjas teisiniam reglamentavimui šiuo aspektu skiria išties didelį dėmesį.

Rinkimai yra „svarbi piliečių dalyvavimo valdant valstybę forma, kartu ir būtinas valstybės politinių atstovaujamybės institucijų formavimo elementas“²⁶. Tačiau tam, kad rinkimai galėtų būti pripažįstami demokratiškais ir legitimiais, jie turi būti organizuojami remiantis

19 Levan Natroschvili, “Misuse of administrative resources pre 2013 elections – interim report” (2013), Transparency International Georgia, https://www.academia.edu/27398960/Misuse_of_administrative_resources_pre_2013_elections_interim_report.

20 „Monitoring Election Campaign Finance. A Handbook for NGOs”, *op. cit.*

21 Natroschvili, *supra note*, 13.

22 „Monitoring Election Campaign Finance. A Handbook for NGOs”, *op. cit.*

23 *Ibid.*

24 *Ibid.*

25 Natroschvili, *op. cit.*

26 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas”, *Valstybės žinios*, 2008-10-04, Nr. 114-4367.

ne tik įstatymų leidėjo Lietuvos Respublikos Konstitucijose, Lietuvos Respublikos rinkimų kodekse ir kituose galiojančiuose teisės aktuose nustatyta tvarka, bet ir „atitikti demokratinų rinkimų principus“²⁷, įtvirtintus ne tik nacionaliniuose, bet ir tarptautiniuose teisės aktuose.

Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 10 straipsnyje įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs formaluosius reikalavimus, kuriuos asmenys, norintys pasinaudoti pasyviąją rinkimų teise, turi atitikti. Kaip antai, reikalavimas turėti atitinkamą pilietybę, amžiaus ir sėslumo cenzai ir pan., kurie suteikia teisę ir galimybę rinkimuose dalyvauti tiek asmenims, neinantiems viešajame sektoriuje jokių pareigų, tiek ir jas einantiems, pavyzdžiui, viešojo sektoriaus įstaigų vadovams, valstybės pareigūnams, darbuotojams ar valstybės politikams, kuriais, pagal Lietuvos valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnio 10 punktą laikomi „asmenys, įstatymų nustatyta tvarka išrinkti į Lietuvos Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko, Seimo nario, savivaldybės tarybos nario, savivaldybės mero pareigas ar paskirti į Ministro Pirmininko ar ministro pareigas“.²⁸ Tačiau, jeigu pirmuoju atveju, asmenims, keliantiems savo kandidatūrą ar keliamiems politinių organizacijų rizikų, susijusių su viešojo resurso naudojimu rinkimuose, nekyla, tai, antruoju atveju, tokia rizika išlieka.

Lietuvos Respublikos Rinkimų kodekso 3 straipsnis aiškiai numato, jog „rinkimai vykdomi remiantis visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės ir slauto balsavimo principais“, bei tai, kad „rinkimai taip pat turi atitikti skaidrumo, viešumo, teisingumo, sąžiningumo, pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningos konkurencijos, rinkimų politinės kampanijos finansavimo skaidrumo reikalavimus“²⁹. Tokia įstatymų leidėjo pozicija grindžiama tuo, jog 1) rinkimuose turi būti sąžininga juose dalyvaujančių asmenų konkurencija, kas, atitinkamai apima ir draudimą sudaryti tam tikriems rinkimuose dalyvaujantiems asmenims (kandidatams) išskirtines dalyvavimo juose sąlygas, ir, 2) turi būti užtikrintas didžiausias įmanomas rinkimų politinės kampanijos dalyvių finansavimo skaidrumas. Ir, priešingai, jeigu rinkimai bus organizuojami valdžios institucijoms teikiant pirmenybę tik tam tikriems kandidatams, t. y. nebus užtikrinamas vienodas požiūris į kandidatus, bus pažeisti demokratinų rinkimų standartai, įtvirtinti tarptautiniuose teisės aktuose³⁰.

Tai atliepia Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalis, numatanti, kad „vykdant rinkimų agitaciją, draudžiama naudotis tarnybine padėtimi valstybės, savivaldybių ir Europos Sąjungos institucijose, įstaigose ar organizacijose arba organuose, taip pat Lietuvos nacionaliniame radijuje ir televizijoje, regioniniuose transliuotojuose ar savivaldybių visuomenės informavimo priemonėse, pavesti tai daryti kitiems asmenims ar kaip nors kitaip naudojantis tarnybine padėtimi arba valstybės, savivaldybių ar Europos Sąjungos institucijų

27 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada“, *Valstybės žinios*, 2004-11-09, Nr. 163-5955.

28 „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1999-07-30, Nr. 66-2130.

29 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

30 „Administrative resources and fair elections. A practical guide for local and regional politicians and public officials“ (2022), Council of Europe, <https://rm.coe.int/en-ressources-administratives-a6-web-collection-elections-democratique/1680a8781a>.

finansiniais ar kitais resursais bandyti paveikti rinkėjų valią”, bei iki Rinkimų kodekso galiojusiuose rinkimų įstatymuose įtvirtintos analogiškos nuostatos³¹, kas, be kita ko, liudija ne tik apie įstatymų leidėjo valią apsisaugoti nuo piktnaudžiavimo valdžia bet ir reiškia, jog įstatymų leidėjas draudimą naudotis tarnybine padėtimi ar administraciniu resursu sieja su rinkimų agitacijos vykdymu.

Rinkimų kodekso 93 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „rinkimų agitacija – politinei reklamai skleisti skirta veikla“, kuri, kaip įstatymų leidėjas numato Rinkimų kodekse, turi būti vykdoma laikantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, kitų teisės aktų, bei sąžiningų ir garbingų rinkimų principų³². Kitaip tariant, rinkimų agitacija, vykdoma nesilaikant įstatymų leidėjo Rinkimų kodekse numatytų reikalavimų yra draudžiama ir gali ją vykdančiams asmenims gali užtraukti teisės aktuose numatytą atsakomybę. Šiame kontekste svarbu pažymėti ir tai, jog įstatymų leidėjas asmenų, einančių atitinkamas pareigas viešajame sektoriuje galimybių dalyvauti rinkimuose neriboja, kaip, ir, atitinkamai, vykdyti rinkimų kampaniją, tačiau rinkimų agitacija turėtų būti atliekama ne darbo valandomis ir nesinaudojant tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu. Juolab, kad Lietuvos įstatymų leidėjas nenumato prievolės pareigas einantiems asmenims nusišalinti nuo einamų pareigų, išeiti atostogų, atsistatydinti ir pan.

Rinkimų kodekso 95 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „politinė reklama – valstybės politiko, politinės organizacijos, jos nario, rinkimų politinės kampanijos dalyvio, kandidato, jų vardu ir (ar) interesais bet kokia forma ir priemonėmis už užmokestį ar neatlygintinai rinkimų politinės kampanijos laikotarpiu ar tarp rinkimų politinių kampanijų skleidžiama teigiama ar neigiama informacija, kuria siekiama daryti įtaką rinkimų rezultatams ar paveikti rinkėjų motyvaciją balsuojant rinkimuose arba kurios skleidimu propaguojamas valstybės politikas, politinė organizacija, jos narys ar rinkimų politinės kampanijos dalyvis, kandidatas, taip pat jų idėjos, tikslai ar programa.“³³ Kitaip tariant, jeigu asmuo skleidžia informaciją, kuri Rinkimų kodekso 95 straipsnio 1 dalies prasme prilygintina politinei reklamai, laikytina, kad jis vykdo rinkimų agitaciją.

Kadangi politinę reklamą, remiantis Rinkimų kodekso 95 straipsnio 1 dalimi, galima skleisti ne tik rinkimų politinės kampanijos laikotarpiu, kuris prasideda nuo rinkimų datos paskelbimo ir baigiasi, remiantis Rinkimų kodekso 64 straipsnio 2 dalimi, „praėjus 100 dienų nuo Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimo, kuriuo nustatomi galutiniai rinkimų rezultatai arba rinkimai pripažįstami negaliojančiais, įsigaliojimo

31 Pavyzdžiui, pagal iki 2022 m. rugsėjo 1 d. galiojusio Pagal Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 54 straipsnio 1 dalyje buvo numatyta, kad, bet kam draudžiama naudotis tarnybine padėtimi valstybės ar savivaldybių institucijose, įstaigose ar organizacijose, taip pat valstybinėse ar savivaldybių visuomenės informavimo priemonėse vykdam bet kokią rinkimų agitaciją, pavesti tai daryti kitiems asmenims ar kaip nors kitaip, naudojantis tarnybine padėtimi, bandyti paveikti rinkėjų valią. Valstybės, savivaldybių pareigūnams, valstybės tarnautojams draudžiama naudotis tarnybine padėtimi sudaryti sau ar partijai išskirtines rinkimų agitacijos sąlygas. Šį straipsnį pažeidęs asmuo gali būti patrauktas administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn įstatymų nustatyta tvarka.

32 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

33 *Ibid.*

dienos³⁴, bet ir tarp rinkimų politinių kampanijų, galima daryti išvadą, jog įstatymų leidėjo įtvirtintas draudimas naudotis tarnybine padėtimi bei administraciniu resursu laiko atžvilgiu galioja neterminuotai, t. y. apima tiek laikotarpį iki rinkimų (t. y. 6 mėn. iki rinkimų), tiek rinkimų metu, bei laikotarpį tarp rinkimų. Tokiu būdu galimybės asmenims, siekiantiems nesąžiningai pasinaudoti savo ar kitų asmenų einamomis pareigomis rinkimų kampanijos tikslais sumažėja.

Įstatymų leidėjas Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalyje yra pateikęs baigtinį sąrašą subjektų, kuriuose galioja draudimas naudotis einamomis pareigomis. Juos galima išskirti į dvi kategorijas.

Pirma, tai viešojo sektoriaus institucijos, įstaigos ir organizacijos. Prie pastarųjų įstatymų leidėjas išskiria tris grupes institucijų, įstaigų, organizacijų arba organų: 1) valstybės; 2) savivaldybių, 3) Europos Sąjungos. Kadangi įstatymų leidėjas neišskiria konkrečių valstybės, savivaldybių ar Europos Sąjungos institucijų, laikytina, kad visos valstybės institucijos, įskaitant Lietuvos Respublikos Seimą, Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir t. t., patenka į šį sąrašą.

Antra kategorija - visuomenės informavimo priemonės. Šiuo atveju įstatymų leidėjas pateikia baigtinį visuomenės informavimo priemonių sąrašą ir visas visuomenės informavimo priemones išskiria į tris grupes: 1) nacionalinės (Lietuvos nacionalinis radijus ir televizija); 2) regioninius transliuotojus, kuriais, remiantis Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 45 punktu, laikomi transliuotojai, kurių „antžeminiu televizijos, radijo tinklu transliuojama programa yra priimama teritorijoje, kurioje gyvena mažiau negu 60 procentų Lietuvos gyventojų“³⁵; bei, 3) savivaldybių visuomenės informavimo priemones. Nors pastarųjų apibrėžties įstatymų leidėjas Visuomenės informavimo įstatyme ir nepateikia, laikytina, kad tai apima transliuotojus, transliuojančius vienos ar kelių savivaldybių teritorijoje.

Įstatymų leidėjas, vertindamas tai, kad pareigomis rinkimų kampanijoje gali pasinaudoti ne tik pats atitinkamas pareigas einantis kandidatas, bet ir kitas asmuo kandidato naudai, Rinkimų kodekse numatė draudimą naudotis tarnybine padėtimi ne tik patiems pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, bet ir kitiems asmenims kandidato pavedimu. Tokiu būdu buvo eliminuota rizika, kad rinkimų kampanijoje gali būti naudojamos kitais asmenimis.

Visgi teisinis reglamentavimas apibrėžtumo stokoja. Štai Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad vykdant rinkimų agitaciją draudžiama „kaip nors kitaip naudojantis tarnybine padėtimi“. Viena vertus, tame pačiame straipsnyje įstatymų leidėjas tarsi siekia aiškumo išvardindamas subjektus, kuriuose ir kuriems draudžiama naudotis tarnybine padėtimi. Kita vertus, nėra aišku, kokius veiksmus apima ir/ar gali apimti „kitoks“ naudojimas tarnybine padėtimi. Tai gali apimti kandidato naudojimąsi tarnybine padėtimi viešajame ir privačiame sektoriuje ir pan. Tuo tarpu „konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą,

34 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

35 „Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2006-07-27, Nr. 82-3254.

kuris suteiktų galimybę teisinių santykių subjektams žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, kad jie galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus³⁶. Pagal šį konstitucinį principą teisės normos turi būti nustatomos iš anksto (2004 m. gruodžio 13 d., 2017 m. kovo 15 d. nutarimai), turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna (2004 m. gruodžio 13 d., 2019 m. birželio 7 d. nutarimai), įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas (2011 m. gruodžio 22 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai).

Be kita ko, pastebėtina, jog Lietuvos įstatymų leidėjas teisiniame reguliavime nėra aiškiai nurodęs, kokius renginius kandidatai, einantys pareigas gali organizuoti, o nuo kokių organizavimo, kad nebūtų įtariami tarnybinių pareigų naudojimusi, turėtų nusišalinti. Tuo tarpu Europos Taryba ne kartą yra akcentavusi, kad „teisinėje sistemoje turėtų būti numatyti veiksmingi mechanizmai, draudžiantys valdžios institucijoms nesąžiningai naudotis savo padėtimi organizuojant oficialius viešus renginius rinkimų kampanijos tikslais, įskaitant labdaros renginius, arba renginius, kuriuose palaikoma ar nepalankiai vertinama kuri nors politinė partija ar kandidatas.“³⁷

Viena vertus, galima teigti, jog tai, kokias pareigas einančių asmenų veikla galima ir kokia yra draudžiama turėtų nustatyti už rinkimų organizavimą atsakinga institucija, tačiau, kita vertus, vertinant, jog Vyriausioji rinkimų komisija ne aiškina teisės aktus, o juos taiko, bei, siekiant išvengti bet kokių dviprasmybių, bet kokie draudimai įstatymų leidėjo turėtų būti aiškiai apibrėžti Rinkimų kodekse.

Kita vertus, kadangi sprendimą ar buvo tarnybine padėtimi priima Vyriausioji rinkimų komisija, toks teisinio reguliavimo neapibrėžtumas jai, kaip teisės aktus taikančiai institucijai, gali būti itin palankus, kadangi niekaip neapriboja galimybių bet kokią tarnybinės padėties panaudojimą traktuoti kaip Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalies pažeidimą, t. y. įstatymų leidėjas Vyriausiajai rinkimų komisijai suteikia teisę kiekvieną situaciją vertinti plačiai.

Tuo tarpu tam, kad būtų atliktas objektyvus galimo pažeidimo tyrimas ir būtų užkirstas kelias kandidatams nesąžiningai naudotis tarnybine padėtimi, būtina užtikrinti sprendimų priėmėjo visišką neutralumą (nešališkumą). Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Vyriausiąją rinkimų komisiją, remiantis Rinkimų kodekso 34 straipsnio 2 dalies 5 punktu „sudaro ir politinių partijų (jų koalicijų), per paskutinius Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus gavusių Seimo narių mandatų daugiemandatėje rinkimų apygardoje, pasiūlyti asmenys“, egzistuoja rizikos, jog Rinkimų kodekso pažeidimai gali būti fiksuojami ar vertinami selektyviai. Kita vertus, analizuojant Vyriausiosios rinkimų komisijos priimtus sprendimus, susijusius su naudojimusi tarnybine padėtimi ar administraciniu resursu, tokio pobūdžio apraiškų

36 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2011-12-28, Nr. 160-7591.

37 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoEVeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf.

nepastebėta.

Visgi, nuo 2022 m. rugsėjo 1 d., kuomet įsigaliojo naujasis Rinkimų kodeksas, Vyriausioji rinkimų komisija nebuvo priėmusi nei vieno sprendimo, kuriuo būtų konstatuotas kandidatų piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi. Tačiau, kaip matyti, iki Rinkimų kodekso įsigaliojimo, Vyriausioji rinkimų komisija buvo priėmusi keletą sprendimų, kuriais konstatuotas kampanijos dalyvių piktnaudžiavimas. Pavyzdžiui, 2019 m. Vyriausioji rinkimų komisija priėmė sprendimą dėl pasinaudojimo tarnybine padėtimi, kai buvo nustatyta, jog viena iš kandidačių „elektroniniame dienyne TAMO skleidama politinę reklamą, pasinaudojo tarnybine padėtimi – sudarė išskirtines rinkimų agitacijos sąlygas visuomeninio rinkimų komiteto iškeltam kandidatui į savivaldybės tarybos narius – merus.³⁸ Keletas sprendimų buvo priimta 2020 metais. Viename jų Vyriausioji rinkimų komisija nusprendė, kad „paskelbus vieno iš ministrų politinę reklamą jo vadovaujamai ministerijai pavaldžios įstaigos leidžiamame leidinyje, ministrui buvo sudarytos išskirtinės sąlygos skleisti politinę reklamą konkrečiai grupei asmenų (žemdirbiams), tokiu būdu buvo pažeista Seimo rinkimų įstatymo 54 straipsnio 1 dalis“.³⁹ Tais pačiais metais priimtame antrajame sprendime, atsižvelgiant į tai, kad „trys frakcijos atstovai vienoje iš savivaldybių tarybų, visuotinio karantino laikotarpiu transliuojamuose nuotoliniuose savivaldybės tarybos ir jos komitetų posėdžiuose dėl susiformavusios darbo specifikos viešino 2020 m. spalio 11 d. Seimo rinkimų politinės kampanijos dalyvio logotipą“, kas suteikia jiems pranašumą prieš kitus šios kampanijos dalyvius ir būsimus kandidatus, Vyriausioji rinkimų komisija pripažino, kad tarybos nariai pasinaudojo tarnybine padėtimi, sudarydami sau ir partijai išskirtines rinkimų agitacijos sąlygas⁴⁰.

Rinkimų kodekse įstatymų leidėjas pasisakė ir dėl agitacijos tvarkos, vykdomos pareigas einančio kandidato. Rinkimų kodekso 102 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „pareigas valstybės, savivaldybių arba Europos Sąjungos institucijose ar įstaigose, Lietuvos nacionaliniame radijuje ir televizijoje einantis kandidatas, vykdydamas rinkimų agitaciją, per regioninį transliuotoją ar savivaldybių visuomenės informavimo priemonėse gali pasisakyti tik Rinkimų kodekso nustatyta tvarka“. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas Rinkimų kodekso 102 straipsnio 2 dalyje dar kartą patvirtino kandidatų ir tuo pačiu metu atitinkamas pareigas einančių asmenų teisę vykdyti rinkimų agitaciją, tačiau nustatė jiems pareigą rinkimų agitaciją vykdyti griežtai laikantis Rinkimų kodekse numatytų reikalavimų ir tvarkos. Taip buvo dar kartą pabrėžta, jog visi rinkimuose dalyvaujantys kandidatai yra lygūs ir visiems galioja vienoda rinkimų agitacijos tvarka.

Be to, Lietuvos įstatymų leidėjas, reaguodamas į tai, kad kampanijos metu pareigas einantiems asmenims dėl einamų pareigų pobūdžio gali tekti ir neretai tenka pranešti visuomenei svarbių žinių, Rinkimų kodekso 102 straipsnio 2 dalyje numatė, kad „jeigu kandidatas dėl einamų pareigų turi per visuomenės informavimo priemones pranešti svarbių

38 „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2019 m. gegužės 9 d. sprendimas“ Nr. Sp-261”.

39 „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2020 m. liepos 8 d. sprendimas Nr. Sp-97”.

40 „Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos 2020 m. rugpjūčio 20 d. sprendimas Nr. Sp-135”.

žinių, tai jis gali padaryti laikydamasis draudimo agituoti⁴¹. Tokiu būdu įstatymų leidėjas pareigas einančio valstybės politiko, pareigūno, valstybės tarnautojo pareigų, įskaitant ir pareigą paskelbti visuomenei svarbią žinią neapribojo, tačiau numatė aiškią prievolę laikytis rinkimų agitacijos draudimo, taip dar kartą pažymėdamas, jog visi rinkimuose kandidatai yra lygūs ir nei vienam negali būti sudaromos išskirtinės sąlygos, nepriklausomai nuo to, kokias pareigas jis eina. Tai atitinka ir Europos Tarybos poziciją, jog „siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui administraciniais ištekliais siekiant išbalansuoti vienodas sąlygas rinkimų varžybų metu, teisinėje sistemoje turėtų būti nustatyta, kad kampanijų metu neturėtų būti skelbiami jokie svarbūs pranešimai, susiję su tam tikra partija ar kandidatu arba kuriais siekiama sukurti palankų požiūrį į juos. Tai neapima pranešimų, kurie yra būtini dėl nenumatytų aplinkybių, pavyzdžiui, ekonominių ir (arba) politinių įvykių šalyje ar regione, pavyzdžiui, po stichinės nelaimės ar bet kokio pobūdžio ekstremalių situacijų, reikalaujančių neatidėliotinų ir skubių veiksmų, kurių negalima atidėti.”⁴²

Be kita ko, įstatymų leidėjas, reaguodamas į tai, kad rinkimų agitacija gali būti vykdoma tiek darbo, tiek ir ne darbo metu, Rinkimų kodekso 102 straipsnio 3 dalyje aiškiai numatė, jog: „valstybės, savivaldybės ir Europos Sąjungos institucijų, įstaigų ar organizacijų arba organų, taip pat verslo, komercijos bei kitų privačių įstaigų ar įmonių darbuotojams draudžiama vykdyti rinkimų agitaciją tose institucijose, įstaigose, organizacijose arba organuose ar įmonėse nustatytu oficialiu darbo laiku, išskyrus atvejus, kai rinkimų agitacija vykdoma darbuotojų atostogų metu”⁴³. Nors, tenka pastebėti, draudimas vykdyti rinkimų agitaciją darbo vietoje ilgą laiką galiojo tik viešojo sektoriaus įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms. Ir tik vėliau, siekiant suvienodinti agitacijos vykdymo (draudimo) sąlygas, įstatymų leidėjas numatė, kad draudimas vykdyti rinkimų agitaciją darbo metu galioja ir privataus sektoriaus darbuotojams.

Visgi, vertinant Rinkimų kodekso 102 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą, pastebima ir teisinio apibrėžtumo stoka, kai, tuo tarpu, teisinis reglamentavimas turi būti aiškus, išsamus ir ateityje nesukuriantis praktinių problemų. Štai, pavyzdžiui, Rinkimų kodekso 102 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad darbuotojams draudžiama vykdyti rinkimų agitaciją „oficialiu“ įstaigos darbo metu. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad dalis darbuotojų, remiantis Lietuvos Respublikos Darbo kodeksu, turi teisę dirbti ir neretai, pasinaudoję šia teise, dirba pagal individualų darbo grafiką, nėra aišku, kaip būtų vertinami atvejai, kuomet rinkimų agitaciją darbuotojas vykdytų pasibaigus oficialioms įstaigos darbo valandoms, bet didesnei daliai įstaigos darbuotojų vis dar vykdant savo darbinės funkcijas ir, tuo pat metu vienam iš darbuotojų vykdant rinkimų agitaciją kitų įstaigos darbuotojų atžvilgiu.

41 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

42 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoEVeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf.

43 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

3. Draudimas naudotis administraciniu resursu Lietuvos teisėje

Įstatymų leidėjas, Rinkimų kodekse įtvirtindamas ribojimą naudotis tarnybine padėtimi vykdant rinkimų agitaciją, teisiniame reguliavime numatė ir su juos susijusį draudimą naudotis administraciniu resursu.

Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalyje įstatymų leidėjas sąrašą institucijų, kurių turimais resursais rinkimų kampanijos metu naudotis draudžiama. Rinkimų kodekse įtvirtintus institucinius resursus galima išskirti į tris grupes: 1) valstybės; 2) savivaldybių; 3) Europos Sąjungos institucijų.

Tačiau, verta pastebėti, jog įstatymų leidėjas nei Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalyje, nei kituose Rinkimų kodekso straipsniuose nėra detalizavęs, kokiais administraciniais (viešaisiais) resursais pareigas einantiems asmenims vykdant rinkimų agitaciją draudžiama naudotis, t. y. finansiniais, teisiniais ir pan. Pavyzdžiui, Rinkimų kodekse nėra aiškių nuostatų, kuriomis būtų siekiama užkirsti kelią piktnaudžiavimu viešąją įrangą, patalpomis ir t.t.

Kita vertus, vertinant Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalies formuluotę, kurioje įstatymų leidėjas yra numatęs, kad draudžiama naudotis ir „visais kitais resursais“, galima daryti išvadą, jog bet kokių administracinių (viešųjų) resursų panaudojimas rinkimų kampanijos metu gali būti pripažintas prieštaraujančiu Rinkimų kodekse numatytam reglamentavimui. Kitaip tariant, Vyriausioji rinkimų komisija, sprendama dėl to, ar kandidatas, vykdydamas rinkimų agitaciją pasinaudojo administraciniais (viešaisiais) resursais, turi absoliučią laisvę pripažinti bet kokių viešųjų resursų panaudojimą kandidato rinkimų kampanijoje Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalies pažeidimu.

Iš vienos pusės, toks teisinis reglamentavimas jį taikančiai institucijai atveria plačias galimybes „bet kokio administracinio resurso“ panaudojimą vykdant rinkimų agitaciją pripažinti Rinkimų kodekso 102 straipsnio 1 dalies pažeidimu. Tačiau, iš kitos pusės, toks teisinis reguliavimas rinkimuose dalyvaujantiems kandidatams iš anksto nėra suprantamas ir aiškus, kadangi Rinkimų kodekse nėra aiškiai apibrėžta nei kas yra „administracinis resursas“, nei kokio administracinio resurso naudojimas vykdant rinkimų agitaciją yra draudžiamas. Tai neatitinka Europos Tarybos pozicijos, jog „teisinėje sistemoje draudimas piktnaudžiauti administraciniais ištekliais rinkimų proceso metu turi būti nustatytas aiškiai ir nuspėjamai.“⁴⁴

Kita vertus, viešojoje teisėje, kaip visuotinai pripažįstama, dominuoja specialaus leidimo (arba bendrojo draudimo) principas, pagal kurį „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama.“⁴⁵ Tad, jeigu įstatymų leidėjas Rinkimų kodekse nėra numatęs, jog asmenims, tiek

44 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Recourses during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoEVeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf.

45 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2006-09-26 Nr. 102-2957.

keliamiems kandidatams, tiek ir patiems save keliantiems leidžiama naudotis tam tikrais administraciniais (viešaisiais) resursais, vadinasi, galioja bendras draudimas bet kokius administracinius resursus, nepriklausomai nuo jų formos, naudoti vykdant rinkimų agitaciją.

4. Sankcijos, susijusios su draudimų pažeidimu

Įstatymų leidėjas, teisiniame reglamentavime numatydamas tam tikrus draudimus, paprastai numato ir sankcijas, kurios taikomos tais atvejais, kai nesilaikoma teisės aktuose įtvirtinto teisinio reglamentavimo, arba jis aktyviais asmenų veiksmais ar neveikimu pažeidžiamas. Kitaip tariant, kaip ne kartą yra pastebėjusi Europos Taryba, „politinėms organizacijoms ir kandidatams, kurie sąmoningai pasinaudoja netinkamu administracinių išteklių naudojimu, turėtų būti taikomos įvairios sankcijos, proporcingos padarytam pažeidimui. Tai gali būti oficialūs įspėjimai, fiksuotos piniginės baudos, viešojo finansavimo sumažinimas arba perdavimas baudžiamajam persekiojimui.“⁴⁶

Ne išimtis ir Rinkimų kodekso 102 straipsnyje įtvirtintas draudimas vykdant rinkimų agitaciją naudotis tarnybine padėtimi bei administraciniais resursais. Rinkimų kodekso 102 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad šiuos draudimus pažeidę asmenys atsako įstatymų nustatyta tvarka, nepažeidžiant prie Europos Sąjungos sutarties, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo ir Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutarties pridėto protokolo Nr. 7 „Dėl Europos Sąjungos privilegijų ir imunitetų“.

Kaip ir kiekvienas pažeidimas, taip ir pažeidimai, susiję su draudimu vykdant rinkimų agitaciją naudotis tarnybine padėtimi bei draudimu naudoti administracinį resursą, susijęs su Rinkimų kodekse nustatytų reikalavimų nevykdymu.

Rinkimų kodekso 104 straipsnis numato, kad „rinkimų politinė kampanija finansuojama iš šaltinių politinių organizacijų lėšų, nuosavų (asmeninių) kandidatų lėšų, turinčių teisę aukoti fizinių asmenų aukų bei palūkanų už dalyvio rinkimų politinės kampanijos sąskaitoje esančias lėšas“⁴⁷, kas reiškia, jog kandidatų politinės kampanijos gali būti finansuojamos tik iš Rinkimų kodekse aiškiai apibrėžtų finansavimo šaltinių. Tuo tarpu rinkimų kampanijos finansavimas iš šaltinių, nepatenkančių į Rinkimų kodekse nurodytų šaltinių sąrašą, laikytinas Rinkimų kodekso pažeidimu ir neteisėtu rinkimų kampanijos finansavimu.

Įstatymų leidėjas, siekdamas aiškiai identifikuoti asmenis, turinčius teisę teikti aukas rinkimų kampanijos dalyviams, Rinkimų kodekso 110 straipsnio 1 dalyje numatė, kad „politinės kampanijos dalyviams aukas turi teisę aukoti tik fiziniai asmenys“. Rinkimų

46 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoE_VeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf,

47 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

kodekso 111 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „rinkimų politinių kampanijų dalyvius finansuoti per trečiuosius asmenis draudžiama“. Kitaip tariant, jeigu politinės kampanijos dalyvis (kandidatas) savo kampaniją finansuoja nepriimtinomis, t. y. neteisėtomis aukomis arba jeigu rinkimų politinės kampanijos dalyvis priima sprendimą naudoti rinkimų politinei kampanijai aukas, gautas iš asmenų, kurie neturi teisės finansuoti rinkimų politinių kampanijų, ar iš neleistinų rinkimų politinės kampanijos finansavimo šaltinių, tai, remiantis Rinkimų kodekso 193 straipsnio nuostatomis, toks veiksmas Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu gali būti pripažintas Rinkimų kodekso šiuurkščiu pažeidimu.

Visgi kandidato veiksmai, kai vykdant rinkimų agitaciją pasinaudojama tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu, gali būti pripažinti ne tik šiuurkščiu Rinkimų kodekso pažeidimu, dėl ko kandidatui, remiantis Rinkimų kodekso 89 straipsnio 2 dalies prasme, rinkimų užstatas nėra gražinimas, bet ir gali nulemti rinkimų rezultatus.

Rinkimų kodekso 181 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Vyriausioji rinkimų komisija pripažįsta rinkimų rezultatus rinkimų apygardoje negaliojančiais, jeigu nustato, kad Rinkimų kodekso 193 straipsnyje nurodyti šiuurkštūs pažeidimai turėjo esminę įtaką rinkimų rezultatams. Tai reiškia, kad jeigu nustatoma, jog kandidatas agitacijos vykdymo metu naudojosi tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu, ir tokius kandidato veiksmus Vyriausioji rinkimų komisija pripažįsta šiuurkščiu Rinkimų kodekso pažeidimu, rinkimų rezultatai gali būti pripažįstami negaliojančiais. Tačiau toks sprendimas gali būti priimamas tik tuo atveju, jeigu kandidato padarytas pažeidimas buvo esminis, turėjęs ženklį įtaką rinkimų rezultatams.

Remiantis Konstitucinio Teismo praktika, pažeidimais, turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams, laikytina tokie pažeidimai, kuriais „iškrepiama tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo prielaida“, „negali būti nustatyti tikri ir teisingi rinkimų rezultatai“⁴⁸. Priešingu atveju, kaip ne kartą yra akcentavęs Konstitucinis Teismas, „galėtų būti pakirstas Tautos pasitikėjimas savo atstovybe ir pačia valstybe.“⁴⁹

Kita vertus, kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, egzistuoja prezumpcija, jog šiuurkštūs rinkimų įstatymo pažeidimai savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams⁵⁰. Todėl, jeigu Vyriausioji rinkimų komisija, nustato, kad vykdant rinkimų agitaciją buvo naudojamas tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu ir tai yra šiuurkštus Rinkimų kodekso pažeidimas, automatiškai laikoma, kad toks pažeidimas turi esminę įtaką rinkimų rezultatams, kas sukelia pagrindą rinkimų rezultatus pripažinti negaliojančiais. Tačiau, jeigu kandidato padarytas šiuurkštus rinkimų įstatymo pažeidimas neturėjo esminės įtakos rinkimų rezultatams, ši prezumpcija Vyriausiosios rinkimų komisijos gali būti paneigta.

Dar viena sankcija, susijusi su neteisėtu politinės kampanijos dalyvio ar kandidato kampanijos finansavimu - įpareigojimas į valstybės biudžetą gražinti ne pagal paskirtį

48 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada“, *Valstybės žinios*, 2012-11-13, Nr. 131-6607.

49 *Ibid.*

50 *Ibid.*

naudotus viešuosius finansus. Tai atitinka ir Europos Tarybos poziciją, jog „teisinėje sistemoje turėtų būti numatyta, kad pažeidus viešųjų finansų taisykles, kai administraciniai ištekliai naudojami ne pagal paskirtį, toks finansavimas turi būti grąžintas į valstybės ar savivaldybės biudžetą, neatsižvelgiant į kitas taikomas sankcijas.“⁵¹

Rinkimų kodekso 111 straipsnio 5 dalyje įstatymų leidėjas yra numatęs, kad „jeigu nustatoma, kad rinkimų politinės kampanijos dalyvis yra priėmęs ir panaudojęs lėšas ar nepiniginę auką iš kitų, Rinkimų kodekse nenurodytų, finansavimo šaltinių ar Rinkimų kodekso reikalavimų neatitinkančias aukas, kurių suma viršija mažos aukos sumą, Vyriausioji rinkimų komisija priima sprendimą įpareigoti rinkimų politinės kampanijos dalyvį panaudotų lėšų ar nepiniginės aukos dydžio sumą per 20 darbo dienų pervesti į valstybės biudžetą, išskyrus atvejus, kai dėl šurkščių Rinkimų kodekso pažeidimų partijai nėra skirti valstybės biudžeto asignavimai“.⁵² Kadangi administracinio resurso savininkas gali būti valstybės, savivaldybės ar Europos Sąjungos institucija, administracinis (viešasis) resursas gali būti įvertintas kaip nepiniginė auka rinkimų politinės kampanijos dalyviui. Kas, atsižvelgiant į tai, jog juridiniams asmenims finansuoti kandidatų politines kampanijas nuo 2012 m. draudžiama, būtų prilyginta kandidato kampanijos finansavimui iš Rinkimų kodekse nenurodytų finansavimo šaltinių. Kitaip tariant, Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu, esant tokioms aplinkybėms būtų konstatuotas Rinkimų kodekso 111 straipsnio 5 dalies pažeidimas. Tokiu atveju viešuoju resursu pasinaudojusiam kandidatui, Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu tektų pareiga atitinkamo dydžio nepiniginę auką grąžinti į valstybės biudžetą.

Visgi, svarbu pastebėti, jog įstatymų leidėjas šiuo atveju draudžia už neteisėtą rinkimų politinės kampanijos finansavimą taikyti kelias teisės aktuose numatytas sankcijas. Tai puikiai iliustruoja Rinkimų kodekso 111 straipsnio 5 dalies nuostata, numatanti, kad tuo atveju, jeigu politinė organizacija, turinti teisę gauti dotaciją, dėl šurkštaus pažeidimo dotacijos negauna, jai pareiga pervesti į valstybės biudžetą aukos dydžio sumą negalioja. Priešingu atveju tai lemtų daudimo bausti du kartus už tą patį nusižengimą (lot. non bis in idem) principo pažeidimą. Kita vertus, jeigu kandidatas padaro šurkštų Rinkimų kodekso pažeidimą, Vyriausioji rinkimų komisija gali įpareigoti jį į valstybės biudžetą grąžinti atitinkamą nepiniginės aukos dydį atitinkančią pinigų sumą, bet ir negrąžinti jo sumokėto rinkimų užstato.

Apibendrinus galiojantį teisinį reglamentavimą, susijusį su sankcijų už naudojimąsi tarnybine padėtimi ar administraciniu resursu, taikymu, laikytina, jog Lietuvos įstatymų leidėjo Rinkimų kodekse numatytos sankcijos už naudojimąsi tarnybine padėtimi, yra aiškios, proporcingos, ir, vertinant iš rinkimų kampanijos dalyvių perspektyvos, nuspėjamos, bei, galiausiai, įgyvendinamos, pradedant šurkščiu Rinkimų kodekso pažeidimo

51 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoEVeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf,

52 „Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas“, TAR, 2022-07-20, Nr. 15851.

pripažinimu ir baigiant galutine pasekme - rinkimų rezultatų panaikinimu, kai kandidato padaryti Rinkimų kodekso pažeidimai galėjo turėti esminės įtakos rinkimų rezultatams, kas atitinka Europos Tarybos poziciją, pagal kurią „sankcijos už piktnaudžiavimą administraciniais ištekliais turi būti įgyvendinamos, proporcingos ir atgrasančios.“⁵³

Kita vertus, įstatymų leidėjas Rinkimų kodekse visiškai neaptaria atsakomybės (pavyzdžiui, atleidimo iš darbo ar kitų sankcijų) valstybės tarnautojams, kurie vieno ar kito kandidato naudai piktnaudžiauja administraciniais ištekliais rinkimų procesų metu, kas neabejotinai kenkia pagrindinėms demokratinėms vertybėms. Kai, tuo tarpu, Europos Taryba pabrėžia, jog „teisinėje bazėje turėtų būti nustatyti aiškūs reikalavimai, kad valstybės tarnautojai, vykdydami savo tarnybines pareigas, elgtųsi nešališkai viso rinkimų proceso metu. Toks reglamentavimas turėtų įtvirtinti valstybės tarnybos nešališkumą ir profesionalumą.“⁵⁴

Kita vertus, dėl valstybės tarnautojų, piktnaudžiavusių savo padėtimi, atsakomybės, gali būti sprendžiama Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo nustatyta tvarka. Kadangi Valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnio 6 dalyje įstatymų leidėjas aiškiai apibrėžia, kokie veiksmai laikomi piktnaudžiavimu tarnyba, tai – „valstybės tarnautojo veika (veikimas ar neveikimas), kai tarnybinė padėtis naudojama ne tarnybos interesais arba ne pagal įstatymus ar kitus teisės aktus, arba savanaudiškais tikslais (neteisėtai pasisavinamas ar kitiems perleidžiamas svetimas turtas, lėšos ir t. t.) ar dėl kitokių asmeninių paskatų, taip pat valstybės tarnautojo veiksmai, kuriais viršijami suteikti įgaliojimai ar savivaliaujama“.⁵⁵

Tad, jeigu valstybės tarnautojas, vykdydamas rinkimų agitaciją naudojami savo tarnybine padėtimi arba administraciniu resursu, t. y. piktnaudžiauja tarnyba, tokie valstybės tarnautojo veiksmai, remiantis Valstybės tarnybos įstatymo 23 straipsnio 5 dalies 3 punkte nuostatomis gali būti pripažinti šurkščių tarnybiniu nusižengimu, už kurį, remiantis įstatymo 23 straipsnio 3 dalies 4 punktu gali būti skiriama ir griežčiausia tarnybinė nuobauda - atleidimas iš pareigų“.

5. Draudimas naudotis administraciniais resursais užsienio šalyse

Draudimas naudotis tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu vykdam rinkimų agitaciją galioja ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Tačiau, analizuojant užsienio šalių įstatymų leidėjų priimtą teisinį reguliavimą, pastebima, jog dalis įstatymų leidėjų teisės aktuose tiesiogiai, aiškiai ir itin detalai įtvirtina draudimą naudotis tarnybine padėtimi bei administraciniu resursu. Tuo tarpu kai kuriose šalyse toks draudimas teisiniame

53 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoEVeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf,

54 *Ibid.*

55 „Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1990-07-30, Nr. 66-2130.

reglamentavime numatomas netiesiogiai arba jo iš viso nėra.

Vienas tokių pavyzdžių, yra Prancūzija, kurios teisės aktuose nėra draudimų, „susijusių su administracinių ir (arba) valstybės išteklių naudojimu ir (arba) piktnaudžiavimu“.⁵⁶ Kita vertus, „Rinkimų kodekso L. 52-8 straipsnis draudžia bet kokią pagalbą ar naudą, gaunamą iš privačių ar viešųjų juridinių asmenų“⁵⁷, kas liudija esant Prancūzijos įstatymų leidėjo valią užkirsti kelią naudotis administraciniu resursu rinkimų kampanijos metu, nors tai tiesiogiai teisės aktuose ir nenurodoma.

Netiesioginis draudimas naudoti viešuosius resursus rinkimų kampanijoje įtvirtintas ir Estijos Politinių partijų įstatymo 12(1) straipsnio 3 punkte, numatančiame, kad „politinei partijai draudžiama naudoti valstybės lėšas politinės partijos ar partijos sąraše kandidatuojančio asmens rinkimų kampanijai vesti ar vykdyti, išskyrus asignavimus iš valstybės biudžeto, mokamus pagal Politinių partijų įstatymą. Rinkimų susivienijimui, atskiram kandidatui, asmeniui, kandidatuojančiam politinės partijos sąraše, ir asmeniui, kandidatuojančiam rinkimų susivienijimo sąraše, draudžiama naudoti valstybės lėšas savo rinkimų kampanijai vykdyti ar įgyvendinti“⁵⁸. Siekiant, kad teisinis reguliavimas būtų aiškus ir nuspėjamas, Estijos įstatymų leidėjas tame pačiame straipsnyje yra nurodęs, jog „šiam skirsnyje valstybės lėšos - tai valstybės biudžeto lėšos ir vietos savivaldos biudžeto lėšos“.⁵⁹ Tad, kaip matyti, Estijos įstatymų leidėjas, priešingai nei Lietuvos, teisės aktuose aiškiai detalizuoja, kokios lėšos pripažįstamos valstybės lėšomis, t. y. visi asmenys, kuriems teisinis reglamentavimas yra aktualus iš anksto žino, kokių veiksmų atlikimas gali būti pripažintas teisinio reglamentavimo pažeidimu.

Tiesioginio draudimo naudotis tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu politinės organizacijos ar kandidato naudai nenumato ir Graikijos įstatymų leidėjas. Tačiau, kita vertus, „visiems rinkimuose dalyvaujantiems kandidatams užtikrinama vienoda prieiga (proporcinga lygybė) prie valstybinės ir privačios žiniasklaidos.“⁶⁰ Kas leidžia teigti, jog jeigu įstatymų leidėjas suteikia galimybę naudotis tam tikru administraciniu resursu rinkimuose dalyvaujantiems kandidatams, tai tokia teisė be išimties yra suteikiama visiems, o ne tik tam tikrai kandidatų grupei.

Tuo tarpu kitose šalyse, kaip ir, pavyzdžiui, Lietuvoje, draudimas naudotis administraciniu resursu teisės aktuose įtvirtintas tiesiogiai. Pavyzdžiui, Bulgarijos Rinkimų kodekso 168 straipsnio 3 punkte numatyta, kad partijoms ir koalicijoms „draudžiama neatlygintinai naudotis viešojo administravimo ištekliais, susijusiais su rinkimų kampanija“⁶¹. Tačiau priešingai nei Lietuvos Rinkimų kodekse, Bulgarijos Rinkimų kodekso 1 straipsnyje

56 „International Institute for Democracy and Electoral Assistance Political finance Database“, https://www.idea.int/data-tools/data/country?country=70&database_theme=302.

57 „Electoral Code [Prancūzijos rinkimų kodeksas]“, [http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/France/France_Electoral_Code_legislative_part_primary_leg_am2013_fr%20\(1\).pdf](http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/France/France_Electoral_Code_legislative_part_primary_leg_am2013_fr%20(1).pdf).

58 „Political act parties“, <https://www.riigitataja.ee/en/eli/513042015011/consolide>.

59 *Ibid.*

60 „International Institute for Democracy and Electoral Assistance Political finance Database“, https://www.idea.int/data-tools/data/country?country=70&database_theme=302

61 Izboren kodeks [Bulgarijos rinkimų kodeksas], <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136112596>.

yra aiškiai nurodoma, kokiais viešojo administravimo ištekliais draudžiama naudotis, t. y. „administracijai, valstybės ir savivaldybių institucijoms, valstybės ir savivaldybių įstaigoms, valstybės ir savivaldybių įmonėms suteiktos biudžeto lėšos, patalpos, transporto priemonės, orlaiviai ir kitos transporto priemonės, įranga ir kitas kilnojamas ir nekilnojamas turtas - valstybės ar savivaldybių nuosavybė, taip pat administracijos darbuotojų darbo užmokestis“⁶².

Panašus įstatymų leidėjo požiūris dėl administracinio resurso naudojimo pastebimas ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur Jungtinių Amerikos Valstijų kodekso 452 straipsnyje numatyta, kad „jokia dalis lėšų, skirtų 1964 m. Ekonominių galimybių įstatymui vykdyti, negali būti tiesiogiai ar netiesiogiai naudojama finansuoti bet kokiai veiklai, kuria siekiama daryti įtaką rinkimų į federalines pareigas rezultatams, arba rinkėjų registracijos veiklai, arba mokėti atlyginimą bet kuriam Ekonominių galimybių biuro pareigūnui ar darbuotojui, kuris, eidamas oficialias pareigūno ar darbuotojo pareigas, dalyvauja tokioje veikloje“⁶³. Kitaip tariant, ir Jungtinėse Amerikos Valstijose įstatymų leidėjas draudžia rinkimams naudoti lėšas, kurios skirtos kitoms veikloms finansuoti.

Itin plačiai apibrėžtas draudimas naudotis administraciniu resursu pateikiamas ir Gruzijos Rinkimų kodekso 48 straipsnyje, kurio 1 dalyje numatyta, kad „asmeniui, turinčiam teisę dalyvauti agitacijoje [...], rinkimų kampanijos metu draudžiama naudoti administracinius išteklius politinei partijai, kandidatui į rinkimų subjektą ar rinkimų subjektui remti arba prieš juos; tarp jų draudžiama: a) naudotis patalpomis, kurias užima valstybės ir savivaldybių institucijos, taip pat organizacijos, finansuojamos iš Gruzijos valstybės biudžeto, jeigu kitos politinės partijos, kandidatai į rinkimų subjektus ar rinkimų subjektai negali naudotis tomis pačiomis ar panašiomis patalpomis tomis pačiomis sąlygomis; b) naudotis ryšio priemonėmis, informacinėmis paslaugomis ir kitokio pobūdžio įranga, skirta valstybės institucijoms ir savivaldybių įstaigoms, taip pat iš Gruzijos valstybės biudžeto finansuojamoms organizacijoms (išskyrus politines partijas); c) naudotis transporto priemonėmis, priklausančiomis valstybės institucijoms ar savivaldybės įstaigoms; d) valstybės tarnautojams, viešosios teisės juridinių asmenų darbuotojams, valstybės ar savivaldybės įsteigtų pelno nesiekiančių (nekomercinių) juridinių asmenų darbuotojams, valstybės ar savivaldybės įsteigtų ikimokyklinio ugdymo įstaigų ir bendrojo ugdymo įstaigų direktoriams, auklėtojams-pedagogams, auklėtojoms ir mokytojams ar kitiems ten dirbantiems asmenims susitikti tarnybiniais klausimais.“⁶⁴ Kitaip tariant, Gruzijos Rinkimų kodekse ne tik aiškiai pabrėžiamas draudimas naudotis administraciniu resursu rinkimų kampanijos metu, bet ir ganėtinai plačiai detalizuojama, kokius veiksmus kandidatams draudžiama atlikti, ko, deja, Lietuvos įstatymų leidėjas, Rinkimų kodekse nėra aiškiai reglamentavęs.

Be kita ko, įdomu tai, kad skirtingai nei kitų šalių rinkimų organizavimą reglamentuojančiuose teisės aktuose, Gruzijos Rinkimų kodekso 48 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „siekiant užtikrinti, kad valstybės tarnautojai užkirstų kelią Gruzijos rinkimų teisės aktų

62 Izboren kodeks [Bulgarijos rinkimų kodeksas], <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136112596>.

63 „United States Code“, <https://www.govinfo.gov/app/collection/uscode/2022/>.

64 „Election Code of Georgia“, <https://matsne.gov.ge/en/document/view/1557168?publication=79>.

pažeidimams ir į juos reaguotų, prie Gruzijos teisingumo ministerijos sudaroma tarpžinybinė komisija⁶⁵. Kas reiškia, jog Gruzijoje, už pažeidimų, susijusių su administracinio resurso naudojimą rinkimuose, tyrimą yra atsakingas ne rinkimų organizatorius, bet speciali prie Teisingumo ministerijos veikianti komisija. Kai, tuo tarpu Lietuvoje, už praktiškai visų su Rinkimų kodekso pažeidimų tyrimą atsakinga Vyriausioji rinkimų komisija.

Be to, Gruzijos įstatymų leidėjas Rinkimų kodekse numato ir konkrečią už pažeidimų tyrimą atsakingo subjekto sudarymo datą: „reguliarių visuotinių rinkimų atveju tarpžinybinė komisija sudaroma ne vėliau kaip rinkimų metų liepos 1 d., o neeilinių ar pakartotinių Gruzijos parlamento rinkimų atveju tarpžinybinė komisija sudaroma per tris dienas nuo rinkimų paskelbimo“⁶⁶ (Rinkimų kodekso 48 straipsnio 4 dalis). Tokiu būdu aiškiai nurodoma, jog speciali komisija savo veiklą pradeda tik prieš rinkimus. Kadangi Gruzijoje politinė rinkimų kampanija, remiantis Rinkimų kodekso 45 straipsnio 1 dalies nuostatomis, prasideda iki rinkimų likus 60 dienų, o tarpžinybinė komisija sudaroma ne vėliau kaip rinkimų metų liepos 1 d., laikytina, kad prasidėjus rinkimų kampanijai galimus pažeidimus fiksuojanti ir prevencines priemones taikanti komisija jau veikia. Kas gali prisidėti prie dalies pažeidimų, susijusių su administracinio resurso rinkimuose naudojimo užkardymo arba operatyvesnio jų ištyrimo.

Tuo tarpu Latvijoje už tyrimų, susijusių su administracinių resursų naudojimą rinkimuose atsakinga ne speciali komisija, kaip, pavyzdžiui, Gruzijoje, ir ne rinkimų organizatorius, o, remiantis Latvijos priešrinkiminės kampanijos įstatymo 33 straipsnio 7 dalies nuostatomis, Korupcijos prevencijos ir kovos su korupcija tarnyba (Specialiųjų tyrimų tarnybos analogas Lietuvoje).

Be to, Latvijos įstatymų leidėjas teisės aktuose taip pat yra numatęs tiesioginį draudimą rinkimuose naudoti administracinį resursą. Pavyzdžiui, Priešrinkiminės kampanijos įstatymo 33 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad „draudžiama naudoti administracinius išteklius priešrinkiminei agitacijai“⁶⁷. Tačiau Latvijos įstatymų leidėjas Priešrinkiminės kampanijos įstatyme yra ne tik numatęs konkretų draudimą naudoti viešuosius resursus rinkimų metu, bet ir aiškiai detalizavęs, kokie ištekliai laikytini administraciniu resursu, ko stokojama Lietuvos teisiniame reglamentavime. Priešrinkiminės kampanijos 33 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad „administracinių išteklių naudojimu priešrinkiminei agitacijai laikomas finansinių išteklių, kilnojamąjo ir nekilnojamąjo turto naudojimas ar paslaugų teikimas valstybės ir išvestinių valstybės ar išvestinių valstybės institucijų ir kapitalo įmonių, kurių akcijos priklauso valstybei ar išvestinėms valstybės institucijoms, taip pat kapitalo įmonių, kuriose vienai ar daugiau valstybės ar išvestinių valstybės institucijų ar kapitalo įmonių priklausančių akcijų individualiai ar kartu viršija 50 procentų, naudojimas, taip pat šių institucijų reklamą už atlygį 30 dienų laikotarpiu iki rinkimų, jeigu reklamos turinys yra susijęs su kandidato į ministrus pirmininkus ar ministrus arba asmens, susijusio su

65 „Election Code of Georgia“, <https://matsne.gov.ge/en/document/view/1557168?publication=79>.

66 *Ibid.*

67 „Priekšvēlēšanu aģitācijas likums [Latvijos priešrinkiminės kampanijos įstatymas]“, <https://likumi.lv/ta/id/253543-priekšvelesanu-agitacijas-likums>.

politine partija ar politinių partijų susivienijimu, pristatymu, taip pat tokio kandidato ar asmens, kurį iškelė politinės partijos ar politinių partijų susivienijimo valdymo organai, veiklos pristatymu⁶⁸. Kitaip tariant, Latvijos įstatymų leidėjas ne tik pateikia sąrašą išteklų, kurie laikyti administraciniu resursu, bet ir aiškiai apibrėžia, kada atitinkamų išteklių naudojimas gali būti pripažintas įstatymų pažeidimu.

Taip pat Latvijos įstatymų leidėjas skiria išimtinį dėmesį rinkimų agitacinės medžiagos skelbimui spaudos leidiniuose, kuriuose valstybė turi atitinkamą dalį akcijų. Straipsnio 5 dalyje numatyta, kad „draudžiama dėti priešrinkiminės agitacijos medžiagą į spaudos leidinius, kuriuos išleido valstybės ar išvestinės valstybės institucijos arba kapitalo bendrovės, kuriose valstybei ar išvestinėms valstybės institucijoms priklauso akcijų (dalių), taip pat kapitalo bendrovės, kuriose vienos ar kelių valstybės ar išvestinių valstybės institucijų kapitalo bendrovių atskirai ar kartu valdomos akcijos (dalys) sudaro daugiau kaip 50 proc.“⁶⁹

Panašaus turinio draudimas pastebimas ir Albanijoje, kurios Rinkimų kodekse taip pat įtvirtintas tiesioginis draudimas vykdyti rinkimų agitaciją, remiantis administraciniu resursu, bei Rinkimų kodekso 91 straipsnyje numatyta, kad „išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip, centrinių ar vietos viešųjų įstaigų ar subjektų arba bet kokio kito tipo subjektų, kuriuose valstybė turi kapitalo ar akcijų arba (ir) skiria daugumą subjekto priežiūros ar administracinio organo narių, ištekliai, nepriklausomai nuo kapitalo ar nuosavybės šaltinio, negali būti naudojami ar teikiami kandidatams, politinėms partijoms ar koalicijoms rinkimuose remti.“⁷⁰

Tuo tarpu Moldovos Rinkimų kodekso 52 straipsnio 7 dalis numato, kad „kandidatai negali naudoti viešųjų priemonių ir prekių (administracinių išteklių) rinkimų kampanijoms, o valdžios institucijos / įstaigos ir joms prilyginti asmenys negali perduoti / suteikti rinkimų dalyviams viešųjų prekių ar kitokių paslaugų, išskyrus atvejus, kai tai daroma sutarties pagrindu, vienodomis sąlygomis, visiems rinkimų dalyviams.“⁷¹ Taip Moldovos įstatymų leidėjas ne tik įtvirtina draudimą naudoti viešuosius resursus rinkimuose, bet pateikia nebaigtinį sąrašą priemonių, kurios gali būti laikomos Rinkimų kodekso pažeidimu. Kita vertus, Moldovos įstatymų leidėjas, panašiai kaip ir Graikijos atveju, Rinkimų kodekso pažeidimu nelaiko atvejų, kai tam tikru administraciniu resursu turi teisę vienodomis sąlygomis naudotis visi rinkimų politinės kampanijos dalyviai.

Tam tikrų panašumų su Moldovoje esančiu teisiniu reglamentavimu turi ir Vokietija, kurios įstatymų leidėjas Politinių partijų įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje yra numatęs, kad „jeigu valdžios institucija suteikia šalims patalpas arba teikia kitas viešąsias paslaugas, su visomis šalimis turėtų būti elgiamasi vienodai. Suteikimo mastas gali būti skirstomas pagal

68 „Priekšvėlēšanu āģitācijās likums [Latvijos priešrinkiminės kampanijos įstatymas]“, <https://likumi.lv/ta/id/253543-priekšvelesanu-agitacijas-likums>.

69 *Ibid.*

70 „Kodi zgjedhor i Republikēs sē Shqipërisē“ [Albanijos Respublikos rinkimų kodeksas], <https://qzb.gov.al/pre-view/75122d2e-9ebc-45de-b0ea-b5efde2f6836>,

71 „Electoral Code of the Republic of Moldova“, https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Cod_Electoral_ENG_2020_16_09_2020.pdf,

šalių svarbą iki minimumo, būtino tikslui pasiekti⁷², kas atliepia principą, numatantį, jog jeigu „viešus pastatus ir įrenginius leidžiama naudoti kampanijos tikslais, teisinėje sistemoje turėtų būti numatytos lygios galimybės ir aiški procedūra, kaip teisingai paskirstyti tokius išteklius partijoms ir kandidatams“.⁷³

Priešingai nei Lietuvoje ir kai kuriose kitose šalyse, kuriose tiek netiesiogiai, tiek ir tiesiogiai taikomas draudimas vykdant rinkimų agitaciją naudotis tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu, Airijoje „rinkimų tikslais galima naudoti tam tikrus valstybės išteklius, pavyzdžiui, specialius patarėjus, kuriems mokama iš valstybės lėšų, tačiau jie laikomi rinkimų išlaidomis ir jiems taikomi atitinkami apribojimai“.⁷⁴ Visgi, priešingai nei daugelyje analizuotų šalių, nuostata, susijusi su administracinio resurso naudojimu rinkimuose, nėra Airijos įstatymų leidėjo aptarta rinkimų organizavimą reglamentuojančiuose teisės aktuose, o „grindžiama Aukščiausiojo Teismo sprendimo byloje Kelly prieš generalinį prokurorą, kuriuo 1997 m. Rinkimų įstatymo 2 priedo c punktas, pagal kurį įstatymų leidėjams prieinami išteklių nebuvo įskaičiuojami į rinkimų išlaidas, buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai ir panaikintas, aiškinimu.“⁷⁵

Apibendrinant gali teigti, jog nors ne visose analizuotose užsienio šalyse draudimas naudotis tarnybine padėtimi ar administraciniu resursu vykdant rinkimų agitaciją yra įtvirtintas tiesiogiai rinkimų organizavimą reglamentuojančiuose teisės aktuose, visgi praktiškai daugumoje jų pastebima tvirta įstatymų leidėjo pozicija drausti tokio pobūdžio veiksmus rinkimų agitacijos metu. Kita vertus tai, kad teisinis reglamentavimas atitinkamus draudimus ir numato, dar nepatvirtina, jog „piktnaudžiavimo administraciniais išteklių reglamentavimas nacionalinėje teisinėje sistemoje yra aiškus.“⁷⁶

72 „Gesetz über die politischen Parteien (Parteiengesetz)“, https://www.gesetze-im-internet.de/partg/_5.html.

73 „European Commission for Democracy through law, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights Joint Guidelines for Preventing and Responding to the Misuse of Administrative Resources during Electoral Processes“ (2016), Council of Democratic Elections, Venice Commission, https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/847/CoEVeniceCommission_GuidelinesPreventingMisuseofResources_EN_.pdf

74 „International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) Political finance Database“, https://www.idea.int/data-tools/data/country?country=70&database_theme=302

75 *Ibid.*

76 “Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level” (2019), Council of Europe, <https://rm.coe.int/168007bd26>.

Išvados

1. Administracinių resursų naudojimas rinkimuose – tai viešojo sektoriaus teisiųjų, institucinių, finansinių, prievartinių, žiniasklaidos ir kitų resursų, skirtų įgyvendinti viešojo sektoriaus funkcijas, naudojimas ne pagal tiesioginę jų paskirtį, o rinkimų kampanijos vykdymo tikslais.
2. Lietuvos Respublikos Rinkimų kodekso 102 straipsnyje įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs tiesioginį draudimą vykdant rinkimų agitaciją naudotis tarnybine padėtimi ir administraciniu resursu, kuris laiko atžvilgiu galioja neterminuotai, t. y. apima tiek laikotarpį iki rinkimų (t. y. 6 mėn. iki rinkimų), tiek rinkimų metu, bei laikotarpį tarp rinkimų.
3. Lietuvos įstatymų leidėjas asmenų, einančių atitinkamas pareigas viešajame sektoriuje galimybių dalyvauti rinkimuose neriboja, kaip, ir, atitinkamai, vykdyti rinkimų kampaniją, tačiau rinkimų agitacija turėtų būti atliekama ne darbo valandomis ir nesinaudojant tarnybine padėtimi ir/ar administraciniu resursu.
4. Lietuvos Respublikos rinkimų kodekse nėra aiškiai apibrėžta kas yra „administracinis resursas“ bei kokio administracinio resurso naudojimas vykdant rinkimų agitaciją yra draudžiamas, nors teisinėje sistemoje draudimas piktnaudžiauti administraciniais ištekliais rinkimų proceso metu turi būti nustatytas aiškiai ir nuspėjamai.
5. Daugelio užsienio šalių (Jungtinių Amerikos Valstijų, Bulgarijos, Gruzijos, Latvijos, Albanijos) įstatymų leidėjai nacionaliniuose teisės aktuose tiesiogiai, aiškiai ir itin detalai įtvirtina draudimą naudotis tarnybine padėtimi bei administraciniu resursu. Tuo tarpu kai kuriose šalyse toks draudimas teisiniame reglamentavime numatomas netiesiogiai (Estija, Prancūzija) arba jo iš viso nėra. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Gruzijoje, už pažeidimų, susijusių su administracinio resurso naudojimą rinkimuose, tyrimą yra atsakingas ne rinkimų organizatorius, bet speciali prie Teisingumo ministerijos veikianti tarpžinybinė komisija, tuo tarpu Latvijoje - Korupcijos prevencijos ir kovos su korupcija tarnyba.

Pasiūlymai

1. Lietuvos Respublikos rinkimų kodekse pateikti administracinio resurso apibrėžimą bei aiškiai detalizuoti, koku administraciniu resursu vykdant rinkimų agitaciją draudžiama naudotis.
2. Rinkimų kodekse numatyti, kad pažeidimus, susijusius su administracinio resurso naudojimu rinkimų kampanijoje, nagrinėtų speciali tokio pobūdžio pažeidimams sudaryta tarpžinybinė komisija.
3. Svarstyti, ar politinės kampanijos dalyviams nereikėtų suteikti galimybės naudotis tam tikrais administraciniais resursais, pavyzdžiui, patalpomis ir pan., kurie būtų

pripažįstami rinkimų kampanijos išlaidomis ir įtraukiami į politinės kampanijos dalyvio ataskaitą.

4. Rinkimų kodekse aptarti atsakomybę (pavyzdžiui, atleidimą iš darbo ar kitų sankcijų) valstybės tarnautojams, kurie kandidatų naudai piktnaudžiauja administraciniais ištekliais rinkimų procesų metu.

ISSUES RELATED TO THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF OFFICE AND ADMINISTRATIVE RESOURCES IN ELECTIONS

Laura Matjošaitytė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Every democratic state aims to have fair and honest elections in which all participating candidates are on a level playing field and undue use of the office is avoided, which often takes the form of abuse of office or abuse of administrative resources.*

This article analyses the concept and types of administrative resources. It reveals the nature and scope of the prohibition on the use of official positions and administrative resources in the context of electioneering in the Electoral Code of the Republic of Lithuania. It discusses the sanctions applicable to candidates who commit the offences provided for in Article 102 of the Electoral Code and reveals the legal framework in force in foreign countries relating to the prohibition of the use of official positions and administrative resources in elections. In addition, the author's insights are provided on which provisions of the Electoral Code currently in force, in his opinion, should be adjusted to ensure that the legislation is clear and comprehensive.

Keywords: *elections, administrative resource, abuse of office.*

Laura Matjošaitytė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: rinkimų teisė, žmogaus teisės.

Laura Matjošaitytė, PhD student at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: electoral law, human rights.

KELETAS KONSTITUCINĖS KONTROLĖS ASPEKTŲ ŠVEICARIJOS KONFEDERACIJOJE, AUSTRIJOS RESPUBLIKOJE IR VOKIETIJOS FEDERACINĖJE RESPUBLIKOJE

Milda Vainiūtė (†)

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas

Kristina Kenstavičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
Elektroninis paštas k.kenstaviociene@mruni.eu

Pateikta 2024 m. rugpjūčio 24 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 8 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-05

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Šveicarijos Konfederacijos, Austrijos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinės justicijos institucijų sudarymo tvarka, taip pat reikalavimai asmenims, siekiantiems tapti konstitucinio teismo teisėjais. Be to, nagrinėjama ne tik pasirinktų valstybių konstitucinės justicijos institucijų kompetencija, bet ir apžvelgiamas per pastaruosius metus teismuose išnagrinėtų bylų kiekis, pobūdis ir nagrinėjimo trukmė. Galiausiai straipsnyje pateikiama Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 24 d. nutarimas, kuriame atskleidžiama Konstitucinio Teismo teisėjo nešališkumo ir nušalinimo nuo bylos nagrinėjimo doktrina, kuri aktuali ne tik konstituciniams teismams, bet ir bendrosios kompetencijos teismams. Konstitucinio teismo teisėjų nešališkumo doktrina atskleidžia, kad teisėjo iki paskyrimo į teisėjo pareigas kaip įgalioto atstovo dalyvavimas ankstesnėje procedūroje tais pačiais teisiniais klausimais ar vien dalyvavimas teisėkūros procese ir mokslinės nuomonės išreiškimas savaime negali sukelti jokių abejonių dėl nešališkumo.

Reikšminiai žodžiai: Konstitucija; konstitucinė kontrolė; konstitucinės kontrolės institucijos.

Įvadas

Šiuolaikinė demokratinė valstybė jau neįsivaizduojama be vieno svarbiausių paprastai pačiose konstitucijose įtvirtinto instituto – konstitucinės kontrolės instituto, kurio tikslas – konstitucijos apsauga. Neginčytina, kad „Konstitucijos apsauga būtina siekiant užtikrinti joje įtvirtintas vertybes, konstitucinių garantijų realumą, konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, viršenybę nacionalinės teisės sistemoje, jos tiesioginį taikymą“¹. Svarbu tai, kad konstitucinė kontrolė, kaip minėta, užtikrina ne tik konstitucijos viršenybę, bet saugo ir individą, jei valstybė neteisėtai veiksmais pažeidžia jam konstitucijoje garantuojamas teises.

Žinoma, kad teisinių konstitucijos apsaugos priemonių gali būti įvairių. Demokratinėse valstybėse paprastai tai atlieka konstitucinės kontrolės (justicijos) institucijos. Visuotinai pripažįstama, kad konstitucinės kontrolės pradžia – JAV teisinėje sistemoje, kuri apibūdinama kaip bendrosios teisės tradicija.

Įvardijant tai, koks teismas yra kompetentingas spręsti konstitucinės kontrolės klausimus, teisinėje literatūroje aptinkama įvairių terminų. Antai nurodoma, kad skiriami du konstitucinės kontrolės modeliai: amerikietišskasis, kurio pagrindinis bruožas yra tas, kad konstitucinius ginčus sprendžia bendrosios kompetencijos teismai nagrinėdami administracines, civilines, baudžiamąsias bylas, ir europietišskasis, kurio esmė yra ta, kad konstitucinę kontrolę įgyvendina ne bendrosios kompetencijos teismai, bet specialūs konstituciniai teismai arba konstitucinės tarybos². Kiti autoriai nurodo, kad gali būti skiriama koncentruota ir difuzinė konstitucinė justicija. Koncentruotos konstitucinės kontrolės atveju iš visų teismų išskiriamas konstitucinis teismas, kuris sprendžia įstatymų konstitucingumo klausimus. Tokia sistema, bet kita ko, įtvirtinta Vokietijos Federacijoje Respublikoje (Federalinis Konstitucinis Teismas), Austrijos Respublikoje (Konstitucinis Teismas), Italijoje (Konstitucinis Teismas). Ir priešingai, esant difuziniam konstitucinės kontrolės modeliui, kuris, pavyzdžiui, veikia Jungtinėse Valstijose arba Šveicarijos Konfederacijoje, iš esmės visi teismai sprendžia ir teisės aktų atitikties konstitucijai klausimus, jei jie iškyla nagrinėjant konkrečias bylas. Paminėtose valstybėse aukščiausieji teismai (Aukščiausiasis Teismas, Federalinis Teismas) sprendžia ne tik konstitucinius klausimus, bet ir civilinius, baudžiamuosius ir administracinius ginčus³.

Reikia pasakyti, kad Lietuvoje esama autorių, kurių mokslinio tyrimo objektas – konstitucinė justicija, tačiau tokio pobūdžio klausimai dažnai aptariami kitų klausimų kontekste⁴, taigi išsamesnių tyrinėjimų šia tema vis dėlto pasigendama. Kai kurie su Šveicarijos, Austrijos ir Vokietijos konstitucinės justicijos institucijomis susiję klausimai analizuoti prof. dr.

1 Dariusis Beinoravičius ir kt., *Lyginamoji konstitucinė teisė. Vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2016), 171.

2 Toma Birmontienė ir kt., *Lietuvos konstitucinė teisė. Vadovėlis* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001), 414–415.

3 Giovanni Biaggini et al., *Staatsrecht. 3., aktualisierte und ergänzte Auflage* (Zürich/St Gallen: Dike Verlag AG, 2021), 420.

4 Pvz., Dariusis Beinoravičius ir kt., *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos. Mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012).

Mildos Vainiutės darbuose⁵, konstitucinės justicijos sampratą ir tipologiją yra atskleidusi Dovilė Pūraitė-Andrikienė⁶. Apie Šveicarijos Federalinį Teismą rašė P. Tschannen⁷, Austrijos Konstitucinį Teismą tyrė L. K. Adamovich, B.-Ch. Funk, G. Holzinger, S. L. Frank⁸, o Vokietijos Federalinį Konstitucinį Teismą analizavo A. Katz⁹, I. von Münch, U. Mager¹⁰, H. W. Arndt, W. Rudolf¹¹. Pasakytina, kad tema vis dėlto nenagrinėta kompleksiskai. Siekiant nors iš dalies užpildyti šią spragą, šio mokslinio straipsnio tyrimo objektu pasirinkta konstitucinės kontrolės institucijų apžvalga Šveicarijos Konfederacijoje, Austrijos Respublikoje ir Vokietijos Federacinėje Respublikoje.

Pagrindiniai motyvai, nulėmę tokį pasirinkimą, yra tai, kad Šveicarija yra valstybė, pasirinkusi amerikietiškaį, arba difuzinį, konstitucinės kontrolės modelį. Žinoma, kad toks modelis veikia ir Jungtinėse Valstijose. Jis autorių jau yra nagrinėtas, tačiau svarbu ir aktualu išanalizuoti ir kitų valstybių, taip pat ir Šveicarijos konstitucinės kontrolės koncepciją. Austrijos konstitucinės kontrolės modelis kaip tyrinėjimų objektas yra svarbus pirmiausia dėl to, kad ši valstybė yra europietiškojo konstitucinės kontrolės modelio kūrėja. Todėl šis modelis neatsitiktinai dar vadinamas austriškuoju modeliu. O Vokietijos Federacinėje Respublikoje veikiantis Federalinis Konstitucinis Teismas kaip mokslinio tyrinėjimo objektas aktualus pirmiausia dėl jam suteiktų plačių įgaliojimų ir turtingos konstitucinės jurisprudencijos.

Šio mokslinio straipsnio tikslas – išnagrinėti konstitucinės kontrolės institucijas Šveicarijos Konfederacijoje, Austrijos Respublikoje ir Vokietijos Federacinėje Respublikoje. Šiam tyrimo tikslui pasiekti darbe analizuojama minėtų trijų valstybių konstitucinės justicijos institucijų sudarymas, kompetencija, priimami teisės aktai, taip pat pastarųjų metų bylų pobūdis.

Darbe taikyti šie tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė, sisteminis metodas, deskriptyvinis ir apibendrinimo metodai.

- 5 Milda Vainiutė, „Austrijos Respublikos konstitucinė sistema“, iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012); Milda Vainiutė, „Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinė sistema“, iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012); Milda Vainiutė, „Austrijos Respublika (pratarinė)“, iš *Pasaulio valstybių konstitucijos: moksliskai komentuoti vertimai. I tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016); Milda Vainiutė, „Šveicarijos Konfederacija (pratarinė)“, iš *Pasaulio valstybių konstitucijos: moksliskai komentuoti vertimai. III tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016); Milda Vainiutė, „Vokietijos Federacinė Respublika (pratarinė)“, iš *Pasaulio valstybių konstitucijos: moksliskai komentuoti vertimai. III tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016).
- 6 Dovilė Pūraitė-Andrikienė, „Konstitucinės justicijos procesas Lietuvoje: optimalaus modelio paieška“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2017).
- 7 Pierre Tschannen, *Staatsrecht der Schweizerischen Eidgenossenschaft* (Bern: Stämpfli Verlag AG, 2004).
- 8 Ludwig K. Adamovich, Bernd-Christian Funk, Gerhart Holzinger, Stefan Leo Frank, *Österreichisches Staatsrecht, Band 3: Staatliche Organisation. Lehrbuch, 3. Auflage* (Wien, New York: Springer-Verlag, 2014).
- 9 Alfred Katz, *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht, 12., überarbeitete Auflage* (Heidelberg, 1994).
- 10 Ingo von Münch, Ute Mager, *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge. 7., völlig neubearbeitete Auflage* (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009).
- 11 Hans Wolfgang Arndt, Walter Rudolf, *Öffentliches Recht: Grundriss für das Studium der Rechts- und Wirtschaftswissenschaften. 15., überarbeitete Auflage* (München: Verlag Franz Vahlen, 2007).

1. Konstitucinė kontrolė Šveicarijos Konfederacijoje

Pirmiausia pasakytina tai, kad dabartinė Šveicarijos Konfederacijos Konstitucija buvo priimta referendumu 1999 m. balandžio 18 d.¹² ir įsigaliojo 2000 m. sausio 1 d.¹³ „Šveicarijos Konstitucijoje įtvirtinti keturi esminiai principai, sudarantys Šveicarijos Konfederacijos valstybinės santvarkos ir politinės visuomenės pamatus: Šveicarija yra demokratinė, federalinė, socialinė ir laisva teisinė valstybė, kuri sutvarkyta remiantis valdžių padalijimo principu.“¹⁴

Pagal šią Konstituciją sukonstruotam konstitucinės kontrolės modeliui yra būdinga tai, kad, kaip minėta, šioje šalyje, skirtingai negu daugelyje kitų valstybių, nėra specialaus konstitucinio teismo. Konstitucinės justicijos funkcijas Šveicarijoje atlieka įvairios teisminės institucijos įvairiomis procedūromis, todėl tokia sistema vadinama „difuzine“¹⁵. Ją pirmiausia įgyvendina Federalinis Teismas (vok. *Bundesgericht*)¹⁶, taip pat kantonų¹⁷ teisminės institucijos, kurios turi teisę tikrinti, ar kantonų teisė atitinka federalinę Konstituciją. Ši funkcija Šveicarijoje yra apribota, nes Federalinio Susirinkimo ir Federalinės Tarybos¹⁸

12 „Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999“, AS 1999 2556, SR-Nummer101, žiūrėta 2024 m. vasario 20 d., <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/de>.

13 Aptariama šiuo metu galiojanti Konstitucijos 2024 m. sausio 1 d. redakcija.

14 Giovanni Biaggini et al., *Staatsrecht. 3., aktualisierte und ergänzte Auflage* (Zürich/St.Gallen: Dike Verlag AG, 2021), 99.

15 Pierre Tschannen, *Staatsrecht der Schweizerischen Eidgenossenschaft* (Bern: Stämpfli Verlag AG, 2004), 184.

16 Šveicarijos Federalinis Teismas buvo įkurtas 1848 m., remiantis 1848 m. rugsėjo 12 d. federaline šalies Konstitucija. Anuomet Federalinio Teismo uždutis buvo vykdyti teisingumą tiek, kiek jis patenka į federacijos kompetenciją. Tačiau Federalinio Teismo galios tuo metu buvo ribotos. Jame pirmiausia buvo nagrinėjami civiliniai ginčai tarp kantonų ir su federacija, politiniai nusikaltimai prieš federaciją ir federalinėje konstitucijoje garantuojamų pagrindinių teisių pažeidimai tiek, kiek tokius ieškinius jai perdavė nagrinėti Federacinis Susirinkimas (parlamentas). Jį sudarė vienuolika nenuolatinių teisėjų, kurie posėdžiavo šalies sostinėje arba, jei to reikėjo nagrinėjant bylas, kitoje Prezidento nurodytoje vietoje. 1875 m. Federalinis Teismas tapo nuolatiniu teismu dėl naujų kompetencijų, kurios jam buvo priskirtos 1874 m. gegužės 29 d. federalinėje Konstitucijoje. Žr.: „Die Geschichte des Bundesgerichts“, žiūrėta 2024 m. gegužės 7 d., <https://www.bger.ch/index/federal/federal-inherit-template/federal-status/federal-geschichte.htm>.

17 Pagal Konstitucijos preambulę ir jos 1 straipsnį Šveicarijos federalizmo pagrindą sudaro du elementai: Šveicarijos tauta ir kantonai. Būtent jie yra aukščiausioji valdžia, galinti keisti Konstituciją, todėl suverenūs yra ir kantonai, ir visa tauta. Konstitucijos 1 straipsnyje yra įtvirtintas ir kantonų, kaip lygių Federacijos narių, principas. Šiuo metu pagal Konstitucijos 1 straipsnį Šveicarijos Konfederaciją sudaro 16 kantonų.

18 „Šveicarijos Konstitucijoje yra įtvirtintas valdžių padalijimas, kuriam pirmiausia būdinga tai, kad parlamentui – Federaliniam Susirinkimui (*Bundesversammlung*) – kitų valdžių (Bundesrato ir Federalinio teismo) atžvilgiu suteikiama viršenybė. Tai liudija Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalis, kurioje yra nustatyta, kad Federalinis Susirinkimas, išskyrus tautai ir kantonams suteiktas teises, Federacijoje vykdo aukščiausią valdžią. Tai paaiškinama tuo, kad jį renka Tauta ir kad jam priskirti ypatingi įgaliojimai įstatymų leidybos ir priežiūros srityse, tačiau tai nereiškia, kad Federalinis Susirinkimas gali duoti nurodymus Bundesratui ir Federaliniam teismui. Taigi ši nuostata, išreiškianti parlamento viršenybę, nekeičia valdžių padalijimo principo, kuris nuo seno yra Šveicarijos Konstitucijos pagrindas, esmės.“ (Milda Vainiūtė, „Šveicarijos Konfederacija (pratarmė)“, iš *Pasaulio valstybių konstitucijos: moksliskai komentuoti vertimai. III tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016), 809).

Federacinės valstybės legitimumo pagrindą sudaro tauta ir valstybė sudarantys subjektai, todėl Federalinis Susirinkimas turi garantuoti dvejopą reprezentaciją. Atsižvelgiant į tai, Federalinį Susirinkimą sudaro dveji rūmai: Nacionalinė Taryba (vok. *Nationalrat*) ir Kantonų Taryba (vok. *Ständerat*); abeji rūmai yra lygūs (148 str. 2 d.). Taigi dvejų rūmų parlamentas yra Šveicarijos kaip federacinės valstybės išraiška. Šis modelis buvo perimtas iš Jungtinių Valstijų, kur parlamentą – Kongresą – sudaro dveji rūmai: Atstovų rūmai ir Senatas.

aktai negali būti skundžiami Federaliniam Teismui, tačiau išimtis numato įstatymas (Konstitucijos 189 str. 4 d.). Taigi gali būti skundžiami individualaus pobūdžio aktai, o Federalinio Susirinkimo ir Federalinės Tarybos įstatymai ir nutarimai nėra abstrakčios normų kontrolės objektas. O Federalinio Susirinkimo ir Federalinės Tarybos nutarimai, kai jie taikomi konkrečiu atveju, gali būti tikrinami dėl jų atitikties aukštesnės galios Federacijos teisei ir tarptautinei teisei. Tai yra implikuota jau minėto difuzinio (decentralizuoto) konstitucinės kontrolės modelio, kuris taikomas Šveicarijoje. Taigi Federaliniam Teismui gali būti teikiami keturių rūšių skundai: dėl civilinės teisės, baudžiamosios teisės, viešosios teisės ir subsidiarumo klausimų¹⁹.

Taigi Šveicarijos konstitucinės justicijos koncepcijos esmė yra individualių teisių apsauga, taigi tuo pačiu metu Federalinis Teismas saugo teisinės valstybės principo esmę. Be to, konstitucinė justicija atlieka yra svarbi užtikrinant demokratinės ir federalinės valstybės principus. Paskutiniaisiais dešimtmečiais sprendžiami ir tarptautinės teisės bei šalies teisės derinimo klausimai.

Šveicarijai kaip federacinei valstybei labai svarbu, kad Federalinis Teismas pagal Konstitucijos 189 straipsnio 2 dalį gali spręsti kylančius konfliktus tarp Federacijos ir kantonų arba kantonų ginčus. Taip užtikrinama federalinės teisės viršenybė kantonų teisės atžvilgiu, vienodas federalinių įstatymų taikymas 26 Šveicarijos kantonuose, jų autonomiškumas, derinama kantonų teisėkūra ir kt. Federalinis Teismas taip pat sprendžia teisinius ginčus tarp piliečių, piliečių ir valstybės. O nuo 2023 m. rugsėjo 1 d. Federalinis Teismas taip pat vykdo administracinę duomenų apsaugos priežiūrą Federaliniame baudžiamajame teisme, Federaliniame administraciniame teisme ir Federaliniame patentų teisme.

Nors Konstitucijos 189 straipsnyje nustatytas Federalinio Teismo įgaliojimų katalogas, vis dėlto pagal šio straipsnio 3 dalį šis sąrašas nėra baigtinis, nes įstatymu gali būti nustatomos ir kitos Federalinio Teismo kompetencijos.

Pasakytina, kad Konstitucijos 191 straipsnio 3 dalyje yra nustatyta, jog dėl tam tikrų sričių įstatymas gali numatyti, kad kreiptis į Federalinį Teismą negalima.

Atskleidžiant išsamiau tai, kas pasakyta, akcentuotina, kad gali būti išskiriamos įvairios konstitucinės kontrolės rūšys, kurias galima skirstyti pagal tyrimo objektą, kompetentingą teismą ir tyrimo laiką. Pagal tyrimo objektą gali būti individualaus teisės akto kontrolė ir teisės akto normų kontrolė. Pirmuoju atveju tikrinamas teisės taikymo aktas, kai konkrečiu atveju gali būti ribojamos pagrindinės teisės (Konstitucijos 36 str.), taip pat kai pažeidžiamos procesinės garantijos. O normų kontrolės atveju tikrinamas ne individualus teisės aktas, bet teisės norma. Čia skiriama abstrakčioji ir konkrečioji teisės aktų kontrolė. Abstrakčiosios kontrolės atveju tikrinamas galimai konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas, o konkrečiosios – teisės aktas, kurio pagrindu buvo priimtas individualus teisės aktas. Pabrėžtina, kad Šveicarijoje kantonų nutarimus kaip abstrakčios teisės normų objektus Federaliniam Teismui pradėta kęsti jau XIX amžiuje, nors šis kontrolės būdas Vakarų Europos šalyse paplito tik po Antrojo pasaulinio karo, o Centrinėje ir Rytų Europoje – po 1989

19 Skundai dėl civilinės teisės ir baudžiamosios teisės neaptariami.

metais įvykusių reformų.

Kai kalbama apie konkrečią normų kontrolę, tikrinama atitiktis aukštesnės galios teisės normai, tačiau ji gali būti nebūtinai konstitucinio lygmens. Viena vertus, tokį teisės normų hierarchinį santykį suformuoja teisės aktų teisinė galia (konstitucija – įstatymas – nutarimas), kita vertus, federacinė valstybės sąranga (federacinė teisė – kantonų teisė – savivaldos teisė). Pastaruoju atveju federacinis lygmuo yra aukštesnis: pavyzdžiui, kantono įstatymas negali prieštarauti ne tik Federacijos Konstitucijai, įstatymams, bet ir federacijos nutarimui. Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad federacijos teisė yra viršesnė už prieštaraujančią kantonų teisę. To paties valstybės lygmens atveju galioja teisės aktų galios hierarchijos taisyklė.

Abstrakčios normų kontrolės objektai gali būti kantonų teisės aktai (įstatymai ir nutarimai), jais gali būti ir savivaldos teisės aktai bei teisės aktai, sudaryti tarp kantonų. O Federacijos teisės aktai (federaliniai įstatymai ir nutarimai) negali būti kaip abstrakčios normų kontrolės objektai. Taip pat negali būti skundžiamos ir kantonų konstitucinės normos, nes jų konstitucingumą tikrina Federacinis Susirinkimas. Būtent Konstitucijos 172 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad Federacinis Susirinkimas užtikrina kantonų konstitucijas. Šiame kontekste paminėtina ir Konstitucijos 51 straipsnio 2 dalis, kurioje įtvirtinta, kad kantonų konstitucijos turi garantuoti Federacijos buvimą. Federacija jas garantuoja, jeigu jos neprieštarauja Federacijos teisei.

Būtina pabrėžti, kad pagal Konstitucijos 190 straipsnį, kuriame nustatyta, kad federaliniai įstatymai ir tarptautinė teisė Federaliniam Teismui ir kitoms teisė taikančioms institucijoms yra saistanti. Ir tai reiškia federalinių įstatymų *imunizavimą*²⁰. Federalinis Teismas turi teisę tikrinti, ar federaliniai įstatymai atitinka Konstituciją, tačiau, kaip minėta, tik konkrečios kontrolės atveju. Nustačius, kad jie neatitinka Konstitucijos, jų netaikyti negalima. Tai reiškia teisinės valstybės principo, palyginti su demokratijos principu, apribojimą²¹. Taigi Konstitucijos 190 straipsnyje nustatytas reikalavimas taikyti, o ne draudimas tikrinti konstitucingumą. Federaliniam Teismui nedraudžiama kritikuoti federalinius įstatymus, tą jis kartais daro²². Tačiau jis vis tiek privalo taikyti įstatymus. Federalinio Teismo sprendimai tampa teisiškai privalomi jų priėmimo dieną, o jų paskelbimo atidėjimo galimybė nenumatyta.

Federalinis Teismas paprastai nagrinėja teisinius klausimus, o faktinių aplinkybių nenustato iš naujo, išskyrus tuos atvejus, jei žemesnės instancijos teismas faktines aplinkybes aiškiai neteisingai nustatė arba yra pagrįstas įstatymo pažeidimu, tada Federalinis Teismas gali tai ištaisyti.

Galimybę kreiptis į Federalinį Teismą reglamentuoja Konstitucijos 191 straipsnis. Jo 1 dalyje įtvirtinta, kad tai nustatoma įstatymu. Jame gali būti nurodyta, kad kreipimasi gali

20 Giovanni Biaggini, *BV Kommentar Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. 2. Auflage* (Zürich: Orell Füssli, 2017), 1451.

21 Ulrich Häfelin, Walter Haller, Helen Keller, Daniela Thurnherr, *Schweizerisches Bundesstaatsrecht. 10. Auflage* (Zürich: Schulthess Verlag, 2020), 681.

22 *Ibid.*, 682.

riboti ieškinio suma. Sprendžiant ypač svarbius teisinius klausimus, teisė kreiptis negali būti ribojama, nors tam tikra ieškinio suma ir nebūtų pasiekta (191 str. 2 d.). Įstatyme taip pat gali būti nustatyta, kad tam tikrų sričių klausimais į Federalinį Teismą taip pat negali būti kreipiamasi, o aiškiai nepagrįstiems skundams spręsti gali būti numatytas supaprastintas procesas (191 str. 3 ir 4 d.).

Asmenys, norintys kreiptis į Federalinį Teismą, turi iš esmės keturias teises gynimo priemones: tris standartinius (įprastus) skundus (skundus civilinėse bylose, baudžiamosiose bylose, viešosios teisės bylose) ir papildomą (subsidiarų) konstitucinį skundą. Visi trys standartiniai skundai gali būti pateikti vienodais skundais: netinkamas įstatymo taikymas ir konstitucinių teisių pažeidimas. Tai supaprastina teisinį procesą ieškantiems teisingumo. Jei įprastas skundas nepriimtinas, kantonų paskutinės instancijos teismų sprendimai gali būti skundžiami papildomu konstituciniu skundu. Šia teisine priemone galima skųstis tik dėl konstitucinių teisių pažeidimo.

Pagal Konstitucijos 188 straipsnio 2 dalį Federalinio Teismo struktūrą ir jo darbo tvarką reglamentuoja įstatymas. Federalinio Teismo įstatymas (toliau – FTĮ)²³ numato, kad jį sudaro 35–45 paprasti federaliniai teisėjai ir ne visą darbo dieną dirbantys federaliniai teisėjai; jų skaičius sudaro ne daugiau kaip 2/3 paprastų teisėjų skaičiaus. Federacinis Susirinkimas nutarimu nustato teisėjų skaičių.

Šiuo metu Federalinį Teismą sudaro 40 narių, taip pat yra 18 teisėjų, dirbančių ne visą darbo dieną. Federalinio Teismo teisėjus renka Federacinis Susirinkimas 6 metų kadencijai, atsižvelgdamas į kalbinius, regioninius (teritorinius) ir dalykinius kriterijus, taip pat vadovaudamasis pagrindinių politinių partijų proporcingo atstovavimo principu²⁴. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Šveicarijos visuomenėje tokia Federalinio Teismo teisėjų rinkimo tvarka sukelia daug kritikos ir pagrindinis klausimas – ar parlamento rinkimai nekelia grėsmės teisėjų nepriklausomumui. Viena vertus, raginama panaikinti parlamento rinkimus ir nustatyti, kad teisėjus renka nepriklausomas ekspertų komitetas. Kita vertus, teigiama, kad toks parlamentinis teisėjų išrinkimas net padidina Teismo legitimumą visuomenėje, nes jis išrenkamas jų pačių atstovų²⁵.

Šiuo metu Federalinio Teismo teisėjais yra išrinkti 3 itališkai, 14 prancūziškai ir 23 vokiškai kalbantys teisėjai. Federalinio Teismo teisėjams netaikomas kadencijų skaičiaus apribojimas. Po šešerių metų kadencijos jie gali būti perrinkti ir praktiškai paprastai yra perrenkami. Vis dėlto FTĮ detalizuoja, kad teisėjai netenka įgaliojimų tų metų, kai jiems sukanka 68 metai, pabaigoje.

23 „Bundesgesetz vom 17. Juni 2005 (Stand am 1. Februar 2024) über das Bundesgericht (Bundesgerichtsgesetz, BGG)“; Schweizerische Eidgenossenschaft, žiūrėta 2024 m. gegužės 9 d., <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2006/218/de>.

24 P. Tschannen teigimu, teisėjų rinkimuose Federacinis Susirinkimas savo noru vadovaujasi partijų proporcingo atstovavimo principu. Federalinio Teismo sudėtis iš esmės atitinka parlamento jėgų pusiausvyrą. Federacinis Susirinkimas nori užtikrinti, kad ir politinėms kryptims Teisme būtų atstovaujama proporcingai. Nors pozityvioji teisė suteikia teisėjams daug veiksmų laisvės interpretuojant ir išaiškinant teisės tekstus, vis dėlto negalima atmesti galimybės, kad teisėjų požiūris veikia jų sprendimų priėmimo praktiką (Pierre Tschannen, *Staatsrecht der Schweizerischen Eidgenossenschaft. 5. Auflage* (Bern: Stämpfli Verlag AG, 2021), 543).

25 *Ibid.*, 536.

Federalinio Teismo teisėju gali būti renkami visi, kurie turi teisę balsuoti federaliniuose reikaluose (FTĮ 5 str. 1 d.). Teisinio išsilavinimo nereikia, tačiau iki šiol buvo išrenkami tik teisės kvalifikaciją turintys asmenys²⁶. Teisėjai, taip pat ir dirbantys ne visą darbo dieną, negali priklausyti Federaciniam Susirinkimui arba Federalinei Tarybai ir negali turėti jokių kitų darbo santykių su konfederacija. Jie negali vykdyti veiklos, kuri trukdo atlikti oficialias pareigas, trukdo teismo nepriklausomumui ar reputacijai, taip pat negali profesionaliai atstovauti trečiosioms šalims Federaliniame Teisme (FTĮ 6 str. 1, 2 d.).

Federacinis Susirinkimas Federalinio Teismo teikimu iš visų teisėjų išrenka pirmininką ir jo pavaduotoją, kurių kadencija yra dveji metai ir galimas vienas perrinkimas. Pirmininkas vadovauja ir visam teismui, ir administracinei komisijai²⁷, atstovauja Federaliniam Teismui išorėje.

Teisėjai prisiekia prieš pradėdami eiti pareigas, kad būtų įsitikinta, jog jie sąžiningai atliks savo pareigas. Priešaišką duoda tame Federalinio Teismo skyriuje, kuriame pirmininkauja Federalinio Teismo pirmininkas (FTĮ 10 str.).

Federalinį Teismą organizaciniu požiūriu sudaro aštuoni skyriai: du civilinės teisės skyriai, keturi viešosios teisės skyriai ir du baudžiamosios teisės skyriai. Subsidiariūs konstituciniai skundai priskiriami viešosios teisės skyriui, kuriame bylą nagrinėja 1, 3 arba 5 teisėjai²⁸. Federalinio Teismo organizaciniai padaliniai sprendimus, nutarimus priima absoliučia balsų dauguma, o balsams pasiskirsčius po lygiai lemia pirmininko balsas. Beje, susilaikyti balsavimo metu neleidžiama (FTĮ 21 str.).

2023 m. Federalinis Teismas turėjo 7 558 bylas (ankstesniais metais – 7 392) ir išsprendė 7 420 bylų²⁹ (ankstesniais metais – 7 138), t. y. beveik 300 bylų daugiau, ir tai iš dalies nulėmė tai, kad nuo 2023 m. liepos 1 d. buvo padidintas teisėjų skaičius nuo 38 iki 40 ir įgyvendintos Federalinio Teismo restruktūrizavimo priemonės³⁰. Tačiau iš visų išnagrinėtų bylų subsidiarių konstitucinių bylų buvo tik 375 bylos. Paminėtina, kad vidutinė proceso trukmė (nuo skundo gavimo iki galutinio sprendimo priėmimo) Federaliniame Teisme buvo 195 dienos. Tačiau vidutinė proceso dėl subsidiarių konstitucinių skundų trukmė – 77 dienos, tokio pobūdžio bylos paprastai nagrinėjamos iki 1 mėn., retesniais atvejais iki 3 mėn., ypač retai nagrinėjimas trunka ir 6, 12 mėn. ar net virš dvejų metų³¹.

Akcentuotina, kad bylos procesas Federaliniame Teisme išsiskiria tuo, jog įstatymo ar

26 Tschannen, *supra note*, 24:541.

27 Administracinę komisiją sudaro Federalinio Teismo pirmininkas, jo pavaduotojas ir ne daugiau nei kiti trys teisėjai, kuriuos dvejų metų kadencijai renka Federalinio Teismo visuotinis teisėjų susirinkimas. Galimas vienas perrinkimas. Administracinės komisijos kompetencija yra Teismo administravimas, todėl, pvz., rūpinasi Teismo darbuotojų mokymu, paskiria teisėjus į skyrius Pirmininkų konferencijos prašymu ir pan. Be to, Pirmininkų konferenciją sudaro Federalinio Teismo skyrių pirmininkai.

28 Pavyzdžiui, 2023 m. 309 bylas išnagrinėjo vienas teisėjas, 60 bylų – trijų teisėjų kolegija ir 5 bylas – penkių teisėjų kolegija. Penkių teisėjų kolegija sprendžia skundus dėl kantonų dekretų, dėl kurių turi būti surengiamas referendumas, ir dėl kantonų sprendimų dėl iniciatyvos priimtumo arba reikalavimo surengti referendumą.

29 Iš kurių 358 bylos (4,8 %) italų k., 2656 bylos (35,8 %) prancūzų k. ir 4406 bylos (59,4 %) vokiečių k.

30 „Geschäftsbericht des Bundesgerichts 2023“, Bundesgericht, Žiūrėta 2024 m. gegužės 9 d., https://www.bger.ch/files/live/sites/bger/files/pdf/Publikationen/GB/BGer/de/BGer-GB23__BGer_DE_Web.pdf

31 *Ibid.*

Teismo nustatyti terminai yra stabdomi tam tikrais nustatytais laikotarpiais, kaip antai: septynios dienos prieš Velykas ir septynios dienos po Velykų imtinai; nuo liepos 15 d. iki rugpjūčio 15 d. imtinai; ir nuo gruodžio 18 d. iki sausio 2 d. imtinai (FTĮ 10 str. 1 d.). Be to, FTĮ išskiria bylų sąrašą, kai ši taisyklė dėl terminų stabdymo netaikoma (pvz., balsavimo teisės ar viešųjų pirkimų teisės klausimais).

Galiausiai paminėtina, kad Federaliniame Teisme iš išnagrinėtų subsidiarių konstitucinių bylų daugiausia buvo susijusių su skolų išieškojimu ir bankrotu, prievolių teise, šeimos teise, pilietinėmis teisėmis, užsieniečių teisėmis, mokesčiais ir atleidimu nuo mokesčių, nuosavybės teise³².

2. Konstitucinė kontrolė Austrijos Respublikoje

Jau buvo užsiminta, kad Austrijos Konstitucijoje pirmąkart Europoje, dar 1920 m., buvo įtvirtintas konstitucinės kontrolės institutas, davęs pradžią kontinentinėje Europoje šiuo metu paplitusiam koncentruotos konstitucinės kontrolės modeliui, kuris dažnai vadinamas ir austriškuoju modeliu³³. „Tai pirmasis konstitucinis teismas pasaulyje, tam tikra prasme tapęs pavyzdžiu, į kurį atsižvelgiant Europoje buvo įkurti kiti konstituciniai teismai. Todėl kontinentinėje Europoje paplitęs koncentruotos konstitucinės kontrolės modelis dažnai vadinamas „austriškuoju modeliu“ arba personifikuojant „Kelseno modeliu“³⁴.

Minėta, kad šiuo metu Austrijos Respublikoje galioja dar iki Antrojo pasaulinio karo, t. y. 1920 m. spalio 1 d. priimta Konstitucija, oficialiai vadinama Federaliniu konstituciniu įstatymu (vok. *Bundes-Verfassungsgesetz*). Konstitucijoje įtvirtinti pagrindiniai principai, nusakantys Austriją esant demokratinę, teisinę ir federacinę valstybę. Prie jų taip pat priskirtinas valdžių padalijimo ir respublikinio valstybės valdymo principas.

Šiuo metu Konstitucinio Teismo statuso pagrindai nustatyti Konstitucijos 137–148 straipsniuose. Pagal Konstitucijos 148 straipsnį išsamus Konstitucinio Teismo darbo tvarkos ir jo struktūros reguliavimas yra nustatomas specialiaame federaliniame įstatyme³⁵ ir jo pagrindu Konstitucinio Teismo priimtame Konstitucinio Teismo darbo reglamente³⁶. „

Skirtingai negu Administracinio Teismo, Konstitucinio Teismo narių skaičius yra

32 Įdomu tai, kad dirbtinio intelekto (AI) srityje Federaliniame Teisme veikia savarankiškai sukurta dirbtiniu intelektu pagrįsta programa, skirta anonimizuoti sprendimus. Todėl Federalinis Teismas glaudžiai bendradarbiauja su kolegijomis ir universitetais kurdamas AI.

33 „Tokį pirmumą greičiausiai lėmė šios šalies ir apskritai teisės raidai daug davusio jau minėto Austrijos teisės teoretiko Hanso Kelseno (1881–1973) darbai, kuriuose jis pabrėžia, kad teisė ir būtent Konstitucija reguliuoja net savo pačios kūrimą, tad neišvengiamai toks savęs reguliavimas neatsiejamas nuo kontrolės mechanizmo plėtojimo.“ Plačiau žr.: Hans Kelsen, *Grynoji teisės teorija* (Vilnius: Eugrimas, 2002).

34 Louis Favoreu, *Konstituciniai teismai*, vertė E. Jarašiūnas (Vilnius: Garnelis, 2001), 38.

35 „Verfassungsgerichtshofgesetz 1953 – VfGG, StF: BGBl. Nr. 85/1953 (WV), Fassung vom 16.05.2024“, žiūrėta 2024 m. gegužės 16 d., <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000245>.

36 „Kundmachung des Bundeskanzleramtes vom 12. Oktober 1946, betreffend die Geschäftsordnung des Verfassungsgerichtshofes, StF: BGBl. Nr. 202/1946, Fassung vom 16.05.2024“, žiūrėta 2024 m. gegužės 16 d., <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000208>.

įtvirtintas Konstitucijoje. Pagal 147 straipsnio 1 dalį jį sudaro pirmininkas, jo pavaduotojas, dvylika teisėjų ir šeši pakaitiniai nariai. Teisė skirti visus teisėjus yra suteikta Federaliniam Prezidentui (147 str. 2 d.). Kandidatus pateikia arba Federalinė Vyriausybė, arba Nacionalinė Taryba, arba Federalinė Taryba³⁷. Taikoma tokia formulė: Federalinė Vyriausybė teikia teismo pirmininko, pirmininko pavaduotojo, šešių teisėjų ir trijų pakaitinių narių, Nacionalinė Taryba – trijų teisėjų ir dviejų pakaitinių narių kandidatūras, Federalinė Taryba – trijų teisėjų ir vieno pakaitinio nario kandidatūras³⁸. Konstitucijos 147 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad trijų narių ir dviejų pakaitinių narių nuolatinė gyvenamoji vieta – už sostinės Vienos ribų. O įstatymo lygmeniu reglamentuojama, kad pirmininkas, vicepirmininkas ir mažiausiai trys nuolatiniai referentai ir mažiausiai du pakaitiniai nariai privalo turėti nuolatinę gyvenamąją vietą valstybės sostinėje. Konstitucijos 147 straipsnio 3 dalyje nustatyti reikalavimai kandidatams: baigtos teisės arba teisės ir politikos mokslų studijos ir ne mažesnė nei dešimties metų teisinio darbo patirtis. Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų nesuderinamumo reikalavimai nustatyti Konstitucijos 147 straipsnio 4 ir 5 dalyse. Pagal tai Konstitucinio Teismo nariais negali būti šie pareigūnai: Federalinės Vyriausybės arba federalinės žemės vyriausybės, Europos Parlamento arba bet kurio kito Tautai atstovaujančio susirinkimo nariai; tiems šių susirinkimų ir Europos Parlamento nariams, kurie buvo išrinkti į įstatymų leidybos instituciją arba paskirti į pareigas konkrečios trukmės kadencijai, toks pareigų nesuderinamumas taikomas iki kadencijos pabaigos. Konstitucinio Teismo nariais taip pat negali būti politinės partijos tarnautojai arba joje pareigas einantys asmenys.

Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų nepriklausomumo principas (87 str. 1 d.). Amžiaus riba, iki kurios Konstitucinio Teismo nariai gali eiti savo pareigas, nustatyta Konstitucijos 147 straipsnio 6 dalyje: tų metų, kuriais teisėjui sukanka septyniasdešimt metų, gruodžio 31 dieną baigiasi jo paskyrimo į pareigas laikas. Konstituciniam Teismui vadovauja pirmininkas, jo nesant jį pavaduoja pavaduotojas, o šiam irgi negalint eiti pareigų jį pavaduoja vyriausias pagal amžių Vienoje reziduojantis Konstitucinio Teismo narys.

Konstitucinis Teismas sprendimus priima plenumuose. Šio Teismo skirstymas į senatus nėra numatytas. Priimant sprendimus turi dalyvauti Teismo pirmininkas arba jo pavaduotojas ir mažiausiai aštuoni nariai, o kai kuriais atvejais pakanka pirmininko ir keturių narių dalyvavimo (pavyzdžiui, pagal Konstitucijos 137 straipsnį priimant sprendimus dėl tokių piniginių pretenzijų federacijai, žemėms, apygardoms, municipalitetams ir municipalitetų asociacijoms, kurios negali būti nei nagrinėjamos įprastame teismo procese, nei nutraukiamos administracinės justicijos sprendimu). Sprendimai priimami posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma. Pirmininkas balsuoja tik tuo atveju, jei balsai pasiskirsto po lygiai. Akcentuotina, kad teisėjai neturi teisės paskelbti atskirąją nuomonę. „Teismas nuolat

37 Federacinė valstybės sandara nulėmė ir dvejų rūmų parlamento, kurį sudaro Nacionalinė Taryba (*Nationalrat*) ir Federalinė Taryba (*Bundesrat*) įtvirtinimą. Taigi įstatymų leidžiamąją valdžią Austrijoje federacijos lygmeniu įgyvendina parlamentas – Nacionalinė Taryba kartu su Federaline Taryba (24 str.).

38 Milda Vainutė, „Austrijos Respublikos konstitucinė sistema“, iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), 75.

neposėdžiauja. Praktiškai yra nusistovėjusi ketvirčio metų sesijų sistema (kovo, birželio, spalio ir gruodžio mėnesiais), dirbant apytiksliai po tris savaites. Tai paaiškinama tuo, kad teisėjai gali dirbti ir kitą darbą.³⁹

Aptariant Konstitucinio Teismo procedūras paminėtina, kad prašymai (skundai) turi būti pateikiami raštu (popierine arba elektronine forma). Pagal Konstitucijos 144 straipsnio 2 dalį „Konstitucinis Teismas iki bylos nagrinėjimo gali nuspręsti atmesti prašymą, jeigu jis akivaizdžiai neturi galimybės jį patenkinti arba jeigu nutarimu nesitikima išaiškinti kokios nors konstitucinės problemos.“⁴⁰

Konstituciniam Teismui yra suteikti gana įvairūs įgaliojimai (137–145 str.). L. K. Adamovich, B.-Ch. Funk, G. Holzinger ir S. L. Frank teigimu, jie funkcinio požiūriu pirmiausia skirti federacinės ir teisinės valstybės principams įgyvendinti⁴¹. „Pirmajam ypač pasitarnauja klausimų, susijusių su kompetencijos padalijimu, kilus ginčui tarp federacijos ir federalinių žemių arba tarp federalinių žemių (138 str. 1 d. 3 punktas). Tai reiškia, kad Konstitucinis Teismas yra įgaliotas prižiūrėti, kaip laikomasi nustatytos federacinės pusiausvyros. Be to, Konstitucinis Teismas sprendžia, kai kreipiasi Federalinė Vyriausybė arba žemės vyriausybė, siekiant nustatyti, kam, t. y. federacijai ar žemei, pagal kompetenciją priklauso išleisti atitinkamą teisės aktą ar jį įgyvendinti (138 str. 2 d.). Tokiu atveju yra vykdoma teisės aktų kontrolė *a priori*. Šiuo atveju Konstitucinis Teismas tikrina įstatymų ir kitų teisės aktų projektus. Taigi galima teigti, kad federacijos ir žemių klausimais Konstitucinio Teismo įgaliojimai gali būti trejopi: negatyvių ir pozityvių ginčų tarp federacijos ir žemių suregulavimas, prevencinė įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolė ir federalinių bei žemių įstatymų kontrolė *a priori* vyriausybių iniciatyva.“⁴²

Kiti šio Teismo įgaliojimai susiję su teisėtumo principo įgyvendinimu. Šis principas yra įtvirtintas Konstitucijos 18 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad visas viešasis administravimas yra grindžiamas įstatymo nuostatomis. Tai reiškia, kad įstatyme turi būti tiksliai suformuluotos taisyklės, o įgyvendinimo aktuose galimi tik minimalūs patikslinimai.

Dar kita Teismo įgaliojimų grupė susijusi su svarbiausiais politiniais, administraciniais ir profesiniais rinkimais (141 str.). Konstitucinis Teismas nagrinėja skundus dėl Federalinio Prezidento rinkimų, Tautai atstovaujančių institucijų, Europos Parlamento ir įstatymuose numatytų profesinių sąjungų institucijų (jos atstovų susirinkimo) rinkimų; skundus dėl rinkimų į žemės vyriausybę ir municipalitetų vykdomosios valdžios institucijas; dėl Tautai atstovaujančios institucijos arba Europos Parlamento narių, atstovaujančių Austrijos Respublikai, atstatydinimo ir kt. Skundas, be kita ko, gali būti grindžiamas esą neteisėtomis rinkimų procedūromis. „Konstitucinis Teismas leidžia ginčyti rinkimų rezultatus, jeigu atstatydintas narys įrodo, kad rinkimuose buvo neteisėtų veiksmų, turėjusių įtakos

39 Vainiūtė, *supra note*, 38.

40 Darijus Beinoravičius ir kt., *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016), 361.

41 Ludwig K. Adamovich, Bernd-Christian Funk, Gerhart Holzinger, Stefan Leo Frank, *Österreichisches Staatsrecht, Band 3: Staatliche Organisation. Lehrbuch, 3. Auflage* (Wien, New York: Springer-Verlag, 2014), 293.

42 Milda Vainiūtė, „Austrijos Respublika (pratarmė)“, iš *Pasaulio valstybių konstitucijos: mokslškai komentuoti vertimai. I tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016), 262.

jų rezultatams⁴³.

Pagal Konstitucijos 138 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas taip pat priima sprendimus kompetencijos atskyrimo bylose kilus ginčams tarp teismų ir administracinių institucijų; ginčiuose tarp bendrosios kompetencijos teismų ir administracinių teismų arba tarp Administracinio teismo, taip pat Konstitucinio Teismo ir kitų teismų; ginčiuose tarp federacijos ir žemės arba žemių tarpusavio ginčiuose. Konstitucinis Teismas, gavęs Federalinės Vyriausybės arba žemės vyriausybės sprendimą, taip pat nustato, ar įstatymas arba jo vykdymas priklauso federacijos arba žemės kompetencijai.

Konstitucinis Teismas taip pat sprendžia ir dėl tarptautinių sutarčių atitikimo Konstitucijai klausimus (140a str.).

Jau minėta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia ir konstitucinės atsakomybės klausimus. Taigi Konstitucinis Teismas tiria bylas, kuriose yra prašoma patvirtinti aukščiausiųjų federalinės arba žemių valdžios institucijų pareigūnų konstitucinę atsakomybę už teisės pažeidimus, padarytus jiems einant oficialias pareigas (142 str. 1 d.). Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad konstitucinė atsakomybė gali būti taikoma Federaliniam Prezidentui dėl Federalinės Konstitucijos pažeidimo, o prašymą gali teikti Federacinis Susirinkimas, nutaręs balsavimu, Federalinei Vyriausybei ir pagal atsakomybę jai prilygintų valdžios institucijų pažeidimo padarymo – Nacionalinė Taryba, nutarusi balsavimu; dėl Austrijos atstovo Taryboje padaryto įstatymo pažeidimo klausimais, kuriuos reguliuoti priklauso federacijos kompetencijai, – Nacionalinė Taryba, nutarusi balsavimu; dėl Austrijos atstovo Taryboje padaryto įstatymo pažeidimo klausimais, kuriuos reguliuoti priklauso žemių kompetencijai, – vieningai sutarę visi landtagai (žemių parlamentai) (142 str. 2 d.). Toliau šiame Konstitucijos straipsnyje reglamentuojami ir žemių vyriausybių narių, savivaldos institucijų (gubernatorių), žemių mokyklų valdybos pirmininkų arba vykdomųjų pirmininkų konstitucinės atsakomybės klausimai.

Svarbius įgaliojimus Konstitucinis Teismas turi tikrinant įstatymus ir nutarimus *a posteriori* atitikties Konstitucijai požiūriu. Pagal Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas sprendžia dėl įstatymų atitikties Konstitucijai 1) teismo prašymu; 2) *ex officio*, jei jam reikėtų taikyti įstatymą nagrinėjamoje byloje; 3) asmens prašymu, kai jis mano, kad dėl įstatymo prieštaravimo Konstitucijai buvo pažeistos jo teisės. Taip pat Konstitucinis Teismas nagrinėja prašymus dėl federalinių įstatymų atitikties Konstitucijai, kai to prašo žemės vyriausybė, viena trečioji Nacionalinės Tarybos narių arba viena trečioji Federalinės Tarybos narių; dėl žemių įstatymų atitikties Konstitucijai Federalinės Vyriausybės prašymu arba, jei tai numatyta žemių įstatymuose, vienos trečiosios landtago narių prašymu.

Pagal Konstitucijos 139 straipsnį Konstitucinis Teismas tiria ir nutarimų, kuriuos priima tam tikros federalinės arba žemių institucijos, atitiktį Konstitucijai, kai to prašo minėto straipsnio 1 dalyje įvardyti subjektai (teismas, asmenys, kurie mano, jog dėl teisės akto prieštaravimo Konstitucijai buvo pažeistos jų teisės, federalinės institucijos ir kt.).

Iš esmės Konstitucinio Teismo nutarimas dėl įstatymo paskelbimo prieštaraujančiu

43 Beinoravičius ir kt., *supra note*, 40: 359.

Konstitucijai (teisinės galios panaikinimo) įsigalioja tos dienos, kurią jis paskelbiamas federaliniame arba žemės įstatymų leidinyje, pabaigoje (tos dienos vidurnaktį). Konstitucinis Teismas savo nutarime taip pat gali nustatyti maksimalų 18 mėnesių terminą įsigaliojoti nutarimui, kuriuo įstatymo teisinė galia panaikinama, kad jis įsigaliojotų tik pasibaigus šiam terminui, o įstatymų leidėjas turėtų galimybę imtis priemonių panaikinti bet kokią teisės spragą, kuri atsirastų dėl įstatymo paskelbimo prieštaraujančiu Konstitucijai.

Iš Konstitucinio Teismo 2022 m. veiklos ataskaitos⁴⁴ matyti, kad vis dėlto skundai prieglobsčio teisės klausimais sudarė apie 43,5 % naujų bylų atsižvelgiant į bendrą 2022 m. gautų bylų skaičių. Pavyzdžiui, prieglobsčio teisės klausimais 2022 m. iš viso buvo pradėtos nagrinėti 1867 bylos, iš praėjusių metų nagrinėtos 708 bylos (iš viso 2575 bylos), o 2083 bylos buvo išnagrinėtos galutinai⁴⁵. Procesas (skaičiuojant nuo skundo gavimo iki sprendimo priėmimo) tokio pobūdžio bylose Konstituciniame Teisme 2022 metais truko 146 dienas, kiek mažiau nei penkis mėnesius; prieglobsčio bylose vidutinis nagrinėjimo laikas būdavo 128 dienos. O vidutinė procedūros trukmė 2022 metais kitose bylose buvo 138 dienos. Konstitucinio Teismo sprendimų įgyvendinimo tvarka yra nustatyta Konstitucijos 146 straipsnyje. Pagal tai Konstitucinio Teismo nutarimus dėl 126a⁴⁶, 127c 1p.⁴⁷ ir 137⁴⁸ straipsniuose nurodytų prašymų įgyvendina bendrosios kompetencijos teismai. „Rūpintis kitų Konstitucinio Teismo nutarimų vykdymo priežiūra yra Federalinio Prezidento pareiga. Pagal Federalinio Prezidento nurodymus juos vykdo jo nuožiūra paskirtos federalinės arba žemių valdžios institucijos, įskaitant federalinę kariuomenę. Federaliniam Prezidentui prašymus prižiūrėti tokių nutarimų įgyvendinimą teikia pats Konstitucinis Teismas. Pirmiau minėtų Federalinio Prezidento nurodymų, jeigu juos vykdyti yra įgaliojota federacija arba jos valdžios institucijos, nereikia kontrasignuoti pagal 67 straipsnį.“⁴⁹

3. Konstitucinė kontrolė Vokietijos Federacinėje Respublikoje

Šiuo metu Vokietijos Federacinėje Respublikoje galiojanti Konstitucija – tai 1949 m. gegužės 23 d. priimtas Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas (toliau – ir PĮ). „Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio, kuris dar vadinamas „sutrumpinta konstitucija“ 1

44 „Tätigkeitsbericht des Verfassungsgerichtshofes 2022“, Verfassungsgerichtshof Österreich, žiūrėta 2024 m. gegužės 7 d., <https://www.vfgh.gv.at/verfassungsgerichtshof/publikationen/taetigkeitsberichte.de.html>.

45 Galima palyginti, kad 2022 m. Austrijos Konstituciniame Teisme priimti 4555 sprendimai.

46 Jeigu iškyla Audito rūmų ir juridinio asmens nuomonių skirtumų (121 str. 1 d.) dėl teisės nuostatų, reglamentuojančių Audito Rūmų jurisdikciją, aiškinimo, sprendimą federalinės Vyriausybės arba žemės vyriausybės arba Audito rūmų prašymu priims Konstitucinis Teismas. Visi juridiniai asmenys privalo leisti Audito rūmams atlikti auditą pagal Konstitucinio Teismo teisinę išvadą.

47 Jeigu federacinėje žemėje buvo įsteigta Žemės audito rūmai, žemės konstitucinis įstatymas gali nustatyti: 1. Konstitucijos 126a straipsnio pirmąjį sakinį atitinkantį reguliavimą, su sąlyga, kad šiuo atveju taip pat taikomas Konstitucijos 126a straipsnio antras sakinys.

48 Konstitucinis Teismas priima nutarimus dėl tokių piniginių pretenzijų federacijai, žemėms, savivaldybėms ir savivaldybių asociacijoms, kurios negali būti nei nagrinėjamos įprastame teismo procese, nei išsprendžiamos administracinės institucijos sprendimu.

49 Beinoravičius ir kt., *supra note*, 40: 362.

dalyje yra įtvirtinti pagrindiniai Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinės santvarkos principai. Šiame straipsnyje skelbiama Vokietijos Federacinę Respubliką esant demokratine ir socialine federaline valstybe. Pagrindinio įstatymo 28 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad federalinių žemių konstitucinė santvarka turi atitikti respublikinės, demokratinės ir socialinės teisinės valstybės principus.⁵⁰

„Ypatingą vietą Vokietijos Federacinės Respublikos teismų sistemoje užima Federalinis Konstitucinis Teismas (*Bundesverfassungsgericht*), kuris pirmąkart Vokietijos istorijoje buvo įtvirtintas tik priėmus Pagrindinį Įstatymą⁵¹. Jo konstituciniam statusui būdinga tai, kad lyginant su kitais aukščiausiais Federacijos teismais, jis, viena vertus, yra teismas, kita vertus, aukščiausias konstitucinis organas. Tai – savarankiška Federacijos institucija, turinti ypatingus įgaliojimus ir todėl vadinama Konstitucijos sergėtoja ir jo oficialia aiškintoja, stabilumo garantu, arbitru konstituciniuose ginčiuose tarp Federacijos valstybinių institucijų, tarp Federacijos ir federalinių žemių, politinio ir visuomeninio gyvenimo taikintoja⁵². Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas yra pagal Pagrindinio Įstatymo 92 straipsnį yra teisminės valdžios dalis. Tai – teismas, kuris sprendžia konstitucinius ginčus, kai į jį kreipiasi, tokius įgaliojimus turintys subjektai“⁵³.

„Taigi Federaliniam Konstituciniam Teismui Pagrindiniame įstatyme nėra skirtas atskiras skyrius, jo statusą, kaip ir kitų federalinių teismų, reglamentuoja IX skyrius (92–104 str.). Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjų rinkimo procedūras, jo teiseną ir kitus klausimus reglamentuoja Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymas (*Bundesverfassungsgesetz*), kuris buvo priimtas įgyvendinant Pagrindinio įstatymo 94 straipsnį.“⁵⁴

„Federalinį Konstitucinį Teismą sudaro 16 narių, tarp kurių yra pirmininkas ir jo pavaduotojas. Teisėjai pasiskirsto į dvejus rūmus arba senatus, turinčius po aštuonis narius.“⁵⁵ Kiekvienam senatui pagal minėto įstatymo § 14 nustatyta tam tikra kompetencija. Trumpai tariant, pirmojo senato vienas svarbiausių įgaliojimų – spręsti ginčus dėl teisės aktų nuostatų atitikties pagrindinėms teisėms – sprendžia dėl piliečių konstitucinių skundų pagrindinių teisių klausimais, o antrajam senatui priskiriama spręsti ginčus, susijusius su valstybės organizavimo klausimais, taip pat ginčus tarp valstybės valdžios institucijų, federalinės ir žemių vyriausybių. Pirmajam senatui pirmininkauja Teismo pirmininkas, antrajam – jo pavaduotojas⁵⁶. Pagal Federalinio Konstitucinio Teismo § 16 tais atvejais, kai vienas senatas nori nukrypti nuo tos pozicijos, kurią kitas senatas jau suformavo savo sprendime,

50 Milda Vainiūtė, „Vokietijos Federacinė Respublika (pratarinė)“, iš *Pasaulio valstybių konstitucijos: mokliškai komentuoti vertimai. III tomas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016), 1269.

51 Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas buvo įkurtas 1951 m.

52 Alfred Katz, *Staatsrecht: Grundkurs im öffentlichen Recht*, 12., überarbeitete Auflage (Heidelberg, 1994), 246.

53 Vainiūtė, *supra note*, 50: 1281.

54 *Ibid.*

55 *Ibid.*

56 Nuo 1986 m., atsižvelgiant į didelį Teismo darbo krūvį, sudaromos kelios grupės po tris teisėjus, kurios sprendžia teisingumo klausimus konkrečiosios normų kontrolės ir konstitucinių skundų atvejais.

suformuojamas plenumas, kurį sudaro visi, t. y. 16 teisėjų⁵⁷.

„Ypatingas Federalinio Konstitucinio Teismo statusas suponuoja aukštus reikalavimus asmenims, kurie gali būti šio teismo teisėjais. Pagrindinio Įstatymo 94 straipsnio nuostatas detalizuoja Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymo § 2, kuriame nustatyta, kad kiekvieno senato trys teisėjai turi būti renkami iš aukščiausiųjų federalinių teismų, kuriuose jie turi būti išdirbę mažiausiai trejus metus“⁵⁸. Pagal šio įstatymo § 3 šio teismo teisėju gali būti renkamas asmuo, sulaukęs 40 metų amžiaus, kuris gali būti renkamas Bundestago nariu, kuris pateikė pasižadėjimą tapti Federalinio Konstitucinio Teismo nariu ir kuris yra tinkamas būti teisėju pagal Vokietijos Respublikos teisėjų įstatymą⁵⁹. Jie negali priklausyti Bundestagui, Bundesratui, federalinei vyriausybei ar atitinkamoms federalinių žemių institucijoms. Teisėjų įgaliojimų laikas – dvylika metų, jie yra renkami tik vienai kadencijai, o pareigas gali eiti tik iki 68 metų amžiaus⁶⁰ net jei 12 metų kadencija dar yra nepasibaigusi.

Pagal Pagrindinio įstatymo 94 straipsnio 1 dalį Federalinių Konstitucinių Teismą sudaro federaliniai teisėjai ir kiti nariai. Pusę šių narių, taigi aštuonis, renka Bundestagas⁶¹, pusę – Bundesratas⁶². Bundestagas renka teisėjus netiesiogiai, t. y. juos renka Bundestago rinkiminis komitetas, kurį sudaro dvylika narių. Šis komitetas sprendimą priima dviejų trečiųjų balsų dauguma, t. y. išrinktu laikomas tas teisėjas, kuris surenka mažiausiai aštuonis balsus. Bundesratas išrenka kitus aštuonis teisėjus taip pat dviejų trečiųjų balsų dauguma. Išrinktą teisėją į pareigas skiria Federalinis prezidentas, o paskyrimo metu išrinktas teisėjas turi duoti priesaiką Federaliniam prezidentui (Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymo (toliau – FKTĮ) 10, 11 str.)⁶³.

„Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai yra įtvirtinti Pagrindiniame įstatyme, tačiau, kaip nurodoma Pagrindinio įstatymo 93 straipsnio 2 dalyje, jis gali nagrinėti ir kitus atvejus, kurie nustatyti federaliniame įstatyme, t. y. Federalinio Konstitucinio Teismo įstatyme. Taigi Pagrindiniame Įstatyme nėra pateiktas išsamus šio Teismo įgaliojimų

57 Milda Vainiūtė, „Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinė sistema“, iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), 1008.

58 *Ibid.*

59 Gali būti renkami žmonės, kurie yra ne tik ne jaunesni nei 40 metų ir yra Vokietijos piliečiai, bet jie turi būti arba sėkmingai išlaikę abu valstybinius teisės egzaminus, arba eiti teisės profesoriaus pareigas Vokietijos universitete.

60 Vainiūtė, *supra note*, 57: 1008.

61 „Bundestagas yra vienintelė Tautos atstovybė ir vienintelė tiesiogiai demokratinio būdu laisvuose ir lygiuose rinkimuose legitimuota konstitucinė institucija, įstatymais nustatanti funkcijas ir įgaliojimus kitoms Federacijos institucijoms, jei jie jau nėra nustatyti Pagrindiniame įstatyme. Jo įgaliojimai tiesiogiai numatyti Pagrindiniame įstatyme. Jam suteikti svarbūs įgaliojimai įstatymų leidybos srityje, jam skirta tokia funkcija kaip vykdamosios valdžios kontrolė, ypač federalinės vyriausybės, taip pat reprezentacinė funkcija, jam skirta dalyvauti sudarant kitas konstitucines institucijas.“ (Vainiūtė, *supra note*, 57: 1113).

62 Dėl Bundesrato „federalinės žemės dalyvauja leidžiant įstatymus ir valdant Federaciją, taip pat sprendžia Europos Sąjungos reikalus. Jis pirmiausia ikūnija valstybės federalinį elementą, tarnauja tam, kad būtų užkirstas kelias dualizmui tarp Federacijos ir federalinių žemių“ (Vainiūtė, *supra note*, 57: 986).

63 „Bundesverfassungsgerichtsgesetz (BVerfGG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. April 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 121) geändert worden ist“, žiūrėta 2024 m. gegužės 16 d., <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BjNR002430951.html>.

katalogas – visi įgaliojimai įtvirtinti minėto įstatymo § 13.⁶⁴

„Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai skirstytini į kelias grupes. Visų pirma, pagal Pagrindinio įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 1 punktą Federaliniam Konstituciniam Teismui patikėta nagrinėti aukščiausių Federacijos institucijų ginčus (ne tik federalinio prezidento, federalinės vyriausybės, Bundestago ir Bundesrato, bet ir Bundestago deputatų frakcijų, atskirų deputatų ar politinių partijų) dėl kompetencijos turinio ir apimties, kurią atskiriems organams suteikia Pagrindinis Įstatymas. Pareiškėjas tokiu atveju turi nurodyti, kokios jam Pagrindiniame Įstatyme numatytos teisės arba pareigos suinteresuoto asmens buvo pažeistos arba kurioms keliama grėsmė. Tai yra būtina kreipimosi sąlyga. Terminas, per kurį turi būti kreipiamasi, yra šeši mėnesiai nuo to momento, kai pareiškėjui tapo žinoma apie atliktus veiksmus arba jų neatlikimą. Jei kreipimasis atitinka šias svarbiausias sąlygas, Federalinis Konstitucinis Teismas privalo tikrinti, ar pareiškėjo teisės tikrai buvo pažeistos (pvz., deputato statusas pagal Pagrindinio Įstatymo 38 straipsnio 1 dalį). Jeigu kreipimasis pagrįstas, Federalinis Konstitucinis Teismas pagal Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymo § 67 1 dalį priima sprendimą, t. y. konstatuoja Konstitucijos pažeidimą, bet suinteresuotam asmeniui neduoda jokių įpareigojimų, nepanaikina tų priemonių, kurių buvo imtasi. Kita vertus, kaip nustatyta minėto įstatymo § 31 1 dalyje, visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos yra įpareigtos laikytis Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimų.“⁶⁵

„Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat yra įgaliojamas spręsti, ar teisės normos atitinka aukštesnės galios teisės normas. Skiriama abstrakčioji ir konkrečioji teisės normų kontrolė. Abstrakčioji teisės normų kontrolė tarnauja tam, kad Federacijos ir federalinių žemių įstatymų leidėjas būtų saistomas federalinės teisės, galiausiai – Pagrindinio Įstatymo. Šią kontrolę gali inicijuoti federalinė vyriausybė, federalinės žemės⁶⁶ vyriausybė arba trečdalis Bundestago narių. Toks kvorumas suteikia Bundestago opozicijai galimybę „pakoreguoti“ pralaimėjimus balsuojant Bundestage. Taigi, kaip minėta, tokiu atveju sprendžiama, ar federalinė teisė ar federalinės žemės teisė suderinama su Pagrindiniu įstatymu ir ar federalinės žemės teisė suderinama su kita federaline teise (93 str. 1 d. 2 punktas P!). Svarbi sąlyga, kad tokiu atveju būtų pradėtas procesas Federaliniame Konstituciniame Teisme, yra subjektų, turinčių teisę kreiptis į šį teismą, buvimas bei konkretūs nuomonių skirtumai arba abejonės. Abstrakčiosios teisės normų kontrolės atveju nenustatomi jokie terminai. Jei Federalinis Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad federalinė teisė nesuderinama su Pagrindiniu Įstatymu, o žemės teisė – su Pagrindiniu Įstatymu arba federaline teise, įstatymas paskelbimas negaliojančiu. Toks Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimas

64 Vainiutė, *supra note*, 57: 1009.

65 *Ibid.*

66 Jau minėta, kad Vokietija yra federacinė respublika. Tokią šios valstybės sandaros formą pirmiausia nulėmė istorinės aplinkybės. Vokietijos federalizmo ypatybė yra ta, kad jos subjektai – federalinės žemės – yra suvereniios valstybės. Tiesa, jų valstybinė valdžia tam tikrose srityse yra apribota, tačiau pripažinta Federacijos, o ne kilusi iš jos. Visos federalinės žemės, nesvarbu, kokio dydžio jų teritorijos ar kokia jų ekonominė padėtis, teisiniu požiūriu yra lygios vienos kitoms ar santykiuose su Federacija. Vokietijos Federacinę Respubliką sudaro 16 federalinių žemių.

turi įstatymo galią ir skelbiamas specialiaame leidinyje („*Bundesgesetzblatt*“).⁶⁷ Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat atlieka išankstinę tarptautinių sutarčių konstitucingumo kontrolę.

O „konkretei teisės normų kontrolė (100 str. 1 d. PĮ) gali būti atliekama tada, kai tai susiję su konkrečiu teisiniu ginču, kurio išsprendimas priklauso nuo tikrinamos teisės normos⁶⁸. Kreiptis į Federalinį Konstitucinį Teismą šiuo atveju turi teisę visi teismai. Tyrimo objektas – įstatymai, kurie buvo priimti po Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo⁶⁹. Jei teismas turi taikyti įstatymą, kuris priimtas iki Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo, dėl jo atitikties Pagrindiniam Įstatymui turi nuspręsti pats teismas. Toks skirtingas reguliavimas paaiškinamas tuo, kad ne kiekvienas teismas gali paskelbti federalinį įstatymą arba federalinės žemės įstatymą prieštaraujančiu Pagrindiniam Įstatymui. Priešingu atveju būtų pažeista Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad teismai yra saistomi įstatymų, tuo pačiu būtų pažeistas ir valdžių padalijimo principas. Taigi jei taikomas įstatymas, kuris buvo priimtas prieš įsigaliojant Pagrindiniam Įstatymui, jį gali koreguoti pats teismas, nes toks įstatymas buvo išleistas įstatymų leidybos organo, kuris nebuvo saistomas Pagrindinio Įstatymo⁷⁰. Teismas aptariamuoju atveju į Federalinį Konstitucinį Teismą gali kreiptis tuo atveju, jei jis įsitikinęs, kad įstatymas antikonstitucinis. Turi būti nurodomos ir tokio įsitikinimo priežastys, ir Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimo svarba ta prasme, kad, pripažinus teisės normą negaliojančia, teismo proceso baigtis būtų kitokia. Jei teismas kreipimesi pateikia pakankamai motyvų, Federalinis Konstitucinis Teismas priima sprendimą dėl teisės klausimo, bet ne dėl konkretaus teisinio ginčo. Sprendimo galia tokia pat, kaip ir abstrakčiosios teisės normų kontrolės atveju.“⁷¹

Minėta, kad jei Federalinis Konstitucinis Teismas įstatymą paskelbia negaliojančiu, tokiu atveju gali būti atnaujinamas baudžiamasis procesas dėl teisiškai įpareigojančio baudžiamojo nuosprendžio, grindžiamo norma, kuri prieštarauja Pagrindiniam Įstatymui. Kitais atvejais sprendimai, kurių nebegalima apskųsti, lieka nepakitę, bet ir jų vykdymas nėra leistinas (FKTĮ 79 str.)⁷².

Taigi, Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimo *ex tunc* galia apsiriboja tik galiemybe peržiūrėti įsigaliojusius baudžiamuosius nuosprendžius. Siekiant išvengti nepageidaujamų retroaktyvių įstatymo pripažinimo niekiniu (negaliojančiu *ab initio*) padarinių, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo sukurta alternatyvi sprendimo dėl nekonstitucingumo forma: 1) konstatuojama, kad teisės aktas prieštarauja

67 Vainiūtė, *supra note*, 57: 1009–1010.

68 „Panašią procedūrą Federalinis Konstitucinis Teismas atlieka ir tada, kai teisiniame ginče kyla abejonių, ar tarptautinės teisės norma yra sudedamoji federalinės teisės dalis ir ar ji asmeniui tiesiogiai sukuria teises ir pareigas.“ (PĮ 100 str. 2 d.).

69 Žr. PĮ 145 str. 2 d.

70 Ingo von Münch, Ute Mager, *Staatsrecht I: Staatsorganisationsrecht unter Berücksichtigung der europarechtlichen Bezüge*. 7., *völlig neubearbeitete Auflage* (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2009), 311.

71 Vainiūtė, *supra note*, 57: 1010.

72 „Bundesverfassungsgerichtsgesetz (BVerfGG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. April 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 121) geändert worden ist“, žiūrėta 2024 m. gegužės 16 d., <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BjNR002430951.html>.

Pagrindiniam Įstatymui, bet nepaskelbiama, kad jis yra niekinis *ab initio* (vok. *blosse Unvereinbarerklärung*); 2) konstatuojama, kad įstatymas „dar atitinka Konstituciją“ (vok. „*noch verfassungsmäßig*“), o įstatymų leidėjui išaiškinama būtinybė pakeisti teisinį reguliavimą taip, kad jis visiškai atitiktų Pagrindinį Įstatymą; 3) konstatuoja, kad įstatymas neprieštarauja Pagrindiniam Įstatymui, jeigu yra interpretuojamas Konstitucinio Teismo nurodytu būdu, t. y. Pagrindinį Įstatymą atitinkantis interpretavimas (vok. *verfassungskonforme Auslegung*)⁷³. „Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja ginčus, kilusius dėl federalinių santykių: dėl federacijos ir federalinių žemių teisių ir pareigų, ypač federalinėms žemėms vykdant federalinę teisę ir federalinę priežiūrą (93 str. 1 d. 3 punktas, 84 str. 4 d. 2 sakiny s PĮ), taip pat kitus (tik konstitucinius) Federacijos ir federalinių žemių ginčus, kilusius tarp įvairių federalinių žemių arba kurioje nors federalinėje žemėje, jei nėra nustatyta kitokia teisinio nagrinėjimo tvarka (93 str. 1 d. 4 punktas PĮ).“⁷⁴

„Federalinis Konstitucinis Teismas, kaip paskutinė nacionalinė instancija, vaidina svarbų vaidmenį ginant piliečių teises ir laisves: Pagrindinio įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4a punkte nurodyta, kad kiekvienas asmuo, manantis, kad viešosios valdžios institucijos pažeidė vieną iš pagrindinių jo teisių arba vieną iš teisių, nurodytų 20 straipsnio 4 dalyje, 33, 38, 101, 103 ir 104 straipsniuose, gali paduoti konstitucinį skundą⁷⁵. Juo skundžiami asmens teisių ir laisvių pažeidimai padaryti įstatymais, kitais aktais, tačiau pagrindinė dalis ginčų, kuriuos prašoma nagrinėti teisme, kyla dėl administracinių aktų ir ypač dėl teisinių institucijų aktų. Taigi konstitucinis skundas daugeliu atvejų leidžia užgincyti Aukščiausiojo Teismo sprendimą, o tai leidžia Federaliniam Konstituciniam Teismui tam tikra prasme tapti aukščiausiąja teismine institucija, kuri įgaliota užtikrinti, kad visi federaliniai aukščiausieji teismai vienodai interpretuotų konstitucines normas. Taigi Federalinis Konstitucinis Teismas gali daryti įtaką Vokietijos teisės sistemai, taip pat civilinei ir baudžiamajai teisei⁷⁶. Konstitucinį skundą gali teikti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys, kurie dėl savo specifinės prigimties gali būti konstitucinių teisių ir laisvių subjektai. Pabrėžtina, kad konstitucinis skundas Vokietijos Federaliniame Teisme yra pagrindinė skaičiaus požiūriu vada nagrinėti bylas.“⁷⁷ Kasmet Konstitucinis Teismas išnagrinėja apie 5000 konstitucinių skundų, o nuo pat jo įkūrimo 1951 m. Teismas išnagrinėjo daugiau nei 252 000 konstitucinių skundų⁷⁸. 2023 m. Konstitucinis Teismas gavo 4828 skundus, paklausimus, iš kurių 4296 buvo konstituciniai skundai, 33 – abstrakčioji ir konkrečioji teisės normų kontrolė

73 Viktorija Staugaitytė, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia laiko požiūriu“, *Jurisprudencija* 77, 69 (2005): 68.

74 Vainiūtė, *supra note*, 57: 1011.

75 Konstitucinio skundo institutas Vokietijoje įtvirtintas ne iš karto, t. y. 1949 m. Pagrindiniame Įstatyme tokios nuostatos dar nebuvo, ji atsirado tik 1969 m. sausio 29 d. pakeitus Pagrindinį įstatymą.

76 Favoreu, *supra note*, 34: 57.

77 Vainiūtė, *supra note*, 57: 1011.

78 „Jahresbericht 2023“, Bundesverfassungsgericht, žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d., <https://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Presse/jahresberichte/jahresberichte.html>.

pagal konstitucinių institucijų ar teismų paklausimus, 432 laikinosios nutartys⁷⁹ (be pagrindinio teisminio proceso), 67 – kitos procedūros (dėl rinkimų teisėtumo patikrinimo ar konstitucinių institucijų ginčų). Be to, vidutinė bylų nagrinėjimo trukmė Federaliniame Konstituciniame Teisme yra iki metų. Už konstitucinį skundą nereikia mokėti žyminio ar kitokio mokesčio. Federalinė Vyriausybė 2023 metų vasarą dar tik rengė atitinkamus teisės aktų projektus, kad konstitucinius skundus ateityje būtų galima teikti ir elektroniniu būdu⁸⁰.

„Konstitucinių skundų grupei pagal Pagrindinio įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4b punktą taip pat priskirtini bendruomenių ir bendruomenių susivienijimų skundai, jeigu įstatymu pažeistos savivaldos teisės pagal 28 straipsnį, o pažeidus federalinių žemių įstatymus – tik tada, jei skundas negali būti pateiktas federalinės žemės konstituciniam teismui.“⁸¹

„Paminėtini ir Federalinio Konstitucinio Teismo įgaliojimai pareiškiant kaltinimą federaliniam prezidentui (61 str. PĮ) ir federaliniams teisėjams (98 str. 2 d. PĮ). Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat sprendžia klausimus dėl politinių partijų veiklos konstitucingumo (21 str. 2 d.). Pastebima, kad tokia nuostata kitose demokratinėse valstybėse konstitucijose nesutinkama ir yra siejama su Vokietijos praeitimi⁸². Iki šiol Federalinis Konstitucinis Teismas uždraudė dviejų partijų veiklą: Socialistinės Reicho partijos (*Sozialistische Reichspartei – SRP*)⁸³ ir Vokietijos Komunistų partijos (*Kommunistische Partei*

79 Kad būtų priimta laikinoji nutartis, nebūtina, kad pagrindinės bylos procesas jau vyktų. Pakanka, kad toks skundas dar galėtų būti pateiktas ir kad jis nuo pat pradžių nebūtų nepriimtinas ar akivaizdžiai nepagrįstas. Atskira laikinosios teisės apsaugos procedūra registruojama atskiru bylos numeriu (BvQ) procesų registre. Jei pagrindinė byla jau nagrinėjama, o skubus prašymas taikyti laikinąsias teisinės apsaugos priemones pateikiamas tuo pačiu metu arba vėliau, skubios bylos numeris bus toks pat kaip ir pagrindinės bylos. Dažniausi skubūs prašymai yra pateikiami konstitucinio skundo procese (BvR). Jei pagrindinė byla jau nagrinėjama, laikinoji nutartis taip pat gali būti priimta *ex officio*, t. y. be suinteresuotų asmenų prašymo. Kad būtų priimta laikinoji nutartis, būtina, kad tai būtų skubus atvejis siekiant išvengti rimtų nepatogumų, užkirsti kelią gresiančiam smurtui ar dėl kitos svarbios bendros gerovės priežasties. Vykdydamas pagreitintą procesą dėl laikinosios nutarties, Federalinis Konstitucinis Teismas paprastai nenagrinėja, ar pagrindinė byla gali būti sėkminga, o pasveria pasekmes, kurios kiltų, jei laikinoji nutartis nebūtų priimta, bet pagrindinė byla būtų sėkminga, ir yra vertinamos pasekmės, kurios atsirastų, jei laikinoji nutartis būtų priimta, bet pagrindinė byla būtų nesėkminga. Jei pagrindinė byla nuo pat pradžių yra nepriimtina arba akivaizdžiai nepagrįsta, tada laikinoji nutartis nebegalima ir nereikia pasverti pasekmių. Laikinoji nutartis taikoma siekiant suteikti laikinąją teisinę apsaugą, siekiant užkirsti kelią nepalankioms aplinkybėms prieš priimant sprendimą pagrindiniu klausimu, kurio vėliau nebegalima panaikinti. Pavyzdžiui, jei asmuo prieštarauja neišvengiamam jo iškeldinimui iš buto, Federalinis Konstitucinis Teismas gali laikinai uždrausti iškeldinimą, kol priims atitinkamą sprendimą pagrindiniu klausimu („Jahresbericht 2023“, Bundesverfassungsgericht, žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d., <https://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Presse/jahresberichte/jahresberichte.html>).

80 „Jahresbericht 2023“, Bundesverfassungsgericht, žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d., <https://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Presse/jahresberichte/jahresberichte.html>.

81 Vainiūtė, *supra note*, 57: 1011.

82 Hans Wolfgang Arndt, Walter Rudolf, *Öffentliches Recht: Grundriss für das Studium der Rechts- und Wirtschaftswissenschaften. 15.*, überarbeitete Auflage (München: Verlag Franz Vahlen, 2007), 39–40.

83 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo Pirmojo senato 1952 m. spalio 23 d. sprendimas (*BVerfGE 2, 1*).

*Deutschlands – KPD).*⁸⁴

„Konstitucinis Teismas taip pat yra rinkimų teismas, tačiau rinkimų ginčus nagrinėja tik apeliacine tvarka: pagal Pagrindinio įstatymo 41 straipsnį tikrinti rinkimų rezultatus yra Bundestago kompetencija, jis taip pat gali priimti sprendimą dėl Bundestago deputato mandato netekimo, tačiau tokį sprendimą galima apskųsti Federaliniam Konstituciniam Teismui. Pagal Pagrindinio įstatymo 18 straipsnį, jei yra piktnaudžiaujama kai kuriomis teisėmis, jų gali būti netenkama, o tai skelbia Federalinis Konstitucinis Teismas, tačiau ši nuostata turi ypač menką praktinę reikšmę.“⁸⁵

„Federalinis Konstitucinis Teismas bylas sprendžia laikydamasis tam tikrų proceso taisyklių. Paminėtina, kad kreipimaisi turi būti pateikiami raštu. Posėdžiai paprastai vieši, taikomas žodiškumo principas. Senatas gali priimti sprendimus dalyvaujant ne mažiau kaip šešioms teisėjams. Paprastai sprendimai priimami paprasta balsų dauguma, išskyrus atvejus, kai atimamos pagrindinės teisės, konstatuojamas partijos veiklos prieštaravimas Pagrindiniam Įstatymui ir dėl Prezidento apkaltos. Tam reikalinga dviejų trečiųjų balsų dauguma. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, negali būti konstatuojamas prieštaravimas nei Pagrindiniam Įstatymui, nei kitai federalinei teisei.“⁸⁶

„Federalinio Konstitucinio Teismo aktai, kurie priimami žodinio proceso metu, vadinami – sprendimais (*Urteil*), be žodinio svarstymo – nutarimais (*Beschluss*). Teisėjai, kurie svarstant išsakė kitą poziciją ir balsuojant buvo mažuma, gali paskelbti atskirąją nuomonę.“⁸⁷

Galiausiai, užbaigiant nagrinėjamą temą, verta paminėti vieną Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo nutarimą, kuriame suformuluota doktrina dėl konstitucinio teismo teisėjų nešališkumo yra aktuali ne tik Austrijos ir Šveicarijos, bet ir Lietuvos konstitucinės justicijos institucijoms. Susirūpinimas dėl Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjo šališkumo kilo po to, kai Teisme buvo nagrinėjamas konstitucinis skundas dėl įvairių Federalinės kriminalinės policijos įstaigos įstatymo nuostatų atitikties Pagrindiniam Įstatymui. Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas informavo bylą nagrinėjusį Pirmąjį senatą, kurio narys yra teisėjas, kad jis eidamas įvairias pareigas nagrinėjo šią temą (klausimą) ir komentavo ją kaip mokslininkas, mokytojas, politinis patarėjas, ekspertas ir kaip įgaliotasis atstovas.

FKTĮ yra nuostatų dėl teisėjo nušalinimo nuo dalyvavimo konkrečioje Teismo procedūroje. FKTĮ 18 straipsnis numato atvejus, kada Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas negali eiti teisėjo pareigų siekiant užtikrinti nešališką ir neutralų sprendimą⁸⁸. Be to, Fede-

84 Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo Pirmojo senato 1956 m. rugpjūčio 17 d. sprendimas (*BVerfGE* 5, 85). Vainiūtė, *supra note*, 57: 1012.

85 *Ibid.*

86 *Ibid.*

87 *Ibid.*

88 Pagal FKTĮ 18 straipsnio 1 dalį, 2 dalį, Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas negali eiti teisėjo pareigų, jei jis veikė tuo pačiu klausimu tarnybiniu ar profesiniu pagrindu. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad sąvoka „tuo pačiu klausimu“ pagal FKTĮ 18 straipsnio 1 ir 2 dalį visada turi būti suprantama konkrečiai, griežtai procedūrine prasme ir aiškina siurai.

ralinio Konstitucinio Teismo teisėjas gali būti nušalintas, jei kyla abejonių dėl jo šališkumo (FKTĮ 19 str.). Ši klausimą sprendžia Teismas neįtraukdamas teisėjo, kuriam pareikštas įtarimas šališkumu. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo likę Pirmojo senato teisėjai 2023 m. spalio 24 d. nutarime konstatavo, kad atskleistos bylos aplinkybės nekelia abejonių dėl atitinkamo Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjo nešališkumo nei dėl atskirų aspektų, nei dėl jų tarpusavio sąveikos. Jo kaip įgalioto atstovo dalyvavimas ankstesnėje procedūroje tais pačiais teisiniais klausimais savaime negali sukelti jokių abejonių dėl nešališkumo. Taip yra todėl, kad atstovas pagal įstatymą vykdo vaidmenį, kurio tikslas yra apsaugoti atstovaujamo asmens ar asmenų interesus. Byloje nebuvo pateikta jokių įrodymų, patvirtinančių prielaidą, kad teisėjas palaiko ypatingus glaudžius ryšius su anksčiau atstovauta institucija ir neapsiriboja teisiniu atstovavimu. Vien dalyvavimo teisėkūros procese ir mokslinės nuomonės išreiškimo nepakanka, kad kiltų abejonių dėl nešališkumo. Kad kiltų susirūpinimas dėl šališkumo, turi būti aplinkybių, kurios pateisintų abejones dėl objektyvumo ir nešališkumo. Tai gali būti atvejais, kai aplinkybės kelia nerimą, kad teisėjas dėl asmeninių ar kitų priežasčių jau yra taip pasiryžęs laikytis tam tikros teisinės nuomonės, kad nebegali arba nenori psichiškai nuo jos atitrūkti. Tokių aplinkybių, kurios leistų daryti preliminarų konstitucinį apsisprendimą, šioje byloje nebuvo. Be to, vien tai, kad teisėjas ankstesnėje veikloje pareiškdamas teises nuomones rėmėsi Federalinio Konstitucinio Teismo doktrina atitinkamais klausimais, negali būti suprantamas kaip išankstinis konstitucinis apsisprendimas ir nekelia susirūpinimo dėl teisėjo šališkumo. Teisėjo mokslinė veikla nebuvo skirta paremti nė vienai iš konstitucinės justicijos procese dalyvaujančių šalių. Kalbant apie dėl teisėjo ankstesnį dalyvavimą rengiant ginčijamą įstatymo projektą pasakytina, kad Federalinis Konstitucinis Teismas nurodė, jog nėra jokių įrodymų, kad teisėjas būtų kaip nors įsipareigojęs, ir kad jis visuomenei atrodytų kaip intelektualus dabartinio teisinio reguliavimo koncepcijos pradininkas ar net kaip įnirtingas rėmėjas. Išvardyti federalinio konstitucinio teisėjo veiklai, kuri buvo atlikta prieš jo išrinkimą ir paskyrimą Federalinio Konstitucinio Teismo teisėju, nebuvo būdingos aplinkybės, dėl kurių būtų galima nuogąstauti, kad nagrinėjamosiose bylose sprendžiant atitinkamus teisinius klausimus trūks neutralumo, objektyvumo. Be to, jo moksliniai pareiškimai, taip pat atitinkami teisiniai pareiškimai aiškiai nenurodė jokie išankstinio apsisprendimo ar nusistatymo⁸⁹.

Šis sprendimas yra reikšmingas teisės krypties mokslininkams tuo aspektu, kad reikšdami mokslinę nuomonę jie išsaugo tam tikrą akademinę laisvę, o mokslą daro objektyviu, neutraliu. Asmuo, atlikdamas mokslinę analizę ar vykdydamas jam pavestas užduotis kaip įgaliojtas atstovas (praktikas), nepatiria baimės, kad ši jo veikla ateityje galėtų neigiamai paveikti jo karjerą tiek siekiant išrinkimo ir (ar) paskyrimo į atitinkamas pareigas, tiek jau vykdant darbo funkcijas. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo Pirmojo senato 2023 m. spalio 24 d. nutarimas padeda apsaugoti teisėkūrą ir teisės mokslą nuo teisės profesionalų praradimo, kurie, esant priešingai Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo išvadai nagrinėtoje byloje, atsargiai imtųsi tokios veiklos, jei iš viso nutartų joje dalyvauti.

89 „BVerfG, Beschluss des Ersten Senats vom 24. Oktober 2023, - 1 BvR 1160/19 -, Rn. 1-40“, žiūrėta 2024 m. gegužės 15 d., https://www.bverfg.de/e/rs20231024_1bvr116019.html.

Atitinkamai priimami teisės aktai atsidurtų ties kokybės riba, jei teisėkūroje dalyvautų tik politikai.

Išvados

1. Šveicarijos, Austrijos ir Vokietijos konstitucinės justicijos institucijos užtikrina federalinės teisės viršenybę federacijos subjektų teisės atžvilgiu, sprendžia ginčus tarp federacijos ir federacijos subjektų arba tarp federacijos subjektų.
2. Šveicarijos konstitucinė kontrolė yra išskaidyta (difuzinė), t. y. padalyta ne tik tarp Federalinio Teismo, bet ir kantonų teismų. Viena vertus, konstitucinė kontrolė yra konkreti, nes tiriami individualaus pobūdžio (teisės taikymo) aktai, o parlamento įstatymai ir nutarimai nėra abstrakčios normų kontrolės objektas, kaip ir tarptautinės sutartys bei kantonų konstitucinės normos, kurių konstitucingumą tikrina Federacinis Susirinkimas. Kita vertus, tiek abstrakčios, tiek konkrečios normų kontrolės objektai gali būti kantonų teisės aktai (įstatymai ir nutarimai), savivaldos teisės aktai ir teisės aktai, sudaryti tarp kantonų.
3. Austrijos ir Vokietijos konstituciniai teismai priima sprendimus kompetencijos atskyrimo bylose, dėl tarptautinių sutarčių konstitucingumo kontrolės, sprendžia ir konstitucinės atsakomybės klausimus, dėl įstatymų, nutarimų, kuriuos priima tam tikros federalinės arba žemių institucijos, atitikties Konstitucijai, taip pat nagrinėja tam tikrus rinkimų ginčus.
4. Šveicarijos Federalinio Teismo teisėjų paskyrimas yra sukoncentruotas išimtinai Federacinio Susirinkimo galiose. Austrijos ir Vokietijos konstitucinių teismų teisėjų skyrimo procedūra yra padalyta, t. y. Austrijos Federalinis Prezidentas skiria teisėjus, kurių kandidatūras pateikia Federalinė Vyriausybė, Nacionalinė Taryba ir Federalinė Taryba (parlamentas), o Vokietijos Federalinis Prezidentas taip pat skiria teisėjus į pareigas, kai juos išrenka Bundestagas ir Bundesratas.
5. Šveicarijos Federalinio Teismo kaip Austrijos Konstitucinio Teismo teisėjams netaikomas kadencijų skaičius. Vis dėlto yra amžiaus riba, iki kurio teisėjai eina savo pareigas: Šveicarijos Federalinio Teismo teisėjai netenka įgaliojimų tų metų, kai jiems sukanka 68 metai, pabaigoje, o Austrijos Konstitucinio Teismo teisėjai – tų metų, kuriais teisėjui sukanka 70 metų, gruodžio 31 dieną. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimų laikas – 12 metų ir jie yra renkami tik vienai kadencijai, o pareigas jie gali eiti tik iki 68 metų amžiaus net jei 12 metų kadencija dar yra nepasibaigusi.
6. Šveicarijos konstitucinės kontrolės specifika lemia, kad Federaliniame Teisme išnagrinėtų subsidiarių konstitucinių bylų yra vos apie 5 proc., palyginti su bendru Teisme išnagrinėjamų bylų kiekiu, o nagrinėjamų bylų dalykas apima daug teisės šakų. Vidutinė proceso dėl subsidiarių konstitucinių skundų trukmė – 77 dienos. Austrijos Konstituciniame Teisme beveik pusė nagrinėjamų bylų yra susijusios su

prieglobsčio teisės klausimais ir vidutinė proceso trukmė – 146 dienos. Vokietijos Federaliniame Teisme yra gaunama daugiausiai konstitucinių skundų, kurie sudaro beveik 90 proc. visų nagrinėjamų bylų, o vidutinė tokių bylų nagrinėjimo trukmė yra iki vienerių metų.

7. Galiausiai, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo Pirmojo Senato 2023 m. spalio 24 d. nutarime pateikta konstitucinio teismo teisėjų nešališkumo doktrina atskleidžia, jog teisėjo iki paskyrimo į teisėjo pareigas kaip įgalioto atstovo dalyvavimas ankstesnėje procedūroje tais pačiais teisiniais klausimais ar vien dalyvavimas teisėkūros procese ir mokslinės nuomonės išreiškimas savaime negali sukelti jokių abejonių dėl nešališkumo. Taip yra ir tada, kai teisėjas, ankstesnėje veikloje pareikšdamas teises nuomones, rėmėsi konstitucine doktrina atitinkamais klausimais, negali būti suprantamas kaip išankstinis konstitucinis apsisprendimas ir nekelti susirūpinimo dėl teisėjo šališkumo. Abejonės dėl objektyvumo ir nešališkumo gali kilti tais atvejais, kai aplinkybės kelia nerimą, kad teisėjas dėl asmeninių ar kitų priežasčių yra taip pasiryžęs laikytis tam tikros teisinės nuomonės, kad nebegali arba nenori psichiškai nuo jos atitrūkti arba jei teisėjo mokslinė veikla būtų buvusi skirta paremti vienai iš konstitucinės justicijos procese dalyvaujančių šalių.

SOME ASPECTS OF CONSTITUTIONAL CONTROL IN THE SWISS CONFEDERATION, THE REPUBLIC OF AUSTRIA, AND THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Milda Vainiūtė (†)

Mykolas Romeris University, Lithuania

Kristina Kenstavičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyzes the procedure for establishing the institutions of constitutional justice in the Swiss Confederation, the Republic of Austria, and the Federal Republic of Germany, including the requirements for persons seeking to become a constitutional court judge. In addition, not only is the competence of the constitutional justice institutions of the selected countries examined, but also the amount, nature, and duration of the cases examined in the courts in the last year. Finally, the article presents the 24 October 2023 decision of the German Federal Constitutional Court. This ruling reveals the doctrine of impartiality and disqualification of a constitutional court judge, which is relevant not only for constitutional courts, but also for courts of general jurisdiction. The doctrine of the impartiality of judges of the Constitutional Court reveals that the participation of a judge as an authorized representative in a previous procedure on the same legal issues, or their mere participation in the legislative process and the expression of a scientific opinion, cannot by itself raise any doubts about impartiality.*

Keywords: *constitution; constitutional control; institutions of constitutional control.*

Milda Vainiūtė (1962-2024), Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. Mokslinių interesų kryptys: žmogaus teisės, konstitucinė ir parlamentinė teisė, valstybės valdžios institucijų organizacija, valstybės santvarka.

Kristina Kenstavičienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto lektorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. Mokslinių interesų kryptys: konstitucinė teisė, valstybės gynybos konstitucinis institutas.

Milda Vainiūtė (1962-2024), professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: human rights, parliamentary law, organization of the state authorities, state's form.

Kristina Kenstavičienė, Lecturer at the Institute of Public Law at the Law School Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: constitutional law, constitutional institute of state defense.

ATSISAKYMŲ UŽSIENIEČIAMS IŠDUOTI LEIDIMĄ LAIKINAI GYVENTI LIETUVOS RESPUBLIKOJE YPATUMAI IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

Andrejus Novikovas

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas andrejus@mrni.eu

Pateikta 2024 m. spalio 14 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 2 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-06

Santrauka. Straipsnyje analizuojami leidimų užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje (ne)išdavimo ypatumai ir problemos. Autorius, remdamasis nacionalinių ir tarptautinių teismų praktika, kelia problemą, ar Migracijos departamentas, priimdamas sprendimus atsakyti išduoti leidimą užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, atlieka išsamų visų užsieniečio individualių aplinkybių vertinimą; ar Valstybės saugumo departamento išvada dėl grėsmės valstybės saugumui gali būti vienintelis šaltinis atsakyti išduoti užsieniečiui leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje; ar konstatuojant užsieniečio grėsmę valstybės saugumui nesivadovaujama vien hipotetiniais, į ateitį nukreiptais teiginiais; ar įrodinėjimo našta dėl grėsmės valstybės saugumui nėra perkeliama užsieniečiui. Straipsnyje keliamas tikslas išanalizuoti atsakymo užsieniečiui išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje teisinės prielaidas, teismų praktiką ir įvertinti institucijų veiksmų pagrįstumą atsakant išduoti leidimą užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje. Straipsnyje keliami uždaviniai: atskleisti teismų praktiką, susijusią su grėsmių valstybės saugumui vertinimu; ištirti Migracijos departamento atliekamą užsieniečio individualių aplinkybių visumos vertinimą; išnagrinėti įrodinėjimo naštos paneigti Migracijos departamento sprendimuose nurodytas faktines aplinkybes perkėlimo užsieniečiui pagrįstumą. Atlikto tyrimo objektas yra atsakymo užsieniečiui išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje teisinis reguliavimas.

Reikšminiai žodžiai: valstybės saugumas; užsienietis; leidimas laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje; migracija; įrodinėjimo našta; Valstybės saugumo departamentas; Migracijos departamentas.

Įvadas

Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – ir Migracijos departamentas) yra viešojo administravimo subjektas, priimančias sprendimus išduoti ar atsakyti išduoti leidimus užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje (toliau – Sprendimas). 2023 m. Migracijos departamento specialistai¹, įvertinę apie užsieniečius gaunamą viešą ir neviešą informaciją, sužinoję, kad užsieniečio gyvenimas Lietuvoje gali kelti grėsmę valstybės saugumui, atsakė išduoti ar pakeisti 1171 leidimą laikinai gyventi Lietuvoje. Absoliuti dauguma neigiamų sprendimų priimta dėl Baltarusijos (951) ir Rusijos (156) piliečių. 2022 m. grėsmę valstybės saugumui keliančiais buvo pripažinti 32 užsieniečiai, jiems buvo atsakyta išduoti ar pakeisti leidimus laikinai gyventi Lietuvoje. Pernai savo iniciatyva Migracijos departamentas dėl grėsmės valstybės saugumui panaikino 562 leidimus laikinai gyventi. Čia taip pat vyrauja baltarusiai (panaikinti 462 leidimai) ir rusai (panaikinti 88 leidimai). 2022 m. šie statistiniai rodikliai buvo kuklesni, Migracijos departamento iniciatyva dėl grėsmės valstybės saugumui panaikino tik 7 leidimus laikinai gyventi².

Tokį atsakymų išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje didėjimą ar reikšmingą panaikintų leidimų skaičių lėmė padidėjusi grėsmė iš nedraugiškų valstybių – Baltarusijos ir Rusijos. Pasak Migracijos departamento direktorės Evelinos Gudzinskaitės, „dėl padidėjusios grėsmės, kurią Lietuvai ir toliau kėlė Rusijos ir Baltarusijos režimai, 2023 metais vykdytos įvairios tikslinės Baltarusijos ir Rusijos piliečių kontrolės priemonės. Dėl sugriežtintų grėsmės valstybės saugumui patikrų kaip niekad dideliam šių piliečių skaičiui neišduoti arba panaikinti leidimai gyventi“³.

Migracijos departamento sprendimai atsakyti asmeniui išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje paprastai priimamai vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymu dėl užsieniečių teisinės padėties⁴ (toliau – UTPI, Įstatymas) 35 str. 1 d. 1 p. nuostatomis, t. y. užsieniečio gyvenimas Lietuvos Respublikoje gali grėsti valstybės saugumui, viešajai tvarkai ar žmonių sveikatai. UTPI 35 str. 1 d. nustatyti imperatyvūs atsakymo išduoti ar pakeisti leidimą laikinai gyventi pagrindai, UTPI nuostatos nenumato išimčių, kada šie pagrindai gali būti netaikomi, atsižvelgiant, pavyzdžiui, į užsieniečio turėtus dokumentus, suteikiančius teisę būti Lietuvos Respublikoje, užsieniečio teisėto buvimo, darbo šalyje laikotarpį ar kitas aplinkybes.

Vadovaujantis UTPI 4 str. 4 d., leidimas gyventi užsieniečiui (ne)išduodamas tik gavus Valstybės saugumo departamento (toliau – VSD) išvadą, kad užsienietis (ne)kelia grėsmės valstybės saugumui. Todėl Migracijos departamentas, prieš nusprenddamas išduoti ar

1 Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos, „Migracijos metraštyje – aktualiausi praėjusių metų statistiniai duomenys“, 2024 m. vasario 29 d., <https://migracija.lrv.lt/lt/naujienos/migracijos-metrastyje-aktualiausi-praejusiu-metu-statistiniai-duomenys/>.

2 *Ibid.*

3 Evelina Gudzinskaitė, *Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2023 m. Migracijos metraštis* (Vilnius, 2023), <https://migracija.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/xtUeX75YEX8.pdf>.

4 „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 73-2539.

atsisakyti išduoti leidimus užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, kreipiasi į Valstybės saugumo departamentą prašydamas pateikti išvadą. Migracijos departamentas, prieš priimdamas Sprendimą, be VSD išvados, papildomai atsižvelgia į užsieniečio atsakymus pateiktus klausimyne, pavyzdžiui, ar užsienietis buvo atlikęs privalomąją tarnybą, ar turi ryšių su ES ir NATO nepriklausančių valstybių teisėsaugos, žvalgybos, valstybinėmis institucijomis, kokia jo asmeninė pozicija dėl karo Ukrainoje ir dėl Krymo kaip Ukrainos teritorijos pripažinimo ir kt. Taip pat Migracijos departamentas vertina užsieniečio informaciją, pateiktą Prašyme išduoti leidimą laikinai gyventi, pavyzdžiui, apie gyvenamąją vietą, darbovietes, išsilavinimą, pragyvenimo lėšas Lietuvoje ir kt.).

Pasirinkta tyrimo tema yra gana nauja ir aktuali. Migracijos klausimais yra pasisakę ir kiti autoriai, pavyzdžiui, O. Ušinskienė⁵, I. Šaltė⁶, D. Monika⁷, A. Sipavičienė⁸, I. Žičkutė⁹ ir kt. Minėtų autorių darbuose migracijos klausimai buvo analizuojami ekonomikos, sociologijos, filologijos sričių kontekste ar nagrinėjant atskirus neteisėtos migracijos padarinius (pavyzdžiui, neteisėtai esančių užsieniečių grąžinimą). Šiame straipsnyje analizuojamos priežastys ir argumentai, kurių pagrindu yra atsisakoma išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje. Straipsnyje keliamą problemą, ar Migracijos departamentas, priimdamas sprendimus atsisakyti išduoti leidimą užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, atlieka išsamų visų užsieniečio individualių aplinkybių vertinimą; ar Valstybės saugumo departamento išvada dėl grėsmės valstybės saugumui gali būti vienintelis šaltinis atsisakyti išduoti užsieniečiui leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje; ar konstatuojant užsieniečio grėsmę valstybės saugumui nesivadovaujama vien hipotetiniais, į ateitį nukreiptais teiginiais; ar įrodinėjimo našta dėl grėsmės valstybės saugumui nėra perkeliama užsieniečiui. Straipsnyje keliamas tikslas išanalizuoti atsisakymo užsieniečiui išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje teisinis prielaidas, teismų praktiką ir įvertinti institucijų veiksmų pagrįstumą atsisakant išduoti leidimą užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje. Straipsnyje keliami uždaviniai: apžvelgti teismų praktiką, susijusią su grėsmių valstybės saugumui vertinimu; ištirti Migracijos departamento atliekamą užsieniečio individualių aplinkybių visumos vertinimą; ištirti įrodinėjimo naštos paneigti Migracijos departamento sprendimuose nurodytas faktines aplinkybes perkėlimo užsieniečiui pagrįstumą. Atlikto tyrimo objektas yra atsisakymo užsieniečiui išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje teisinis reguliavimas. Atliekant tyrimą buvo taikytas statistikos metodas – nustatytas sprendimų, kuriais buvo atsisakyta išduoti užsieniečiui leidimus laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, skaičius; taip pat dokumentų

5 Olga Ušinskienė, „A framework of concepts in the migration domain and their expression in English and Lithuanian“ (doctoral thesis, Mykolas Romeris University, 2024).

6 Ilona Šaltė, „Neteisėtai esančių užsieniečių grąžinimo teisinio reguliavimo problemos: non-refoulement principas ir užsieniečių apgręžimas“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2023).

7 Didžgalvytė Monika, „Aukštos kvalifikacijos darbuotojų imigracijos poveikio šalies darbo rinkai vertinimas migracijos politikos kontekste“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2018).

8 Aušra Sipavičienė, *Recent developments in international migration and migration policy in Lithuania, 2017: report for Lithuania* (Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2018).

9 Ineta Žičkutė, „Migracijos veiksnių įtaka tarptautinės migracijos sprendimui: elgsenos ekonomikos požūris“ (daktaro disertacijos santrauka, Kauno technologijos universitetas, 2018).

analizės metodas – analizuoti teisės aktai ir teismų praktika; aprašomasis (deskriptyvinis) metodas – atskleista leidimų laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje išdavimo tvarka; apibendrinimas pasitelktas atskirose straipsnio dalyse ir formuojant išvadas.

1. Grėsmė valstybės saugumui kaip pagrindas atsakyti išduoti leidimą

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – LVAT) jau seniai suformavo teismų praktiką, susijusią su grėsmių valstybės saugumui vertinimu išduodant, keičiant leidimus laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje. LVAT 2010 m. birželio 23 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A-858-1810/2010¹⁰ nustatytos esminės grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo sąlygos. Teismas nurodė:

„Grėsmės valstybės saugumui sąvoka tam tikrais atvejais gali apimti ir galimą pavojų – kai dėl užsieniečio buvimo Lietuvos Respublikoje valstybės saugumui iškyla potencialus pavojus, kitaip tariant, atsiranda grėsmės valstybės saugumui galimybė. Tačiau galimos grėsmės valstybės saugumui turinys ir apimtis negali būti nepagrįstai ir neprotingai plečiamas (žr., pvz., EŽTT 2008 m. balandžio 24 d. sprendimą byloje *C. G. ir kt. prieš Bulgariją*, pareiškimo Nr. 1365/07).

Priešingu atveju būtų iškreipta nagrinėjamos normos prasmė ir tikslai, nes užsieniečiui leidimą gyventi būtų galima neišduoti dėl iš esmės tik tariamo, t. y. nei laike, nei erdvėje realiai neegzistuojančio bei neįrodyto pavojaus valstybės saugumui, tokiu būdu sudarant nepateisinamas prielaidas diskriminuoti atitinkamus užsieniečius arba kitaip piktnaudžiauti valdžia (suteiktais įgaliojimais).

Sprendžiant dėl leidimo gyventi išdavimo visais atvejais privalo būti vertinamas galimos grėsmės valstybės saugumui realumas, t. y. tam tikra grėsmės galimybė turi objektyviai, tikrovėje ir realiai egzistuoti, o ne būti vien tik numanoma, spėjama ar paprasčiausiai įsivaizduojama.

Turi būti įvertinamas ir grėsmės valstybės saugumui galimybės akivaizdumas laiko požiūriu, t. y. grėsmės valstybės saugumui galimybė turi jau (priimant atitinkamą sprendimą) egzistuoti. Jei grėsmės valstybės saugumui galimybė tikrovėje neegzistuoja, yra nereali arba tokios grėsmės galimybė tik tariamai gali atsirasti kažkada ateityje (nėra akivaizdi laiko požiūriu), atsakyti išduoti leidimą gyventi vadovaujantis UTPĮ 35 straipsnio 1 dalies 1 punktu negalima.

Individualūs administraciniai sprendimai, koku pripažintinas ir ginčijamas Migracijos departamento sprendimas, negali būti grindžiami spėjimais ar įtarimais, asmeninėmis simpatijomis ar antipatijomis. Galima grėsmė valstybės saugumui kaip pagrindas atsakyti išduoti leidimą turi būti įrodyta. Turint omenyje, kokias neigiamas pasekmes gali sukelti atsiskymas išduoti leidimą gyventi, įrodymų pakankamumo požiūriu tokios grėsmės galimybė turi būti įrodyta tokiu tikėtinumu laipsniu, kad ji būtų akivaizdi. Taigi sprendžiant

10 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-1810/2010“.

dėl atsisakymo išduoti leidimą gyventi privalo būti įvertintas galimos grėsmės valstybės saugumui realumas ir akivaizdumas (laiko bei įrodymų pakankamumo požiūriu).

Sprendžiant dėl užsieniečio gyvenimo Lietuvoje pavojaus valstybės saugumui galimybės atliekamas iš esmės perspektyvinis (į ateitį nukreiptas) vertinimas. Tai lemia, kad tam tikras situacijos prognozavimas šiuo atveju yra neišvengiamas. Tačiau šis procesas negali būti grindžiamas vien tik spėjimas ir įtarimais. Jis turi būti paremtas nustatytais faktais, ypač anksčiau atliktais asmens veiksmais, jų pobūdžiu. Būtent jų pagrindu ir galima daryti išvadą, ar egzistuoja pakankamai reali ir akivaizdi grėsmės valstybės saugumui galimybė – pagrindas atsisakyti išduoti leidimą gyventi Lietuvos Respublikoje.¹¹

2. Užsieniečio individualių aplinkybių visumos vertinimas

Migracijos departamentas prieš priimdamas Sprendimą išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje privalo atlikti savarankišką asmens individualių aplinkybių visumos vertinimą. LVAT savo nuoseklioje praktikoje yra išaiškinęs, kad „sprendžiant dėl atsisakymo išduoti (pakeisti) leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, privalo būti įvertintas galimos grėsmės valstybės saugumui, viešajai tvarkai ar žmonių sveikatai realumas ir akivaizdumas (laiko bei įrodymų pakankamumo požiūriu). Kiekvieno konkretaus užsieniečio situacija paprastai yra unikali. Todėl, siekiant tinkamai pritaikyti Įstatymo 35 straipsnio 1 dalies 1 punktą, be kita ko, būtina įvertinti ir tai, kokio leidimo ir kokiu pagrindu prašoma, taip pat individualių prašymą pateikusių užsieniečio situaciją (šeiminius, socialinius, ekonominius ar kitus ryšius su Lietuvos Respublika ir pan.) ir kitas reikšmingas aplinkybes“.¹²

Naujausioje LVAT praktikoje teismas pažymi, kad yra dar kelios ar net keliolika aplinkybių, *kurios privalo būti vertinamos* kartu su tokia išvada. Ir tik atlikus su pareiškėju susijusių aplinkybių visumos įvertinimą galima daryti išvadą apie jam inkriminuojamos grėsmės valstybės saugumui pagrįstumą, realumą, tikrumą. LVAT nurodo, kad asmeniui inkriminuojamą pavojų valstybės saugumui grindžiant tik vieninteliu jo biografiniu praeities faktu (pavyzdžiui, jo darbine veikla bankuose), bet ne su asmeniu susijusių individualių aplinkybių visuma, nėra laikoma tinkamu keliamos grėsmės pagrindimu¹³.

LVAT nutartyse analogiško pobūdžio bylose akcentavo ne pavienių aplinkybių, o jų visumos vertinimo būtinumą:

- LVAT 2023 m. spalio 25 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-2275-502/2023 pažymėjo, kad turi būti vertinama, ar yra nustatyta, jog pareiškėjas kokiais nors savo veiksmais būtų parodęs, jog keltų realią grėsmę Lietuvos valstybės saugumui,

11 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-1810/2010“.

12 Pvz., „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. liepos 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-3784-662/2016“.

13 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2395-624/2023“; „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2451-1188/2023“ ir kt.

kad aktyviai reikštų savo politines pažiūras, būtų politiškai aktyvus ir pan. Be to, iš VSD teiktos išvados turi būti aišku, kaip iš esmės buvo įvertinta pareiškėjo pozicija, pateikta klausimyne¹⁴.

- LVAT 2023 m. lapkričio 15 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-2407-789/2023 pažymėjo, kad nors pareiškėjo biografijos faktas gali būti vertinamas kaip potencialus pavojus valstybės saugumui, tačiau vien ši aplinkybė negali būti vertinama atsietai nuo kitų pareiškėjo situaciją individualizuojančių aplinkybių visumos¹⁵.
- LVAT 2023 m. lapkričio 29 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-2451-1188/2023 pažymėjo, kad tais atvejais, kai pagal užsieniečio atsakymus į klausimyno klausimus vertinama jo grėsmė valstybės saugumui, ir akcentuojama, kad sprendžiamas klausimas dėl teisės gyventi Lietuvos Respublikoje panaikinimo (leidimo laikinai ar nuolat gyventi), yra reikalingas išsamus individualus kompleksinis pareiškėją charakterizuojančių savybių ir faktinių aplinkybių vertinimas. Migracijos departamentas taip pat turi atlikti kompleksinį kitų pareiškėją charakterizuojančių savybių (šeiminė ir socialinė padėtis, integravimasis, gyvenimo trukmė Lietuvoje, socialiniai ryšiai ir kt.) vertinimą¹⁶.
- LVAT 2023 m. gruodžio 13 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-2395-624/2023 padarė išvadą, kad atliktas aplinkybių vertinimas, atsižvelgus į sprendžiamo klausimo pobūdį ir galimas pasekmes tiek pareiškėjai, tiek jos šeimos nariams buvo itin formalus, pagrįstas tik VSD rašte nurodytais duomenimis ir išvada, iš esmės net nebandant šių duomenų vertinti pagal apimtį, svarbą ir reikšmę tiek sprendžiamo klausimo, tiek kitų prieinamų duomenų kontekste. LVAT ne kartą akcentavo, kad „esminė individualaus administracinio akto pagrįstumo sąlyga – turi būti nustatytos ne pavienės faktinės aplinkybės, o juridinių faktų visetas, būtinas ir pakankamas teisės normai taikyti“¹⁷.

Apibendrinat teismų praktiką galima būtų išskirti aplinkybių, vertintinų bylose dėl leidimų užsieniečiams laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje (ne)išdavimo, sąrašą: atliktos tarnybos / darbo pobūdis; pareigos; darbo / tarnybos trukmė; tarnybos / darbo pasibaigimo pagrindas; praėjęs laikas nuo darbo pabaigos; duomenys apie asmens darbą (tarnybą) įvairiose valdžios institucijose; asmens ryšiai su valstybės valdžios institucijomis ar jose tarnaujančiais asmenimis; pareiškėjo pozicija dėl Rusijos vykdomų karinių veiksmų Ukrainoje vertinimo; pareiškėjo politinės pažiūros; pareiškėjo ir / ar jo šeimos narių ryšiai su Lietuva; pareiškėjo ekonominiai, socialiniai ryšiai su Lietuva; nustatoma, ar užsieniečiai kokiais

14 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. spalio 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2275-502/2023“.

15 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. lapkričio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2407-789/2023“.

16 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2451-1188/2023“.

17 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2395-624/2023“.

nors savo veiksmais būtų parodęs, kad keltų realią grėsmę Lietuvos valstybės saugumui, kad aktyviai reikštų savo politines pažiūras, būtų politiškai aktyvus ir pan.

Užsieniečio vertinimas, kai inkriminuojamas pavojus nacionaliniam saugumui nėra grindžiamas su asmeniu susijusių individualių aplinkybių visuma, vadovaujantis formuojama LVAT praktika¹⁸, nėra laikomas tinkamu keliamos grėsmės pagrindu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad informaciją apie nurodytas aplinkybes dažniausiai nurodo pats asmuo. Šią informaciją asmuo pateikia Prašyme išduoti leidimą laikinai gyventi ir klausimyne. Todėl iš esmės negalima tvirtinti, kad Migracijos departamentas atlieka savarankišką, individualių aplinkybių nustatymą ir vertinimą.

3. Valstybės saugumo departamento išvados turinys

Paprastai Migracijos departamentas sprendimą (ne)išduoti leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje priima VSD išvados pagrindu. Sprendimuose Migracijos departamentas nurodo, kad pagal UTPI 4 str. 4 d. leidimas gyventi užsieniečiui (ne)išduodamas tik gavus Valstybės saugumo departamento išvadą, kad užsienietis (ne)kelia grėsmės valstybės saugumui. Todėl Migracijos departamentas prieš priimdamas Sprendimą kreipiasi į Valstybės saugumo departamentą prašydamas pateikti išvadą.

VSD išvadoje užsieniečio keliamą grėsmę valstybės saugumui paprastai grindžiama vienu biografijos faktu, kad jis prieš daug metų dirbo ar tarnavo rizikos prasme valstybės saugumui pavojinguose sektoriuose (pavyzdžiui, bankų sektoriuje, kariuomenėje, teisės saugos institucijoje ir pan.). Iš esmės ši faktinė aplinkybė būna vienintelė priežastis, leidžianti VSD išvadoje tvirtinti, o Migracijos departamento sprendimuose atkartoti, kad užsieniečio gyvenimas Lietuvoje kelia grėsmę valstybės saugumui, ir neišduoti leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje.

Dažniausiai VSD išvadoje nurodo informaciją apie bendrą politinę situaciją nedraugiškose Lietuvos Respublikai valstybėse ir nedraugiškų valstybių žvalgybos tarnybų galimybes paveikti užsieniečius, dirbusius rizikingame sektoriuje. Ši informacija atsikartoja daugumoje VSD išvadų. Apibrėždamas bendrą politinę situaciją nedraugiškose Lietuvos Respublikai valstybėse VSD nurodo:

- esant įtemptai politinei situacijai išlieka didelė Rusijos ir Baltarusijos propagandistų veiklos prieš Lietuvą tikimybė ir tokioms veikoms vykdyti taip pat gali būti naudojami Lietuvoje gyvenantys asmenys, prijauciantys šių valstybių vykdomai agresyviai politikai;
- Baltarusijos žvalgybos tarnybos, vykdydamos veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos nacionalinio saugumo interesus, naudojami Lietuvoje gyvenančiais savo šalies piliečiais,

18 Pvz., „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2451-1188/2023“; „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2395-624/2023“.

kurie anksčiau yra dirbę valstybės institucijose ir gali juos verbuoti kontržvalgybos tikslais, žvalgybos informacijai rinkti;

- Rusijos karinės agresijos šalyje atveju tokie asmenys gali būti išnaudojami specialioms, karinę agresiją remiančioms operacijoms – propagandai ir dezinformacijai platinti, diversijoms prieš strateginės ir karinės infrastruktūros objektus vykdyti.

Konstatavus, kad užsienietis anksčiau dirbo rizikingame sektoriuje, todėl jis gali būti veikiamas nedraugiškų valstybių žvalgybos tarnybų, nurodoma:

- tam tikros profesijos atstovas (pavyzdžiui, buvęs kariūnas, policijos pareigūnas, kalėjimų prižiūrėtojas ir pan.) ar tam tikro sektoriaus (pavyzdžiui, bankinio sektoriaus) darbuotojas, tarnautojas kelia grėsmę valstybei;
- Rusijos ir Baltarusijos žvalgybos tarnybos, vykdydamos veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos nacionalinio saugumo interesus, naudojami Lietuvoje gyvenančiais savo ir kitų šalių piliečiais, kurie anksčiau yra dirbę ar dirba Rusijos ar Baltarusijos valstybinėse ir privačiose įmonėse, veikiančiose strategiškai svarbiuose sektoriuose ir turinčiose prieigą prie strategiškai svarbios infrastruktūros;
- palankią terpę tokiai žvalgybos tarnybų veiklai sudaro šių tarnybų naudojama agentų verbavimo savo valstybės institucijose, ginkluotose pajėgose, strateginės reikšmės valstybinėse ir privačiose įmonėse sistema.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad VSD išvadoje dažnai minimi žodžių junginiai: „*gali mėginti pasinaudoti*“, „*veiklos tikimybe*“, „*gali būti naudojami*“, „*gali juos verbuoti*“, „*gali būti išnaudojami*“. VSD išvados yra parengtos tikimybių spėjimų, prielaidų pagrindu, o tai yra ydinga praktika, prieštaraujanti jau LVAT suformuotai praktikai.

Apskritai, LVAT 2024 m. sausio 17 d. sprendime administracinėje byloje Nr. A-868-502/2024 konstatuojama, kad Bendros politinės situacijos įvardijimas ir galimos grėsmės nacionaliniam saugumui pasireiškimo rizikos apžvalga Išvadoje negali būti laikoma tinkamu pareiškėjo keliamos grėsmės nacionaliniam saugumui įvertinimu¹⁹. Išvada apie asmens keliamą grėsmę valstybės saugumui turi būti pagrįsta su asmeniu susijusių individualių aplinkybių visuma, o ne pavieniu jo praeities faktu, kurio asmuo objektyviai pakeisti ar paveikti nebegali.

4. Migracijos departamento teisė remtis VSD išvada dėl užsieniečio grėsmės valstybės saugumui

LVAT praktikoje nurodyta, kad Migracijos departamentas turi teisę, o ne pareigą remtis VSD išvada dėl pareiškėjo grėsmės vertinimo. Migracijos departamentas kaip viešojo administravimo subjektas, priimančias galutinį aktą, sukeltą asmeniui materialaus

¹⁹ „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. sausio 17 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-868-502/2024“.

pobūdžio teisinės pasekmės, jį turi pagrįsti objektyviais duomenimis²⁰.

LVAT nurodo: „Sprendžiant dėl to, ar asmuo gali kelti grėsmę (realų ir faktinį pavojų), turi būti vertinamos visos byloje nustatytos faktinės aplinkybės, o sprendimas turi būti primamas, atsižvelgiant į šių aplinkybių visumą bei laikantis proporcingumo principo. Taigi Migracijos departamentas turi vertinti kiekvieną situaciją pagal jos aplinkybes ir spręsti, ar užsieniečiui ketinamais taikyti apribojimais nebus pažeistas minėtas proporcingumo principas. Gero administravimo principas reikalauja, jog užsieniečio prašymas nebūtų nagrinėjamas tik siaurai formaliai.“²¹

LVAT taip pat yra nurodęs, kad „Migracijos departamentas, vertindamas, ar asmuo kelia grėsmę valstybės saugumui, neturėtų automatiškai šios išvados perkelti į sprendimą, o, būdamas viešojo administravimo subjektas, turi, atsižvelgdamas į nustatytų aplinkybių visumą, tarp kurių yra ne tik VSD išvada, bet ir su pareiškėju susijusios individualios aplinkybės, atlikti savo vertinimą ir padaryti savarankišką išvadą, ar pareiškėjas kelia grėsmę valstybės saugumui. Išvada apie asmens grėsmę valstybės saugumui turi būti daroma ypač apdairiai, turi būti argumentuota bei motyvuota, proporcinga, o ne *formali*.“²²

Taigi, Migracijos departamentas turi vertinti kiekvieną individualią situaciją ir spręsti, ar užsieniečiui ketinamais taikyti apribojimais nebus pažeistas minėtas proporcingumo principas²³ Tačiau praktikoje nei iš VSD išvados, nei iš Migracijos departamento sprendimų negalima nuspręsti, kad būna atliktas *kompleksinis visų Pareiškėją charakterizuojančių savybių vertinimas*, o, vadovaujantis naujausia LVAT praktika, tokio vertinimo neatlikimas savaime sudaro tokių nepagrįstų sprendimų panaikinimo pagrindą²⁴.

Asmenims inkriminuojamos grėsmės dėl prieš daug metų dirbto darbo rizikinguose sektoriuose (pavyzdžiui, banke) ar tarnybos kariuomenėje, teisėsaugos institucijose, t. y. laikotarpiu, kai tarp Lietuvos ir nedraugiškų valstybių (Baltarusijos ir Rusijos) buvo susiklostę geri santykiai, šių valstybių valdžia, tarnybos nekėlė grėsmės Lietuvos Respublikai. Dabartiniu metu ši grėsmė yra per daug nutolusi nuo asmenų statuso tuo metu. Grėsmę inkriminuoti tik per atitinkamą darbą rizikinguose sektoriuose ar tarnybą kariuomenėje, teisėsaugos institucijose yra neteisinga, nes tokiu atveju asmeniui inkriminuojama grėsmė yra nepagrįstai pernelyg plečiama. Tokiu atveju grėsmė valstybės saugumui gali būti inkriminuota visiems Baltarusijos ar Rusijos piliečiams, kada nors dirbusiems rizikinguose

20 Pvz., „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. sausio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-1049-756/2017“; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. birželio 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-3776-822/2017“ ir kt.

21 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. kovo 29 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A822-2220/2012“.

22 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. birželio 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-1721-525/2023“.

23 Pvz., „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2395-624/2023“.

24 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. lapkričio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2407-789/2023“; „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2451-1188/2023“; „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. gruodžio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2395-624/2023“.

sektoriuose ar tarnavusiems kariuomenėje, teisėsaugos institucijose, taip pat ir dabartiniams Baltarusijos ar Rusijos režimų kritikams.

Migracijos departamento sprendimai būtų logiški ir pagrįsti, jeigu sprendimai būtų priimti dėl asmens, dirbusio rizikinguose sektoriuose ar tarnavusio kariuomenėje, teisėsaugos institucijose tuo laiku, kai Baltarusijos ar Rusijos režimai vykdė agresyvią politiką prieš Lietuvą. Tada būtų pagrindas konstatuoti, kad asmuo, dirbdamas rizikinguose sektoriuose ar tarnavęs kariuomenėje, teisėsaugos institucijose, ir nepasitraukdamas iš rizikingo sektoriaus, sutinka su vykdoma agresyvia politika ir palaiko Baltarusijos ar Rusijos režimus.

5. Dėl įrodinėjimo naštos perkėlimo užsieniečiams

Administracinėse bylose dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje išdavimo būtent viešojo administravimo subjektas privalo įrodyti faktinių aplinkybių, kurių pagrindu priimamas sprendimas, buvimą, o ne priešingai. Susiklostytų ydinga praktika, jeigu įrodinėjimo našta, t. y. prievolė paneigti Migracijos departamento sprendimuose nurodytas neegzistuojančias faktines aplinkybes būtų perkelta pačiam asmeniui. Tokioje situacijoje asmeniui būtų praktiškai neįmanoma apsiginti, nes jis turėtų paneigti tai, ko nebuvo (neegzistavo, neįvyko), nėra (neegzistuoja, nevyksta) ar nebus (neegzistuos, neįvyks). O viešojo administravimo subjektai būtų atleisti nuo pareigos, priimtų sprendimų argumentus, motyvus grįsti įrodymais, įrodinėti faktines aplinkybes.

Proceso teisės teorijoje skiriami du tarpusavyje susiję įrodinėjimo naštos elementai – pozityvus ir negatyvus įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektai. Pirmasis (pozityvusis) reiškia pareigą pateikti įrodymus ir vadinamas pozityviu įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu²⁵. „Daug svarbesnis yra negatyvus įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektas, kuris tampa reikšmingas tais atvejais, kai nepaisant šalių ir teismo pastangų, aplinkybės liko nustatytos (situacija be įrodymų – lot. *non liquet*). Tokiu atveju sprendimas priimamas tos šalies nenaudai, kuriai priklauso neįrodytų aplinkybių įrodinėjimo našta. Kitaip tariant, negatyvus įrodinėjimo naštos aspektas atsako į klausimą, kuriai šaliai tenka byloje teisiškai reikšmingų aplinkybių neįrodymo rizika. Tokį įrodinėjimo naštos elementų buvimą pripažino ir Lietuvos administracinių teismų praktika. Įrodinėjimo naštos paskirstymo klausimas tampa ypač aktualus, kai nepakanka įrodymų nustatyti nei pareiškėjo, nei atsakovo nurodytas aplinkybes. Tokiu atveju sprendimas priimamas tos šalies nenaudai, kuriai priklauso neįrodytų aplinkybių įrodinėjimo našta.“²⁶

Sprendimuose atsisakyti užsieniečiams išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje dažniausiai Migracijos departamentas ir VSD tvirtina, kad asmenys buvo, yra ar ateityje bus lojalūs ir patikimi Baltarusijos valdžiai; kad asmenys bus išnaudoti Baltarusijos

25 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Administracinė jurisprudencija. Administracinių teismų praktika“, *Administracinė doktrina* Nr. 2 (12) (2007 m. gegužė–rugpjūtis): 169. https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/d1_lvat_biuletenis_12.pdf.

26 *Ibid.*

žvalgybos ir saugumo tarnybų užduotims vykdyti; kad asmenys galimai taps propagandistų veiklos įrankiu; kad asmenys bus verbuojami kontržvalgybos tikslais; kad asmenys gali būti išnaudojami specialioms, karinę agresiją remiančioms operacijoms – propagandai ir dezinformacijai platinti, vykdyti diversijas prieš strateginės ir karinės infrastruktūros objektus. Tačiau minėtos institucijos nepateikia įrodymų, vadinasi, aplinkybės lieka nenustatytos (situacija be įrodymų – lot. *non liquet*). Tokiu atveju Migracijos departamentui priklauso neįrodytų aplinkybių įrodinėjimo našta, o teismai turėtų priimti sprendimus tos šalies nenaudai, kuriai priklauso neįrodytų aplinkybių įrodinėjimo našta.

Be to, nustatant suformuotoje įrodinėjimo doktrinoje, kuri šalis kurias aplinkybes turi įrodyti, remiamasi skirtingais kriterijais. Vienas iš jų yra įsikišimo kriterijus, kuris reiškia, kad institucija, siekdama suvaržyti asmens teises ir laisves, privalo įrodyti tokio įsikišimo prielaidas²⁷. Tai reiškia, kad įrodyti aplinkybes, pagrindžiančias faktinį pagrindą priimti asmens teises ir laisves ribojantį administracinį aktą, privalo viešojo administravimo subjektas²⁸. Pasakytina, kad asmuo paprastai objektyviai negali įrodyti to, ką neigia (pavyzdžiui, tam tikrų faktų, kurių egzistavimą nurodo kita šalis, neegzistavimo). Todėl įrodinėti bylos aplinkybes paprastai turi ta šalis, kuri teigia buvus tas aplinkybes²⁹. Kadangi Migracijos departamentas priima sprendimus, kurie varžo asmens teises ir laisves (gyventi ar atvykti į Lietuvos Respubliką), tai Migracijos departamentui tenka pareiga įrodyti faktines aplinkybes, kurios egzistuoja arba gali kilti ateityje.

Susiklosčiusioje administracinių teismų praktikoje³⁰ teismai sprendimuose nepasisako dėl įrodinėjimo naštos asmeniui perkėlimo. Teismai formaliai nurodo, kad teismo pareiga motyvuoti priimtą sprendimą nėra suprantama kaip reikalavimas detaliam atsakyti į kiekvieną argumentą. Tačiau teismai ne tik kad detaliam neatsako, jie sprendimuose apskritai nepasisako dėl įrodinėjimo naštos perkėlimo užsieniečiui argumentu. Toks atsainus teismų požiūris į įrodinėjimo naštos perkėlimą asmeniui kelia susirūpinimą, nes taip formuojama ydinga praktika ne tik migracijos bylose, bet ir kitų kategorijų administracinėse bylose. Viešojo administravimo subjektai, siekdami suvaržyti asmens teises ir laisves, vadovaudamiesi migracijos bylų praktika, neprivalės įrodyti tokio įsikišimo prielaidų kitose valdymo santykiuose, tai privalės daryti patys asmenys. Taip pat viešojo administravimo subjektai, net neatlikus faktinių aplinkybių tyrimo, individualaus asmens vertinimo, nesurinkus įrodymų, įgytų laisvę daryti nepagrįstas išvadas ir priiminėti neteisėtus sprendimus.

27 F. O. Kopp ir W. R. Schenke, *Verwaltungsgerichtsordnung. Kommentar. 14., neubearbeitete Auflage* (München: Verlag C. H. Beck, 2005), 1279–1285.

28 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Administracinė jurisprudencija. Administracinių teismų praktika“, *supra note*, 25: 172.

29 *Ibid.*, 174.

30 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugsėjo 25 d. administracinė byla Nr. eA-2340-442/2024“; „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. balandžio 10 d. administracinė byla Nr. eA-1387-968/2024“.

Išvados

1. Užsieniečio vertinimas, kai inkriminuojamas pavojus valstybės saugumui yra grindžiamas tik vieninteliu jo praeities biografiniu faktu, bet ne su asmeniu susijusių individualių aplinkybių visuma, nėra laikomas tinkamu keliamos grėsmės pagrindimu. Informaciją apie nurodytas aplinkybes dažniausiai nurodo pats asmuo. Šią informaciją asmuo pateikia Prašyme išduoti leidimą laikinai gyventi ir klausimyne. Todėl iš esmės negalima tvirtinti, kad Migracijos departamentas atlieka savarankišką, individualų aplinkybių nustatymą ir vertinimą.
2. VSD išvadoje užsieniečio keliamą grėsmę valstybės saugumui paprastai grindžiama vienu biografijos faktu, kad jis prieš daug metų dirbo ar tarnavo rizikos prasme pavojinguose sektoriuose (pavyzdžiui, bankų sektoriuje, kariuomenėje, teisėsaugos institucijoje ir pan.). Iš esmės ši faktinė aplinkybė būna vienintelė priežastis, leidžianti VSD išvadoje tvirtinti, o Migracijos departamento sprendimuose atkartoti, kad užsieniečio gyvenimas Lietuvoje kelia grėsmę valstybės saugumui, ir neišduoti jam leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje.
3. Migracijos departamentas turi teisę, o ne pareigą remtis VSD išvada dėl pareiškėjo grėsmės vertinimo. Migracijos departamentas kaip viešojo administravimo subjektas, atsižvelgdamas į nustatytų aplinkybių visumą, tarp kurių yra ne tik VSD išvada, turi atlikti savo vertinimą ir padaryti savarankišką išvadą dėl to, ar pareiškėjas kelia grėsmę valstybės saugumui. Vertindamas, ar asmuo kelia grėsmę valstybės saugumui, Migracijos departamentas neturėtų automatiškai VSD išvados perkelti į sprendimą.
4. Administracinėse bylose dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje (ne) išdavimo būtent viešojo administravimo subjektas privalo įrodyti faktinių aplinkybių, kurių pagrindu priimamas sprendimas, buvimą, o ne priešingai. Susiklostytų ydinga praktika, jeigu įrodinėjimo našta, t. y. paneigti Migracijos departamento sprendimuose nurodytas neegzistuojančias faktines aplinkybes, būtų perkelta pačiam asmeniui. Tokioje situacijoje asmeniui būtų praktiškai neįmanoma apsiginti, nes jis turėtų paneigti tai, ko nebuvo (neegzistavo, neįvyko), nėra (neegzistuoja, nevyksta) ar nebus (neegzistuos, neįvyks).
5. Susiklosčiusioje administracinių teismų praktikoje teismai sprendimuose nepasisako dėl įrodinėjimo naštos asmeniui perkėlimo užsieniečiui. Toks atsainus teismų požiūris į įrodinėjimo naštos perkėlimą asmeniui kelia susirūpinimą, nes taip formuojama ydinga praktika ne tik migracijos bylose, bet ir kitų kategorijų administracinėse bylose. Viešojo administravimo subjektai, siekdami suvaržyti asmens teises ir laisves, vadovaudamiesi migracijos bylų praktika, neprivalės įrodyti tokio įsikišimo prielaidų kitose valdymo santykiuose, tai privalės daryti patys asmenys. Taip pat viešojo administravimo subjektai, net neatlikus faktinių aplinkybių tyrimo, individualaus asmens vertinimo, nesurinkus įrodymų, igytų laisvę daryti nepagrįstas išvadas ir priiminėti neteisėtus sprendimus.

PECULIARITIES AND PRACTICAL ISSUES OF REFUSALS TO ISSUE TEMPORARY RESIDENCE PERMITS TO FOREIGNERS IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Andrejus Novikovas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyzes the specifics and challenges of issuing (or not issuing) temporary residence permits to foreigners in the Republic of Lithuania. The author, relying on both national and international court practices, raises the issue of whether, when making decisions to refuse to issue a temporary residence permit to foreigners in the Republic of Lithuania, the Migration Department conducts a thorough assessment of all the individual circumstances of the foreigner. It also questions whether the conclusion of the State Security Department regarding a threat to national security can be the sole basis for refusing to issue a temporary residence permit to a foreigner in Lithuania, whether hypothetical and future-oriented statements are used when determining a threat to national security, and whether the burden of proof regarding a threat to national security is unjustly shifted onto the foreigner. The article aims to analyze the legal grounds for refusing to issue a temporary residence permit to a foreigner in the Republic of Lithuania, to review court practices, and to evaluate the justification of the actions taken by institutions when refusing to issue such permits. The objectives of the article include revealing court practices related to the assessment of national security threats, examining the evaluation of the totality of a foreigner's individual circumstances, and investigating the validity of shifting the burden of proof onto the foreigner regarding national security threats. The subject of the research is the legal regulation concerning the refusal to issue temporary residence permits to foreigners in the Republic of Lithuania.*

Keywords: *national security; foreigner; temporary residence permit in the Republic of Lithuania; migration; burden of proof; State Security Department; Migration Department.*

Andrejus Novikovas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, administracinis procesas, viešasis administravimas.

Andrejus Novikovas, professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: administrative law, administrative procedure, and public administration.

TERMINAS SKUNDUI PADUOTI ADMINISTRACINIAME PROCESĖ: TEISĖ KREIPTIS Į TEISMĄ VS. TEISINIŲ SANTYKIŲ STABILUMAS

Linas Meškys

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Elektroninis paštas linas.meskys@vdu.lt

Pateikta 2024 m. birželio 26 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 29 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-07

Santrauka. Lietuvoje valstybės ir jos institucijų priimtų administracinių sprendimų teisėtumo kontrolę vykdo administraciniai teismai, o administracinę procesą reglamentuoja administracinių bylų teisenos įstatymas. Šiame teisės akte, be kitų reikalavimų, kuriuos asmuo privalo išpildyti siekdamas realizuoti teisę kreiptis į teismą, yra įtvirtintas vieno mėnesio terminas skundui paduoti. Šiuo procesiniu terminu valstybė siekia užtikrinti, kad asmenys operatyviai reaguotų į galimą savo teisių pažeidimą ir nedelsdami kreiptųsi į administracinį teismą teisminės gynybos.

Nepaisant to, kas pasakyta, objektyviai trumpas vieno mėnesio terminas skundui paduoti kelia abejonių dėl jo proporcingumo. Kyla klausimas, ar valstybė, nustatydamą trumpą procesinį terminą jos pačios priimtiems administraciniams sprendimams apskūsti, neriboja asmens fundamentalios teisės kreiptis į teismą, prioritetą suteikdama vien tik teisinių santykių stabilumo principui.

Straipsnyje siekiama atskleisti, kaip administraciniame procese nustatytas procesinis vieno mėnesio terminas skundui paduoti koreliuoja su teisės kreiptis į teismą principu ir kokia yra sąveika su tam tikra prasme šiuo atveju oponuojančiu teisinių santykių stabilumo principu.

Siekiant įvertinti, ar Lietuvos administraciniame procese nustatytas vieno mėnesio terminas administraciniams sprendimams apskūsti gali būti objektyviai paaiškinamas, straipsnyje atliekama lyginamoji analizė, kurios metu atskleidžiama, kokie yra procesiniai terminai skundui paduoti kitose Europos Sąjungos šalyse.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad Lietuva, nustačiusi vieno mėnesio terminą skundui paduoti, neišsiskiria kitų Europos Sąjungos šalių kontekste. Tačiau siekiant užtikrinti tiek teisės kreiptis į teismą, tiek teisinių santykių stabilumo principų įgyvendinimą, siūloma nustatyti procesinį terminą skundui paduoti prailginti.

Reikšminiai žodžiai: administracinis procesas; administracinis teismas; terminas skundui paduoti; teisė kreiptis į teismą; teisinių santykių stabilumas.

Įvadas

Temos aktualumas. Būtinai teisinės valstybės požymis – asmens, kuris mano, kad jo teisės ar teisėti interesai yra pažeisti, galimybė kreiptis į teismą teisminės gynybos. Ši fundamentali asmens teisė, kurią Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas) yra pripažinęs „absoliučia“, tampa ypač svarbi tais atvejais, kai asmens teisės ar teisėti interesai administraciniais sprendimais pažeidžia valstybę ar jos institucijas.

Tačiau teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos gali būti realizuojama tik teisės aktų nustatyta tvarka ir terminais, kuo, be kita ko, yra siekiama užtikrinti kitą, ne mažiau svarbų, teisinių santykių stabilumo principą. Valstybė turi nustatyti tokias procesines taisykles (taip pat terminus), kurios, viena vertus, užtikrintų asmens teisės kreiptis į teismą realų įgyvendinimą, kita vertus, teisinių santykių stabilumo principą.

Lietuvoje valstybės ir jos institucijų priimtų administracinių sprendimų teisėtumo kontrolę vykdo administraciniai teismai, o administracinį procesą reglamentuoja Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (toliau – ir ABTĮ). Šiame teisės akte, be kitų reikalavimų, kuriuos asmuo privalo išpildyti siekdamas realizuoti teisę kreiptis į teismą, yra įtvirtintas vieno mėnesio terminas skundui paduoti.

ABTĮ 29 straipsnio 1 dalis nustato, kad „jeigu specialus įstatymas nenustato kitaip, skundas (prašymas, pareiškimas) administraciniam teismui paduodamas per vieną mėnesį nuo skundžiamo teisės akto paskelbimo arba individualaus teisės akto ar pranešimo apie veiksmą (atsisakymą atlikti veiksmus) įteikimo suinteresuotai šaliai dienos“.

Procesinės teisės normos numato galimybę asmenims prašyti atnaujinti praleistą terminą skundui paduoti, tačiau Lietuvoje teismų praktika šiuo klausimu yra gana griežta – teismas terminą skundui paduoti atnaujina tik esant ekstraordinarioms aplinkybėms. Be to, procesinis įstatymas numato griežtas pasekmes, jeigu asmuo paduoda skundą teismui praleidęs terminą ar teismas jo neatnaujina, – teismas tokiu atveju atsisako priimti skundą. Kitaip tariant, skundo padavimo termino praleidimo pasekmė nulemia asmens teisės kreiptis į teismą praradimą. Tad kyla abejonių, ar valstybė, nustatydamą vieno mėnesio terminą skundui paduoti, teisinių santykių stabilumo principui nesuteikia disproporcinio prioriteto teisės kreiptis į teismą principo atžvilgiu.

Šiame straipsnyje keliamas **tikslas** – atskleisti, kaip administraciniame procese

nustatytas procesinis vieno mėnesio terminas skundui paduoti koreliuoja su teisės kreiptis į teismą principu ir kokia yra sąveika su tam tikra prasme šiuo atveju oponuojančiu teisinių santykių stabilumo principu.

Siekiant iškelto tikslo, darbe keliami **uždaviniai**: (i) atskleisti teisės kreiptis į teismą ir teisinių santykių stabilumo principų santykį; (ii) atlikti lyginamąją analizę ir nustatyti, kokie yra skundo padavimo teismui terminai kitose Europos Sąjungos (toliau – ir ES) šalyse.

Šio darbo tyrimo **objektas** yra ABTĮ 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas vieno mėnesio terminas skundui dėl administracinio sprendimo (individualaus administracinio akto) paduoti ir šio procesinio termino įvertinimas teisės kreiptis į teismą ir teisinių santykių stabilumo kontekste. Straipsnyje nebus tiriami klausimai dėl skundo padavimo terminų viešojo administravimo subjektams atsisakant ar vilkinant atlikti veiksmus, taip pat nebus tiriami klausimai dėl neteismine tvarka priimtų sprendimų apskundimo terminų, nebus analizuojami specialiuose įstatymuose nustatyti skundų padavimo terminai.

Tyrimas atliktas taikant analitinį kritinį metodą. Siekiant nustatyti kitų ES šalių procesinius terminus skundui paduoti, taikytas lyginamasis metodas.

Temos naujumas. Europos Sąjungos šalių mokslininkai procesinio termino kreiptis į teismą problemoms iš esmės dėmesio neskiria. Europos Sąjungos šalyse skundo padavimo teismui terminai dažniausiai aptariami praktinėje analizėje arba įvairaus pobūdžio ataskaitose, tačiau doktrininio vienokios ar kitokios trukmės procesinio termino pagrindimo šio straipsnio autoriui aptikti nepavyko.

Lietuvos teisės doktrinoje teisės kreiptis į teismą, teisinių santykių stabilumo principai, taip pat procesinių terminų probleminiai klausimai analizuoti ne kartą. Pavyzdžiui, A. Abramavičius analizavo teisę į teisminę gynybą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje¹, S. Vėlyvis ir G. Abramavičienė tyrė teisės kreiptis į teismą bendrąsias sąlygas², skundo padavimo termino atnaujinimo probleminius aspektus analizavo D. Raižys³, T. Gagys ir J. Ramanauskaitė analizavo termino skundui paduoti atnaujinimo institutą administracinėje justicijoje⁴, o L. Meškys ir V. Banevičienė tyrė procesinių terminų administraciniam aktui ginčyti taikymo problemas ir jų įtaką teisinio saugumo principo įgyvendinimui⁵.

Nepaisant to, platesnių diskusijų dėl būtent ABTĮ 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto vieno mėnesio termino skundui administraciniam teismui paduoti mokslininkų darbuose pasigendama.

1 Armanas Abramavičius, „Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* 117, 3 (2009): 21–40.

2 Stasys Vėlyvis ir Gitana Abramavičienė, „Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos“, *Jurisprudencija* 80, 2 (2006): 123–133.

3 Dainius Raižys, „Skundo padavimo termino atnaujinimo probleminiai aspektai“, *Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka* 3 (2010): 75–94.

4 Tomas Gagys ir Jūratė Ramanauskaitė, „Termino skundui paduoti atnaujinimo institutas administracinėje justicijoje“, *Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka* 21 (2008): 54–70.

5 Linas Meškys ir Vlada Banevičienė, „Procesinių terminų administraciniam aktui ginčyti taikymo problemos ir jų įtaka teisinio saugumo principo įgyvendinimui“, *Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka* 3 (2010): 16–35.

1. Teisės kreiptis į teismą ir teisinių santykių stabilumo principų santykis ABTĮ 29 straipsnio 1 dalies kontekste

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) 30 straipsnio 1 dalis numato, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą⁶.

Konstitucinis teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad „asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas. Konstitucijos 30 str. 1 d. įtvirtinta garantija yra procesinio pobūdžio, ji reiškia, kad asmeniui turi būti užtikrintas teisminis jo teisių ir laisvių gynimas“⁷.

Asmens teisė kreiptis į teismą Konstitucinio Teismo doktrinoje taip pat kildinama ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo⁸. Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinę teisę į teisminę gynybą principą, savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad „teisė kreiptis į teismą yra absoliuti“⁹. „Šios teisės negalima apriboti ar paneigti. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmenų teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka. Tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme.“¹⁰

Be Konstitucijos, teisę į teisminę gynybą taip pat įtvirtina Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 4 straipsnis, kuriame teigiama, kad „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę į teisminę gynybą nuo kėsinosi į Konstitucijoje ir įstatymuose, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse įtvirtintas jų teises ir laisves“¹¹.

Taigi tiek Konstitucija, tiek Lietuvos Respublikos teismų įstatymas laiduoja asmens teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos. Šią teisę Konstitucinis Teismas yra pripažinęs absoliučia, tačiau, nepaisant to, teisė kreiptis į teismą turi būti realizuojama tik įstatymų nustatyta tvarka ir terminais.

Konstitucinis Teismas, laikydamas „teisę į teisminę gynybą viena iš svarbiausių civilizuotos visuomenės socialinių vertybių, akcentuoja jos realų pobūdį ir saugo ją nuo nepagrįstų apribojimų. Tačiau tai nereiškia, kad visiems be išimties asmenims bet kada ir dėl bet

6 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Lietuvos aidas*, 1992, Nr. 220-0.

7 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54-1587.

8 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 91-2289; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 75-2965.

9 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54-1587.

10 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 69-2832; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 kovo 4 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004“.

11 „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1994-06-17, Nr. 46-851.

kokių reikalavimų suteikiama teisminė gynyba¹².

Teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo procesinę tvarką nustato specialūs įstatymai, o administraciniame procese – ABTĮ, kurio 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „kiekvienas suinteresuotas subjektas turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas“.

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje ir ABTĮ 5 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą yra neatsiejamai susijusi su asmens pareiga įgyvendinti šią teisę laikantis įstatymų nustatytų procesinių reikalavimų, vienas iš kurių yra kreipimasis į teismą per įstatymo numatytą terminą¹³.

D. Raižio manymu, „teisė į teisminę gynybą administracinės teisės reguliuojamų teisinių santykių srityje gali būti realizuojama tik tam tikra procesine forma, kai asmuo su skundu (prašymu) kreipiasi į administracinį teismą, siekdamas, kad būtų apginta pažeista subjektyvioji teisė ar įstatymo saugomas interesas. Tačiau ši teisė realiai gali būti įgyvendinta tik tuomet, jeigu suinteresuotas asmuo laikėsi įstatymais reglamentuotos tvarkos ir sąlygų. Viena tokių sąlygų yra skundo (prašymo) padavimas per įstatymų nustatytą terminą“¹⁴.

ABTĮ 29 straipsnio 1 dalis nustato, kad „jeigu specialus įstatymas nenustato kitaip, skundas (prašymas, pareiškimas) administraciniam teismui paduodamas **per vieną mėnesį** nuo skundžiamo teisės akto paskelbimo arba individualaus teisės akto ar pranešimo apie veiksmą (atsakymą atlikti veiksmus) įteikimo suinteresuotai šaliai dienos“¹⁵.

Taigi ABTĮ 29 straipsnio 1 dalis nustato vieno mėnesio terminą skundui administraciniam teismui pateikti dėl viešojo administravimo subjektų priimtų administracinių sprendimų, kuris, objektyviai vertinant, yra trumpas, jeigu lygintumėme šį procesinį terminą su pavyzdžiui, bendruoju ieškinio senaties terminu, kuris yra 10 metų. Žinoma, procesinis terminas skundui paduoti nėra tapatus ieškinio senaties terminui (skiriasi jų skaičiavimo taisyklės, pasibaigimo pasekmės ir kt.), tačiau negalima ignoruoti ir šių terminų panašumų.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – ir LVAT) savo praktikoje ne kartą yra pasisakęs dėl trumpų skundo pateikimo administraciniam teismui terminų. Teigiama, kad „proceso operatyvumo principas *expressis verbis* įtvirtintas Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje. Be to, šis principas siejamas su Teismų įstatymo 5 straipsnio 2 dalyje bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta principine nuostata, jog teismas visa savo veikla turi užtikrinti, kad bylos būtų išnagrinėtos per įmanomai trumpiausią laiką. Įstatymų leidėjas, siekdamas proceso spartumo, tam tikrus procesinius terminus, susijusius su bylos nagrinėjimo trukme, numato ir ABTĮ 65 straipsnyje. Proceso operatyvumo principas saisto ir bylos šalis. Teisė į teisminę gynybą nėra besąlyginė – ji privalo būti įgyvendinama įstatymų nustatyta tvarka (ABTĮ 5 str. 1 d.), ir vienas iš tokių reikalavimų yra skundo padavimo terminas, kurio

12 Vėlyvis ir Abromavičienė, *supra note*, 2.

13 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. spalio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁵²⁵-575/2010“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/176251>.

14 Raižys, *supra note*, 3.

15 „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1999-02-03, Nr. 13-308, 29 straipsnio 1 dalis.

taikymas užtikrina atsiradusių teisinių santykių stabilumą, administracinio proceso operatyvumą bei vienodas asmenų galimybes ginčyti administracinius aktus ar veiksmus¹⁶.

LVAT praktikoje akcentuojama, kad „savo teisėmis kiekvienas asmuo turi naudotis protingai, nepiktinaudžiauti jomis, laikytis įstatymais įtvirtintos tvarkos, kuri užtikrina teisinių santykių stabilumą ir teisinio saugumo principo įgyvendinimą. Įstatyme nustatyti skundų padavimo terminai *inter alia* susiję su teisinio saugumo principo įgyvendinimu, jais siekiama užtikrinti, kad asmenys, manantys, jog jų teisės buvo pažeistos, turėtų ne tik teisę jas ginti, bet ir pareigą tai daryti per protingą ir pagrįstą laiko tarpą. Asmenims negali būti suteikta galimybė neapibrėžtą laiko tarpą bet kada ginčyti priimtus administracinius aktus, nes taip atsirastų neapibrėžtumas jų pagrindu atsiradusiuose teisiniuose santykiuose, o atitinkamas teisės įgiję kiti asmenys negalėtų būti tikri dėl savo teisinės padėties“¹⁷.

LVAT pabrėžia, kad „teisė į teisminę gynybą nėra besąlyginė – ji privalo būti įgyvendinama įstatymų nustatyta tvarka (ABTĮ 5 str. 1 d.). Kai asmuo praleidžia įstatymu nustatytą terminą dėl savo laisva valia pasirinkto elgesio – aktyviai ar pasyviai dalyvauti savo pažeistų teisių gynimo procese – modelio, kyla įstatyme numatytos teisinės pasekmės. Teismas atsisako priimti asmens, praleidusio įstatyme nustatytą terminą skundui paduoti, skundą ABTĮ 37 straipsnio 2 dalies 8 punkto pagrindu“¹⁸.

T. Gagys ir J. Ramanauskaitė, įvertinę LVAT praktiką, nurodo, kad „teisės nuostatų, reguliuojančių procesinius terminus, taikymas teisės į veiksmingą teisminę apsaugą nepažeidžia. Priešingai, procesinių terminų laikymasis užtikrina lygiateisiškumo bei teisinio saugumo reikalavimus, vykdam teisingumą“¹⁹.

LVAT yra pažymėjęs, kad „teismas, nustatęs, jog terminas skundui paduoti praleistas, termino trūkumams šalinti nenustato. Kai termino praleidimo faktas akivaizdus, teismas neprivalo papildomai aiškintis kokių nors aplinkybių. Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 37 straipsnio 2 dalies 8 punktą, termino praleidimo fakto konstatavimas ir prašymo atnaujinti terminą nebuvimas yra pakankamos sąlygos atsakyti priimti teismui paduotą skundą (prašymą). Įstatymas neįpareigoja teismo papildomai siūlyti pareiškėjui pateikti prašymą dėl termino atnaujinimo“²⁰.

Žinoma, sunku būtų nesutikti su LVAT išaiškinimais, kad asmenys turi ne tik teisę ginti savo teises, bet ir pareigą tai daryti per protingą ir pagrįstą laiko tarpą bei savo teises ginti teisės aktų nustatyta tvarka ir terminais. Vis dėlto, net ir pripažįstant teisinių santykių stabilumo principo svarbą, abejonių kelia klausimas, ar ABTĮ 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas bendrasis vieno mėnesio terminas skundui paduoti tikrai yra protingas ir pagrįstas laiko

16 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 19 d. aprobuotas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant Administracinių bylų teisenos įstatymo normas, apibendrinimas“, *Administracinė jurisprudencija*, 2012, Infolex, <https://www.infolex.lt/tp/654617>.

17 *Ibid.*

18 *Ibid.*

19 Gagys ir Ramanauskaitė, *supra note*, 4.

20 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 19 d. aprobuotas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant Administracinių bylų teisenos įstatymo normas, apibendrinimas“, *Administracinė jurisprudencija*, 2012, Infolex, <https://www.infolex.lt/tp/654617>.

tarpas asmeniui kreiptis į teismą.

A. Abramavičiaus teigimu, „Konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia, jog įstatymų leidėjas procesiniuose įstatymuose negali nustatyti kreipimosi į teismą tvarkos ir tam tikrų formalių reikalavimų, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis. Pats savaime tokių formalių reikalavimų nustatymas dar nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržyta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar nepagrįstai pasunkintas šios teisės įgyvendinimas. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas kreipimosi į teismą tvarką ir nustatydamas tam tikrus reikalavimus, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad juo būtų nepagrįstai pasunkintas kokios nors asmens konstitucinės teisės ar teisėto intereso, *inter alia* ir asmens teisės į teisminę gynybą, įgyvendinimas ar apskritai jis taptų neįmanomas. Priešingu atveju būtų pažeista Konstitucija, *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisminę gynybą ir asmens teisė į tinkamą teisinį procesą“²¹.

Kitaip tariant, nėra abejonių, jog įstatymų leidėjas turi teisę (ir pareigą) nustatyti formalius reikalavimus (tame tarpe kreipimosi į teismą terminus), kuriuos turi atitikti į teismą kreipdamasis asmuo, tačiau tuo pačiu turi būti išlaikyta teisės kreiptis į teismą ir teisinių santykių stabilumo principų pusiausvyra. Įstatymų leidėjas negali nepagrįstai pasunkinti kokios nors asmens konstitucinės teisės ar teisėto intereso *inter alia* ir asmens teisės į teisminę gynybą.

Procesinio termino skundui paduoti aspektas tampa ypač svarbus turint omenyje tai, kad administraciniai teismai dažniausiai sprendžia asmenų ginčus būtent su valstybe (viešojo administravimo subjektais), kuri pati ir nustato kreipimosi į teismą taisykles, taip pat ir procesinius terminus. Teisinės valstybės principo imperatyvas suponuoja, kad valstybė turi pareigą nustatyti tokius procesinius terminus, kurie nepaneigtų konstitucinės teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos, ir užtikrintų teisinių santykių stabilumo principo įgyvendinimą.

Žinoma, ABTĮ 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas procesinis vieno mėnesio terminas skundui paduoti nėra naikinamasis. ABTĮ 30 straipsnio 1 dalis numato, kad „pareiškėjo prašymu administracinis teismas skundo (prašymo, pareiškimo) padavimo terminus gali atnaujinti, jeigu bus pripažinta, kad terminas praleistas dėl svarbios priežasties“.

Be to, teismas, „spręsdamas skundo priėmimo klausimą, esant pagrindui manyti, kad skundo padavimo terminas yra praleistas, gali įpareigoti pareiškėją pateikti šios aplinkybės išsiaiškinimui reikšmingus įrodymus“²².

Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad „sprendimas atnaujinti ar neatnaujinti skundo padavimo terminą turi būti priimtas atsižvelgiant į fundamentalią asmens teisę – teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos, kuri pripažįstama tiek nacionalinių teisės aktų (Konstitucijos 30 str. 1 d., Teismų įstatymo 4 str. 1 d., ABTĮ 5 str. 1 d.), tiek tarptautinių, *inter alia* Europos Sąjungos teisės aktų (Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 str.

21 Abramavičius, *supra note*, 1.

22 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. rugpjūčio 28 d. nutartis administraciniame byloje Nr. AS¹⁴⁶-466/2008“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/89001>.

3 d., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 1 d., 13 str., Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 str.)²³.

Taigi atrodytų, kad keliami problema iš esmės išnyksta – jeigu asmuo praleidžia terminą skundai paduoti, teismas gali tokį terminą atnaujinti, kadangi turi būti atsižvelgiama į fundamentalią asmens teisę – teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos.

Vis dėlto doktrinoje teigiama, kad „įstatymų leidėjas numatė, jog praleistas skundo padavimo terminas gali būti atnaujinamas, tačiau tik tais atvejais, kai buvo praleistas dėl svarbių priežasčių, kurių nei baigtinio, nei pavyzdinio sąrašo įstatymo leidėjas nepateikia, tuo sudarydamas prielaidas subjektui, turinčiam teisę šį terminą atnaujinti, interpretuoti įvertinant reikšmingus kriterijus, individualizuojant situaciją, vertinant teisės į teisminę gynybą ir teisinių santykių stabilumo užtikrinimą koreliacijos aspektu“²⁴.

Kadangi įstatymų leidėjas nepateikia svarbių priežasčių sąrašo, reikšminga tampa LVAT formuojama praktika. O ji, kaip minėta, nustato griežtas sąlygas praleisto termino skundai paduoti atnaujinimui.

LVAT teigimu, „kadangi įstatymų leidėjas, nustatydamas terminus procesiniams veiksams atlikti, siekia užtikrinti teisinių santykių stabilumą, praleistas terminas gali būti atnaujinamas tik išimtiniais atvejais, jeigu jo praleidimo priežastys tikrai buvo svarbios, ekstraordinarios“²⁵. „Sprendžiant dėl termino atnaujinimo, teismo diskrecijai, atsižvelgiant į faktines konkrečios bylos aplinkybes, yra palikta spręsti, kokias priežastis pripažinti svarbiomis, kokias – nesvarbiomis“²⁶.

Vis dėlto literatūroje nurodoma, kad „vien objektyvių ir išskirtinių aplinkybių egzistavimas savaime nesuponuoja termino skundo paduoti atnaujinimą“²⁷. Remiantis LVAT praktika, asmenims, praleidusiems įstatymo nustatytą terminą kreiptis į teismą, taikomas rūpestingumo, sąžiningumo ir atidumo standartas²⁸.

Taigi, viena vertus, iš teisės doktrinos ir teismų praktikos matyti, kad ABTĮ 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu vieno mėnesio terminu skundai paduoti neabejotinai yra orientuojamasi į operatyvų ir efektyvų procesą, taip siekiama užtikrinti teisinių santykių stabilumą ir teisinį saugumą. Tikriausiai reikėtų sutikti, kad, jeigu asmuo yra nerūpestingas, nesąžiningas ir neatidus, ir dėl to praleidžia terminą skundai paduoti, teisė kreiptis į teismą tokio asmens atveju negali būti laikoma apribota ar pažeista. Taip pat reikėtų pritarti ir LVAT nuosekliai formuojamai praktikai, kad skundo padavimo termino atnaujinimas galimas tik esant objektyvioms, nuo asmens valios nepriklausančioms priežastims. Kitoks praleisto

23 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 7 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A³⁷⁵-3527/2011“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/262659>.

24 Gagys ir Ramanauskaitė, *supra note*, 4.

25 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. birželio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁶-219/2006“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/61912>.

26 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. balandžio 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA⁸⁵⁸-36/2012“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/377403>.

27 Gagys ir Ramanauskaitė, *supra note*, 4.

28 „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁵⁰²-499/2013“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/701652>; „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. rugsėjo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS-986-552/2015“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1133978>.

termino atnaujinimo instituto aiškinimas būtų nesuderinimas su teisinių santykių stabilumo ir teisinio saugumo principais.

Kita vertus, efektyvus ir operatyvus procesas, taip pat teisinių santykių stabilumas ir teisinis saugumas turi būti suderinti ir su teisingumo principu, kuris neabejotinai apima ir asmens fundamentalią teisę kreiptis į teismą.

Nekvestionuojant asmens pareigos būti rūpestingu, atidžiu ir operatyviai siekti savo pažeistų teisių gynybos, vis dėlto reikia išskirti šiuo atveju du diskusinius klausimus.

Pirmas yra skundo padavimo termino praleidimo pasekmės. ABTĮ 33 straipsnio 2 dalies 9 punkte nustatyta, kad „administracinio teismo pirmininkas ar teisėjas motyvuota nutartimi atsisako priimti skundą (prašymą, pareiškimą), jeigu skundas (prašymas, pareiškimas) paduotas praleidus nustatytą skundo (prašymo, pareiškimo) padavimo terminą ir šis terminas neatnaujinamas“.

Vadinasi, asmuo, praleidęs terminą skundui paduoti ir teismui jo neatnaujinus, praranda teisę į teisminę gynybą. Tokia skundo padavimo termino praleidimo pasekmė, viena vertus, gali atrodyti logiška ir lengvai paaiškinama – jeigu asmuo nesiima savo teisių ginti rūpestingai, atidžiai ir operatyviai, jis netenka teisės į teisminę gynybą.

Tačiau, kita vertus, čia iškyla antrasis klausimas: ar įstatymo leidėjo nustatytas objektyviai trumpas vieno mėnesio terminas skundui paduoti negali būti traktuojamas kaip asmens teisės kreiptis į teismą dirbtinis ribojimas?

Siekiant atsakyti į šį klausimą, tikslinga pažvelgti į LVAT statistiką, kurioje bent iš dalies atsispindi atvejai, kai asmenys kreipiasi į administracinį teismą praleidę vieno mėnesio terminą arba kai teismas neatnaujiną praleisto termino ir todėl skundą atsisakoma priimti.

LVAT duomenimis²⁹, terminų atnaujinimo klausimas LVAT buvo nagrinėjamas 2023 m. – 109 bylose, 2022 m. – 146 bylose, 2021 m. – 189 bylose.

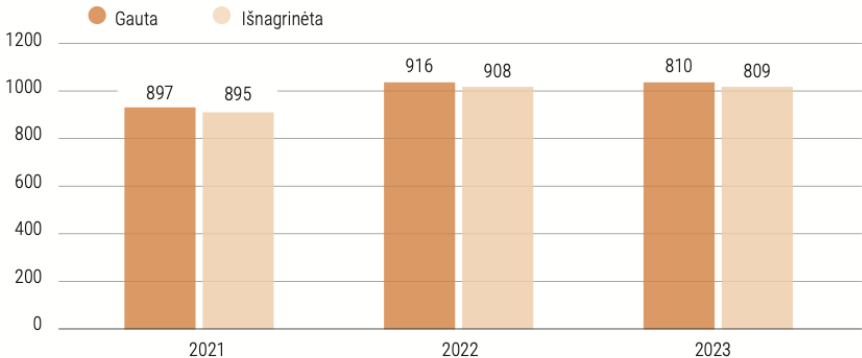
Tačiau ar tokie bylų skaičiai yra reikšmingi visų LVAT išnagrinėtų atskirųjų skundų (ne tik dėl praleisto termino) kontekste?

Galbūt į šį klausimą galėtų padėti atsakyti LVAT pateikiama statistika apie šime teismas

29 Šio straipsnio autorius kreipėsi į LVAT Teismų praktikos departamento prašydamas pateikti statistinius duomenis, kiek LVAT teisme pastaraisiais metais buvo nagrinėta atskirųjų skundų dėl pirmosios instancijos teismo nutarčių, kuriomis atsisakyta priimti pareiškėjų skundus / prašymus / pareiškimus dėl praleisto termino? LVAT Teismų praktikos departamento direktorė Audronė Gedminaitė nurodė, kad Lietuvos teismų informacinė sistema (LITEKO) atskaitos šiuo aspektu automatiškai negeneruoja. Tačiau aktualūs statistiniai duomenys gali būti sudaromi pasinaudojant teismų praktikos paieška pagal Teismų procesinių sprendimų administracinėse bylose kategorijų klasifikatorių renkantis bylų kategorijas 43.5.9. *Kai skundas paduotas praleidus nustatytą skundo padavimo terminą ir šis terminas neatnaujinamas* bei 43.8.2. *Praleisto termino atnaujinimas*. Audronė Gedminaitė nurodė, kad pagal LITEKO duomenis terminų atnaujinimo klausimas LVAT buvo nagrinėjamas: 2023 m. – 109 bylose, 2022 m. – 146 bylose, 2021 m. – 189 bylose. Audronė Gedminaitė patikslino, kad dėl šių duomenų gali pasitaikyti nedidelių netikslumų, kai nepriskiriama tinkama kategorija. Tačiau pateikti skaičiai gali padėti susidaryti tam tikrą įspūdį dėl teismų praktikos tendencijų. Žinoma, šiuos duomenis taip pat svarbu vertinti platesniame kontekste, atsižvelgiant į apžvelgiamais metais išnagrinėjamų bylų bendrą skaičių ir nagrinėtų bylų pobūdį. Pavyzdžiui, atitinkamais metais padaugėjęs bylų dėl užsieniečių teisinės padėties klausimų, kuriems įstatymų leidėjas yra nustatęs sutrumpintus skundo padavimo ir nagrinėjimo terminus. Dėsiną, kad šios kategorijos bylose daugėjo ir prašymų atnaujinti terminus. LVAT Teismų departamento direktorės nuomone, šiuos duomenis svarbu vertinti platesniame kontekste, atsižvelgiant į apžvelgiamais metais išnagrinėjamų bylų bendrą skaičių.

gautos ir išnagrinėtas bylas dėl proceso atnaujinimo ir bylas pagal atskiruosius skundus:

Gautos ir išnagrinėtos bylos dėl proceso atnaujinimo ir bylos pagal atskiruosius skundus

1 pav. Gautos ir išnagrinėtos bylos dėl proceso atnaujinimo ir bylos pagal atskiruosius skundus. Šaltinis: www.lvat.lt

Taigi matyti, kad 2021 m. LVAT buvo išnagrinėtos 895 bylos pagal atskiruosius skundus (taip pat bylos dėl proceso atnaujinimo), iš jų, kaip minėta, 189 bylos buvo dėl terminų atnaujinimo. Taigi, bylos dėl terminų atnaujinimo sudarė **21,12 %** visų bylų, išnagrinėtų pagal atskiruosius skundus (įtraukiant bylas dėl proceso atnaujinimo).

2022 m. LVAT buvo išnagrinėtos 908 bylos pagal atskiruosius skundus (įskaitant bylas dėl proceso atnaujinimo), iš jų – 146 bylos dėl terminų atnaujinimo. Taigi, bylos dėl terminų atnaujinimo sudarė **16,08 %** visų bylų, išnagrinėtų pagal atskiruosius skundus (įskaitant bylas dėl proceso atnaujinimo).

2023 m. LVAT buvo išnagrinėtos 809 bylos pagal atskiruosius skundus (įskaitant bylas dėl proceso atnaujinimo), iš jų 109 bylos – dėl terminų atnaujinimo. Taigi, bylos dėl terminų atnaujinimo sudarė **13,47 %** visų bylų, išnagrinėtų pagal atskiruosius skundus (įskaitant bylas dėl proceso atnaujinimo).

Taigi apibendrintai galima teigti, kad bylos LVAT dėl terminų atnaujinimo sudarė apie penktadalį visų bylų, išnagrinėtų pagal atskiruosius skundus (įskaitant bylas dėl proceso atnaujinimo). Vadinasi, vieno mėnesio terminas skundui paduoti yra gana trumpas ir beveik penktadalį asmenų šį terminą praleidžia. Tikriausiai šis skaičius yra dar didesnis, kadangi, tikėtina, ne visi asmenys, praleidę terminą skundui paduoti ir gavę teismo nutartį atsisakyti priimti skundą, teikia teismui atskirąjį skundą. O tai reiškia, kad šie atvejai į LVAT pateiktą statistiką nepatenka.

Visos šios aplinkybės leidžia manyti, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas objektyviai trumpą vieno mėnesio terminą skundui paduoti, galimai sudaro dirbtines kliūtis asmenims

įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos ir ginti savo interesus prieš valstybę, kuri tokį terminą ir nustatė.

Primintina, kad Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad „negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme“³⁰.

2. Procesiniai terminai skundui paduoti ES šalyse

Viena vertus, šio straipsnio autoriui nepavyko aptikti jokie įstatymų leidėjo paaiškinimo ar pagrindimo, kodėl 1999 metais priimant ABTĮ buvo nuspręsta nustatyti būtent vieno mėnesio terminą skundui paduoti, o ne, pavyzdžiui, dviejų mėnesių ar kitokį terminą. Nors aptarta statistika iš dalies iliustruoja, kad vieno mėnesio terminas galimai riboja asmens teisę kreiptis į teismą, svarstymų ir diskusijų dėl šio termino prailginimo nematyti.

Kita vertus, vertinant ar ABTĮ 29 straipsnio 1 dalyje numatytas vieno mėnesio terminas skundui paduoti tikrai yra per trumpas ir galimai ribojantis asmens teisę kreiptis į teismą, tikslinga atlikti kitų ES šalių analizę ir nustatyti, kokie yra įtvirtinti terminai skundui paduoti dėl viešojo administravimo subjektų priimtų sprendimų kitose ES šalyse.

Analizė buvo atlikta remiantis ACA-Europe³¹ tinklapyje³² pateikiama ES šalių informacija apie jose nustatytus terminus skundui paduoti ginčijant viešojo administravimo subjektų priimtus administracinius sprendimus.

Atlikus visų 27 ES šalių analizę dėl terminų skundui paduoti ginčijant viešojo administravimo subjektų priimtus administracinius sprendimus nustatyta, kad Lietuvoje nustatytas vieno mėnesio terminas (patogumui bus vartojama 30 dienų termino sąvoka³³) skundui paduoti bendrame ES šalių kontekste neišsiskiria ir atitinka nemažoje dalyje ES šalių nustatytus terminus.

Taigi, 30 dienų terminas skundui paduoti (kaip ir Lietuvoje) yra įtvirtintas **dešimtyje** kitų ES šalių: Estijoje, Italijoje, Kroatijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Maltoje, Slovėnijoje, Suomijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje. O **trijose** ES šalyse yra nustatytas net trumpesnis nei 30 dienų terminas skundui paduoti: Bulgarijoje – 14 dienų, Švedijoje – 21 diena, Austrijoje – 28

30 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 69-2832; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 kovo 4 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004“.

31 CA-Europe yra Europos asociacija, kurią sudaro Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, taip pat valstybių tarybos ir kiekvienos ES narės aukščiausias administracinės jurisdikcijos institucija. Albanijos, Juodkalnijos, Serbijos ir Turkijos aukščiausios administracinės jurisdikcijos turi stebėtojo statusą, o Norvegijos, Šveicarijos ir Jungtinės Karalystės institucijos kviečiamos dalyvauti asociacijos veikloje svečių teisėmis. Taigi ACA-Europe yra unikalus aukščiausių administracinių jurisdikcijų tinklas, apimantis 34 Europos valstybes.

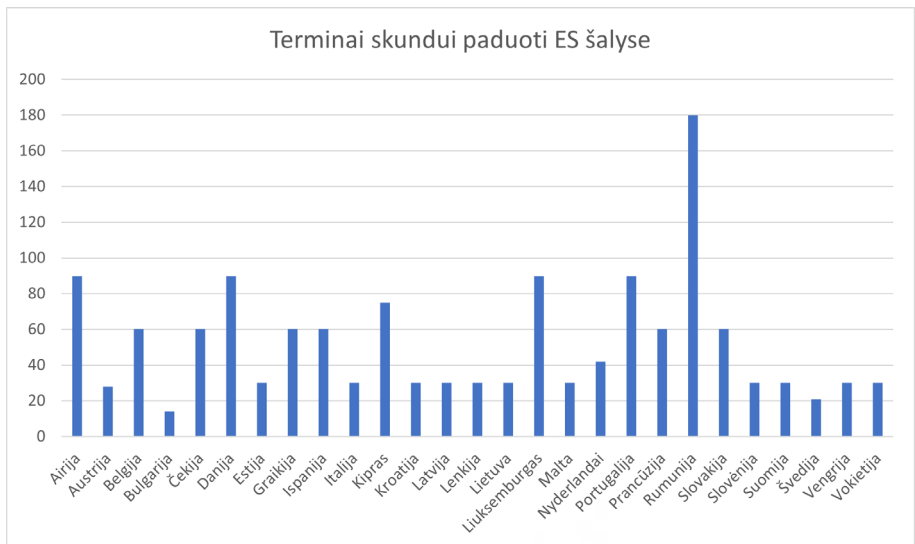
32 Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union i.n.p.a., žiūrėta 2024 m. birželio 19 d., <https://www.aca-europe.eu/index.php/en/>.

33 ES šalyse terminas skundui paduoti įvardijamas skirtingomis laiko apibrėžimo sąvokomis – vienoje šalyse nustatomas dienomis, kitose – savaitėmis, dar kitose – mėnesiais. Siekiant palyginti visi terminai yra nurodomi dienomis.

dienos. Tačiau yra **trylika** ES šalių, kuriose yra nustatytas ilgesnis nei 30 dienų terminas skundai paduoti: Nyderlanduose – 42 dienos, Belgijoje, Slovakijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje ir Graikijoje – 60 dienų, Kipre – 75 dienos, Airijoje, Čekijoje, Danijoje, Liuksemburge ir Portugalijoje – 90 dienų, Rumunijoje – net 180 dienų.

Vadinasi, galima teigti, kad ES šalių praktika nustatant terminus skundai dėl viešojo administravimo subjektų priimtų sprendimų paduoti yra nevienoda: vienuolika šalių (įtraukiant Lietuvą) nustato 30 dienų terminą, trys šalys – trumpesnę negu 30 dienų terminą, o trylika šalių – gerokai ilgesnius negu 30 dienų terminus.

Grafiškai terminų skundai paduoti iliustravimas pavaizduotas 2 paveikslėlyje:

2 pav. Terminai skundai paduoti ES šalyse. *Grafikas sudarytas autoriaus*

ES šalys, nustatydamos terminus skundai paduoti dėl viešojo administravimo subjektų priimtų administracinių sprendimų, tikėtina, atidžiai vertino, kad jie (terminai) neribotų ir nepaneigtų fundamentalios asmenų teisės kreiptis į teismą. Taip pat tikėtina, kad ES šalys termino trukmę nustatė pripažindamos kitą svarbų principą – teisiųjų santykių stabilumo principą. Matyti, kad trys ES šalys, nustačiusios net trumpesnę negu 30 dienų terminą³⁴, teisiųjų santykių stabilumui ir asmenų pareigai operatyviai reaguoti į galimus savo teisių ar teisėtų interesų pažeidimus suteikė prioritetą, tačiau tikriausiai nebūtų galima teigti, kad šiose šalyse (Bulgarijoje, o ypač Švedijoje ir Austrijoje) yra ribojama ar neužtikrinama asmenų teisė kreiptis į teismą dėl viešojo administravimo subjektų priimtų administracinių sprendimų.

³⁴ Trumpesnis nei 30 dienų terminas skundai paduoti nustatytas Bulgarijoje – 14 dienų, Švedijoje – 21 diena, Austrijoje – 28 dienos.

Tačiau net trylika ES šalių³⁵, kaip minėta, savo teisės aktuose yra įtvirtinusios daug ilgesnius nei 30 dienų terminus. Iš šių šalių išsiskiria penkios šalys (Belgija, Slovakija, Ispanija, Prancūzija ir Graikija), nustatančios dvigubai ilgesnį nei Lietuvoje terminą skundui paduoti (60 dienų), o penkios šalys (Airija, Čekija, Danija, Liuksemburgas ir Portugalija) – net trigubai ilgesnį terminą (90 dienų). Dėmesį reiktų atkreipti į Rumuniją, kurioje terminas skundui paduoti yra net pusė metų (180 dienų). Taigi šios, ilgesnius nei 30 dienų terminą skundui paduoti nustatančios, šalys vis dėlto vertina, kad asmens teisės kreiptis į teismą realizavimui yra būtinas ilgesnis terminas, kuris, be kita ko, nepaneigia ir teisinių santykių stabilumo ir teisinio saugumo principų.

Lietuva, kaip ir dar dešimt ES šalių, kaip minėta, nustato 30 dienų terminą skundui paduoti³⁶, tokį terminą pasirinkdamos kaip pakankamą asmens teisei kreiptis į teismą realizuoti ir teisinių santykių stabilumo bei teisinio saugumo principams užtikrinti. Teigtina, kad tarp šių šalių yra visos trys Baltijos valstybės, taip pat Vokietija, į kurią neretai lygiuojamasi teisinėje, ekonominėje, politinėje ir socialinėse sferose.

Taigi, viena vertus, visos šios aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje nustatytas 30 dienų terminas skundui paduoti dėl viešojo administravimo subjektų priimtų administracinių sprendimų yra tam tikras vidurys tarp trumpiausių ir ilgiausių terminus skundui paduoti nustatančių valstybių.

Kita vertus, negalima ignoruoti fakto, kad pagal nurodytą LVAT statistiką Lietuvoje net penktadalio bylų, nagrinėjamų apeliacine tvarka pagal atskiruosius skundus, svarstomos dėl praleisto termino atnaujinimo. Tai neabejotinai indikuoja, kad Lietuvoje nustatytas 30 dienų terminas skundui paduoti dažnu atveju nėra pakankamas kreiptis į teismą dėl viešojo administravimo subjektų priimtų administracinių sprendimų. Vadinasi, siekiant užtikrinti dermę tarp dviejų fundamentalių principų – teisės kreiptis į teismą ir teisinių santykių stabilumo, – turėtų būti apsvarstyta galimybė prailginti 30 dienų terminą skundui paduoti.

Išvados ir rekomendacijos

1. Teisinių santykių stabilumas, kuris lemia ir teisinį saugumą, – neabejotina vertybė ir būtinas teisinės valstybės siekis. Tačiau teisė kreiptis į teismą – fundamentali asmens teisė, kuri negali būti neproporcingai ribojama. Tai ypač svarbu tais atvejais, kai asmenys kreipiasi į teismą dėl valstybės, kuri pati ir nustato procesines taisykles, priimtų galimai neteisėtų sprendimų panaikinimo. Valstybė neturėtų įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kuris neproporcingai ribotų asmens teisę ginčyti jos pačios priimtus sprendimus.

35 Ilgesnis nei 30 dienų terminas skundui paduoti: Nyderlanduose – 42 dienos, Belgijoje, Slovakijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje ir Graikijoje – 60 dienų, Kipre – 75 dienos, Airijoje, Čekijoje, Danijoje, Liuksemburge ir Portugalijoje – 90 dienų, Rumunijoje – net 180 dienų.

36 30 dienų terminas skundui paduoti, kaip ir Lietuvoje, yra įtvirtintas: Estijoje, Italijoje, Kroatijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Maltoje, Slovėnijoje, Suomijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje.

2. Lietuvoje įstatymų leidėjas, nustatydamas objektyviai trumpą vieno mėnesio terminą skundai paduoti, galimai sudaro dirbtines kliūtis asmenims įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos ir ginti savo interesus prieš valstybę, kuri tokį terminą ir nustatė.
3. Objektyviai trumpo vieno mėnesio termino skundai paduoti nustatymas lemia tai, kad net penktadalis Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme apeliacine tvarka išnagrinėtų atskirųjų skundų yra susiję su praleisto termino atnaujinimu.
4. Teigtina, kad teisės kreiptis į teismą ir teisinių santykių stabilumo principų koegzistavimo ir sinergijos paieškų kontekste vertinant kitų Europos Sąjungos šalių teisinį reguliavimą, dviejų šalių, nustatančių trumpiausią ir ilgiausią terminus, patirties perėmimas būtų abejotinas sprendimas. Bulgarijoje nustatytas trumpiausias – 14 dienų – terminas gali būti pagrįstai vertinamas kaip gana neproporcingai ribojantis asmens teisę kreiptis į teismą dėl valstybės priimtų administracinių sprendimų. O Rumunijoje įtvirtintas 180 dienų terminas kelia abejonių dėl jo atitikties teisinių santykių stabilumo principui. Kitų, ne kraštutinius terminus nustatančių, Europos Sąjungos šalių patirtis leidžia teigti, kad Lietuvoje terminas skundai paduoti gali būti optimalus.
5. Vis dėlto, įvertinus gana nemažą bylų skaičių Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme dėl praleisto termino atnaujinimo, manytina, kad Lietuvoje įtvirtintas vieno mėnesio terminas galėtų būti prailgintas ir nustatytas 60 dienų (arba 2 mėn.) terminas skundai paduoti. Trylikos Europos Sąjungos šalių, nustatančių ilgesnį negu 30 dienų terminą skundai paduoti, patirtis turėtų sumažinti nuogąstavimus dėl teisinių santykių stabilumo ir teisinio saugumo principų pažeidimo.

THE DEADLINE FOR FILING A COMPLAINT IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS: RIGHT TO COURT VS. STABILITY OF LEGAL RELATIONS

Linas Meškys

Vytautas Magnus University, Lithuania

Summary. *In Lithuania, the legality of administrative decisions made by the state and its institutions is controlled by administrative courts, and the administrative process is regulated by the Law on Administrative Proceedings. This legal act, among other requirements that a person must fulfill in order to exercise the right to appeal to the court, establishes a one-month deadline for filing a complaint. Within this procedural deadline, the state seeks to ensure that individuals promptly respond to potential violations of their rights and immediately seek judicial protection by filing a complaint with the administrative court.*

However, the objectively short one-month deadline for filing a complaint raises doubts about its proportionality: Does the state, by setting a short procedural period for appealing its own administrative decisions, limit the fundamental right of a person to access court, giving priority solely to the principle of stability of legal relations?

This article aims to reveal how the one-month procedural deadline for filing a complaint established in the administrative process correlates with the principle of the right to access court, and how it interacts with the principle of stability of legal relations, which, in this context, can be seen as opposing.

To evaluate whether the one-month deadline for appealing administrative decisions in the Lithuanian administrative process can be objectively justified, the article conducts a comparative analysis, revealing the procedural deadlines for filing complaints in other European Union countries.

The research results show that Lithuania does not stand out in the context of other European Union countries by setting a one-month deadline for filing a complaint. However, in order to ensure both the right to access a court and the implementation of the principles of the stability of legal relations, it is suggested that the established procedural deadline for filing a complaint be extended.

Keywords: *administrative process; administrative court; deadline for filing a complaint; right to go to court; stability of legal relations.*

Linas Meškys, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto dėstytojas, socialinių mokslų (teisė) daktaras, advokatas. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, administracinis procesas, aplinkos teisė.

Linas Meškys, lecturer at the Faculty of Law at Vytautas Magnus University, Doctor of Social Sciences (Law), advocate. Research interests: administrative law, administrative process, environmental law.

PRIVATAUS ASMENS GYVENIMO APSAUGOS STANDARTAI VYKDANT KRIMINALINĖS ŽVALGYBOS TYRIMUS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Aurelijus Gutauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Elektroninis paštas aurelijus.gutauskas@tf.vu.lt

Pateikta 2024 m. rugsėjo 19 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 5 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-08

Santrauka. Straipsnyje didžiausias dėmesys skiriamas Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų taikymui atskleidžiant nusikalstamas veikas. Remiantis naujausia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, straipsnyje pateikiamos išvalgos dėl atskirų kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų taikymo probleminių aspektų. Vertinamos kriminalinės žvalgybos naudojamų priemonių skverbimosi į privatų žmogaus gyvenimą teisėtumo ribos. Detaliau gvildenamos provokacijos taikant kriminalinę žvalgybą sąlygos, privačių asmenų surinktų įrodymų (ne)pripažinimo kriterijai. Akcentuojamos faktinio pagrindo pradėti kriminalinės žvalgybos tyrimą nustatymo problemos ir neviešo pobūdžio veiksmų trukmės niuansai. Baudžiamojo proceso kodeksas neįtvirtina duomenų, gautų atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, panaudojimo baudžiamojoje byloje sąlygų. Todėl kiekvieną kartą vertinant, ar kriminalinės žvalgybos tyrimo metu surinkta informacija atitinka įrodymams keliamus reikalavimus (pagal BPK įtvirtintas įrodymų vertinimo taisykles), sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Be to, atsižvelgiama ir į formuojamą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką.

Reikšminiai žodžiai: privatus asmens gyvenimas; kriminalinė žvalgyba; slapti veiksmai; kasacinis teismas.

Įvadas

Slapto pobūdžio tyrimo veiksmai renkant duomenis apie rengiamas, daromas ar padarytas veikas gali būti atliekami tiek pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatas, tiek taikant BPK XII skyriuje nurodytas procesines prievartos priemonės. Tačiau dėl itin varžančio asmens teises tokių priemonių pobūdžio tiek pačių priemonių taikymui, tiek jų metu gautų duomenų pripažinimui įrodymais keliami griežti reikalavimai. Taikant tokias tyrimo priemones ir vertinant jomis gautų duomenų teisėtumą, svarbu išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo apsaugos¹. „Įstatymų nustatytos valstybės institucijos, taikydamos žmogaus privatumą varžančias informacijos rinkimo priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, nustatyti, ar yra pakankamas atitinkamos priemonės taikymo faktinis pagrindas, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiomis priemonėmis ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.“² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnis, užtikrindamas „žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, kartu nustato, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalies nuostata „informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“, taip pat 22 straipsnio 4 dalies nuostata „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą“, yra vienos svarbiausių žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų. Jomis žmogaus privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto kišimosi“³. Tačiau žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. „Jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtais veiksmais pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą ar kelia grėsmę atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui.“⁴ Valstybės institucijų reakcija, susijusi su žmogaus teise į privatumą, galima tik laikantis „iš Konstitucijos kylančių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendrųjų reikalavimų – tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei jos esmė; yra laikomasi konstitucinio

1 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-195-48/2020“.

2 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-90-788/2022“.

3 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.

4 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas“, TAR, 2019-04-18, Nr. 6411.

proporcingumo principo⁴⁵. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, jog „ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens padėtį ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones“⁴⁶. Tokia pat pozicija išsakoma ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijoje nurodant, „kad valstybių įstatymuose, siekiant išvengti galimo valstybės institucijų ir pareigūnų piktnaudžiavimo taikant slapto asmenų sekimo priemones, turi būti įtvirtintos atitinkamos minimalios asmens teisių apsaugos garantijos. Šios priemonės turi būti aiškiai nustatytos įstatyme, t. y. įstatyme privalo būti aiškiai apibrėžta, kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis valdžios pareigūnai turi teisę taikyti tokias slapto sekimo priemones“⁴⁷. „Įstatyme taip pat turi būti nurodyta: slapto sekimo priemonių pobūdis, apimtis ir trukmė; jų taikymo pagrindai; institucijos, kompetentingos jas sankcionuoti, įgyvendinti ir kontroliuoti; teisinės gynybos priemonės.“⁴⁸ EŽTT yra nurodęs, kad „valstybės turi tam tikrą vertinimo laisvę (angl. *margin of appreciation*) sprendamos dėl tam tikros taikomos priemonės būtinumo demokratinėje visuomenėje, jos turi įsitikinti, jog, be kita ko, ribojamųjų priemonių skyrimo ir taikymo kontrolė ir jų taikymo tvarka yra tokios, kad nebus peržengtos to, kas iš tikrųjų būtina demokratinėje visuomenėje, ribos“⁴⁹. Siekiant tinkamai parinkti privatų gyvenimą ribojančias priemones aktualus ir tiriamų bei padarytų nusikalstamų veikų pobūdis. Šiame kontekste EŽTT yra pripažinęs valstybių teisę naudoti įvairias, tarp jų ir slapto pobūdžio, kovos su korupcija priemones, „kaip antai naudoti slaptuosius agentus, informatorius ar taikyti kitus slapto tyrimo metodus, kuriais gali būti, be kita ko, įsikišama ir į asmenų privatų gyvenimą ar pažeidžiamas jų susirašinėjimo slaptumas, kai šiomis priemonėmis siekiama teisėtų tikslų, t. y. išsiaiškinti itin sunkias, didelį pavojų pačiai valstybei, visuomenei ir jos nariams keliančias nusikalstamas veikas ir surinkti įrodymus dėl minėtų veikų padarymo“¹⁰. EŽTT taip pat yra konstatavęs, kad šiuolaikinėms demokratinėms visuomenėms gresia itin sudėtingų formų korupcija, todėl valstybės turi būti pajėgios slapta sekti asmenis, galinčius padaryti tokio pobūdžio veikas, kad galėtų veiksmingai su jomis kovoti¹¹.

Šiuo metu galiojantis Kriminalinės žvalgybos įstatymas keistas net 17 kartų¹². Atrodytų, kad 26 straipsnius turintis įstatymas turėtų būti ganėtinai paprastas, konkretus ir aiškus. Iš

5 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 76-3672.

6 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas“, TAR, 2014-04-15, Nr. 4467.

7 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Amann prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 27798/95“.

8 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. sausio 15 d. sprendimas byloje *Dragojević prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 68955/11“.

9 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Terrazzoni prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 33242/12“.

10 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. vasario 5 d. sprendimas byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 74420/01“.

11 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje *Blaj prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 36259/04“.

12 „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 122-6093.

tikrųjų jis komplikuoatas, nekonkretus ir neaiškus. Antai įstatyme pateikiamos trys sąvokos: techninių priemonių panaudojimas (įstatymo 2 str. 20 p.), techninių priemonių panaudojimas bendra tvarka (įstatymo 2 str. 21 p.) ir techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka (įstatymo 2 str. 22 p.). Išivaizduokime praktinę situaciją, kad teismo sankcija gaunama panaudoti technines priemones specialia tvarka. Techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka įstatyme apibrėžtas kaip „motyvuota teismo nutartimi sankcionuotas techninių priemonių naudojimas kriminalinėje žvalgyboje, kontroliuojant ar fiksuojant fizinio ar juridinio asmens ūkines, finansines operacijas, finansinių ir (ar) mokėjimo priemonių panaudojimą, asmenų pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus, kai nė vienam pokalbio, kitokio susižinojimo ar veiksmų dalyviui apie tokią kontrolę nėra žinoma ir tai vykdoma įstatymų nustatyta tvarka apribojant žmogaus teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą“¹³. Tačiau nelabai aišku, kas slypi šios sąvokos (t. y. techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka) turinyje. Tik sugretinus visas tris anksčiau paminėtas sąvokas tarpusavyje ir su kitomis kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatomis tampa aišku, kad techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka apima ir tokių priemonių įrengimą, ir tokių priemonių eksploatavimą, ir tokių priemonių išmontavimą. Be to, techninių priemonių panaudojimo specialia tvarka definicijoje atsiranda dar vienas terminas – „kitoks susižinojimas ir veiksmų kontrolė“. Vėl kyla klausimas, ką tai reiškia. Kitokio susižinojimo sąvoka yra labai plati. Šis veiksmas, ko gero, patogiausias naudoti kriminalinės žvalgybos subjektams aiškinant, kad asmenys, rengdamiesi daryti ar darydami pavojingus tyčinius nusikaltimus, laikosi konspiracijos, artimai bendrauja tik su savo aplinkos patikimais asmenimis ir susižinojimui, be pokalbių, pasirenka ir naudoja pačius įvairiausias būdus. Pvz., gali būti naudojamos gestais ar mimika, užrašais ar piešiniais, signalizuojant šviesomis ar garsu ir pan. Galimas susižinojimas ir neveikimu, pvz., sutarta žinia bendrininkams siunčiama nuimant nuo palangės gėlių vazoną ir pan. Taigi kriminalinės žvalgybos subjektams numatyti kitokio susižinojimo būdus ir juos konkretizuoti prieš kreipiantis sankcijos į teismą dažniausia nėra jokios galimybės. Gali būti, kad techninės priemonės bus sumontuotos mobiliajame telefone, o įtariamasis „objektas“ kalbės ir laidiniu telefonu, kuriame viskas girdėti. Ar tai kitoks susižinojimas? Arba mikrokamera būtų sumontuota prieš kompiuterį. Tada būtų kontroliuojami ne tik elektroniniai laišakai ir susirašinėjimas, bet ir galimi pokalbiai su kitais asmenimis. Ar tai taip pat vertintina kaip kitoks susižinojimas? Šiuo atveju ir kyla klausimas, kur riba, kuri nulemia arba ne asmens teises į privatų gyvenimą. Kitokio susižinojimo formuluotė tampa ypač svarbi kriminalinės žvalgybos tyrimo metu siekiant išvengti situacijos, kai asmenys tarpusavio susižinojimui naudos iš anksto nenumatytus ir nesankcionuotus susižinojimo būdus, kurių metu galimai gali būti gauta svarbi kriminalinei žvalgybai informacija. Kriminalinės žvalgybos subjektams ji svarbi dėl to, kad tokiu iš anksto nenumatytu asmenų susižinojimo būdu gautus duomenis būtų galima panaudoti kaip leistinus įrodymus baudžiamajame procese. Nemažai problemų kyla ir aiškinant kriminalinės žvalgybos 5 str. (Žmogaus teisių ir laisvių apsauga vykdant kriminalinę žvalgybą) ir 19 str.

13 „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, Valstybės žinios, 2012, Nr. 122-6093.

(Kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimas) nuostatas. Minėtų straipsnių nuostatų turinys lyg ir formaliai apibrėžtas, tačiau kyla klausimas, ar praktiškai jos užtikrina realią žmogaus teisių apsaugą ir kriminalinės žvalgybos tyrimo metu surinktos informacijos tikslingumą. Tad straipsnio tikslas ir yra įvertinti žmogaus privataus gyvenimo apsaugos standartus pagal formuojamą naujausią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką. Keliami uždaviniai atsakyti į klausimus, viena vertus, kaip, slaptai renkant informaciją apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, gali būti apribojama žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, kita vertus, kaip išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir užtikrinti žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą. Šiuo straipsniu tęsiamas mokslinių straipsnių ciklas, susijęs su analizuojama tematika¹⁴. Šią temą vienu ar kitu aspektu taip pat yra analizavę G. Goda, L. Meškauskaitė, A. Panomariovas ir T. Rudzakis, E. Markevičius, G. Bučiūnas, E. Greičiūtė ir G. Paurienė, K. Jovaišas, E. Žiobienė. Tyrimo metu taikyti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, loginis, sisteminis, lyginamasis, apibendrinimo metodai.

1. Baudžiamasis teisinis provokacijos vertinimas

Teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad nusikalstamos veikos imitavimas teisėtas tiek, kiek būtina nusikalstamosioms veikoms ir jas darantiems asmenims išaiškinti. „Vertinant nusikalstamos veikos imitavimo įgyvendinimo teisėtumą, tikrinamas ne tik formalus sprendimo priėmimo dėl šių veiksmų atlikimo nustatytų ribų laikymasis, bet ir konkretūs jų dalyvių bei asmens, kuriam taikomas nusikalstamos veikos imitavimas, veiksmai, nustatomas nusikalstamos veikos padarymo mechanizmas, nusikalstamos veikos imitavimo dalyvių vaidmenys ir indėlis į jos padarymą.“¹⁵ Esminė nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų (toliau – NVIV) vykdyto teisėtumo sąlyga yra draudimas provokuoti asmenį padaryti nusikalstamą veiką. Baudžiamoji teisė neatlieka savo paskirties, kai baudžiamoji atsakomybė taikoma už veikas, kurios padaromos pačios valstybės iniciatyva. Valstybė turi pareigą imtis visų priemonių, kad nusikalstamos veikos nebūtų daromos, ir jokių atveju pati nekurstyti tokių veikų darymo¹⁶. Draudimas provokuoti padaryti nusikalstamą veiką tiesiogiai įtvirtintas Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 straipsnio 4 dalyje. Provokacija šiuo atveju apibrėžta „kaip spaudimas, aktyvus skatinimas ar kurstymas padaryti nusikalstamą veiką apribojant asmens veiksmų pasirinkimo laisvę, jeigu dėl to asmuo padaro ar kėsina

14 Aurelijus Gutauskas, „Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas“, *Teisė* 113 (2019): 8–26; Aurelijus Gutauskas, „Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintų priemonių taikymas ir žmogaus teisių apsauga šiuolaikiniame moderniaame gyvenime“, iš *Kelyje su Konstitucija*, Bronius Sudavičius (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022), 53–71.

15 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019“.

16 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-6/2008“.

padaryti nusikalstamą veiką, kurios prieš tai neketino padaryti¹⁷. Provokacija draudžiama ir baudžiamojo proceso kodekso 158 straipsnio 4 dalyje ir 159 straipsnio 3 dalyje¹⁸. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime, remdamasis EŽTT praktika, yra nurodęs, kad „nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai (NVIV) gali būti tik „prisijungiami“ prie nusikaltimų, kurie vykdomi ir be slaptųjų dalyvių pastangų; šiais veiksmais negali būti kurstomas ar provokuojamas naujo nusikaltimo darymas; įstatyme nustatytų šių veiksmų taikymo ribų nepaisymas, nusikaltimo provokavimas ar kitoks piktnaudžiavimas jais daro juos neteisėtus; šių aplinkybių tyrimas ir vertinimas yra teismo nagrinėjimo dalykas“¹⁹. Teismų praktikoje, remiantis konstitucine jurisprudencija ir EŽTT praktika, yra ne kartą konstatuota, kad asmuo, atliekantis NVIV, negali skatinti, įtikinėti ar kitokiais veiksmais kurstyti asmens padaryti konkrečią nusikalstamą veiką, kad provokavimo faktas turi būti konstatuojamas, kai bylos aplinkybės leidžia padaryti išvadą, jog atitinkama nusikalstama veika nebūtų buvusi padaryta be valstybės pareigūnų ar su jų žinia veikiančių privačių asmenų įsikišimo²⁰. Štai baudžiamojoje byloje kaltinimas asmeniui dėl prekybos poveikiu buvo grindžiamas duomenimis, gautais atliekant kriminalinę žvalgybą – taikant NVIV, taip pat šiuos veiksmus organizavusių ir atlikusių pareigūnų parodymais. A., siekdamas už atliktą tariamą poveikį valstybės tarnautojui prilygintam asmeniui gauti kyšį, prie techninės apžiūros stoties susitiko su teisėsaugos užduotį vykdančiu B. ir, išsiaiškinęs automobilio techninius trūkumus, pasinaudodamas tariama įtaka valstybės tarnautojui prilygintam asmeniui – techninės apžiūros stoties darbuotojui C., savo naujai tiesiogiai susitarė priimti neapibrėžto dydžio kyšį iš B., pažadėjęs paveikti C., kad šis neteisėtai neveiktų vykdydamas įgaliojimus, t. y., atlikdamas B. vairuojamo automobilio techninę apžiūrą, nefiksuotų automobilio techninių trūkumų, dėl kurių transporto priemonė nebūtų leista dalyvauti eisme, ir jų neįrašytų į techninės apžiūros rezultatų kortelę (ataskaitą)²¹. Žemesnės instancijos teismų sprendimai šioje byloje buvo skirtingi. Pirmosios instancijos teismas priėmė A. atžvilgiu išteisinamąjį nuosprendį konstatavęs, kad byloje nesurinkta pakankamai neabejotinų jo kaltės įrodymų. Apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas prokuroro apeliacinį skundą, konstatavo, kad byloje atlikti NVIV buvo provokuojantys. Bylai atsidūrus kasacinėje instancijoje, šios instancijos teismas pirmiausia akcentavo tai, kad netoleruotina tokia nusikalstamos veikos įrodinėjimo praktika, kai teismui sąžoningai pateikiama tik dalis informacijos apie NVIV vykdymą, pavyzdžiui, tik apie finalinę operacijos stadiją, bet nepateikiama tikslios informacijos apie tai, koku būdu buvo susisiekiama su įtariamu asmeniu ir koks buvo ankstesnis bendravimo su juo turinys. Tokios tikslios informacijos nebuvimas neabejotinai trukdo teismui išsamiai patikrinti, ar

17 „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 122-6093.

18 „Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

19 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

20 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2A-P-6/2008, 2A-P-2/2009, 2K-P-58-697/2019.

21 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171-788/2023“.

kaltinamasis nebuvo provokuojamas padaryti nusikalstamą veiką. Tokiu atveju teismas gali pripažinti NVIV metu gautus duomenis leistinu įrodymu tik pašalinęs minėtą informacijos spragą. Galiausiai kasacinis teismas įvertino ir tai, jog valstybės pareigūnai ieškojo būdų kontaktui su A. užmegzti, patys jam sistemingai rašė žinutes, skatino padėti, susitikti, o NVIV dalyvis B. pats pasiūlė jam atlygį už pagalbą atliekant automobilio techninę apžiūrą, taigi A. jam inkriminuotus veiksmus atliko tik skatinamas pareigūnų, jų iniciatyva, ir jei pareigūnai nebūtų atlikę aktyvių veiksmų, inkriminuota veika nebūtų buvusi įvykdyta. Tokie situacijoje kasacinis teismas pritarė apeliacinės instancijos teismo išvadai, kad NVIV metu gauti duomenys nelaikytini leistinu įrodymu, nes neatitinka kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 straipsnio 4 dalyje nurodyto reikalavimo (pažeidžia draudimą provokuoti asmenį padaryti nusikalstamą veiką), be to, šių duomenų nepatvirtina baudžiamojo proceso kodekso pagrindu surinkti duomenys. Įvertinus tai, kad kitų A. kaltumo įrodymų, kurie galėtų būti pripažinti leistiniais, byloje nesurinkta, konstatavo, kad A. dėl jam pareikšto kaltinimo išteisintas pagrįstai.

Labai svarbu ir tai, jog teismų praktikoje yra ne kartą konstatuota, kad „neviešo pobūdžio tyrimo veiksmai turi būti atliekami iš esmės pasyviu būdu, t. y. asmuo, atliekantis NVIV, pagal baudžiamojo proceso įstatymą negali skatinti, įtikinėti ar kitokiais veiksmais kurstyti asmens padaryti konkrečią nusikalstamą veiką“²². Baudžiamojo proceso kodekso 1 ir 2 straipsnių nuostatų prasmė suponuoja, kad „nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų laikas turi būti optimalus, t. y. turi tęstis tiek laiko, kiek reikia nusikalstamai veikai visiškai atskleisti ir užkardyti, įrodymams dėl nusikalstamos veikos padarymo surinkti, nusikaltimą padariusiems asmenims išaiškinti, kad būtų galima greitai ir efektyviai nubausti kaltininkus“²³. Taigi laiko optimalumas yra vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į veikų sudėtingumą, siekiamus tikslus. Baudžiamojoje byloje 2019 m. rugsėjo 26 d. G. K. perdavė A. G. kaip pavyzdį „Subutex“ tablečių pakuotę su 7 tabletėmis, kuriose, pagal specialisto išvadą, buvo 0,056 g psichotropinės medžiagos buprenorfino. NVIV buvo tęsiami tos pačios 2019 m. rugsėjo 24 d. ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties pagrindu, ja NVIV taikymas buvo sankcionuotas iki 2019 m. gruodžio 24 d. Bylos įrodymai patvirtina, kad toliau A. G. dar tris kartus susitiko su G. K. 2019 m. spalio 2 d. vykusio susitikimo metu buvo sutarta dėl tabletės mažesnės kainos, 2019 m. spalio 3 d. dienos metu įvykusio susitikimo metu A. G. perdavė G. K. 1100 Eur už įgyjamas tabletes, o susitikus vakare jis perdavė A. G. 490 vienetų tablečių „Subutex“, kuriose, pagal specialisto išvadą, buvo 3,92 g psichotropinės medžiagos buprenorfino²⁴. Nors informacijos apie nuteistojo daromas nusikalstamas veikas buvo gauta jau pirmojo susitikimo su A. G. metu, tačiau byloje esantys duomenys patvirtina, kad po pirmojo susitikimo nebuvo žinoma draudžiamų medžiagų buvimo (laikymo) vieta, nežinomi kiti bendrininkai (vėliau nustatytas ir kitas veikoje

22 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-139/2015“.

23 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-504/2012“.

24 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-697/2023“.

dalyvavęs asmuo), pats G. K. buvo užsiminęs, kad užsiima narkotinių medžiagų kontrabanda į Norvegiją, todėl buvo siekiama gauti daugiau duomenų apie šią veiką. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad šios aplinkybės patvirtina tolesnio NVIV taikymo pagrįstumą, šiai išvadai pritarė ir kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija. Darytina išvada, kad NVIV nebuvo tęsiamas dirbtinai, siekiant „tiražuoti“ nusikalstamos veikos epizodus, siekiant sunkesnės kvalifikacijos pagal BK nuostatas ar kitaip sąmoningai bandant pasunkinti nuteistojo teisinę padėtį. Taigi, teisėsaugos institucijos veiksmai nebuvo provokuojamojo pobūdžio.

Labai įdomus klausimas kasacinio teismo praktikoje, susijęs su provokacija, buvo keliamas korupcinio pobūdžio byloje, kurioje kyšininkaujantis asmuo ir nukentėjęsysis derasi dėl kyšio sumos. Nuteistojo gynybos manymu, taip jis buvo aktyviai skatinamas daryti nusikaltimą ir tai laikytina provokacija. Kasacinės instancijos teismas, tikrindamas galimo provokavimo aspektą, pritarė apeliacinės instancijos teismo padarytai išvadai, kad provokacijos nebuvo. Šis teismas pirmiausia atkreipė dėmesį į tai, kad byloje nėra duomenų, jog iki šio įvykio nukentėjęsysis būtų bendravęs su teisėsaugos institucijų pareigūnais, taręsis dėl specialių užduočių prieš nuteistąjį atlikimo, o nusikalstamos veikos metu veikęs kontroliuojamas ir prižiūrimas pareigūnų. Be to, teismas detalai įvertino užfiksuoto tarp šių asmenų pokalbio turinį, tačiau provokacijos požymių nenustatė. Atvirkščiai, teismas konstatavo, kad, kaip matyti iš šio pokalbio turinio, nuteistasis pokalbio pradžioje reikalavo 10 000 Eur, o vėliau susiderėjo su nukentėjusiuoju dėl mažesnės sumos – 8000 Eur kyšio²⁵. Taigi, iniciatyvą reikalaujant kyšio ir tariantis dėl jo rodė būtent nuteistasis, o pats nukentėjęsysis jokių aktyvių veiksmų, skatinančių priimti kyšį, neatliko. Taip pat, derintis dėl pinigų sumos, nukentėjęsysis nenurodė, kad nuteistajam neduos kyšio, taip pat savo iniciatyva atėjo pas jį, galimai nekvieštas. Tad kasacinis teismas įvertino, kad tai nėra savaime sukurtas padaryti nusikalstamą veiką ir tokie nukentėjusiojo atlikti veiksmai neatitiko provokacijos požymių ir nesuvaržė nuteistojo laisvės pasirinkti teisėto elgesio variantą. Šiuo atveju nukentėjęsysis neprovokavo nuteistojo paimti kyšio, o rinko įrodymus.

2. Privačių asmenų surinkti įrodymai ir jų vertinimas

Privataus asmens garso įrašo darymas turint tikslą surinkti duomenis, kurie vėliau galėtų būti pripažįstami įrodymais ir vertinami baudžiamajame procese, nėra reglamentuojamas jokiam įstatyme ar poįstatyminiam teisės akte. Tad dažnu atveju gynyba baudžiamosiose bylose kelia klausimą, kad padaryti garso įrašai neatitinka BPK 20 straipsnio 1 dalyje nurodyto teisėtumo kriterijaus. Be teisėsaugos institucijų kontrolės gauti duomenys sukelia daug abejonių ir prieštaravimų, kurių objektyviai neįmanoma pašalinti, pvz., ar asmuo prieš padarant garso įrašą nebuvo skatinamas ir provokuojamas padaryti teisės pažeidimą, ar nebuvo daromi keli garso įrašai, iš kurių vėliau teisėsaugos institucijoms pateikiamas tik

25 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-495/2023“.

labiausiai įrašą pateikiančio asmens interesus atitinkantis garso įrašas. Be to, pripažįstant įrodymais duomenis, gautus privačiam asmeniui padarius garso įrašų, išlieka didelė tokių duomenų patikimumo rizika, o tai neabejotinai gali pažeisti baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teises. Štai baudžiamajoje byloje asmuo su pareiškimu kreipėsi į ikiteisminio tyrimo instituciją prašydamas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl kito asmens veiksmų, kuris iš jo reikalavo kyšio, ir elektroniniu paštu pateikė garso įrašą, kuriame užfiksuotas jo ir vėliau jau nuteistojo pokalbis, įvykęs iki ikiteisminio tyrimo pradžios. Bylos duomenys paneigia, kad tokį įrašą pateikęs asmuo darydamas jį būtų vykdęs teisės saugos institucijos užduotį ar veikęs su jos žinia. Šis pokalbis, kurio dalyviai buvo tik jis pats ir nuteistasis, buvo įrašytas savo iniciatyva, siekiant apsisaugoti, apginti savo teises ir pateikti nuteistojo prieš jį daromas nusikalstamos veikos įrodymus²⁶. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad garso įrašymo priemonė buvo mobilusis telefonas. Sprendžiant, ar duomenys yra gauti teisėtais būdais, visada svarbu išsiaiškinti, kas – proceso dalyvis ar valstybės institucija (pareigūnas) – šiuos duomenis surinko ir pateikė bylai, nes suprantama, kad skirtingų subjektų elgesiui taikomi ir skirtingi principai. „Tais atvejais, kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai (ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas), būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme nustatytu būdu (principas „leidžiama tai, kas nustatyta įstatyme“) ir ar nebuvo pažeista įstatyme nustatyta duomenų gavimo tvarka. Tokiu atveju BPK ir kiti įstatymai griežtai reglamentuoja tokių duomenų rinkimo tvarką ir sąlygas. Kai duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, surenkami nedalyvaujant ikiteisminio tyrimo institucijoms ar pareigūnams, teismas turi patikrinti, ar šie duomenys gauti tiesiogiai įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“).“²⁷ Remiantis teismų praktika, „privataus asmens padaryti ir teisės saugos institucijai pateikti garso (vaizdo) įrašai teismo gali būti pripažįstami įrodymais, o privačių asmenų pateikti duomenys įrodymais nepripažįstami tik tais atvejais, kai jie gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu“²⁸. Be to, kasacinis teismas tokiems atvejams yra suformulavęs ir kitas taisykles. „Spręsdamas, ar privataus asmens pateikti įrašai laikytini įrodymais, teismas turi iširti, ar šie duomenys atitinka visus BPK 20 straipsnyje nustatytus įrodymams keliamus reikalavimus, įvertinti tokių duomenų patikimumą.“²⁹ Be to, teismas, kiekvienu atveju vertindamas iš privataus asmens gautus ju surinktus duomenis, turi atsižvelgti į duomenų rinkimo aplinkybes³⁰. Kasacinės instancijos teismas šioje baudžiamajoje byloje nurodė, kad: 1) šis garso įrašas, taip pat garso įrašymo priemonė (telefonas), kuria padarytas minėtas įrašas, laikantis BPK 92, 179, 207 straipsnių nuostatų, buvo iširti – telefono

26 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-281-495/2023“.

27 Plačiau apie įrodymų leistinumą žr. Audrius Juozapavičius ir Erika Leonaitė, „Procedūriniai įrodymų leistinumo aspektai baudžiamajame procese“, *Teisė* 121 (2021): 80–97.

28 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-63-511/2021“.

29 *Ibid.*

30 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-205-719/2021“.

aparatas apžiūrėtas; 2) garso įrašas perklausytas ir kitų objektų apžiūros protokole užfiksuota perklausyto garso įrašo stenograma; 3) taip pat byloje atliktas fonoskopinis objektų tyrimas ir pateikta Lietuvos teismo ekspertizės centro specialisto išvada. Papildomai atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuteistasis ir jo gynėjas turėjo galimybę dalyvauti ištiriant aptariamą įrodymą teismo posėdyje, pateikti liudytojui klausimus ir pagaliau teisme šiuos įrodymus ginčyti. Taigi, kasacinis teismas padarė išvadą, kad garso įrašas nebuvo padarytas įstatymo draudžiamu būdu, nes įstatymai nedraudžia įrašinėti savo ir trečiojo asmens pokalbių, ir pateiktas garso įrašas atitinka BPK 20 straipsnyje įrodymams keliamus reikalavimus.

Dar vienas vertas dėmesio pavyzdys, susijęs su privačių asmenų įrodymų rinkimu, – privačių asmenų padaryti įrašai pareigūnams žinant apie nusikalstamą veiką ir apie įrašus, tačiau jiems elgiantis pasyviai. Baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo institucijai buvo pateiktas pareiškimas pradėti ikiteisminį tyrimą, kad būtų patvirtintos nurodytos aplinkybės. Nukentėjusiojo atstovas advokatas ikiteisminį tyrimą atliekančiai tyrėjai asmeniškai įteikė tarp nukentėjusiojo ir įtariamojo vykusio pokalbio garso įrašą (USB laikmeną) ir stenogramą. „Taigi, nuo šių duomenų pateikimo dienos ikiteisminį tyrimą atliekančiai pareigūnei neabejotinai tapo žinoma apie tai, kad nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo atlikimo metu bendrauja su asmeniu, dėl kurio galimai padarytos nusikalstamos veikos yra atliekamas ikiteisminis tyrimas, daro pokalbių garso įrašus, juos teikia tyrimui, tai yra renka tyrimui reikšmingus duomenis.“³¹ Beje, šis garso įrašas buvo padarytas tuo laikotarpiu, kai ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjos nutartimi vienam mėnesiui buvo sankcionuoti šių asmenų elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas (BPK 154 straipsnio tvarka). Tačiau, negavus tyrimui reikšmingų duomenų, ši neviešo pobūdžio procesinė prievartos priemonė po mėnesio taikymo nebuvo pratęsta. Šį neįprastą atvejį kasaciniame teisme nagrinėjo išplėstinė septynių teisėjų kolegija. Pirmiausia, kasacinis teismas atkreipė dėmesį į tai, kad ikiteisminiame tyrime gauti garso įrašas (laikmena) ir stenograma BPK nustatyta tvarka nebuvo apžiūrėti. Be to, baudžiamosios bylos medžiagoje taip pat nėra duomenų, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokuroras, siekdami rinkti tyrimui reikšmingus duomenis, būtų ėmęsi veiksmų BPK nustatyta tvarka, įskaitant ir neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones. Vadinasi, ikiteisminio tyrimo pareigūnų elgesys buvo pasyvus ir iniciatyva rinkti duomenis palikta nukentėjusiajam, kai jis toliau tęsė intensyvų bendravimą su galimu įtariamoju byloje. Ypač kritiškai išplėstinė teisėjų kolegija vertino pareigūnų neveikimą. Nors turėta informacija apie galimai vykdomą (tęsiamą) turtinį sukčiavimą nukentėjusiojo atžvilgiu, tačiau nebuvo realiai atliekami ikiteisminio tyrimo veiksmai, netaikytos neviešo pobūdžio procesinės prievartos priemonės, o laukta paties nukentėjusiojo renkamos (fiksuojamos) informacijos, – tai nepateisinama. „Toks pareigūnų neveiklumas netoleruotinas ir dėl to, kad tyrimo atlikimo metu buvo matomas aiškus nukentėjusiojo suinteresuotumas rinkti sau palankius duomenis, siekiant pagrįsti savo pareiškime dėl ikiteisminio tyrimo

31 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-165-648/2021“.

pradėjimo nurodytus duomenis apie asmens galimai padarytą nusikalstamą veiką, taip pat nukentėjusiojo realiai atliekamų veiksmų neviešas pobūdis ir jo aktyvus elgesys.³² Taigi išvada akivaizdi – toks duomenų rinkimo tvarkos pažeidimas yra draudžiamas. Ikteisminio tyrimo pareigūnai, elgdamiesi pasyviai ir ignoruodami įstatymų nustatytą tvarką, leido privačiam asmeniui rinkti tyrimui reikšmingus duomenis, todėl jie buvo gauti neteisėtu būdu, suvaržant žmogaus teises (Konvencijos 8 straipsnis) ir pažeidžiant BPK 20 straipsnio 4 dalies reikalavimus. Ir kadangi tokios veikos padarymą lėmė provokacija, o už tokią veiką negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė.

3. Faktinis pagrindas pradėti kriminalinę žvalgybą

Kriminalinės žvalgybos tyrimas negali būti pradėtas be faktinio pagrindo ją vykdyti. Dažniausia problema baudžiamosiose bylose – neišku, kada buvo pradėtas kriminalinės žvalgybos tyrimas. Problema yra ne ta, kad neišslyptinta visa kriminalinės žvalgybos byla ar pirminę informaciją pateikęs asmuo, o ta, kad kriminalinės žvalgybos subjektas į bylą pateikė tik informaciją apie informaciją, iš kurios net negalima padaryti išvados, ar buvo koks nors asmuo, pateikęs pirminę informaciją, ar ji buvo gauta (jei gauta) kokiu nors kitu būdu. T. y. nebuvo pateikti jokie duomenys, kurie leistų teismui tinkamai patikrinti kriminalinės žvalgybos veiksmų faktinį pagrindą, o gynybai – konstruktyviai jį ginčyti. Kitaip tariant, gynyba dažniausiai kvestionuoja kriminalinės žvalgybos tyrimo pradėjimą *per se*. „Pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo 6 straipsnio 2 dalies 1, 4, 9, 10 punktus, kriminalinės žvalgybos subjektai gali naudoti bet kokius kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus, jei pagal jų naudojimo pobūdį ir (ar) trukmę nereikalinga prokuroro ar teismo sankcija; naudotis asmenų pagalba kriminalinės žvalgybos uždaviniams įgyvendinti; teisės aktų nustatyta tvarka neatlygintinai gauti duomenis iš pagrindinių valstybės ir žinybinių registru, informacinių sistemų ir duomenų bazių; gauti iš fizinių ir juridinių asmenų kriminalinei žvalgybai reikalingą informaciją, išskyrus informaciją, kuriai gauti pagal įstatymus reikalinga motyvuota teismo nutartis; naudoti kriminalinės žvalgybos informacinės sistemos duomenis.“³³ „Pagal Kriminalinės žvalgybos įstatymo 8 straipsnio 1 dalies 1 punktą kriminalinės žvalgybos tyrimas atliekamas, kai turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie apysunkius nusikaltimus. Teismas, nagrinėjantis bylą, kurioje kaltinimas grindžiamas duomenimis, gautais atliekant kriminalinę žvalgybą, privalo patikrinti, ar 1) buvo teisinis ir faktinis pagrindas atlikti kriminalinės žvalgybos veiksmus; 2) ar šie veiksmai atlikti nepažeidžiant KŽĮ nustatytos tvarkos; 3) ar duomenis, gautus atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, patvirtina duomenys, gauti BPK nustatytais veiksmais; ar tyrimo veiksmų trukmė atitinka pagrįstumo, tikslingumo ir proporcingumo reikalavimus.“³⁴ Taigi, įstatymų nustatytos institucijos, taikydamos šias

32 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-165-648/2021“.

33 „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 122-6093.

34 *Ibid.*

priemonės, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, nustatyti, ar yra pakankamas atitinkamos priemonės taikymo faktinis pagrindas, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiant į privatų žmogaus gyvenimą, arba, jeigu toks įsiterpimas yra neišvengiamas, užtikrinti, kad žmogaus teisė į privatumą nebūtų apribota labiau, negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.“ Antai baudžiamojoje byloje nesutikdami su faktinio kriminalinės žvalgybos tyrimo pradėjimo pagrindo egzistavimu, kasatoriai viso proceso metu teigė, kad nėra nustatyta, kokios informacijos (informacijos šaltinio) pagrindu buvo nuspręsta atlikti kriminalinės žvalgybos tyrimą korupcinio pobūdžio byloje³⁵. Kasacinis teismas, pritardamas žemesnės instancijos teismų padarytoms išvadoms, pažymėjo, kad kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai yra įvairūs, aktuali informacija gali būti gaunama ir ne rašytine forma, tokio reikalavimo teisės aktuose nėra, todėl rašytinio faktinio pagrindo (rašytinio pareiškimo, elektroninio laiško ar pan.) nebuvimas ar dėl siekio išsaugoti tarnybinę paslaptį neatskleidimas nesudaro pagrindo laikyti kriminalinės žvalgybos veiksmų neteisėtai ar abejoti jų pradėjimo faktinio pagrindo egzistavimu. Vertinant kriminalinės žvalgybos tyrimo teisėtumą iš esmės, turi būti atsižvelgiama ne tik į formalius KŽĮ nurodytus pagrindus. Labai svarbu *įvertinti*, kokia buvo kriminalinės žvalgybos tyrimo dinamika ir realus tikslingumas. Kriminalinės žvalgybos tyrimas negali būti naudojamas kaip įrankis nusikalstamoms veikoms „surasti“ vykdant bendrą stebėjimą ir tarsi laukiant, kada tiriami asmenys padarys nusikalstamą veiką. Vien aplinkybė, kad tokio tyrimo metu nustatomi galimai padarytų nusikalstamų veikų požymiai, savaime nepaverčia tyrimo teisėtu. Dažniausiai faktinio pagrindo atlikti kriminalinės žvalgybos veiksmus buvimą netiesiogiai patvirtina ir tai, kad, viena vertus, atlikus šiuos veiksmus galiausiai ir buvo užfiksuota nusikalstama veika, atitinkanti pradinę informaciją. Kita vertus, pirminio informacijos šaltinio neatskleidimas gynybai, visų pirma, yra teisėtas, remiantis KŽĮ 19 straipsnio 7 dalimi, ir objektyviai pagrįstas užtikrinant kriminalinės žvalgybos subjektų turimų informacijos šaltinių konfidencialumą. KŽĮ 19 str. 7 dalyje nurodyta, „kad detalūs duomenys apie kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus ir priemones, kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų taikymo taktiką, taip pat kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybę bei detalią informaciją apie šių dalyvių kiekybinę ir personalinę sudėtį neteikiama“³⁶. Teismų praktikoje tai pat konstatuota, kad, nustatant atliktų kriminalinės žvalgybos veiksmų faktinį pagrindą, nėra būtinas visiškas visų turimų duomenų išslaptinimas³⁷.

Gynyba taip pat dažnai siekia pagrįsti priešingą išvadą, kad, pvz., NVIV buvo taikyti remiantis gandais. Tačiau teismai atmeta tokius argumentus ir vertina tai kaip subjektyvią gynybinę poziciją. Be to, pasak teismo, nepasižymi realumu ir argumentai, kad byloje neišslaptinus ir neapklausus asmens, pranešusio informaciją apie asmens ketinimus daryti

35 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2023 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162-648/2023“.

36 „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 122-6093.

37 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. lapkričio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-208-1073/2021“.

nusikalstamą veiką (šiuo atveju pareikalauti kyšio), neįmanoma konstatuoti buvus faktinį pagrindą atlikti NVIV. Suprantama, kad tikrinti faktinį pagrindą įmanoma tik iki tam tikro momento, nes toliau visi duomenys tampa neišslaptinti (slapti). Todėl teismai paprastai tokius argumentus taip pat atmeta kaip subjektyvią gynybinę poziciją. Žinoma, kur kas paprasčiau konstatuoti faktinio pagrindo buvimą atlikti kriminalinės žvalgybos veiksmus, kai asmuo realiai sulaikomas priėmęs kyšį ar jo dalį. Tokiais atvejais teismas gali išreikalauti iš Specialiųjų tyrimų tarnybos papildomus duomenis apie tokių veiksmų sankcionavimo aplinkybes ir nustatyta tvarka jau išslaptintus dokumentus; gali pavesti šiai tarnybai išslaptinti dalį jos pareigūno tarnybiniam pranešime nurodytos informacijos. Taip pat gali tikrinti gautus duomenis papildomai apklausdamas liudytojus, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūną, surašiusį tarnybinį pranešimą. Štai baudžiamojoje byloje teismui tikrinant gynėjo skundo argumentus dėl be pagrindo taikytų NVIV pagal KŽĮ, apeliacinės instancijos teismas iš STT Šiaulių valdybos išreikalavo papildomus duomenis apie šių veiksmų sankcionavimo aplinkybes ir nustatyta tvarka jau išslaptintus dokumentus, taip pat pavedė STT Šiaulių valdybai išslaptinti dalį šios valdybos vyresniojo specialisto tarnybiniam pranešime nurodytos informacijos. Tikrinant gautus duomenis, buvo papildomai apklausti liudytojas P. R. ir STT Šiaulių valdybos vyresnysis specialistas, surašęs tarnybinį pranešimą. Atlikęs minėtų įrodymų tyrimą ir išanalizavęs kitų žvalgybos veiksmų taikymo prieš nu-teistąjį priežastis ir rezultatus, apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad teisėsaugos pareigūnai, inicijavę NVIV, turėjo patikimos informacijos dėl jo rengimosi daryti nusikalstamą kyšininkavimo veiką³⁸.

„Kitaip tariant, atlikus minėtų įrodymų tyrimą ir išanalizavęs kitų žvalgybos veiksmų taikymo prieš asmenį priežastis ir rezultatus, teismas gali konstatuoti, kad teisėsaugos pareigūnai, inicijavę kriminalinės žvalgybos veiksmus, turėjo patikimos informacijos dėl asmens rengimosi daryti nusikalstamą veiką. Pagaliau taikant, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos imitavimo veiksmus, galiausiai užfiksuojamas realus kyšio priėmimo atvejis, būtent toks, kurį buvo siekiama atskleisti. Tada faktinio pagrindo konstatavimas nekelia abejonių.“³⁹ Apskritai manytina, kad faktinis pagrindas yra viena iš silpnesnių vietų slapto sekimo sistemoje (tai išeina ir iš paties reguliavimo). Tam tikrais atvejais kyla kažkokių abejonių dėl žvalgybos priemonių teisėtumo vertinimo, dažniausiai atrodo, kad faktinis pagrindas gana miglotas ir nepakankamai patikrinamas.

4. Neviešo pobūdžio veiksmų trukmė

„Teismų praktikoje pabrėžiama, kad žmogaus privatumą varžantys ir atskiro leidimo reikalaujantys žvalgybiniai ar procesiniai veiksmai skirti baudžiamojo proceso tikslams pasiekti ir negali tęstis neribotą laiką. Nusikalstamos veikos imitavimo veiksmų taikymo

38 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-94-788/2022“.

39 *Ibid.*

trukmė gali būti vienas iš požymių, reikšmingų sprendžiant dėl provokavimo konkrečioje byloje.⁴⁰ „Nusikalstamos veikos imitavimo veiksmų laikas turi būti optimalus, t. y. jie turi tęstis lygiai tiek laiko, kiek reikia visiškai atskleisti ir užkardyti nusikalstamą veiką, surinkti įrodymus dėl nusikalstamos veikos padarymo, išaiškinti nusikaltimą padariusius asmenis.“⁴¹ Neviešo pobūdžio tyrimo veiksmų trukmės optimalumas yra vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į veikų sudėtingumą ir šiais veiksmais siekiamus tikslus. „Baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, jog teisėsaugos pareigūnai, inicijavę nusikalstamos veikos imitavimo veiksmus, turėjo patikimos informacijos dėl asmens rengimosi daryti nusikalstamą kyšininkavimo veiką.“⁴² Nors taikant NVIV nusikalstamai veikai atskleisti prireikė daugiau kaip pusmečio, tačiau, atsižvelgiant į padarytos veikos latentškumą, korupcinį pobūdį ir sritį, kurioje ji daryta, tokia neviešo pobūdžio procesinių veiksmų trukmė nelaikytina neproporcinga. Be to, taikant NVIV, galiausiai buvo užfiksuotas realus kyšio priėmimo atvejis, būtent toks, kurį buvo siekiama atskleisti.

„KŽĮ 8 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad jeigu atliekant ar pabaigus kriminalinės žvalgybos tyrimą paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, tuojau pat pradedamas ikiteisminis tyrimas. Tuo atveju, kai, įvertinus visas bylos aplinkybes, matyti, kad, ilgesnį laiką tęsiant kriminalinės žvalgybos tyrimą, buvo siekiama ne nustatyti naujas teisiškai reikšmingas aplinkybes, o tik dirbtinai pasunkinti kriminalinės žvalgybos objekto baudžiamąją atsakomybę (pvz., kai tuo siekiama tęstinės veikos peraugimo į sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ar tiesiog tikintis atsitiktinai atskleisti kokią nors nusikalstamą veiką), bylą nagrinėjantis teismas turi įvertinti, ar teisėtai prasidėję teisėsaugos pareigūnų veiksmai dėl ilgalaikio nusikalstamos iniciatyvos palaikymo, kelio neužkirtimo naujoms nusikalstamosioms veikoms neperaugo į provokaciją arba kitokį dirbtinį skatinimą daryti naujas nusikalstamas veikas.“⁴³ Valstybės tikslas yra ginti žmonių teises, laiku užkardyti nusikaltimus, o ne skatinti juos vykdyti. NVIV (modelis) turi būti tęsiami tol, kol surenkama pakankamai įrodymų, leidžiančių patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn. Slaptų priemonių taikymas turi būti nutrauktas, kai surenkama pakankamai nusikalstamos veikos įrodymų, leidžiančių pradėti ir vykdyti ikiteisminį tyrimą.

Antai „kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija baudžiamojoje byloje nenustatė, kad asmenys būtų provokuojami daryti nusikalstamas veikas, o bendra neviešo pobūdžio tyrimo veiksmų trukmė, atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir įtariamų asmenų skaičių, nebuvo pernelyg ilga, kad kiltų pagrįstų abejonų dėl proporcingumo reikalavimo laikymosi“⁴⁴. Kontrabandos byloje atliekant kriminalinės žvalgybos veiksmus, visiškai pasitvirtino

40 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-8-788/2017“.

41 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-223-648/2018“.

42 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-94-788/2022“.

43 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202-303/2020“.

44 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-458/2020“.

pirminė kriminalinės žvalgybos informacija, kad asmuo su bendrininkais organizuoja kontrabandos nusikaltimus. „Ilgesnis neviešo pobūdžio procesinių veiksmų atlikimas leido nustatyti neatsitiktinį, sisteminį šių nusikaltimų pobūdį, organizuotos grupės narių ryšius ir vaidmenų pasiskirstymą, identifikuoti nusikaltimams daryti pritaikytas transporto priemones ir dirbtuves, kuriose atliekami jų pritaikymo darbai, kitus su kontrabandos nusikaltimais susijusius asmenis, apie kuriuos iki tol nebuvo turima kriminalinės žvalgybos informacijos. Paminėtina, kad ilgesnis NVIV tęsimas gali suponuoti sunkesnę asmens, kuris padaro veikas kontroliuojamas valstybės pareigūnų, baudžiamąją atsakomybę, nes padaroma daugiau veikų arba peraugama į vienos veikos stambų mastą. Toks valstybės institucijų elgesys neatitiktų tų institucijų veiklos tikslų ir prieštarautų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos nuostatom⁴⁵.

Išvados

1. Sprendžiant dėl slaptų veiksmų taikymo konkrečiais atvejais ir juos įgyvendinant turi būti laikomasi vieno svarbiausių principų – teisėtumo. Šio principo reikalavimų laikymasis gali užtikrinti asmens privataus gyvenimo gerbimą. Surinktiems duomenims, kurie gauti taikant Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatas pažinimui įrodymams, keliami didesni teisėtumo patikros reikalavimai. Ne aukštesni įrodinėjimo standartai, o aukštesni teisėtumo patikros reikalavimai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių analizė rodo, kad teisėtumą nuosekliai tikrina pats kasacinis teismas formuodamas praktiką, taip pat ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos aspektais. Taikant slaptas tyrimo priemones ir vertinant jomis gautų duomenų teisėtumą svarbu laikytis proporcingumo principo – tarp siekio išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo apsaugos.
2. Kasacinės instancijos teismo nutarčių analizė taip pat atskleidė, kad teisėsaugos institucijos, taikydamos slaptos informacijos rinkimo priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją: pirmiausia nustatyti, ar yra pakankamas atitinkamos priemonės taikymo faktinis pagrindas. Taip pat išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiant į privatų žmogaus gyvenimą. Tik įvertinus, kad toks įsiterpimas yra neišvengiamas, taikyti slaptas priemones ir užtikrinti, kad žmogaus teisė į privatumą nebūtų apribota, kad nebūtų peržengtos proporcingumo principo ribos.
3. Nekvestionuojama, kad nei vienas asmuo negali patirti savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo taikant Kriminalinės žvalgybos įstatyme įtvirtintas tyrimo priemones. Tiek kasacinės instancijos teismas, tiek ir EŽTT savo praktikoje, kai slaptomis priemonėmis vis dėlto įsiterpiama į privatų žmogaus gyvenimą,

45 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195-458/2020“.

akcentuoja aiškią tokių priemonių skyrimo tvarką (skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais), teismo įsitikinimą dėl jų skyrimo būtinumo (skiriamos motyvuotu teismo sprendimu) ir proporcingumo principo reikalavimų laikymąsi.

4. Privataus asmens gyvenimo apsaugos standartai vykdant kriminalinės žvalgybos tyrimus gali būti užtikrinami tik tokiais duomenų rinkimo teisėtumo kriterijais: provokacijos draudimas; privačių asmenų surinktų įrodymų ribotas leistinumas; pagrindo pradėti kriminalinės žvalgybos veiksmus aiškus reguliavimas ir aiškini-
mas; slaptų veiksmų trukmės ribojimai.

STANDARDS OF PROTECTION OF PRIVATE LIFE IN CRIMINAL INTELLIGENCE INVESTIGATIONS IN THE CASE LAW OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA

Aurelijus Gutauskas

Vilnius University, Lithuania

Summary. *This article focuses on applying the provisions of the Criminal Intelligence Law to detect criminal offences. Based on the recent case law of the Supreme Court of Lithuania, the author provides insights into the problematic aspects of the application of certain provisions of the Criminal Intelligence Law. It examines the extent to which the tools of criminal intelligence can legitimately invade a person's private life. The conditions for provocation by criminal intelligence, the criteria for (non-)recognition of evidence collected by private individuals, the problems of establishing a factual basis for initiating a criminal intelligence investigation, and the nuances of the duration of non-public actions are discussed. The Code of Criminal Procedure does not regulate the conditions for the use in criminal proceedings of data obtained in the course of a criminal intelligence investigation; therefore, it is decided on a case-by-case basis, taking into account, inter alia, the case law of the Supreme Court of Lithuania, and whether the information obtained in the course of a criminal intelligence investigation meets the requirements for evidence set out in the Code.*

Keywords: *private life; criminal intelligence; covert operations; cassation court.*

Aurelijus Gutauskas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamosios teisės normų aiškinimo, taikymo ir tobulinimo problemos.

Aurelijus Gutauskas, professor at the Department of Criminal Justice at the Faculty of Law at Vilnius University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: issues of interpretation, application and development of criminal law.

TEISINGUMAS IR TARPTAUTINĖ TEISĖ

Saulius Katuoka

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos institutas
Elektroninis paštas skatuoka@mruni.eu

Pateikta 2024 m. rugsėjo 10 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 8 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-09

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas teisingumo reiškinyje jo santykių su tarptautine teise. Teisingumo reiškinyje pradėjo formuotis gilioje senovėje. Pirmas iš autorių teisingumo terminą pavartojo Aristotelis. Hugo Grotius teisingumo idėją bandė pagrįsti per teisingo karo prizmę. Šiai dienai teisingumo koncepcija yra tarptautinės teisės mokslininkų akiratyje. Straipsnyje nagrinėjami tokie aktualūs klausimai kaip teisingumo ir tarptautinės teisės santykis. Teigiama, kad tarp šių dviejų reiškinių egzistuoja glaudus ryšys. Išskiriamas labai svarbus šiuolaikinės teisės bruožas – sutartinis teisingumas. Atsakoma į klausimą, ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis. Nagrinėjamos teisingumo įsiliejimo į tarptautinę teisę formos. Išskiriamos ir apibūdinamos teisingumo taikymo formos: teisingumas *infra legem*, teisingumas *praeter legem*, teisingumas *contra legem*. Pateikiamos išvados. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisingumo idėja formavosi palaipsniui. Galima konstatuoti, kad XVII–XVIII amžiuose teisingumo idėja buvo paplitusi įvairiose valstybėse. Teisingumas tarptautinėje teisėje traktuojamas kaip tarptautinės teisės šaltinis. Norminis teisingumo kaip tarptautinės teisės šaltinio pagrindas yra įtvirtintas Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnyje. Atsižvelgiant į teisingumo koncepciją, kai kurias tarptautinės teisės normas būtina pakoreguoti. Tai padaryti įpareigoja susiklosčiusi tarptautinė situacija.

Raktiniai žodžiai: teisingumas; tarptautinė teisė; tarptautinės teisės šaltinis; sutartinis teisingumas; teisingumas *infra legem*; teisingumas *praeter legem*; teisingumas *contra legem*.

Įvadas

Su socialinių mokslų daktaru, advokatu Algimantu Dziegoraičiu buvome kolegos, pedagogai, netrumpą laiką dirbę Mykolo Romerio universitete. Susitikę su gerbiamu Algimantu aptardavome aktualias teises problemas. Plati daktaro A. Dziegoraičio erudicija leido diskutuoti ir teisinės valstybės, teisės principų ar Lietuvos valstybės sąrangos klausimais. Kai 2005 metais, balandžio 8 dieną visuotiniame advokatų susirinkime buvo priimtas Lietuvos advokatų etikos kodeksas, Algimantas pasidžiaugė, kad kodekse buvo įtvirtinta nuostata, įpareigojanti advokatą, ginantį kliento teises ir interesus, veikti vadovaujantis teisingumo interesais. Sykiu Algimantas apgailėstavo, kad teisingumo principui kaip vienam iš pagrindinių teisės pradų tiek įstatymo leidėjas, tiek teisės mokslininkai ir teisės praktikai Lietuvoje kol kas nepakankamai skiria dėmesio. Prisimindamas malonias bendravimo su kolega akimirkas, norėčiau iš dalies užpildyti spragą, susijusią su teisingumo koncepcija, ypač su jos taikymu tarptautinėje teisėje. Tenka pasakyti, kad teisingumo samprata pradėjo populiarėti XVII amžiaus pradžioje. Stephen Humphreys teigimu, jau XVIII amžiaus viduryje Anglijoje susiformavo taip vadinamoji „teisingumo kultūra“. Teisingumo kategorija aptinkama įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose: teisėje, religijoje, politikoje ir net poezijoje. Dievo įstatymas yra teisingumas, krikščionių sąžinė vadovaujasi teisingumu, žmonių gerovė yra teisingumas, teismo jurisdikcijos pagrindas – teisingumas. Šiuos ir panašius teiginius galima aptikti įvairiuose Anglijos šaltiniuose net XVII amžiuje¹.

Šiuolaikinės tarptautinės teisės doktrinoje teisingumo analizei skiriama nemažai dėmesio. Šia tema yra išleista keletas monografijų. Vienas iš pirmųjų šiuolaikinių tyrinėtojų buvo V. D. Degan, dar 1970 metais išleidęs monografiją *Teisingumas ir tarptautinė teisė*². Iš kitų autorių paminėtina K. Titi, kuri 2021 metais išleido monografiją *Teisingumo funkcionavimas tarptautinėje teisėje*³. Be abejonės, būta ir daugiau autorių, kurie nagrinėjo teisingumo koncepciją tiek monografijose, tiek moksliniuose straipsniuose ar net disertacijose⁴. Šiais autoriais remiamasi nagrinėjant atskirus teisingumo aspektus.

Tarptautinės teisės doktrinoje pripažįstama, kad vienas iš pirmųjų autorių, iškėlusius teisingumo idėją, buvo Hugo Grotius. Vienas iš pagrindinių H. Grotius kūrinių, išleistas 1625 metais, buvo trys knygos *De Jure Belli ae Pacis* (liet. *Karo ir taikos teisė*). Knygos pavadinimas atskleidžia, kad H. Grotius pirmiausia rūpėjo karo klausimai. Būtent šiose knygose autorius bandė suderinti karo ir teisės klausimus, visų pirma iškeldamas teisingumo idėją. Apskritai teisingo karo koncepcijos pradininku laikomas Aristotelis, tačiau, Haroldo Šinkūno ir Izoldos Isokaitės-Valužės teigimu, dauguma mokslininkų, aiškinusių H. Grotius

1 Plačiau apie teisingumo kultūrą Anglijoje žr.: Stephen Humphreys, „Equity before „Equity“, *The Modern Law Review* 86, 1 (Jan 2023): 1–37.

2 V. D. Degan, *L'équité et le droit international* (M. Nijhoff, 1970), 275.

3 Catherine Titi, *Function of Equity in International Law* (Oxford, 2021).

4 Lorenzo Maniscalcen, „The Concept of Equity in Early Modern Legal Scholarship“ (Doctoral dissertation, London, 2018).

mintis apie karą, pripažįsta jo teisingo karo koncepcijos svarbą⁵. Autorius teisingo karo koncepciją grindė remdamasis trimis teiginiais: 1) teisingas karas yra savignyos priemonė; 2) teisingas karas yra priemonė apsaugoti turtus; 3) teisingas karas siejamas su nuostolio atlyginimu ir atsakomybe. Paskutinės dvi priemonės traktuojamos kaip teisingumo atstataymas.

Galima konstatuoti, kad teisingumo koncepcijos pradmenys skinasi kelią ir Lietuvos teisinėje sistemoje. Pavyzdį šioje srityje rodo teismai. Antai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarime, priimtame 2012 m. rugsėjo 25 d. „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30¹ straipsnio antros dalies (2007 m. gruodžio 13 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, nurodyta, kad teismai, vadovaudamiesi teise, privalo nenusižengti iš Konstitucijos kylantiems teisingumo ir protingumo imperatyvams, privalo priimti teisingą sprendimą ir šitaip įvykdyti teisingumą (nutarimo 4.3 punktas)⁶.

1. Teisingumo ir tarptautinės teisės santykis

Siekiant detaliau suprasti teisingumo koncepciją, būtina išnagrinėti teisingumo ir tarptautinės teisės santykį. Analizuojant šį klausimą, pirmoji tezė, dėl kurios nekyla abejonių ir kurią pagrindžia V. Lowe, kad tarp teisingumo ir tarptautinės teisės egzistuoja glaudus ryšys⁷. Šie du reiškiniai lemia ir papildo vienas kitą. Neretai teisingumo idėjai atsirasti ir išsivirtinti tarptautinėje teisėje reikia nemažai laiko. Pirmiausia kyla diskusijos dėl pačio reiškinio koncepcijos ir tik po to, kai koncepcijai pritariama, atsiranda, reikia tikėtis, teisingos tarptautinės teisės normos.

Pateiktinas pavyzdys, kaip atsirado ir vystėsi atvirosios jūros institutas kaip tarptautinės jūrų teisės dalis. Pirmiausia, doktrinų lygiu vyko kova tarp dviejų koncepcijų, kuriomis grindžiamas atvirosios jūros statusas. Dar 1608 m. H. Grotius išleido veikalą *Mare liberum*, kuriame pagrindė atvirosios jūros idėją. Pagrindiniai H. Grotius teiginiai apie atvirąją jūrą buvo tokie: nei jūrų, nei vandenynų negalima savintis; vandenynai yra bendri visiems ir jie negali tapti kažkieno nuosavybe. 1635 m. Ioannis Seldeni išleido knygą *Mare Clausum*, kurioje grindė idėją, kad jūros ir vandenynai gali priklausyti atskiroms valstybėms, kai yra susiformavusi valstybės viešpatavimo atskirose jūrose praktika.

Reikia pabrėžti, kad šią knygą autorius parašė įsakius karaliui Karoliui Pirmajam.

5 Indrė Isokaitė-Valužė ir Haroldas Šinkūnas, *Hugo Grocijaus teisinės ir politinės minties įtaka tarptautinės teisės raidai. Kelyje į Konstituciją* (Vilnius, 2022), 78.

6 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 113-5737.

7 Vaughan Lowe, „The role of equity in international law“, *Australian Yearbook of International Law* (1988–1989): 54. Kai buvo spausdinamas V. Lowe straipsnis, Australijoje vyravo nuomonė, kad teisingumas skiriasi nuo teisės. Teiginius, kad teismai sukurs bendrą teisingumo ir teisės modelį, šios krypties šalininkai vadino susiliejimo klaida. V. Lowe yra Kembridžo universiteto profesorius. Straipsnis išspausdintas *Australijos metiniam tarptautinės teisės žurnale*.

H. Grotius idėjos nugalėjo, tačiau norminį tarptautinės teisės pagrindą jos gavo tik priėmus 1982 m. JTO jūrų teisės konvenciją⁸. Šios konvencijos 87 straipsnyje nurodoma, kad atvira jūra yra atvira visoms valstybėms, tiek pakrantės, tiek neturinčioms priėjimo prie jūros. Taigi H. Grotius norminiam teisingos koncepcijos patvirtinimui prireikė beveik keturių šimtmečių. Tai, kad ši koncepcija yra priimtina daugumai valstybių, liudija ir Konvencijos šalių skaičius. Šiuo metu Jūrų teisės konvencijos šalys yra 169 subjektai⁹.

Gali kilti klausimas, ar visada buvo laikomasi teisingumo koncepcijos kuriant naujas tarptautinės teisės normas. Norint atsakyti į šį klausimą būtina analizuoti kiekvieną tarptautinės teisės institutą, kiekvieną tarptautinės teisės normą. Pastaruoju metu kyla klausimas, ar buvo laikomasi teisingumo koncepcijos kuriant ir įkūrus Jungtinių Tautų organizaciją. Daug autorių linkę manyti, kad JTO įkūrimą lydėjo esminiai tarptautinės teisės pažeidimai¹⁰.

Pavyzdžiui, nurodomas neteisingas Saugumo Tarybos kaip vienos iš pagrindinių JTO institucijų formavimas. Šiuo metu Saugumo Tarybą sudaro penkiolika JTO narių, iš kurių penkios valstybės yra nuolatinės narės, o dešimt kitų narių yra renkami Generalinės asamblėjos. Penkių nuolatinė saugumo tarybos narių išskyrimas yra akivaizdus valstybių suverenios lygybės principo pažeidimas. Galima suprasti JTO įkūrimo laikotarpį – pasibaigus Antrajam pasauliniam karui išryškėjo valstybių indėlis siekiant pergalės prieš fašistinę Vokietiją. Remiantis tuo, šioms valstybėms buvo suformuluota pareiga užtikrinti taiką ir saugumą viso pasaulio mastu. Kai kurių tyrėjų nuomone, didesnė atsakomybė suponuoja tam tikras privilegijas¹¹.

Nuolatiniam Saugumo tarybos nariams pagal Jungtinių Tautų Chartiją buvo suteikta teisė pasinaudoti veto teise. Tokią teisę nuolatiniam Saugumo tarybos nariui suteikia Chartijos 27 straipsnis, jame nurodyta, kad Saugumo tarybos sprendimai priimami 9 tarybos narių balsų dauguma, įskaitant ir vienodai balsavusių visų nuolatinė tarybos narių balsus. Taigi, akcentuoti du Saugumo tarybos momentai: nuolatiniai Saugumo tarybos nariai ir veto teisės jiems suteikimas, manytina, yra aiškus suverenios lygybės, taip pat ir teisingumo principo pažeidimas. Šis pažeidimas tampa akivaizdus analizuojant nuolatinės Saugumo tarybos narės Rusijos veiksmus pastaruoju laikotarpiu. Rusijos valstybės geopolitiniai tikslai nustelbia taikos pasaulyje palaikymo misiją. Pažeidžiamas ne tik suverenios lygybės principas, bet ir patys JTO veiklos tikslai ir principai.

8 Plačiau apie atvirosios jūros institutą žr.: Saulius Katuoka, *Tarptautinė jūrų teisė* (Vilnius, 1997), 127–150.

9 „United Nations Convention on the Law of the Sea“, United Nations Treaty Series, žiūrėta 2024 m. spalio 27 d., https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en.

10 Hans Kelsen, atkreipdamas dėmesį į šio principo svarbą, dar 1944 metais įspėjo apie galimus suverenios lygybės principų pažeidimus tarptautinėse organizacijose.

11 Alex Ansong, „The Concept of Sovereign Equality of States in International Law“, *GIMPA Law Review* 2, 1 (2016): 31.

1.1 Ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis?

Tarptautinės teisės šaltinių analizei doktrinoje skiriama nemažai dėmesio. Tarptautinės Teisės doktrinoje tarptautinės teisės šaltinio sąvoka atskleidžiama trimis aspektais: teisės šaltinis formos prasme, teisės šaltinis materialine prasme, teisės šaltinis pažintine prasme¹².

Galima konstatuoti, kad egzistuoja visuotinis kaip tarptautinės teisės šaltinio visose tarptautinės teisės šaltinių rūšyse teisingumo pripažinimas. Norminis šio teiginio pagrindas slypi Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnyje. Būtent šiame straipsnyje įtvirtintas tarptautinės teisės šaltinių sąrašas. Straipsnyje nurodoma, kad spręsdamas ginčus Tarptautinis Teisingumo Teismas taiko: a) tarptautines konvencijas, tiek bendrąsias, tiek specialiąsias; b) tarptautinius papročius kaip bendrosios praktikos įrodymus; c) civilizuotų tautų pripažintus bendrosios teisės principus; d) teismų sprendimus ir visos teisės įvairių tautų kvalifikuotų specialistų doktriną kaip pagalbinę priemonę teisės normoms nustatyti. Taigi, remiantis Statuto 38 straipsniu galima teigti, kad tiesiausiu keliu teisingumas ateina į tarptautinę teisę per bendrųjų teisės principų kategoriją. Tačiau tai dar ne viskas. Statuto 38 straipsnio antras punktas nurodo, kad teismas gali spręsti bylą vadovaudamasis *ex aequo et bono* taisykle. Taigi, Statuto 38 straipsnio antras punktas leidžia teigti, kad jame taip pat įtvirtintas norminis teisingumo taikymo pagrindas. Teisingumo teismo diskrecijoje atsiranda galimybė taikyti teisingumą. Teigtina, kad teisingumas Tarptautinio teismo praktikoje taikomas sprendžiant įvairaus pobūdžio ginčus.

Manytina, kad yra įvairūs keliai, kurie leidžia teisingumo koncepciją įtraukti į tarptautinę teisę. Anastasios Gourgourinis teigimu, galima išskirti net penkias įsiliejimo teisingumo koncepcijos į tarptautinę teisę kryptis. Taigi, teisingumas įsilieja į tarptautinę teisę per: a) konkrečias sutartis, kurios įtvirtina teisingumo koncepciją; b) tarptautinę paprotinę teisę, kuri patvirtina teisingumo koncepciją; c) bendruosius tarptautinės teisės principus, išskiriant teisingumo principą kaip bendrąjį teisės principą; d) teismų ir arbitražų sprendimus, kuriuose remiamasi teisingumo koncepcija; e) tarptautinės teisės doktriną, vadovaujančių tarptautinės teisės specialistų išvalgas teisingumo koncepcijos srityje¹³.

Reikia akcentuoti, kad tarptautinę teisę kodifikuojančiose sutartyse neretai įtvirtinama teisingumo koncepcija, nurodanti įvairius teisingumo taikymo variantus. Dažnai įtvirtinamas bendras reikalavimas laikytis teisingumo idėjos ar įtvirtinamas vadinamasis korekcinis teisingumas, kai formuluojamos konkrečios elgesio taisyklės, konkretūs standartai. Sveikintina, kad vienas iš pagrindinių tarptautinės jūrų teisės šaltinių, JTO jūrų teisės konvencija, tarp daugybės straipsnių įtvirtina teisingumo koncepciją. Antai jau konvencijos preambulėje nurodoma, kad vadovaujantis teisingumo ir lygių teisių principais bus skatinama pasaulio tautų ekonomika ir socialinė pažanga, ir tai bus daroma laikantis Jungtinių Tautų tikslų ir principų. Tenka pasakyti, kad teisingumo kriterijus yra įtvirtintas Jūrų teisės

12 Placiau apie tarptautinės teisės šaltinio sąvoką žr.: Saulius Katuoka, *Tarptautinės teisės šaltiniai* (Vilnius, 2013), 29–34.

13 Anastasios Gourgourinis, „Delineating the Normativity of Equity in International Law“, *International Community Law Review* 11, 3 (2009): 340.

konvencijos straipsniuose, reglamentuojančiuose jūros erdvių delimitavimo klausimus. Pavyzdžiui, konvencijos 74 straipsnis, reglamentuojantis išskirtinės ekonominės zonos delimitavimą, nurodo, kad išskirtinė ekonominė zona delimituojama vadovaujantis tarptautine sutartimi, kuria siekiama įtvirtinti teisingą sprendimą.

Teisingumo kriterijus įtvirtintas reglamentuojant įmokų ir mokesčių klausimus už tarptautinio jūros dugno išteklių eksploatavimą ar kontinentinio šelfo eksploatavimą už 200 jūrmilių ribos. Pavyzdžiui, konvencijos 82 straipsnyje nurodoma, kad įmokos ir mokesčiai mokami per instituciją, kuri paskirsto juos valstybėms remdamasi teisingo padalijimo kriterijumi. Vyraujančia nuostata reikėtų laikyti valstybės pareigą visus ginčus spręsti vadovaujantis teisingumo pagrindu. Tokią nuostatą įtvirtina Jūrų teisės konvencijos 59 straipsnis, kuriame nurodoma, kad konfliktas tarp pakrantės valstybių ir kitų valstybių dėl teisių ir jurisdikcijos suteikimo išskirtinėje ekonominėje zonoje turi būti sprendžiamas teisingumo pagrindu.

Tarp teisingumo principo ir suverenios lygybės principo yra glaudus ryšys. Šie principai vienas kitam nepriešpastatomi, tačiau Tarptautinėje aplinkos apsaugos teisėje išryškėjo naujos tendencijos. Tarptautinėje aplinkos teisėje, B. Čučkovič manymu, dažnai suteikiamas prioritetas teisingumui, o ne lygybei. Diferenciacija tarp valstybių vykdoma tiek nustatant pareigas, tiek įtvirtinant atsakomybę. Ne visos valstybės vienodai prisideda prie aplinkos apsaugos blogėjimo ir labai skiriasi individualiais gebėjimais spręsti aplinkos problemas, dėl to ir reikalinga diferenciacija¹⁴.

Labai svarbu, kad teisingumo koncepciją pripažintų ir taikytų tarptautiniai teismai. Analizuojant tarptautinių teismų sprendimus galima išskirti kelias teisingumo koncepcijos taikymo ypatybes. Konstatuotina, kad beveik visi tarptautiniai teismai ir arbitražai reikalaui esant vadovujasi teisingumo koncepcija. Tą faktą patvirtina įvairaus lygio tarptautinių teismų praktika. Dar 1903 metais Britanijos ir Venesuelos komisijos teisėjas Aroa Mines bylos sprendime suformulavo tokias nuostatas: 1) kadangi klausimas nagrinėjamas tarptautinėje komisijoje, komisija įsteigta remiantis tarptautine sutartimi, ji vadovausis tarptautine teise; 2) priimdama sprendimą komisija vadovausis teisingumo koncepcija, nes tarptautinė teisė atitinka teisingumą ir yra įkvėpta teisingumo principo¹⁵.

Antra ypatybė teismų darbe – tarptautiniai teismai ir arbitražai leidžia ginčo šalims formuojant savo poziciją ginčo klausimu remtis teisingumo koncepcija. Todėl klausimas, ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis, M. B. Akehurst svarstymu, yra pernelyg formalus, ypač tada, kai tarptautiniai teismai pripažįsta ir visuotinai taiko teisingumą¹⁶.

Manytina, kad tarptautiniai teismai privalo remtis teisingumo koncepcija konstatuodami *non liquet* problemą ir priimdami atitinkamą sprendimą. Jungtinių Tautų Teisingumo teismo teisėja Rosalyn Higgins rengė konsultacinę išvadą atsakydama į Generalinės

14 Bojana Čučkovič, „From equality towards equity and Differentiated responsibilities: a contemporary international environmental law perspective“, *Analī Pravnog fakulteta u Beogradu, godina 67, 3* (2019): 56.

15 „Aroa Mines Case (on merits)“, *Reports of International Arbitral Awards IX* (1903): 444. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_ix/402-445.pdf.

16 Michael Akehurst, „Equity and general principles of law“, *International & Comparative Law Quarterly* 25, 4 (1976): 801.

Asamblėjos pateiktą klausimą, ar pagal tarptautinę teisę grasinimas panaudoti branduolinią ginklą arba jo panaudojimas yra leidžiamas bet kokiais aplinkybėmis. Teisėja R. Higgins konsultacinėje išvadoje minėtu klausimu pateikė atskirąją nuomonę pabrėždama, kad teismas, remdamasis egzistuojančia teise, susiduria su *non liquet* problema, tai reiškia, kad nėra konkrečios tarptautinės teisės normos, kurios pagrindu teismas atsakytų į esminį klausimą, kada branduolinio ginklo panaudojimas būtų laikomas teisėtu ar ne¹⁷.

Teigtina, kad teismas gavęs klausimą privalo atsakyti net ir tuo atveju, kai negalima pasiremti konkrečia tarptautinės teisės norma. Šiuo atveju, konstatavęs *non liquet* problemą, teismas privalo remtis bendraisiais teisės principais ir tuo remdamasis užpildyti teisės spragą. Taigi, *non liquet* problema gali būti išsprendžiama bendruoju teisės principu kaip visuotinai pripažintu tarptautinės teisės šaltiniu. Taigi, atsakant į klausimą dėl branduolinio ginklo panaudojimo, buvo galima remtis teisingumo koncepcija ar teisingumo principu kaip bendruoju teisės principu.

V. Đ. Degan tarptautinėje teisėje išskiria tris galimus teisingumo koncepcijos taikymo variantus. Pirmame variante V. Đ. Degan išryškina autorius, kurie teigia, kad tarptautinės teisės taikymas savaime yra teisingas. Teisingas dėl to, kad tarptautinė teisė *ipso facto* yra teisinga. Iš tikrųjų tarptautinės teisės normų atsiradimas – tai tarptautinės teisės subjektų, visų pirma valstybių ir tarptautinių organizacijų, valių suderinimo rezultatas. Derinant tarptautinės teisės normų turinį dažniausiai laikomasi konsensuso principo. Laikantis šio principo buvo rengiama 1982 m. JTO jūrų teisės konvencija. Sunku įsivaizduoti atvejį, kad valstybė, mananti, kad formuluojama tarptautinės teisės norma yra neteisinga, sutiktų su šios normos formuluote. Konsensusas nėra laikomas neteisingu, nors jis derinamas laikantis kompromiso. Taigi, apibendrintina, kad tarptautinės teisės normų kūrimo procesas parodo, kad tarptautinėje teisėje egzistuoja sutartinis teisingumas. Tai reiškia, kad bet koks grasinimas jėga arba jos panaudojimas sudarant sutartį yra negalimas. Tokios sutartys, kurios buvo priimtos panaudojant jėgą ar grasinant jėga, remiantis Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 52 straipsniu, bus negaliojančios. Galima teigti, kad galiojančios sutartinės nuostatos gali būti tobulinamos, kai konstatuojamas prieštaravimas teisingumo koncepcijai. Šiuo atveju sutarties tobulinimas yra sutarties šalių reikalas. Taigi priartėjama prie antrosios grupės autorių, kurie linkę manyti, kad teisingumo taikymas gali būti siejamas su galimybe išeiti iš pozityvios teisės normų turinio, jeigu yra teisingumo koncepcijos pažeidimai.

Trečioji autorių grupė laikosi nuomonės, kad teisingumas turi būti taikomas aiškinant tarptautinės teisės normas. Aiškinant konkrečią tarptautinės teisės normą galimi įvairūs normos aiškinimo variantai. Todėl, V. Đ. Degan nuomone, susidūrus su keliais konkrečios teisės normos aiškinimo variantais, privalu remtis teisingumo koncepcija, pasirinkti tinkamiausią teisingumo požiūriu teisės normos aiškinimo variantą¹⁸.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisingumo koncepcija yra nuolatiniame tarptautinės

17 Plačiau apie Teisingumo Teismo konsultacinę išvadą žr.: Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas 2000), 412–417.

18 Plačiau apie teisingumo taikymo variantus žr.: Degan, *supra note*, 2: 26–29.

teisės mokslininkų akiratyje, tą patvirtina monografijų, studijų, mokslinių straipsnių gausa šia tema. Tačiau kyla klausimas, ar negalima jau šiame etape žengti kito žingsnio teisingumo koncepcijos stiprinimo link. Turimos galvoje teisingumo koncepcijos ar tiesiog teisingumo principo kodifikaciją. Kai kurie mokslininkai yra už bendrųjų teisės principų kodifikavimą, taip pat ir teisingumo principo. Yra ir abejojančių ir nusistačiusių prieš šio instituto kodifikaciją. Straipsnyje įrodyta, kad teisingumo koncepcija turi norminį pagrindą egzistuoti tarptautinėje teisėje, tačiau Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnio antros dalies nuostatos leidžia teismui išspręsti ginčą vadovaujantis *ex aequo et bono* nuostata tik valstybėms sutikus. Taigi valstybės kaip pagrindiniai tarptautinės teisės subjektai galėtų išspręsti teisingumo principo kodifikavimo problemą. Maloniai nuteikia tai, kad Tarptautinės teisės komisijos darbo planuose buvo numatytos diskusijos bendrųjų tarptautinės teisės principų tematika. Tarptautinės teisės komisija 70 sesijoje (2018 metais) numatė temą „Bendrieji teisės principai“ ir paskyrė specialų pranešėją šiuo klausimu Marcelo Vázquez-Bermúdez. Jau perskaityti keli pranešimai šia tema, komisija patvirtino 11 pagrindinių išvadų. Štai keletas svarbesnių išvadų. Visų pirma, patvirtinta, kad bendrieji teisės principai yra tarptautinės teisės šaltinis. Antra, principas gali egzistuoti, jei jis pripažįstamas tarptautinės bendrijos. Trečia, bendraisiais teisės principais galima remtis, kai tarptautinės teisės normos nesprenžia konkretaus klausimo ar jį sprendžia tik iš dalies¹⁹.

Reikia konstatuoti, kad kol kas principų sąvokos klausimu pateikiamos bendros nuostatos ir kol kas nekeliamas klausimas dėl principų kodifikavimo. Taip pat reikia pasakyti, kad Komisija 2022 metais patvirtino naują temą „Papildomos priemonės nustatant tarptautinės teisės normas“ ir paskyrė specialų pranešėją Ch. C. Jalloh. Pranešėjas šiomis temomis padarė keletą išvadų, kurios dar nebuvo aprobuotos Komisijos. Vienoje iš išvadų jis apibrėžė bendrus kriterijus, kuriais remiantis galima konstatuoti tarptautinės teisės normas. Tokiais kriterijais laikomi: 1) kriterijų reprezentatyvumas; 2) argumentavimo kokybė; 3) ekspertų žinios; 4) šalių sutarimas; 5) valstybių ar kitų subjektų teigiamas požiūris; 6) mandatas institucijos, turinčios teisę konstatuoti²⁰.

Buvo minėta, kad Komisija dar neaprobavo visų išvadų, tačiau atsižvelgiant į išvadas galima konstatuoti, kad pripažįstant tarptautinės teisės normas reikšminga valstybių nuomonė. Taigi, jeigu būtų sprendžiamas teisingumo principo kodifikavimo klausimas, suinteresuotų šalių, taip pat valstybių nuomonė būtų vienas iš svarbiausių argumentų sprendžiant šį klausimą.

19 Visas Tarptautinės teisės komisijos išvadas tema „Bendrieji teisės principai“ žr.: „Report of the International Law Commission, Seventy-fourth session (24 April–2 June and 3 July–4 August 2023), A/78/10, Chapter IV General principles of law“, 11–35.

20 Visas išvadas žr.: „Report of the International Law Commission, Seventy-fourth session (24 April–2 June and 3 July–4 August 2023), A/78/10, Chapter VII. Subsidiary means for the determination“, 61–63.

2. Teisingumo taikymo formos

Tarptautinės teisės doktrinoje visuotinai pripažįstama, kad yra tokios teisingumo taikymo formos: 1) teisingumas *infra legem*; 2) teisingumas *praeter legem*; 3) teisingumas *contra legem*. Apžvelkime šias tris teisingumo taikymo formas.

Teisingumas *infra legem*

Ši teisingumo taikymo forma siejama su tarptautinės teisės normų, kuriose yra įtvirtinti teisingumo taikymo pagrindai, taikymu. Minėtos tarptautinės jūrų teisės normos, kuriose yra įtvirtintos teisingumo nuostatos. Be abejonės, šios nuostatos turi būti taikomos. Tačiau nei vienoje sutartyje nėra įtvirtintas imperatyvus nurodymas, kada reikia taikyti teisingumą. Teisingumo taikymas yra apsisprendimo reikalas. Ar tai būtų nagrinėjantis ginčą teisėjas, ar ginčo šalis, – jie turi teisę spręsti, ar argumentuoti savo poziciją remiantis teisingumo kriterijais.

Aišku, kad sprendžiant ginčą negalima nuvertinti teisinių argumentų. Teisinis argumentas dažniausiai grindžiamas konceptualia tarptautinės teisės sistema, egzistuoja tikslūs teisinio argumento įrodinėjimo standartai. Nepaisant to, teisingumo taikymas nesusiaurina teisinių argumentų. Teisinio argumento papildymas teisingumo nuostatomis leidžia išplėsti tyrimo apimtį ir pasiekti maksimaliai teisingą sprendimą²¹. Tačiau teisingumo taikymas neužsibaigia sprendimo priėmimu. Lieka išspręsti ne mažiau svarbų klausimą, užtikrinantį teisingą sprendimo vykdymą. Taigi, ir vykdant sprendimą turi būti kreipiamas dėmesys į teisingumo koncepciją ir laikomasi teisingumo nuostatų standartų.

Teisingumas *praeter legem*

Frazė *teisingumas praeter legem* gali būti suprantama kaip teisingumas už teisės ribų. Kiekvienos teisės sistemos tikslas – reglamentuoti svarbiausius santykius nepriklausomai nuo to, ar tie santykiai yra susiklostę valstybės viduje ar už valstybės ribų. Suprantama, kad visiškai įgyvendinti šio tikslo nei viena teisės sistema negali. Todėl galima konstatuoti, kad teisėje yra žinomas toks reiškinys kaip teisės spraga. Teisės spraga (lot. *lacuna legis*) suprantama kaip teisės nuostatų nebuvimas reguliuojant tam tikrus santykius. Teisės spragos priežastys įvairios. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nurodo, kad teisės spraga gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, *inter alia*, dėl teisėkūros klaidų, taip pat dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tų santykių nesureguliuavo sąmoningai²². Be abejonės, teisės spragos egzistuoja ir tarptautinėje teisėje, dėl to tarptautinės teisės doktrinoje ginčų nekyla. Neaiškumų atsiranda atsakant į klausimą, kas ir kaip gali užpildyti teisės spragas. Taigi, pirmiausia atsakytina į klausimą, kas gali užpildyti tarptautinės teisės spragą. Atsakymas: tie subjektai, kurie turi teisę priimti tarptautinės teisės normas. Tai valstybės ar tarptautinės organizacijos. Tiek valstybių, tiek tarptautinių organizacijų pastangomis teisės spragos gali būti užpildytos dviem būdais: priimant tarptautinę sutartį arba suformuojant paprotinę normą. Konstatuotina, kad, esant poreikiui, tarptautiniai papročiai susiformuoja

21 Lowe, *supra note*, 7: 72.

22 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimo (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475, atitaisyimas – 2006.12.16, Nr.: 137) 6.2.3 punktus.

gana greitai. Tarptautinėje teisėje neretai naudojamas terminas „vienalaikė“ paprotinė teisė, kai dėmesys sutelkiamas ne į pastovią valstybių praktiką kaip papročio elementą, o parodykinama valstybės *opinio juris* ir pripažįstama, kad būtent šis papročio elementas yra esminis²³. Tokio tipo papročių gausu tarptautinėje jūrų teisėje. Tenka konstatuoti, kad tarptautiniai teismai sprendžia ginčus, aiškina tarptautinės teisės normas, tačiau neturi teisės kurti ar priimti naujas tarptautinės teisės normas. Tarptautiniai teismai ir arbitražai neturi teisės priimti precedentą kaip savarankišką, pagal *common law* teisės šaltinį. Net remiantis Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsniu teismų praktika traktuojama kaip pagalbinis tarptautinės teisės šaltinis, atskleidžiantis tarptautinės teisės normos turinį, o ne suformuluojantis naują teisės normą.

Reikia pasakyti, kad kai kurie tarptautinės teisės specialistai, pavyzdžiui, P. Malanczuk manymu, „teisėjai gali kurti ir naują teisę“. Todėl, jo požiūriu, abejotina tezė, kad teismo sprendimai laikomi tik pagalbine priemone²⁴. Tačiau autorius vis dėlto laikosi nuomonės, kad tarptautinės teisės normų kūrėjai yra valstybės ir tarptautinės organizacijos.

Kartais gali susidaryti įspūdis, kad teismas savo sprendimu iš esmės suformulavo naują taisyklę, naują tarptautinės teisės normą. Šiuo aspektu labai įdomus Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Korfu sąsiaurio byloje. Tai pirmoji byla, kurią išnagrinėjo minėtas teismas. Byloje, kurio ginčo šalimis buvo Didžioji Britanija ir Albanija, teismas savo sprendime konstatavo Albanijos pareigą pranešti apie žinomus pavojus laivybai, kurie kyla realizuojant taikaus plaukimo teisę. Taigi, Albanijos valstybė privalėjo perspėti Didžiąją Britaniją, kad Korfu sąsiauris yra užminuotas²⁵. Akcentuotina, kad jokiaje tarptautinėje sutartyje iki Teismo sprendimo nebuvo tokios taisyklės, kuri įpareigotų valstybes pranešti apie pavojus laivybai teritorinėje jūroje. Tačiau manytina, kad ši teismo sprendimo nuostata nėra už teisės ribų. Kodėl? Reikalas tas, kad tarptautinėje teisėje jau buvo susiformavusios paprotinės normos, kuriose buvo nurodyta, kad pakrantės valstybė negali daryti kliūčių užsienio laivams taikiai plaukti teritorine jūra, ir kad valstybė atsako, jei jos teritorijoje užsieniečiui neteisėtais veiksmais padaroma žala. Taigi, Teisingumo Teismas, formuluodamas sprendimą Korfu sąsiaurio byloje, galėjo nurodyti paprotinės teisės normas. Tokios nuomonės laikosi V. Lowe²⁶ ir autorius jo nuomonei pritaria. Tenka konstatuoti, kad teismai kartais susiduria su *non liquet* problema. Tokiu atveju pirmiausia teismai privalo ją konstatuoti. Šios problemos konstatavimas – teisės spragos nustatymas. Minėta, kad visais atvejais *non liquet* problema turi būti išspręsta. Sprendimas galimas remiantis bendraisiais teisės principais, taip pat teisingumo principu.

Teisingumas contra legem

Ši teisingumo taikymo rūšis yra bene sudėtingiausia, nes kelia nemažai fundamentalių klausimų. Juk visose teisinėse sistemose idealas yra teisinė valstybė. Tiek valstybių vidaus teisė, tiek tarptautinė teisė palaiko teisinės valstybės koncepciją. Vienas iš teisinės valstybės

23 Plačiau apie tai žr.: Akehurst ir Malanczuk, *supra note*, 17: 75–76.

24 Akehurst ir Malanczuk, *supra note*, 17: 82.

25 „L'arrêt de la Cour International Justice. 9 avril 1949. Détroit de Corfou. 1949“, 4–32.

26 Lowe, *supra note*, 7: 79.

požymių yra teisės viršenybė ir jos užtikrinimas. O *contra legem* atveju pasisakoma prieš teisę, teisės norma yra keičiama. Pasakytina, kad šiuo atveju keičiama neteisinga teisės norma, taigi pasisakoma ne prieš teisę aplamai, o prieš neteisingą teisės normą. Ar yra užfiksuotas norminis pagrindas teisingumo *contra legem* atveju? Atsakymas aiškus. Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnio antras punktas nurodo, kad „teismui nedraudžiama spręsti bylos *ex aequo et bono*, jei šalys su tuo sutinka“.

Taigi galima konstatuoti, kad jei *contra legem* atvejį taiko teismai, tai būtina taikymo sąlyga – ginčo šalių sutikimas. Kai *contra legem* atvejį taiko valstybės, tai be šalių sutikimo turi būti šalių sutartinis pagrindas, aptariantis galimą *contra legem* taikymo atvejį.

Kokiais atvejais *contra legem* gali taikyti teismai? Aišku, kad tokių atvejų negalėtų būti daug. Nėra nei vienos bylos, kurioje būtų buvęs taikomas *ex aequo et bono* principas. V. Lowe savo teoriniuose apmąstymuose išskiria du dirbtinius atvejus, kai *contra legem* gali taikyti teismai. Pirmas atvejis susijęs su teisėjo pozicija. Nors jis gali priimti sprendimą remdamasis pozityvios teisės požiūriu ir teisiniais argumentais, tačiau toks sprendimas teisėjo netenkina teisingumo koncepcijos požiūriu. Šiuo atveju teisėjo vidinis įsitikinimas verčia laikytis teisingumo koncepcijos.

Antrasis atvejis siejamas su šalių interesų tenkinimu, kai ginčo šalims reikia sprendimo pagal teismo suformuluotas elgesio taisykles. V. Lowe teigimu, šių taisyklių pagrindu ir būtų išspręstas konkretus ginčas²⁷. Pateiktas antras *contra legem* atvejis, manytina, labai panašus į teisės spragos užpildymą arba į teisingumo *praeter legem* taikymo atvejį. Teigtina, kad *contra legem* taikymo atvejai gali būti siejami su poreikiu siekti teisingumo eliminuojant pozityvios teisės neteisingą normą ir pritaikant bendruosius teisės principus. Pritaikyti bendruosius teisės principus ar sukurti naujas teises taisykles nėra tapatu. Manytina, kad teismai tarptautinėje teisėje nėra teisėkūros subjektai. Jeigu V. Lowe pateikia hipotetinius *contra legem* atvejus, tai L. A. Sifurova pateikia realius pavyzdžius iš *contra legem* galimo taikymo, tiksliau, iš galimo netaikymo. Pirmą pavyzdį autorė pateikia nagrinėjama tarptautinio terorizmo problemą. Jos svarstymu, literatūroje pateikiama nuomonė, teisinanti terorizmą kaip reiškinių. Tam tikros etninių, socialinių ar politinių interesų turinčios grupės, negalėdamos pasiekti esminių joms išylančių problemų sprendimo įprastais būdais ir metodais, imasi teroristinių veiksmų, grįsdami juos teisingumo idėjomis. Tokia mintis dažniausiai skamba teisinant teroristinius aktus²⁸.

Islamistų grupuotė „Hamas“ iš Gazos ruožo per teroristinį išpuolį prieš Izraelį 2023 m. spalio 7 dieną pagrobė apie 240 žmonių, 1200 žmonių per išpuolį buvo nužudyti. „Hamas“ teigia, kad jie yra laisvės kovos judėjimas, siekiantis išlaisvinti palestiniečius iš okupacijos ir sugrąžinti didelę Izraelio valstybės užimtos teritorijos dalį palestiniečiams. Būtent taip ir grindžia teroristinį išpuolį „Hamas“ grupuotė. Nuo 2007 m. „Hamas“ perėmė valdžią Gazos ruože, kuriame gyvena 2,3 milijonai palestiniečių²⁹.

27 Lowe, *supra note*, 7: 67.

28 Лариса Сифурова, Александровна. *Справедливость в международном праве* (Москва, 2000), 16.

29 Plačiau apie „Hamas“ grupuotę žr.: „Kas yra „Hamas“ ir ar palestiniečiai ją remia?“, 15min.lt, 2023 m. spalio 10 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktuali/pasaulis/kas-yra-hamas-ir-ar-palestinieciai-ja-remia-57-2124928>.

Visuose tarptautinių organizacijų (ESBO, JTO, Europos Tarybos) dokumentuose, reglamentuojančiuose terorizmą, teroristiniai veiksmai nepriklausomai nuo to, kur ar kieno jie vykdomi, yra smerkiami, taip pat pabrėžiama, kad terorizmas kaip reiškinys negali būti pateisinamas. Tačiau su terorizmu būtina kovoti laikantis legitimųjų priemonių³⁰, taip pat ir teisingumo koncepcijos.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tarptautinėje teisėje susiformavo esminės nuostatos, draudžiančios naudoti jėgą ar grasinti jėga. JTO Chartijos 2 straipsnyje nurodoma, kad visos narės tarptautiniuose santykiuose privalo susilaikyti nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę³¹. Jėgos naudojimas negali būti pateisintas, išskyrus tuos atvejus, kuriuos numato JTO Chartija. Jėga gali būti panaudota Saugumo tarybos sprendimu, kai tai reglamentuoja Chartijos VII skyrius. Chartijos 51 straipsnyje taip pat įtvirtinta prigimtinė teisė imtis individualios ar kolektyvinės savignos, jei vykdomas ginkluotas užpuolimas.

Jungtinių Tautų pastangomis buvo pasiektas susitarimas ir 1974 metais Generalinė Asamblėja patvirtino agresijos apibrėžimą. Apibrėžimas buvo sukonstruotas dviem būdais, pirmiausia pateiktas bendras agresijos apibūdinimas. Agresija – tai valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę. Toliau agresijos sąvoka patikslinta išvardinant veiksmus, kuriuos galima fiksuoti kaip agresijos aktą. Tai valstybės okupacija ir aneksija, valstybės teritorijos bombardavimas, jūros uosto blokada, ginkluotųjų pajėgų užpuolimas, teritorijos suteikimas kitai valstybei suteikiant galimybę vykdyti agresiją prieš trečią valstybę, ginkluotų gajų ir grupių siuntimas į kitą valstybę vykdyti ginkluotus užpuolimus³². Analogiškas agresijos apibūdinimas pateikiamas ir Tarptautinio baudžiamojo teismo statute. Šiame statute agresija traktuojama kaip nusikaltimas, už kurį numatoma tarptautinė atsakomybė. Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 25 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad atsakomybė už agresijos nusikaltimą taikoma asmeniui, galinčiam kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus arba jiems vadovauti.

Jokio pateisinančio jėgos ir grasinimo jėga naudojimo per *contra legem* prizmę remiantis teisingumo koncepcija teismai, manytina, negalėtų remtis. Jėgos naudojimas remiantis *contra legem* negali būti pateisintas ir agresijos atveju. Rusijos agresija prieš Ukrainą, prasidėjusi 2014 metais, negali būti pateisinta jokiais nuorodomis į tarptautinę teisę. Rusijos užsienio reikalų ministerijos pastangos pateisinti agresiją prieš Ukrainą yra aukščiausio lygio demagogija. Nuorodos į istorinį teisingumą kaip pateisinantis argumentas aptinkamas tiek Putino, tiek užsienio reikalų ministerijos atstovų pasisakymuose. Agresija negali būti teisinama per teisingumo prizmę. Agresija pagal šiuolaikinę tarptautinę teisę traktuojama kaip tarptautinis nusikaltimas. L. A. Sifurovos teigimu, bandymai teisinti agresiją per

30 Ernestas Spruogis, „Tarptautinis terorizmas ir legitimųjų priemonių kovojant su juo naudojimas“, *Jurisprudencija* 68, 60 (2005): 74–82.

31 „Jungtinių Tautų Chartija“, *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557.

32 Plačiau apie agresijos sampratą žr.: Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* 88, 10 (2006): 16–21.

teisingumo koncepcijos prizmę reiškia visišką šiuolaikinės tarptautinės teisės ignoravimą arba net visišką antagonizmą³³.

Pastarųjų metų įvykiai, ypač Rusijos agresija prieš Ukrainą parodė, kad Rusijos kaip nuolatinės Saugumo Tarybos narės dalyvavimas tarybos veikloje, jai suteiktos privilegijos iškreipia teisingumo koncepciją ir jos pagrindu įkurtas Jungtines Tautas. Tenka konstatuoti, kad atsiranda nedermė tarp JTO institucijų priimamų sprendimų. JTO Generalinė Asamblėja specialiojoje sesijoje, vykusioje 2022 m. vasario 28 – kovo 2 dienomis, priėmė rezoliuciją dėl agresijos prieš Ukrainą. Rezoliucijoje konstatuotas Rusijos agresijos prieš Ukrainą faktas, taip pat Rusija įpareigota nutraukti karinius veiksmus prieš Ukrainą. Už rezoliuciją balsavo 141 valstybė, 5 balsavo prieš, 35 valstybės susilaikė³⁴. Generalinės Asamblėjos rezoliucija buvo atsakas į Saugumo tarybos nepriimtą sprendimą dėl Rusijos agresijos prieš Ukrainą, pasinaudojant Rusijos veto teise.

Saugumo Tarybos neveiknumas konstatuojant Rusijos agresiją prieš Ukrainą patvirtina faktą, kad turi būti pakoreguota teisingumo koncepcija, kai kalbama apie Saugumo Tarybos narių formavimą ir nuolatinį Saugumo Tarybos narių veto teisės panaudojimą. Nuolatinė Saugumo Tarybos narė, o, manytina, ir JTO narė negali būti valstybė, kurią Generalinė Asamblėja pripažino agresore. Tokios valstybės narystė Jungtinėse Tautose turėtų būti kuo greičiausiai suspenduota. Pasakytina, kad pirmieji žingsniai šioje srityje jau padaryti. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 2022 m. kovo 3 d. sprendimu sustabdė Rusijos narystę Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryboje reaguodama į Rusijos agresijos faktą prieš Ukrainą³⁵.

Išvados

Išnagrinėjus su teisingumo koncepcija tarptautinėje teisėje susijusias problemas galima padaryti tam tikras išvadas.

1. Teisingumo idėja formavosi palaipsniui. Pirmasis teisingumo terminą panaudojo Aristotelis. Paplitusi Aristotelio citata, kad „kai piliečiai gyvena santarvėje, teisingumas nereikalingas, bet jeigu jie yra teisingi, tai jiems dar reikia draugystės, ir didžiausias teisingumas yra draugiškumas“. Teisingumo idėją tarptautinėje teisėje pagrindė Hugo Grotius, ją išplėtojo analizuodamas teisingo karo idėją. XVII–XVI a. teisingumo idėja buvo paplitusi įvairiose valstybėse, ypač Anglijoje. Susiformavo vadinamoji „teisingumo kultūra“. Teisingumo idėjos buvo taikomos ne tik

33 Сифурова, *supra note*, 28: 20.

34 „JT Generalinės Asamblėjos specialiojoje sesijoje priimta istorinė rezoliucija – tvirta pasaulio parama brutaliai Rusijos agresijai patiriančiai Ukrainai“, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2022 m. kovo 2 d., <https://www.urm.lt/naujienos/141/jt-generalines-asamblejos-specialiojoje-sesijoje-priimta-istorine-rezoliucija-tvirta-pasaulio-parama-brutaliai-rusijos-agresijai-patiriančiai-ukrainai:25192#>.

35 „JT Generalinė Asamblėja pritarė Rusijos narystės JT Žmogaus teisių taryboje sustabdymui“, 15min.lt, 2022 m. balandžio 7 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/jt-generaline-asambleja-pritare-rusijos-narystes-jt-zmogaus-teisiu-taryboje-sustabdymui-57-1664122>.

- teisėje, bet ir politikoje, religijoje ir net poezijoje. Šiuolaikinės tarptautinės teisės doktrinoje teisingumo koncepcijos analizei skiriama nemažai dėmesio. Tą patvirtina gausus mokslinių straipsnių, mokslinių studijų ir monografijų teisingumo temomis skaičius.
2. Tarp teisingumo ir tarptautinės teisės egzistuoja glaudus ryšys. Šie du reiškiniai vienas kitą papildo. Tai itin pastebima tarptautinės teisės normų kūrimo procese. Tarptautinės teisės normų kūrėjais yra tarptautinės teisės subjektai – valstybės ir tarptautinės organizacijos. Tarptautinės teisės normos atsiranda šių subjektų valių derinimo procese. Rengiant tarptautines sutartis, ypač daugiašales, neretai laikomasi konsensuso principo. Kiekvienos valstybės pozicija derinama su kitos valstybės pozicija. Šiame procese siekiama pasiekti tinkamiausią tarptautinės teisės normos variantą, kurio pagrindas – teisingumo elementas. Todėl šis procesas įvardytinas kaip „sutartinis teisingumas“. Taigi sutartinis teisingumas yra viena iš pagrindinių tarptautinės teisės ypatybių.
 3. Į klausimą, ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis, atsakytina teigiamai. Teisingumo idėja įtvirtinta tarptautinės teisės normose kaip savarankiškas arba papildomas tarptautinės teisės šaltinis. Šis teiginys grindžiamas Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsniu, kuris įtvirtina teisingumo idėją per bendrosius teisės principus, taip 38 straipsnio antra dalimi, kurioje nurodyta, kad ginčus galima spręsti vadovaujantis *ex aequo et bono* taisykle. Teisingumo idėja labiausiai realizuota tokiose tarptautinės teisės šakose kaip tarptautinė jūrų teisė, tarptautinė žmogaus teisių teisė, tarptautinė ekonominė teisė, tarptautinė aplinkos apsaugos teisė. Tarptautiniai teismai ir arbitražai savo sprendimais taip pat patvirtina, kad teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis.
 4. Egzistuoja įvairūs keliai, per kuriuos teisingumo idėja realizuojama tarptautinėje teisėje. Dauguma tarptautinės teisės specialistų nurodo, kad teisingumas į tarptautinę teisę įsilieja per:
 - a) konkrečias tarptautines sutartis, kurios įtvirtina teisingumo koncepciją;
 - b) tarptautinę paprotinę teisę, kuri patvirtina teisingumo koncepciją;
 - c) bendrosius tarptautinės teisės principus, išskiriant teisingumo principą iš kitų bendrųjų teisės principų;
 - d) tarptautinių teismų ir arbitražų sprendimus, kuriuose remiamasi teisingumo koncepcija;
 - e) tarptautinės teisės doktriną, vadovaujančių tarptautinės teisės specialistų išvalgas teisingumo koncepcijos srityje.
 5. Tarptautinės teisės doktrinoje visuotinai pripažįstamos tokios teisingumo taikymo formos: 1) teisingumas *infra legem*; 2) teisingumas *praeter legem*; 3) teisingumas *contra legem*. Pirmoji teisingumo taikymo forma išeina iš konkrečių tarptautinės teisės normų. Jeigu norma įtvirtina tam tikrą teisingumo aspektą, jis turi būti taikomas remiantis šia norma. Teisingumas *praeter legem* gali būti suprantamas kaip teisingumas už tarptautinės teisės ribų. Kiekviena teisės sistema susiduria su

reiškiniu, kuris įvardijamas kaip teisės spraga. Tarptautinėje teisėje tai siejama su *non liquet* problema, kada teismas konstatuoja, kad nėra teisės normos, kuria remiantis galima priimti sprendimą. Manytina, kad net ir šiuo atveju teismas privalo priimti sprendimą. Sprendimas gali būti priimtas vadovaujantis bendraisiais teisės principais, reikalui esant vadovaujantis teisingumo principu. Teisingumas *contra legem* taikomas, kai iškyla poreikis pakeisti neteisėną teisės normą. Kai kurie autoriai linkę manyti, kai ši teisingumo taikymo forma susikerta su teisinės valstybės koncepcija. Vienas iš teisinės valstybės požymių – užtikrinti teisės vienybę. Reikia pabrėžti, kad *contra legem* atveju teisingumas stoja ne prieš teisę apskritai, o prieš neteisėną teisės normą. Teigtina, kad šią teisingumo taikymo formą gali taikyti tik tarptautinės teisės normų kūrėjai.

6. Į klausimą, ar gali būti koreguojamos tarptautinės teisės normos per teisingumo prizmę, atsakytina teigiamai. Būtina pakoreguoti Jungtinių Tautų vienos iš svarbiausių institucijų Saugumo Tarybos formavimo tvarką ir spręsti klausimą dėl vieno iš nuolatinių Saugumo Tarybos narių likimo. Saugumo Tarybos neveiknumas konstatuojant Rusijos agresiją prieš Ukrainą patvirtina faktą, kad turi būti pakoreguota teisingumo koncepcija kalbant apie Saugumo Tarybos narių formavimą ir nuolatinių Saugumo Tarybos narių veto teisės panaudojimą. Nuolatine Saugumo Tarybos nare negali būti valstybė, kurią JTO Generalinė Asamblėja pripažino agresore. Tokios valstybės narystė tiek Saugumo Taryboje, tiek Jungtinėse Tautose turi būti suspenduota.

EQUITY AND INTERNATIONAL LAW

Saulius Katuoka

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyzes the phenomenon of equity and its relationship with international law. Equity as such began to form in deep antiquity. Aristotle was the first author to use the term 'equity'. Hugo Grotius cultivated equity and tried to justify it through the prism of a just war. Today, the concept of equity is in the sights of international law scholars. The article examines such topical issues as the relationship between equity and international law. It is noted that there is a close connection between these two phenomena. A very important feature of modern law is distinguished: contractual equity. The question of whether equity is a source of international law is answered. Forms of incorporation of equity into international law are examined. The forms of application of equity are distinguished and described: equity *infra legem*, equity *praeter legem*, and equity *contra legem*. Conclusions are drawn. It is pointed out that considering the concept of equity, it is necessary to adjust some norms of international law. The situation obliges us to do so.*

Keywords: *equity; international law; source of international law; contractual equity; equity *infra legem*; equity *praeter legem*; equity *contra legem*.*

Saulius Katuoka, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė teisė, tarptautinė jūrų teisė, tarptautinė žmogaus teisių apsauga, tarptautinė viešoji teisė.

Saulius Katuoka, professor at the Institute of International and European Union Law at the Law School of Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). Research interests: international law, international law of the sea, international protection of human rights, international public law.

ADVOKATO IR JO KLIENTO PASLAPTIS. REGULIAVIMAS, TURINYS, PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Laurynas Pakštaitis

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos

Teisės ir teisėsaugos institutas

Elektroninis paštas pakstaitis@mruni.eu

Pateikta 2024 m. birželio 28 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 7 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-10

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama advokato ir kliento paslaptis kaip advokato konfidencialumo pareigos klientui išraiška, atskleidžiama šios paslapties samprata, turinys, pradžios ir pabaigos ribos, su šios paslapties apsauga susijusios problemos, požiūriai moksle. Advokato ir kliento paslaptis – specifinis, advokato profesijai būdingas ir būtinas teisinis konstruktas. Ši paslaptis yra advokato profesijai būdinga kaip veiklos garantas, sėkmingo kliento atstovavimo ir jo interesų įgyvendinimo prielaida. Straipsnyje trumpai aptariama paslapties kilmė, istorinė raida, galiojantis teisinis reguliavimas Lietuvoje ir atspindys Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Straipsnyje pateikiama Jungtinių Amerikos Valstijų teisės mokslo įžvalgų apie advokato profesinę paslaptį kaip advokato veiklos privilegiją ir jos ypatybes, nurodomi jurisprudencijoje taikomi požymiai, kuriais remiantis sprendžiama, ar paslapties privilegija taikoma. Straipsnyje iškeliamos praktikoje pasitaikančių problemų grupės, jos aptariamos. Pastaruoju metu požiūris į advokato paslaptį keičiasi, jos apsauga ribojama kitų įstatymų. Straipsnyje daroma išvada, kad teisinis paslapties reguliavimas yra pakankamai išplėtotas, tačiau vienas iš probleminių aspektų – nuo kada paslaptis prasideda ir turi būti saugoma. Šiuo požiūriu Lietuvos teismų siūlomas vertinimas sieti paslaptį su advokato ir kliento sutarties sudarymo faktu ir jos turiniu nėra teisingas, nes sprendžiant turi būti atsižvelgiama į esminių požymių, rodančių advokato ir kliento santykius, buvimą.

Reikšminiai žodžiai: advokato ir kliento paslaptis; advokato profesinė paslaptis; advokato konfidencialumo pareiga; konfidencialumo privilegija.

Ivadas

Temos aktualumas. Sakoma, kas valdo informaciją, tas valdo pasaulį. Informacija, žinios gali būti „gyvybės ar mirties klausimas“, pagrindas nuteisti, išteisinti, tenkinti arba atmesti ieškinį, pelningai parduoti verslą, sudaryti pageidaujama sandorį ar išvengti teisiinių sunkumų. Advokatas dėl veiklos ypatybių sužino daug ir įvairios informacijos. Kartais tokia informacija apima didelės vertės kontraktus, stambaus verslo duomenis, tarpvalstybines sutartis; kartais tai jautrūs duomenys apie atskiro asmens santykius, santuoką, vaikus, o kartais tai konkrečių bylų informacija, kuri jautri konkrečiam asmeniui, jo gynybai ar atstovavimui. Advokato ir jo kliento bendravimo paslaptis sudaro advokato konfidencialumo pareigą ir yra vienas iš advokato profesijos fundamentalių principų¹. Be jos tiesiog neįsivaizduojama advokato profesija: kad galėtų teikti teisinę pagalbą, advokatas turi žinoti daug ir išsamiai, šias žinias panaudoti kūrybiškai, palankiausia klientui linkme. Savo ruožtu klientas turi būti atviras, pateikti visą informaciją advokatui, taip sudaryti pagrindą pasiekti patį geriausią rezultatą. Advokatas, išklausantis klientą, renkantis informaciją, kurios reikia funkcijoms atlikti, vadovaujasi nuostata „geriau žinoti, negu nežinoti“ – būtina šio žinojimo dalis bus panaudota tiesiogiai byloje ar atliekant kitas advokato pareigas. Kita dalis bus įvertinta, paruošti kontrargumentai atsikirsti. Kvalifikuoto ir žinančio situaciją advokato patarimas padeda išvengti problemų ateityje, o procesus, kuriuos reguliuoja teisė, padaro sklandesnius. Profesionaliai veikiantis advokatas privalo būti saugomas nuo kėsinimūsi į jo turimą informaciją ir pats ją saugoti. Ne veltui teisingai pasakyta, kad „griežta teisės aktais reglamentuota advokato profesinės paslapties apsauga nėra tik privačios paslapties apsauga, bet saugomo viešojo intereso problema“². Nuo šios apsaugos priklauso teisingumo įgyvendinimas apskritai, visuomenės teisingumo jausmo užtikrinimas. Poreikis, kad advokato teikiama teisinė pagalba būtų efektyvi, įpareigoja valstybę, organizuojančią procesus, užtikrinti advokato ir jo kliento paslaptį. Advokatai įstatymo įpareigojami užtikrinti teisinę pusiausvyrą tarp piliečio ir galingos valstybės, jų veikla skirta užtikrinti lygių galių ir lygių galimybių sistemą. Kad įgyvendintų šiuos uždavinius, advokatai gali naudotis teisėmis, kurių neturi kitos profesijos; advokato ir kliento paslaptis – viena esminių privilegijų, dėl kurių imanoma efektyvi advokato veikla³.

Advokato ir jo kliento paslapties tema nėra nauja, tačiau Lietuvoje nėra plačiai nagrinėjama. Tačiau ji aktuali teoriniu ir praktiniu požiūriu. Svarbūs atsakymai į klausimus: kokios šios paslapties ribos; kada ji prasideda, iki kada tęsiasi; koks jos turinys; kaip ji turi būti saugoma; ar gali būti atskleista, kokiais atvejais; su kokiais sunkumais susiduria advokatai, teismai. Nagrinėtina ir tai, kaip paslaptis saugoma užsienio šalyse, tarptautinių ir Europos Sąjungos teisės aktu; kokios naujos tendencijos. Nemažą paslapties praktinio

- 1 Julija Kiršienė, „Advokato nepriklausomumas teisiųjų paslaugų rinkos komercializacijos kontekste: reliktas ar būtinybė?“, *Jurisprudencija* 21, 3 (2014): 683.
- 2 Romualdas Drakšas, „Konfidencialumo principas advokato veikloje ir jo ribų neapibrėžtumas“, iš *Liber Amicorum Algimantui Urmonui* (Vilnius, 2022), 312.
- 3 Robin Hofmann ir Livio Lustenberger, „Reporting Obligations for Attorneys in Money Laundering Cases: Attorney-Client Privilege under Pressure?“, *German Law Journal* 24, 5 (August 2023): 826.

įgyvendinimo aspektų problemų lauką pateikia praktika – kasdienė įvairių advokatų veikla teikiant teisines paslaugas. Temos naujumą sudaro tai, kad problemas bandoma vertinti šiuolaikiniame kontekste, atsižvelgiant į teisinį reguliavimą, kuris nuolat keičiasi, taip pat į praktines situacijas, su kuriomis susiduria advokatai, – akcentuojamos egzistuojančios probleminės situacijos, bandoma ieškoti atsakymų.

Esminė advokato veiklos prielaida – pasitikėjimo tarp advokato ir kliento sukūrimas, kurio nebūtų įmanoma pasiekti, jei klientas žinotų, kad jo informacija bus atskleista. Tai ypač aktualu baudžiamosioms byloms, gynybai teisme.

Teisės literatūroje ši tema nagrinėjama, o Lietuvoje nuodugnesnę mokslinę diskusiją pradėjo R. Drakšas, iškėlęs konfidencialumo principo advokato veikloje temą, šio principo neapibrėžtumą, nurodęs pagrindines problemines kryptis ir pasiūlęs idėjų, kaip būtų galima tobulinti teisės aktus. Prie praktinės diskusijos yra prisidėję L. Belevičius, išsakęs svarbių baudžiamųjų-procesinių pastabų, taip pat L. Meškauskaitė, akcentavusi civilinės teisės ribojimus, taikomus profesinei paslapčiai. Paslapties problemas ir advokato veiklos problemas pagrįstai nagrinėjo G. Lastauskienė, akcentavusi prieštarinę advokato profesijos pobūdį ir neišvengiamas problemas, kylančias advokatui vykdant pareigas, J. Kiršienė, nagrinėjusi advokato nepriklausomumą. Teisę į advokato ir kliento bendravimo konfidencialumą Europos Sąjungos konkurencijos teisės pažeidimų tyrimų metu nagrinėjo J. Nasutavičienė. Užsienio šalyse ši tema nagrinėjama aktyviai, nuodugnai, įvairiais rakursais. Ypač ši tema plačiai nagrinėjama Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) teisininkų dėl šioje šalyje naudojamų rungtyniškų procesų ir itin paplitusios privačių advokatų praktikos. Bet koks advokatų veiklos aspektas čia neretai turi esminių pasekmių bylos baigčiai, todėl paslapties, veiklos konfidencialumo klausimai aptariami labai detalai. Plečiant požiūrį į advokatų veiklą Lietuvoje tikslinga panagrinėti užsienio tyrėjų išsakytas mintis ir šiuolaikines tendencijas advokato paslapties tema. Šia tema naujesni šaltiniai JAV: J. Batts, P. M. Perry, J. H. Kane ir D. Bucci, J. M. Barkett, S. B. Gerson, kt. Europoje pastaruoju metu paskelbtos R. Hofmann ir L. Lustenberger publikacijos.

Straipsnyje tikslingai stengiamasi aptarti pirmiausia *advokato ir kliento paslaptį* – kaip dvipusį santykį, kurį saugo įstatymai ir teisė, ne vien konfidencialumo principą, kuris būdingas visai advokato veiklai, ne tik bendravimui su klientu. Straipsnyje advokato paslaptis suprantama pačia plačiausia apimtimi – advokatui teikiant bet kokias teisines paslaugas, patarimus, neapsiribojant baudžiamosios, civilinės ar administracinėmis bylomis, jų teiseną.

Straipsnio tikslas – aptarti advokato ir kliento paslapties sampratą, pagrindimą, teisinį reguliavimą, praktikoje kylančias problemas užtikrinant paslaptį, lyginamuoju aspektu atskleisti advokato paslapties turinį, jos užtikrinimo galimybes, apsaugos tendencijas. Straipsniu siekiama įsijungti į vykstančią diskusiją apie konfidencialumo principą advokato veikloje plėtros, taip pat pasidalyti išvalgomis ir naudingomis žiniomis prisimenant kolegą advokatą Algimantą Dziegoraitį, ypač atidžiai saugojusį advokato paslaptis.

Straipsnio objektas – advokato ir jo kliento paslaptis, jos reguliavimo ypatybės, jų analizė ir jos įgyvendinimas praktikoje.

Rašant straipsnį taikyti sisteminis, analitinis, lyginamasis, dokumentų ir teismų sprendimų analizės metodai.

1. Samprata, kilmė, raida. Įsisažmoninta privilegija

Tai, kas sakoma, kam sakoma, kaip sakoma, priimant teisinius sprendimus gali turėti didelę ar net esminę reikšmę⁴. Jei kažkas sakoma advokatui, galbūt tai jau yra paslaptis? Jei rašomas ir siunčiamas laiškas advokatui, kurį atplėšia ir perskaito valstybės institucijos (kalėjimo darbuotojai⁵, kriminalinės žvalgybos pareigūnai) ar pašto tarnyba, galbūt šis aktas jau pažeidė advokato ir jo kliento bendravimo paslaptį? Kokią įtaką ir kam tai turės? Ar vertėjas, verčiantis užsieniečio kliento pasakojimą advokatui, nekelia grėsmės šiai paslaptčiai⁶? Nugirstas pokalbis tarp dviejų asmenų lifte, teismo koridoriuje ar restorane, kurių vienas advokatas, o kitas klientas, – gal taip pat jau sudaro advokato ir kliento paslapties pažeidimą? Ar tokį pokalbį nugirdęs pašalietis jį gali perpasakoti? Ar lobisto, siekiančio įstatymų leidybos rezultato pokalbis su advokatu taip pat saugomas paslapties ir kokia apimtimi⁷? Atsakymai į šiuos klausimus gali būti įvairūs.

Plačiausią advokato paslapties apibrėžimą Lietuvoje pateikė R. Drakšas: „Paslaptimi advokatų veiklos praktikoje laikoma viskas, ką advokatas tiesiogiai ar netiesiogiai sužinojo iš kliento nuo to momento, kai jis kreipėsi į konkretų advokatą dėl teisinės pagalbos.“⁸ Toks apibrėžimas teisingas, nes, šiuolaikiniu supratimu, advokato kliento paslaptis apima labai platų spektrą žinių, duomenų, – tai yra visa informacija, kuria keitėsi advokatas ir klientas. Toliau paaiškės, kad šis žinių ir informacijos spektras turi turėti ribas: nuo kada asmuo laikomas klientu; nuo kada advokatas yra ne šiaip profesijos atstovas, bet konkretaus kliento teisinis patarėjas ir atstovas; iki kada jis tokias žinias turi saugoti.

Advokato ir kliento paslaptis – senas teisės instrumentas. Manoma, kad seniausias žinomas jos įtvirtinimas užfiksuotas Senovės Romoje, 123 m. pr. Kr. Acilijaus įstatyme dėl kyšininkavimo (kyšių reikalavimo, lot. *Lex Acilia de Repetundis*). Jame buvo nurodyta, kad advokatas negali būti kviečiamas kaip liudytojas, liudyti prieš savo klientą arba jo naudai. O šiuolaikinė advokato-kliento privilegija formavosi XVI–XVII amžiais Anglijoje⁹. Iš pradžių advokato paslapties apsaugos tikslas buvo apsaugoti advokato garbę ir veiklą davus priesaiką, ir tik ilgainiui tapo priemone užtikrinti pasitarimo laisvę tarp kliento ir advokato¹⁰. Iš pradžių tai buvo advokato privilegija, ne kliento teisė¹¹. Kontinentinėje Europoje ši teisė

4 Jason Batts, „Rethinking Attorney-Client Privilege“, *Georgetown Journal of Legal Ethics* 33, 1 (Winter 2020): 10–11.

5 Shabnam Akhounzadeh, „Attorney-Client Privilege“, *Journal of Legal Advocacy & Practice* 4 (2002): 235–238.

6 John H. Kane ir Diane Bucci, „Elements of the Attorney-Client Privilege“, *Brief* 32, 3 (Spring 2003): 16.

7 Stephen A. Brown, „The Attorney-Client Privilege and Law-Making“, *Litigation* 2, 3 (Spring 1976): 18–45.

8 Drakšas, *supra note*, 2: 301, 307.

9 Hofmann ir Lustenberger, *supra note*, 3: 827.

10 Susan B. Gerson, „Attorney-Client Privilege“, *United States Attorneys' Bulletin* 55, 3 (May 2007): 39.

11 Howard M. Berg, „The Attorney-Client Privilege: Friend or Foe“, *Litigation* 6, 1 (Fall 1979): 24.

nebuvo taip išplėtoti dėl riboto advokatų vaidmens, tačiau egzistavo įvairiais pavidalais įvairiose jurisdikcijose. JAV advokato ir kliento paslapties privilegiją, pradedant 1820 metų byla *Dixon v. Parmelee*, ilgainiui išstulino teismų precedentai, jais papildyti statutai¹², taip pat advokatūros etikos kodeksai¹³. Kai kurios valstijos paslapties privilegiją numatė įstatymuose (statutuose), o kai kuriose ji egzistuoja kaip bendrosios teisės dalis¹⁴. Lietuvoje ši paslaptis, ko gero, turėtų būti siejama su modernios respublikos sukūrimu XX amžiaus pradžioje, modernios teisės sistemos kūrimu, prisiekusiųjų ir privačių advokatų veikla¹⁵.

Šiuolaikinėje teisėje neginčijama tiesa yra tai, kad advokato ir kliento paslaptis – būtinybė, be kurios neįmanoma teisinė pagalba. Tai dvipusio intereso ašis. Iš vienos pusės, asmuo, kreipęsis į advokatą, pageidauja paties geriausio teisinio rezultato. Iš kitos, advokatas gali suteikti geriausią patarimą tik tada, kai gerai žino situaciją, jos ypatybes, t. y. tik tada, kai klientas detalai, nieko neslėpdamas ir nieko nebijodamas, ją atskleidžia. Įvertinus tai, kad klientas nebūtinai žino, kas jo situacijoje svarbiausia, arba būdamas ne teisininkas klaidingai mano žinąs, advokatui būtina žinoti kuo daugiau detalių. Atskleisti visas detales advokatui klientas ryžtasi tik su viena sąlyga – kad jo paslapčių niekas nesužinos, o jo pateikta informacija nebus panaudota jo nenaudai (dėl šios priežasties su paslaptimi siejama ir teisė neap kaltinti savęs (lot. *nemo tenetur*)¹⁶.

Šiuolaikiniam pasauliui būdingas platus teisinis reguliavimas – beveik nėra sričių, kurių nereguliuotų teisė, su teisiniu reguliavimu susiję ir kiti (socialiniai, psichologiniai, ekonominiai) dalykai, kuriuos būtina įvertinti priimant teisinį sprendimą. Todėl advokato ir kliento santykiuose šiais laikais ne visada galima nubrėžti aiškią liniją – kur prasideda ir baigiasi „teisinis“ patarimas, o kur yra svarbios prielaidos jam ir kokios bus su juo susijusios pasekmės¹⁷. Todėl paslaptimi reikia apsaugoti visą jautrią asmeninę informaciją, kuri nebūtinai reikšminga teisiniams procesams, bet gali būti reikšminga bendrai žmogaus gyvenimui. Sykiu paslapties samprata turi keistis atitinkamai keičiantis teisei ir teisinių paslaugų pobūdžiui, būti dinamiška¹⁸. Advokatas, veikiantis kliento interesais ir siekiantis jam geriausio rezultato, gali neapsiriboti teisinėmis žiniomis, bet veikti kaip derybininkas, tarpininkas, vertintojas ir kliento patarėjas, reikalų tvarkytojas, šių dienų supratimu būti „pilnaverčiu teisininku“¹⁹.

Advokato ir kliento paslaptis – dvipusė sąveika, efektyvaus advokato darbo pagrindas. Procesiniu požiūriu advokatas gali tinkamai pasiruošti bylai tik tada, jei klientas laisvas

12 Geoffrey C. Hazard, Jr., „An Historical Perspective on the Attorney-Client Privilege“, *All Faculty Scholarship* (1978): 1064, 1088. https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/1068.

13 Berg, *supra note*, 11: 25.

14 Thomas E. Spahn, „The Attorney-Client Privilege“, *Journal of the National Association of Administrative Law Judges* 8, 1 (Spring 1988): 55.

15 Laimonas Markaukas, „Lietuvos Respublikos advokatura“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2024 m. spalio 7 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-respublikos-advokatura/>.

16 Hofmann ir Lustenberger, *supra note*, 3: 828.

17 Gregory C. Sisk ir Pamela J. Abbate, „The Dynamic Attorney-Client Privilege“, *Georgetown Journal of Legal Ethics* 23, 1 (Winter 2010): 203.

18 Sisk ir Abbate, *supra note*, 17: 203.

19 *Ibid.*, 205.

atskleisti viską – ir gerus, ir blogus dalykus²⁰. Esant advokato kliento paslapčiai, sudaroma galimybė išvengti teisinio vertinimo klaidų – kartais asmuo jaučiasi kažką padaręs, bet pakalbėjęs su advokatu paaiškėja, kad tai nėra tai, apie ką jis galvoja²¹; tik visiškas informacijos atskleidimas leidžia pasiekti tinkamiausią teisinį vertinimą.

Paslapties reikia ne tik dvipusei sąveikai, bet visai visuomenei. Ji – ir viešojo intereso apsaugos dalis. Iš efektyviai saugomos advokato ir jo kliento paslapties teisinio režimo išeina daug susijusių teigiamų rezultatų: tikėjimas teisingumu ir galimybė jį pasiekti instituciniais būdais, pasitikėjimo atmosferos visuomenėje kūrimas, vertės kūrimas, kuo platesnis naudojimas advokatų teikiama teisine pagalba, galiausiai pasitikėjimo teisine valstybe tvirtėjimas.

Iš to galima daryti išvadą, kad advokato ir kliento paslaptis yra teisinės sistemos būtinybė, visuotinai suvokta ir įsisąmoninta privilegija. Užsienio šalyse atlikti tyrimai rodo, kad absoliuti dauguma paprastų žmonių, ne teisininkų žino apie advokato ir kliento paslapties neliečiamumą, konfidencialumo garantiją, taikomą valstybės²². Advokatas savo ruožtu turi nuolat stebėti situaciją, nes paslapties išsaugojimas, o reikalui esant jos apgynimas yra advokato, o ne kliento atsakomybė²³.

Kad ir kokia būtų pozityvi privilegija saugant advokato ir kliento bendravimo paslaptį, pastebėta, kad ji yra „nukrypimas nuo tiesos paieškos“²⁴, „nesuderinama su tiesos paieškos funkcija. Po ja slepiama informacija, net jei ta informacija gali būti svarbi nustatant faktus“²⁵. Todėl nieko stebėtino, kad kartais tenka siaurinti jos apimtį ir ieškoti tikrosios apsaugos esmės²⁶.

Paslapties apsauga svarbi ne šiaip sau, kaip deklaracija, jos apsauga nėra savitikslė. Advokato ir kliento paslapties apsauga svarbi keliais aspektais: pirmiausia, advokato bendravimo su klientu informacija negali būti naudojama kaip įrodymas jokiuose teisiniuose procesuose, ja negalima remtis kaip leistinu duomenų šaltiniu. Antra, negali būti atskleista informacija, susijusi su privačiais asmens ir jo gyvenimo duomenimis. Trečia, tokia informacija negali būti atskleista, kad nebūtų nustatyta ir dėl to paveikiama advokato veikla, jo pasirinktos veiklos kryptys ir ypatybės, kad nebūtų ribojama jo veiklos laisvė.

1.1. Teisinis reguliavimas Lietuvoje ir atspindžiai Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje

Advokatūros įstatymo²⁷ 5 straipsnis vienu iš advokatų veiklos pagrindinių principų

20 Hazard, *supra note*, 12: 1061.

21 Phillip M. Perry, „Tattletale: Rewriting Attorney-Client Privilege“, *Law Practice* 30, 2 (March 2004): 46–51.

22 Hofmann ir Lustenberger, *supra note*, 3: 830. Nors Lietuvoje tokių tyrimų nėra, neklystume teigdami, kad didelė dalis visuomenės apie tokią paslaptį žino, ją bent bendrais bruožais suvokia.

23 Spahn, *supra note*, 14: 54–66.

24 David B. Leland, „Attorney-Client Privilege“, *George Washington Law Review* 68, 4 (May 2000): 598–613.

25 John M. Barkett, „Attorney-Client Privilege“, *Litigation* 45, 2 (Winter 2019): 34.

26 *Ibid.*

27 „Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.

laiko *kliento paslapties neatskleidimą*, o advokato priesaika apima advokato įsipareigojimą saugoti profesines paslaptis (19 straipsnis). Šio įstatymo 46 straipsnis nustato advokato veiklos garantijas – viena iš jų yra draudimas „viešai arba slaptai susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir ją naudoti kaip įrodymą. Advokato profesinę paslaptį sudaro kreipimosi į advokatą faktas, sutarties su klientu sąlygos, kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis bei pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys“ (46 straipsnio 5 dalis).

Detaliai advokato paslapties režimą nustato naujos redakcijos Lietuvos advokatų etikos kodekso²⁸ 8 straipsnis „Kliento paslapties neatskleidimas“. Jame akcentuojama, kad „patikėtos kliento paslapties saugumas yra savitarpio pasitikėjimo santykių ir tinkamo advokato *funkcijų vykdymo būtinoji sąlyga*, todėl konfidencialumas yra pagrindinė ir svarbiausia advokato teisė ir pareiga, kuriai *netaikoma senatis*. Advokatas turi užtikrinti, kad *visa kliento suteikta* ir vykdamas kliento pavedimą *advokato gauta informacija* bus saugoma kaip advokato profesinė paslaptis“. Be to, „advokatas *privalo imtis priemonių*, kad be kliento sutikimo advokato profesinę paslaptį sudaranti informacija nebūtų panaudota prieš klientą, paviešinta ar kitaip atskleista, išskyrus teisės aktuose ir kodekso nurodytus atvejus arba kai tai būtina kliento pavedimui tinkamai atlikti. Advokatui draudžiama panaudoti advokato profesinę paslaptį sudarančią informaciją savo ar kito asmens interesais neteisėtu būdu“²⁹. Todėl kodeksas ir riboja, ir įpareigoja veikti paslapties apsaugos tikslais.

Svarbu tai, kad kodeksas numato advokato *teisę* (t. y. galimybę, bet neįsipareigojimą) be kliento sutikimo „atskleisti advokato profesinę paslaptį sudarančią informaciją, kai tai neišvengiamai būtina žmogaus gyvybei išsaugoti, kliento, jo įpėdinio ar teisių perėmėjo teisėms ir teisėtiems interesams apsaugoti ar apginti advokato teises ginče su klientu, tačiau tik ta apimtimi, kuri būtina ginčui teisingai išspręsti“³⁰.

Praktinę reikšmę turi ir tai, kad „advokatas iš savo kolegos, advokato padėjėjo, kito asmens, kurį pasitelkia teikdamas teisinės paslaugas, privalo reikalauti laikytis tam tikrų konfidencialumo įsipareigojimų, kad nebūtų atskleista advokato profesinę paslaptį sudaranti informacija“³¹. Ši nuostata svarbi, kai dirba keli advokatai, gausu rašytinės informacijos, renkami, dauginami, analizuojami dokumentai, jie keliauja iš rankų į rankas, yra aptariamai, vertinami, ieškoma priimtinausio sprendimo, o advokatas, sudaręs sutartį su klientu, jaučiasi įpareigotas įsakmiai saugoti paslaptį.

Išsamią paslapties apsaugą nustato atskirų teisės šakų normos ir procesiniai įstatymai: profesinių paslapčių ribojimo režimą nustato Civilinio kodekso 1.116 straipsnio 4 dalis; draudimą advokatą šaukti kaip liudytoją ir apklausti dėl aplinkybių, kurias advokatas, būdamas įtariamąjo, kaltinamojo, išteisinotojo ar nuteistojo gynėju arba nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovu civilinėje ar administracinėje byloje sužinojo

28 „Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. 1R-133 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“, TAR, 2016-04-22, Nr. 10280.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*

31 *Ibid.*

atlikdamas savo profesines pareigas, nustato Civilinio proceso kodekso 189 straipsnio 2 dalies 1 punktą, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo³² 59 straipsnio 3 dalies 1 punktą. Ypač detalius reikalavimus nustato Baudžiamojo proceso kodeksas³³ – „gynėjas privalo saugoti profesinę paslaptį; advokatas ir jo padėjėjas neturi teisės paskelbti žinių, kurias sužinojo vykdydami gynėjo pareigas“ (48 str. 2 d.), „kaip liudytojas negali būti apklausiamas įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai – dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas“ (80 str.)³⁴. Be to, „gynėjas turi teisę nekliudomai bendrauti ir be pašalinių susitikti su įtariamuoju ar kaltinamuoju“ (48 str. 1 d.), „draudžiama klausytis gynėjo pokalbių su įtariamuoju ar kaltinamuoju perduodamų elektroninių ryšių tinklais, daryti jų įrašus, kontroliuoti kitą elektroninių ryšių tinklais tarp jų perduodamą informaciją, ją fiksuoti ir kaupti“³⁵ (154 straipsnio 7 dalis).

Konstitucija tiesiogiai advokato, jo kliento paslapties nenumato, bet garantuoja teisę į gynybą, numato įtariamajam, kaltinamajam teisę turėti advokatą (31 straipsnio 6 d.), taip pat saugo teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą (22 straipsnis), kuri tiesiogiai susijusi su advokato profesine paslaptimi³⁶. Konstitucinė asmens teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiais sąlygomis³⁷. Teisės į gynybą principas įtvirtintas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje, tačiau konvencija tiesiogiai nenumato advokato ir jo kliento paslapties. Europos Žmogaus Teisių Teismas paslapties teisinį režimą kildina iš minėto konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto (teisės į teisingą teismą, kiek tai susiję su bylos nagrinėjimu teisme) ir konvencijos 8 straipsnio (teisės į privatumą, kiek tai susiję su teise į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą). Vis dėlto konvencijos 8 straipsnio požiūriu apsauga nėra absoliuti, ji gali būti apribota siekiant demokratinės visuomenės apsaugos tikslų³⁸. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, „neuztikrinus konfidencialumo, advokato pagalba prarastų didelę savo naudingumą dalį, o Konvencija siekiama garantuoti teises, kurios yra realios ir veiksmingos. Bet koks įsiterpimas į informaciją (medžiaga), kuriai taikoma advokato paslaptis, ir *a fortiori* (juo labiau) panaudojimas prieš kaltinamąjį procese turėtų būti išimtinio pobūdžio, jį turi pateisinti primygtinis poreikis <...> Sustiprintą advokatų ir klientų bendravimo konfidencialumą pateisina demokratinėje visuomenėje advokatams skirtas vaidmuo – ginti teismo proceso šalis. Negarantavus advokatų ir jų ginamųjų bendravimo konfidencialumo, negalima įgyvendinti šios funkcijos, nes

32 „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas“, TAR, 2016-06-15, Nr. 16849.

33 „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; *Žin.* 2002, Nr.46-0.

34 *Ibid.*

35 *Ibid.*

36 Liudvika Meškauskaitė, „Advokato profesinės paslapties sampratos konstituciniai aspektai“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 7 d., <https://iq.lt/advokatas/advokato-profesines-paslapties-sampratos-konstituciniai-aspektai/277586>.

37 Linas Belevičius, „Tik tarp mūsų: advokato ir kliento santykiai“, žiūrėta 2024 m. lapkričio 7 d., <https://iq.lt/advokatas/tik-tarp-musu-advokato-ir-kliento-santykiai/320368>.

38 Hofmann ir Lustenberger, *supra note*, 3: 831.

konfidencialumas susijęs su šiai funkcijai įgyvendinti būtinu pasitikėjimu tarp advokatų ir klientų. Nuo to netiesiogiai, bet neišvengiamai priklauso proceso šalies teisė į teisingą procesą, nes ji apima kaltinamojo teisę neprisidėti prie savo paties kaltinimo (teisę tylėti)³⁹. Be to, „advokato profesinės paslapties apribojimas daro poveikį ne tik advokato ir kliento teisėms pagal Konvencijos 8 straipsnį, bet ir gali trukdyti suteikti veiksmingą teisinę pagalbą klientui (1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemietz prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 13710/88, 37 punktą <...>). Tai, kad bet koks asmuo, pageidaujantis pasitarti su advokatu, turėtų būti laisvas tai padaryti tokiomis sąlygomis, kurios yra palankios laisvai ir nevaržomai diskusijai, aiškiai atitinka bendrąjį (visuomenės) interesą. Dėl šios priežasties advokato ir kliento santykiai iš principo yra konfidencialūs (1992 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Campbell prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 13590/88, 46–48 punktai)⁴⁰.

Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2013/48/ES „Dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu“ nustatytas „įpareigojimas gerbti įtariamųjų arba kaltinamųjų ir jų advokato bendravimo konfidencialumą; toks bendravimas apima susitikimus, korespondenciją, pokalbius telefonu ir kitų leidžiamų formų bendravimą (Direktyvos 2013/48/ES 4 straipsnis)⁴¹.

2. Paslapties ribos. Pradžia, turinys, pabaiga: teoriniai svarstymai

Advokato ir kliento paslapties privilegija – konstruktas, kuris turi ribas, ja negalima naudotis neteisėtai, pridengti tai, kas nusikalstama ar neteisėta, piktnaudžiauti kaip absoliučia teise. Paslaptis lyg dviašmenis kardas – ji gali būti ne vien teigiama, bet ir neigiama, jei ja pridengiami neteisėti veiksmai. Sprendžiant apie paslapties turinį svarbūs kriterijai yra bendravimo faktas, bendravimo turinys, paslapties momento pradžia, pabaiga, ar nebuvo susitarimo informaciją atskleisti kliento naudai, paviešinti. Taip pat svarūs kiti dalykai, kurie turi būti aptarti.

Paslapties pradžios momentas. Vienas esminių klausimų, nuo kada laikoma, kad susižinojimą, pasitarimą, kontaktą saugo advokato ir kliento paslaptis. Siauriausias supratimas – nuo tada, kai tarp advokato ir kliento sudarytas rašytinis susitarimas (sutartis) dėl teisinių paslaugų teikimo. Tačiau akivaizdu, kad toks požiūris per siauras praktiškai: jei advokatui skambina būsimas klientas, kuris dar nesudaręs sutarties, bet jau yra sulaukęs teisėsaugos, jis ribojamas pateikti kiek išsamesnę, teisingą informaciją, nes jo dar nesaugo paslaptis. Kitas kraštutinis – pats plačiausias supratimas – tai bet koks kontaktas su advokatu, taip pat ir nesudarius sutarties, bet koks kalbėjimas telefonu su advokatu (asmeniu, turinčiu advokato arba advokato padėjėjo statusą), taip pat užėjimas į jo kontorą, bendravimas

39 Belevičius, *supra note*, 37.

40 *Ibid.*

41 *Ibid.*

automobilyje. Plačiausiu požiūriu sutarties faktas nėra būtinas, nes ji gali būti numanoma, sudaryta konkludentiniais veiksmais, pvz., užėjus į advokato biurą ir pradėjus pasakoti savo istoriją. Taigi abi šios pozicijos turi trūkumą.

Kad būtų išvengta neaiškumų, užsienio šalių doktrina pateikia požymių, reikalavimų, nuo kada nustatomas paslapties, privilegijos pradžios momentas. Požymių visuma vado-vaujasi ir užsienio šalių teismai. „Privilegija suteikiama, kai tik užmezgami advokato ir kliento santykiai, yra suformuotas aiškus, formalus susitarimas arba jis numanomas iš ša-lių elgesio.“⁴² Taigi, matyti, kad ne bet koks kontaktas yra susitarimas ir teisinių paslaugų teikimo pradžia – turi būti aiškus tikslas gauti teisinį patarimą dėl konkrečios situacijos.

Nesant nustatytų aiškų ribų, šis klausimas neturės reikiamo atsakymo. Taip teismas sprenddamas bylą turės rasti kriterijų, ar gauta informacija yra leistinas įrodymas, ar ji nebuvo įtvirtinta pažeidus advokato ir kliento susižinojimą? Įdomu tai, kad JAV, į kurių ju-risprudenciją galima atsargiai pažvelgti aiškinantis paslapties reguliavimą, advokatūra iš-skiria keturis pagrindinius elementus, nuo kurių buvimo priklausys advokato ir kliento privilegijos buvimas: pirmia, tikras privilegijos turėtojas yra arba siekia tapti klientu; antra, asmuo, su kuriuo bendraujama, yra advokatūros narys arba tokio nario (narės) pavaldinys, veikia kaip advokatas ir su tuo susijęs bendravimas; trečia, bendravimas susijęs su faktais, nurodytais kliento advokatui, nedalyvaujant pašaliniais asmenimis, turint tikslą arba gauti nuomonę dėl teisės klausimo, teisinės paslaugas arba pagalbą teisiniame procese ir, ketvirta, ne siekiant padaryti nusikaltimą arba civilinių teisių pažeidimą; visuotinai pripažinta, kad privilegija saugo tik patį bendravimą, ji netaikoma patiems faktams; bendravimas turi būti grįstas teisinio patarimo siekimu⁴³. Vien advokato su klientu bendravimo faktas nesukuria advokato kliento paslapties prezumpcijos; privilegija suteikiama tik teikiant teisinę konsultaciją ir tik tada, kai klientas numano, kad jo informacija, susijusi su jo interesais, nebus paskelbta viešai⁴⁴. Dėl to advokatai turi laikytis taisyklės, kad bet koks bendravimas su kli-entu yra konfidencialus tol, kol klientas neduos nurodymų ar leidimo informaciją skelbti; be to, jie turi būti apdairūs, nebendrauti bet kur, kur yra tretieji asmenys, teikiant patarimą kitus asmenis mandagiai paprašyti palikti patalpą⁴⁵.

Vadinasi, konkrečių faktinių santykių tarp advokato ir kliento susiklostymas dėl teisi-nio patarimo turi būti laikomas advokato ir jo kliento paslapties pradžia. Neteisinga nuo-monė visada reikalauti rašytinės sutarties⁴⁶, nes ją sudaryti ne visada yra galimybių arba rašytinė forma vėluoja – ji būna po jau prasidėjusio faktinio bendravimo. Kadangi patikė-tos paslapties saugotojas yra advokatas, jam kyla pareiga įrodyti susitarimo buvimą, todėl jis turi būti atidus ir imtis priemonių susitarimo faktą užfiksuoti. Tam paprastai sudaromas rašytinis susitarimas, o jei toks dar nesudarytas, turi būti galimybė įrodyti susitarimą, pa-vyzdžiui elektroninių priemonių panaudojimo įrašais.

42 Berg, *supra note*, 11: 24–58.

43 Gerson, *supra note*, 10: 40.

44 Spahn, *supra note*, 14: 55.

45 *Ibid.*

46 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281/2006“.

Paslapties turinys. Bendravimas su advokatu yra konfidencialus ir neskelbtinas – tokią nusistovėjusi maksima. Be to, paprastai, pagal nutylėjimą taip mano klientas, o tokio jo manymo ir suteikto pasitikėjimo sugriauti negalima. Sprendžiant apie paslapties turinį svarbus bendravimo tikslas.

Pirma, *advokato ir kliento bendravimo tikslas*: tai, dėl ko bendraujama, kokios apimties teisinės paslaugas siekiama gauti, konkretizuoja klientas, pateikęs savo problemą advokatu ir išgirdęs pasiūlymą, kaip advokatas galėtų padėti. Iš šio dvipusio santykio išauga paslapties saugomas bendravimo turinys. Antra, *bendravimas dėl teisėtų veiksmų ir leistinos veiklos*, arba *patarimai dėl iki susitarimo padarytos neteisėtos veiklos*. Kad ir koks būtų susitarimo turinys su konkrečiu klientu ir jo apimtis, paslaptis saugo tik teisėtą bendravimą. Jokių būdu nesaugomi teisiniai patarimai padaryti nusikaltimą, pažeisti teisę. Susitarimas su advokatu ir vėliau vykstantis bendravimas gali būti susijęs tiek su konkrečia byla, tiek su bendru teisiniu patarimu arba nuosekliu patarimų teikimu keliais klausimais, tačiau visada tik teisėtai tikslais. Teisinis patarimas nėra nusikalstamos veikos planavimas ar slėpimas, prisidėjimas prie jos. „Praktikoje nusistovėję, kad tam, kad advokato ir jo kliento bendravimas būtų privilegijuotas, jis turi vykti arba teisėtais tikslais, arba siekiant teisėto tikslo. <...> Advokato-kliento privilegija negali būti naudojama siekiant apsaugoti klientą įvykdant nusikaltimą ar kitą neteisėtą veiklą, kai tai daroma kartu su jo advokatu.“⁴⁷ Tokia praktika patvirtinta daugumos šalių įstatymuose, ji įtvirtinta ir Lietuvos advokatų etikos kodekse. Advokatas veikia remdamasis etikos kodeksu, todėl, sužinojęs apie kliento ketinimą nusikalsti, jis gali apie tai pranešti teisėsaugai.

Turinio požiūriu svarbu tai, kad paslapties informaciją gali sudaryti itin didelis kiekis dokumentų. Komerciniuose ginčuose, korporatyviniuose bylinėjimuose galima susidurti su nežmonišku kiekiu informacijos, kurios dalis buvo vieša, dalis ne. Kokia jos dalis sudarys paslaptį, reikės nuspręsti. „Advokatai, dirbantys su dešimčių ar šimtų gigabaitų, terabaitų ar daugiau informacijos, atsakydami į užklausą dėl informacijos pateikimo, turi identifikuoti ir pašalinti visus dokumentus, kuriuos saugo paslaptis.“⁴⁸

Bendravimo forma. *Korespondencija, laišškai, užrašai, laiškėliai, žinutės.* Advokatu ir klientui bendraujant, jų bendravimas priklauso nuo šių asmenų fizinio buvimo vietos ir veiklos ypatybių. Todėl svarbi bendravimo forma ir jos apsauga nuo bet kokių kėsinių. Plintant nuotoliniam bendravimui paslaptį apsauga neretai tampa apsunkinta dėl informacijos sklaidos ir galimybės nutekėti informacijai, įsilaužti į elektronines laikmenas, perimti signalą, pan. Bendra taisyklė turėtų būti taikoma tokia, kad, esant susitarimui tarp advokato ir kliento, visas jų bendravimas, nepaisant fizinės formos, yra saugomas paslapties – tiek susižinojimas, tiek siunčiamos korespondencija, nepriklausomai nuo jos pavidalo.

Problemų kelia specifinės situacijos. Pavyzdžiui, ar saugos paslaptis tai, ką advokatas išneša iš susitikimo su klientu kalėjime? Sakykime, kartu su bylos dokumentais išneša laiškėlių, parašytą suimtojo. Advokatas gali išnešti pasitarimo gaires, kurias užsirašė; kliento pageidavimus ir metmenis būsimam skundui ar gynybos strategijai; bet jis gali išnešti ir

47 Berg, *supra note*, 13: 26.

48 Barkett, *supra note*, 25: 37.

suinto kliento parašytą laiškėlį bendrininkams, šeimos nariams ar draugams. Paslaptis apima visus advokato užrašus, padarytus susitikimo kalėjime metu, bet minėto laiškelio atveju situacija dvejopa: iš vienos pusės tai tebėra susižinojimo paslaptis, iš kitos – tokio elgesio moralumas abejotinas. Surandant šį laiškėlį gali būti atskleidžiama dalis bendravimo paslapties – peržiūrėjus, patikrinus jo daiktus išeinant iš susitikimo; iš kitos pusės tai gali būti kalėjimo taisyklių pažeidimas. Tokiais atvejais paslapties požiūriu svarbi advokato nuovoka ir etiška veikla.

Korespondencija, siunčiama advokatui, jei ją siunčia teismas, nėra saugoma kliento paslapties, nes tai vieša informacija. Vien tai, kad informacijos, korespondencijos gavėjas yra siuntėjo nurodytas advokatas, nereiškia, kad ta informacija konfidenciali ar sudaro paslaptį. Tačiau jei norima panaudoti bet kokią advokatui siunčiamą informaciją byloje, turi būti įsitikinta, kad tai nebuvo tiesioginis advokato ir kliento susirašinėjimas, kurį jie numatė esant neskelbtinu ir kurį saugo paslaptis⁴⁹. Be to, susirašinėjimo (bendravimo, komunikacijos) esmė turi būti bendravimas dėl teisinių klausimų, ne šiaip bendravimas⁵⁰.

Plačiai naudojant elektronines ryšių priemones didėja paslapties atskleidimo tikimybė. Pavyzdžiui, per klaidą gautas elektroninis laiškas iš kito advokato arba iš kito advokato kliento su jautria informacija lemia paslapties atskleidimą, o jo mastas priklauso vien nuo subjektyvios gavėjo nuožiūros: skaityti gautą pranešimą ar ne. Lietuvoje nėra jokio teisinio reguliavimo, kaip reikia elgtis ir kaip tokias situacijas valdyti. Advokatui reikia remtis bendraisiais etikos reikalavimais. Pavyzdžiui, JAV statutinis reguliavimas ir etikos kodeksai numato: „Teisininkas, kuris gauna dokumentą ar elektroniniu būdu saugomą informaciją, susijusius su advokato kliento atstovavimu ir žino ar pagrįstai turėtų žinoti, kad dokumentas ar elektroniniu būdu saugoma informacija buvo išsiųsti netyčia, nedelsdama apie tai praneša siuntėjui.“⁵¹ O kartais tiesiog nurodoma, kad „advokatas, gavęs dokumentą ir turintis pagrįstą priežastį manyti, kad dokumentas buvo išsiųstas netyčia, turi nepradėti jo skaityti arba nustoti skaityti dokumentą, jei pradėjo, ir nedelsdamas apie tai pranešti siuntėjui ir grąžinti dokumentą siuntėjui“⁵².

Techninė advokato veiklos dalis. Beveik visa advokatų veikla susijusi su techniniais kanceliariniais veiklos aspektais – visos advokatų kontoros ir darbo vietos turi dokumentų kopijavimo, dauginimo, rūšiavimo įrangą, saugojimo patalpas, kuriose vyksta dokumentų su klientų informacija apyvarta. Tokią informaciją gali nesunkiai paimiti ir panaudoti kitas darbuotojas, kontoros narys, techninis darbuotojas ar kitas advokatas, ir taip būtų atskleista kliento paslaptis. Todėl, nors ši veikla nėra savaime teisinė, atskiras dėmesys turi būti skiriamas ir šiai, techninei, veiklos daliai, kad klientų paslaptys nebūtų nutekintos ar paviešintos⁵³. Praktikoje pasitaiko situacijų, kai dokumentai su asmens duomenimis tiesiog išmetami, taip pažeidžiant konfidencialumo pareigą, kartu ir advokato ir priesaiką.

49 Sisk ir Abbate, *supra note*, 17: 222.

50 *Ibid.*, 201–240.

51 Barkett, *supra note*, 25: 38.

52 *Ibid.*

53 Sisk ir Abbate, *supra note*, 17: 225.

Neskiriant deramo dėmesio ir paaiškėjus konfidencialiai informacijai, bandymas ją paneigti remiantis advokato ir kliento paslapties teisiniu režimu bus nerezultatyvus.

Kitokia, ne teisinė, bet papildoma pagalba klientui bylose ir susijusi su jomis. Įprasta, kad advokatas gali teikti ir kitokią pagalbą savo klientui, kuri susijusi su teisine, – pasaugoti pinigų ar daiktų, perduoti juos nurodytiems asmenims; tokių papildomų paslaugų teikimas nepaneigia paslapties ir taip pat turi būti konfidencialus. O štai mokestinių deklaracijų pildymas kliento interesais vertinamas dvejopai: vienais atvejais kaip teisinis patarimas, saugomas paslapties, o kitais – kaip nesaugoma paslapties veikla, viešo pobūdžio dokumentų pildymas, kai „advokatas dirba ne advokato darbą“⁵⁴.

Pabaigos momentas. Vertinant teoriškai paslapties saugojimo laikas neturėtų būti ribojamas, nes tai keltų abejonų ir mažintų pasitikėjimą. Kita vertus, atrodytų, kad paslaptis negali slėgti advokato nepakeliama moraline našta amžinai. Šiuolaikinį atsakymą pateikia Lietuvos advokatų etikos kodekso 8 straipsnis – advokato ir kliento paslaptims *netaikoma senatis*. Jei advokatas prisiėmė tokią pareigą, jis turi jos laikytis. Tokia pozicija nėra nauja. Štai JAV jurisprudencijoje pripažįstama, kad privilegija išlieka ir po to, kai advokato ir kliento santykiai baigiasi, o advokato pareiga išlaikyti savo kliento paslaptis išlieka amžinai, kaip ir negalimumas trečiosioms šalims sužinoti apie šį bendravimą⁵⁵. „Privilegijai prasi-dėjus, įstatymo antspaudas išlieka amžinai, nebent jį nuima kaltinamasis, kurio naudai ji veikia. Paslapties skraistė nesibaigia pasibaigus teismo procesui ar kitam reikalui, taip pat jam įtakos neturi ir kaltinamasis, kuris atleidžia advokatą ir samdo kitą. Apsauga tęsiasi net ir po kaltinamojo ar advokato mirties, taip pat yra privaloma ir asmeniniams atstovams, tarsi jie būtų savo pirmtakų kailyje.“⁵⁶

Dėl praktinių priežasčių, pavyzdžiui, būtinybės dalį informacijos perduoti teisėsaugai, stengiantis sudaryti procesinį sandėrį, gauti lengvatų, JAV paslapties reguliavimas numato galimą konfidencialumo privilegijos atsisakymą (angl. *waiver*). Tai atvejai, kai advokatas arba jo klientas sąmoningai suteikia informaciją, kurią buvo aptarę su advokatu valstybės institucijai ar teismui, arba kitaip sąmoningai atskleidžia viešai (knygoje, informaciniame pranešime, pan.). Privilegijos savanorišku atsisakymu laikomas ir dokumentų išmetimas, jei jie nesunaikinami, o tiesiog išmetami⁵⁷. Bet koku atveju atsisakymas yra riboto turinio – turi būti aišku, ko atsisakoma, nes visas bendravimas gali apimti daug neskelbtinų dalykų.

3. Praktinės problemos, diskusinės situacijos, perspektyvos

Praktikoje pasitaiko keblių situacijų dėl advokato ir jo kliento paslapties. Tokios situacijos įvairios, bet galima įvardyti pagrindines: pirma, kai į advokatą kreipėsi žmogus, sutartis

54 Sisk ir Abbate, *supra note*, 17: 227–229.

55 Spahn, *supra note*, 14: 57.

56 R. K. Stacer, „The Attorney-Client Privilege“, *JAG Journal* 1951 (August 1951): 22.

57 Spahn, *supra note*, 14: 64.

dar nesudaryta, bet jau prasidėjo faktiniai abipusiai santykiai dėl teisinių patarimų. Antra, kai teisėsauga ignoruoja advokato vaidmenį, statusą, ir jį apklausia dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo vykdydamas gynėjo funkcijas – vienareikšmiškas paslapties sąmoningo negebimo atvejis⁵⁸. Trečia, kai paštas atplėšia advokato korespondenciją, ją peržiūri, patikrina; šios situacijos atmaina – kai kliento susirašinėjimą paštu atplėšia ir patikrina suėmimo vietų, kalėjimo pareigūnai. Ketvirta, kai advokatas kontoroje ar dėl veiklos ypatybių (pavyzdžiui, susipažindamas su byla) sužino iš kitų advokatų ar pateiktų bylos dokumentų paslaptis ir nesijaučia įpareigotas jų saugoti; pasitaiko, kad tokia informacija gaunama leidus teismui susipažinti su bylos medžiaga, kurioje teismas prieš tai buvo išreikalavęs jautrią informaciją. Gali būti ir situacijų, kai sužinoma informacija, kuri kitų asmenų (nežinančių esmės) nelaikoma konfidencialia, paslaptimi, nors tokia yra. Šios situacijos atmaina – duomenų nutekėjimas dėl elektroniniais ryšiais perduodamos informacijos ypatybių ir klaidų (pavyzdžiui, ne tas adresatas; keliolika adresatų vienu metu). Penkta, kai mokesčių administratorius įpareigoja pateikti duomenis apie klientus, sutartis, suteiktų paslaugų turinį, tikrumą, arba kai dėl pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos priemonių privaloma pateikti duomenis, kurie jautrūs paslapties apsaugos požiūriu. Šešta, diskutuojama, ar taikoma paslapties privilegija, kai advokatas sužino, kad jo klientas ruošiasi padaryti nusikaltimą. Septinta, ar gali teismas nuspręsti atskleisti paslaptį, paneigti konfidencialumo privilegiją teisingumo labui – kai tai padės teisingai išspręsti bylą. Aštunta, paslapties apsaugos užtikrinimas, kai advokato darbo vietoje daroma krata ir paimami dokumentai, tiesioginiai susiję su klientų duomenimis.

Dėl straipsnio apimties neįmanoma išsamiai aptarti visų probleminių situacijų, tačiau pažymėtinas svarbiausias. Pirmiausia tai atvejai, kai formaliai sutartis dar nesudaryta, bet faktiškai advokato ir kliento santykiai jau vyksta, asmuo advokatui viską išpasakoja, vyksta konsultavimas. Todėl teigti, kad sutarties nebuvimas yra svarbiausias kriterijus, neteisinga. Tokiais atvejais turi būti vertinama ne tik forma (jos trūkumas), bet ir turinys (jau vykstantys santykiai), nes tokiu atveju jau yra paslaugos ir kliento teisių gynimo turinys. Formalaus sutarties buvimo faktas neatskleidžia turiningosios advokato ir kliento santykių pusės. Kiti atvejai: sutartis buvo sudaryta, bet baigėsi; jos nebuvimas konkrečiam veiksmui ar rezultatui nedaro bendravimo niekinio. Todėl turi būti sprendžiama turiningai, atsižvelgiant į aprašytus požymius, iš kurių galima spręsti esant advokato ir kliento bendravimą. Atvejai, kai pašto darbuotojai atplėšia advokato korespondenciją, ją peržiūri, patikrina, kopijuoja, kai kliento susirašinėjimą paštu patikrina laisvės atėmimo vietų, kalėjimo pareigūnai, esant aiškiai įvardytam adresatui – advokatui, yra sąmoningo paslapties negebimo atvejai, kuriuos advokatas kaip paslapties saugotojas turi įvertinti kaip neteisėtus veiksmus ir skųsti. Atvejais, kai advokatas kontoroje, susipažindamas su byla, iš kitų advokatų sužino paslaptis, privalo jas saugoti pagal nutylėjimą ir etikos reikalavimus dėl savo profesijos ir užimamos padėties, nors nėra formaliai įpareigotas jų saugoti. Šis reikalavimas taip pat taikomas ir atvejams dėl elektroninių duomenų nutekėjimo, elektroniniais ryšiais perduodamos

58 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022“, 70 punktą.

informacijos nutekėjimo, adresatų klaidų.

Kai mokesčių administratorius įpareigoja (Mokesčių administravimo įstatymo⁵⁹ 33 str.) pateikti duomenis apie klientus, sutartis, suteiktų paslaugų turinį, tikrumą, arba kai dėl pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos priemonių privaloma pateikti duomenis, kurie jautrūs paslapties apsaugos požiūriu, tokia informacija turi būti teikiama tiek, kiek būtina valstybės kontrolės institucijų funkcijoms atlikti, jokių būtu neteikiant informacijos apie konkrečias teises paslaugas. Šiuo atveju advokato įžvalgumas leis spręsti dėl teiktinos informacijos apimties.

Atvejais, kai advokatas sužino apie jo kliento planuojamą ar būsimą nusikaltimą, reti ir vertinami nevienodai. Lietuvos teoretikai šį klausimą užaštrina, iškelia advokato moralinę dilemą – negalimumą atskleisti paslapčių, kai tą padaryti reikėtų, pavyzdžiui, sužinojus apie rengiamą labai sunkų nusikaltimą, kai „advokatas atsiduria padėtyje be išeities“⁶⁰. Problemą taip pat iškėlė ir G. Lastauskienė: „Ar advokatas privalo saugoti kliento suteiktos informacijos konfidencialumą, jeigu informacijos išviešinimas gali padėti užkirsti kelią naujiems nusikaltimams?“⁶¹ Atsakymas į šį klausimą dalinai pateikiamas advokatų etikos kodekse: „<...> advokatas turi teisę be kliento sutikimo atskleisti advokato profesinę paslaptį sudarančią informaciją, kai tai neišvengiamai būtina – žmogaus gyvybei išsaugoti; kliento, jo įpėdinio ar teisių perėmėjo teisėms ir teisėtiems interesams apsaugoti.“⁶² Kitais atvejais, kai žmogaus gyvybei tiesioginis pavojus negresia, advokatas turėtų vadovautis etikos kodekso reikalavimais kompleksiskai ir nepamiršti, kad jis veikia ne šalia moralės, ne šalia visuomenės, o pagal moralės principus, visuomenėje jos interesais – *jis turi paslapties privilegiją, nes visuomenė ją suteikė*. Advokatų etikos kodeksas palieka sprendimo laisvę – jei sužinoma apie nusikaltimą, advokatas apie jį gali pranešti. Teismų praktikoje priimta, kad „informacija apie galimą rengiamą nusikaltimą negali būti laikoma nei advokato ir jo kliento susitikimo duomenimis Advokatūros įstatymo 45 straipsnio 2 dalies prasme, nei advokato profesine paslaptimi, to paties įstatymo 46 straipsnio 5 dalies prasme, nes šios įstatymo normos yra skirtos tik teisėtoms advokato veiklos garantijoms užtikrinti“⁶³.

JAV ši problema išspręsta advokatų savivaldos, etikos taisyklėse nustatčius, kad „kliento paskelbtas ketinimas padaryti nusikaltimą nėra įtrauktas į saugotinių paslaptių apimtį, kurias turi gerbti advokatas. Jis gali padaryti reikiamus pareiškimus, kad būtų užkirstas kelias šiai veikai ar apsaugoti tuos, kuriems ši veika kelia grėsmę“. Pripažįstama, kad „kaltinamasis su savo advokatu gali laisvai aptarti praeities nusikaltimus ar deliktus. Tačiau tiek, kiek klientas bendrauja su savo advokatu apie nusikaltimą ar deliktą, kurį jis planuoja padaryti, visuomenė nesuteikia privilegijos nuslėpti tokią diskusiją ir apsaugoti ją paslapties

59 „Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2004-04-28, Nr. 63-2243.

60 Drakšas, *supra note*, 2: 318–319.

61 Giedrė Lastauskienė, „Advokato profesija: prieštaras jos pobūdis ir kontrolė“, *Jurisprudencija* 20, 4 (2013): 1473–1491.

62 „Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. 1R-133 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“, TAR, 2016-04-22, Nr. 10280.

63 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. kovo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2011“.

skraiste⁶⁴. Todėl ribiniais atvejais suabsoliutinti advokato paslapties negalima, nes, be advokato pareigos, yra moralė ir visuomenės interesai. Nors advokatas veikia laisvai, nereikia, kad jis gali užsimerkti prieš planuojamus sunkius nusikaltimus. Todėl sužinojęs apie planuojamą nužudymą, teroro aktą ar valstybės išdavimą, jis negali likti abejingas, prisidengti paslapties skraiste, nes jis dėl savo pasirinkimo nepranešti bus blogesnis advokatas negu dėl pasirinkimo saugoti kliento paslaptį⁶⁵. Moralė ir teisė neturi būti laikomos skirtingų pasaulių dimensijomis⁶⁶, o advokatas, kuris veikia be moralės, veikia nekokybiškai, nepilnai ir ne padeda, bet kenkia savo klientui ir visuomenei, neduoda geriausio patarimo⁶⁷. Teisinis patarimas, gynyba, dokumentų rengimas turi būti vedini pirmiausia moralės, o ne kokių nors žemų motyvų, išimtinai naudos klientui ar sau siekimo.

Iš čia kyla kitas pagrįstas klausimas: ar gali būti paslaptis atskleista teisingumo labui? Žinant, kad „valstybė gali viską“ (t. y. nustatyti bet kokią reguliavimą visuomenės interesų labui), ar negali būti taip, kad valstybė išimtiniais atvejais suvaržo konfidencialumo privilegiją ir norima apimtimi atskleidžia paslaptį? JAV teisininkų pateikiamas pavyzdys: žmogus buvo partrenktas pravažiuojančios mašinos ir sunkiai sužalotas. Vienintelis įvykį matęs liudytojas paliudijo, kad tai buvo tamsus automobilis. Kaip paaiškėjo vėliau, liudytojas prieš liudydamas savo advokatui atskleidė tai, kad jis pats ir buvo tas vairuotojas, kuris partrenkė pėsčiąjį. Liudytojas paklausė advokato patarimo, ką jam daryti: prisipažinti, pasakoti savo sugalvotą istoriją (meluoti) ar tylėti, nenorint atskleisti savo paties nusikaltimo? Nežiūrint to, kad advokatas patarė arba prisipažinti, arba tylėti, asmuo pasirinko savo paties sugalvotą versiją ir melavo liudydamas. Po kurio laiko šis asmuo mirė. Ar toks advokato ir kliento bendravimo atskleidimas padėtų teisingumo interesams?⁶⁸ Juk tokioje situacijoje neįmanoma nustatyti tiesos kaip nors kitaip, kitais būdais, bet tik apklausus advokatą apie tai, ką jis sužinojo bendraudamas su klientu. Įvertinus tai, kas aprašyta, tokia galimybė atmestina, o pagalba teisingumui atskleidžiant paslaptį būtų abejotina.

Kai advokato darbo vietoje daroma krata ir paimami dokumentai, tiesiogiai susiję su jo klientų duomenimis, tokiais atvejais advokatas turi nedelsiant reikalauti, kad kratą atliekantys pareigūnai užtikrintų tokių duomenų paslaptį, o kratoje dalyvavęs advokatūros atstovas turi pagal galimybes domėtis, kad tokie duomenys nebūtų paimami, jei jie nebuvo įrašyti kratą leidžiančiame dokumente; vėliau pagal aplinkybes – skųsti, keliant klausimą dėl paslapties apsaugos, vadovaujantis advokatūros interesais plačiausia prasme, prioritetu laikant advokato paslapties apsaugą.

Su advokato paslaptimi susijusi paslaptis apie asmens sveikatos būklę – neretai tokia informacija svarbi bylose ir advokatas ją žinodamas sprendžia, kaip ją panaudoti. Netinkamas panaudojimas gali lemti ne tik advokato paslapties atskleidimą, bet ir paciento teisių

64 Spahn, *supra note*, 14: 61.

65 Sisk ir Abbate, *supra note*, 17: 237.

66 Ugnė Karaliūnaitė, „V. Vasiliauskas: etika, moralė – ne šio pasaulio dimensijos“, Delfi, 2013 m. vasario 19 d., <https://www.delfi.lt/verslas/ukiobankas/vvasiliauskas-etika-morale-ne-sio-pasaulio-dimensijos-60707955>.

67 Sisk ir Abbate, *supra note*, 17: 237.

68 Edward A. McFarland, „New Dimensions for the Attorney-Client Privilege“, *University of Pittsburgh Law Review* 38, 2 (Winter 1976): 326.

pažeidimą (Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo⁶⁹ 8 str., 9 str.). Todėl būtinas paties kliento ir paciento sąmoningas sprendimas ir sutikimas panaudoti informaciją.

Naujos tendencijos ir perspektyvos. Galima pastebėti, kad pagal naujausias tendencijas linkstama prie paslapties ribojimo. Visų pirma, tam turėjo įtakos tarptautiniai teisės aktai dėl pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos. Tam tikromis sąlygomis, remiantis direktyvos 2015/849 reikalavimais, teisės sričių profesionalai (advokatai, notarai) yra įpareigoti informuoti apie klientą, turintį abejotinų ryšių ar finansinių srautų⁷⁰. Klausimas lieka visiškai atviras: kaip tokį reikalavimą suderinti su advokato kliento paslapties apsaugos reikalavimais, ar jis neskatins advokato ir kliento santykių erozijos⁷¹.

Advokato paslapties teisinis režimas netaikomas tada, kai advokatas asmeniškai susijęs su verslu, yra jo bendraturtis ar narys. Konkurencijos taryba, atlikusi tyrimą, atsisakė pašalinti advokato susirašinėjimą su pažeidimu įtariama įmone iš bylos medžiagos, nes advokatas buvo įmonės akcininkas. Todėl jis materialiai suinteresuotas įmonės veikla ir nėra nepriklausomas. Tokio advokato susirašinėjimui netaikyta advokato profesinės paslapties apsauga, o Vilniaus apygardos administracinis teismas šią Konkurencijos tarybos poziciją palaikė. Taip šis teismas pakartotinai sprendė, kad Konkurencijos taryba veikė teisėtai paėmusi įmonės susirašinėjimo su advokatu duomenis, ji galėjo juos panaudoti kaip teisėtus, nesaugomus paslapties įrodymus tiriant ir įrodinėjant galimą konkurencijos teisės pažeidimą. Todėl, nors advokato ir jo kliento susirašinėjimas yra saugomas įstatymo ir negali būti naudojamas kaip įrodymas, išimtiniais atvejais, advokatui esant susijusiam darbiniais, nuolatiniais teisiniais ryšiais su juridiniu asmeniu, ši privilegija netaikoma⁷². Taigi, teismai paslapties privilegiją kai kuriais atvejais linkę siaurinti – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra nurodęs ir tai, kad „Advokatūros įstatyme numatyta advokato profesinės paslapties apsaugos garantija nėra absoliuti ir gali būti ribojama, kai tai yra teisėta ir būtina reikalinga demokratinėje visuomenėje“⁷³. Toks aiškinimas rodo, kad paslapties traktavimas gali priklausyti nuo situacijos, sykiu jis atveria kelią neapibrėžtumui ir tolesnei diskusijai.

Išvados

1. Advokato ir kliento paslaptis – senas teisinis mechanizmas, be kurio advokato veikla būtų itin ribota, o kartais ir neįmanoma. Be paslapties neįmanomas visiškasis advokato ir kliento tarpusavio pasitikėjimas, esminių problemų ir situacijos detalių atskleidimas. Pradėta taikyti senovės Romos teisininkų, ši paslaptis tapo

69 „Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2009-12-08, Nr. 145-6425.

70 Hofmann ir Lustenberger, *supra note*, 3: 826.

71 *Ibid.*

72 Darius Miniotas, „Kada advokato profesinė paslaptis iš tiesų yra paslaptis?“, 15min.lt, 2021 m. kovo 8 d., https://www.15min.lt/verslas/naujiena/pranesimai/kada-advokato-profesine-paslaptis-is-tiesu-yra-paslaptis-231-1467144?utm_medium=copied.

73 *Ibid.*

- būtina profesijos dalimi, kuri atskleidžia profesijos savastį – advokato kaip problemų sprendėjo, kuriuo galima pasitikėti.
2. Paslapties būtinumą nulemia trys pagrindiniai aspektai. Pirmiausia, advokato bendravimo su klientu informacija negali būti naudojama kaip įrodymas jokiuose teisiniuose procesuose, ja negalima remtis kaip leistinu duomenų šaltiniu įrodinėjimo procese. Antra, negali būti atskleista informacija, susijusi su privačiais asmens ir jo gyvenimo duomenimis. Trečia, tokia informacija negali būti atskleista, kad nebūtų paviešinta, nustatyta ir dėl to paveikta advokato veikla, jo pasirinktos veiklos kryptys ir ypatybės, kad nebūtų ribojama jo veiklos laisvė.
 3. Teisinis reguliavimas, saugantis advokato ir jo kliento paslaptį, Lietuvoje pakankamai išplėtotas, nes ją užtikrina visi procesiniai įstatymai ir advokatų etikos kodekso reikalavimai. Tačiau lieka ir neapibrėžtų, probleminių klausimų, pavyzdžiui, kada prasideda paslapties apsauga. Lietuvoje, teismų nuomone, paslaptį galima saugoti tik tada, kai sudaryta sutartis, kurioje nurodyta teisinių paslaugų sritis. Tačiau tokia situacija neteisinga, ji neatspindi advokato ir kliento bendravimo ypatybių. Todėl sprendžiant, ar bendravimas saugomas paslapties, turi būti nustatomi turiningi požymiai konkrečiu atveju: advokato ir kliento bendravimo tikslas, dėl ko bendraujama, kokios apimties teisinės paslaugas siekiama gauti; ar bendravimas galimas dėl teisėtų veiksmų ir leistinos veiklos, patarimų dėl iki susitarimo padarytos neteisėtos veiklos.
 4. Konstitucija, Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija advokato paslapties tiesiogiai nenumato, tačiau ši paslaptis siejama su konstitucine teise į gynybą, teise turėti advokatą ir teise į privatumą. Praktikoje kylančios probleminės situacijos, susijusios su paslapties teisinio režimo pažeidimais, turi būti sprendžiamos atsižvelgiant į paslapties turinį.

SECURITY BETWEEN A LAWYER AND THEIR CLIENT: REGULATION, CONTENT, AND PROBLEMATIC ASPECTS

Laurynas Pakštaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article: examines secrecy between lawyer and client as expressions of the lawyer's duty of confidentiality to the client; reveals the concept, content, beginning, end, and limits of this secrecy; and interrogates problems related to the protection of such secrecy, along with scientific approaches to it. Lawyer-client secrecy is a necessary legal construct specific to the lawyer profession. This is characteristic of the lawyer's profession as a guarantor of their activity, and is a prerequisite for the successful representation of the client and the implementation of their interests. The article briefly discusses the origins of this form of secrecy, its historical development, legal regulation in Lithuania, and the approach to it in the caselaw of the European Court of Human Rights. The article presents insights from legal science in the United States regarding a lawyer's professional secrecy as a feature of the lawyer's activity and its characteristics, as well as indicating the factors in jurisprudence on the basis of which it is decided whether the privilege of secrecy is applied. The article highlights groups of problems that occur in practice and discusses them. The attitude towards the lawyer's secrecy is now changing, with its protection being affected by other laws. The article concludes that the legal regulation of secrecy is sufficiently developed, but one problematic aspect emerges regarding where secrecy begins and must be protected. From this point of view, the assessment proposed by the Lithuanian courts – to associate secrecy with the fact of the conclusion of the lawyer-client contract and its content – is not correct, because the presence of essential features must be taken into account when deciding on the regime of secrecy.*

Keywords: *secret between a lawyer and his client; advocate's secret; attorney-client privilege; lawyer's professional secret; attorney's duty of confidentiality; privilege of confidentiality.*

Laurynas Pakštaitis, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Teisės ir teisėsaugos instituto vyresnysis lektorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras, advokatas. Mokslinių tyrimų kryptys: nusikalstamos veikos valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, korupciniai nusikaltimai, teroristiniai nusikaltimai, teisėkūra.

Laurynas Pakštaitis, senior lecturer at the Institute of Law and Law Enforcement at the Public Security Academy of Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law), lawyer. Research interests: criminal acts against public service and the public interests, crimes of corruption, terrorist crimes, legislation.

KANONINĖS SANTUOKOS ĮTRAUKIMO Į CIVILINĘ APSKAITĄ TEISINIO REGLAMENTAVIMO ANALIZĖ

Marius Venskus

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas mavenskus@stud.mruni.eu

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas ingaieva@mruni.eu

Pateikta 2024 m. balandžio 24 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 31 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-11

Santrauka. Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose bažnyčių ir religinių bendruomenių teisinę padėtį, nustatyta teisė ir laisvė tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus. 2012 metais pakeitus religinių santuokų įtraukimo į apskaitą tvarką, buvo nustatyta pareiga apie visas sudarytas religines santuokas pranešti kompetentingoms valstybės institucijoms. Straipsnyje analizuojama, ar tokia valstybės įstatymu nustatyta prievolė atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės ir bažnyčios atskirumo ir neutralumo principams, aiškinamasi, ar toks reglamentavimas nepažeidžia asmenų religijos ir tikėjimo laisvių ir teisių.

Reikšminiai žodžiai: santuoka; religinė santuoka; kanoninė santuoka; kanonų teisė.

Įvadas

Valstybės ir Bažnyčios bendradarbiavimo, sąveikos ir teisinių santykių klausimai išlieka aktualūs ir pastaruoju metu. Socialinių, kultūrinių ir politinių procesų, pokyčių kontekste vis iš naujo keliami kompetencijų ir atsakomybės ribų, teisės ir politikos teorijų klausimai¹. Santuokos institutą reglamentuojančiuose teisės aktuose ypač išryškėja valstybės ir bažnyčios sąveika. Tačiau tokiu atveju susiduriama su dviejų teisinių sistemų koegzistavimu, o kartais ir konkurencija. Santuokos institute itin sąveikauja tiek asmens, kaip piliečio ir kaip religinės bendruomenės nario, tiek valstybės ir bažnyčios laisvės ir interesai. Taigi teisinis reguliavimas, kuriuo per religinės santuokos sudarymą pripažįstamos ir civilinės pasekmės, turi atsižvelgti ir garantuoti įvairių teisių pusiausvyrą ir apsaugą.

Viena vertus, kanoninės ir religinės santuokos pripažinimo ir reglamentavimo klausimus įvairiose publikacijose ne kartą kėlė ir svarstė įvairūs teisės mokslininkai. Autoriai moksliniuose tyrimuose išryškina atskiras ir konkrečias teisės taikymo ir interpretavimo problemas, daugiausia ar išskirtinai remiantis Lietuvos teisės aktais. Šio mokslinio straipsnio naujumas ir aktualumas atsiskleidžia kanoninės santuokos analizę pirmiausia išsamiai pristatant per Kanonų teisės kodekso reglamentavimo prizmę. Toks metodas skatina ne paneigti ankstesnius tyrimus ar publikacijas, o remiantis autorių tyrimais jų išvadas praplėsti atveriant galimybes ir perspektyvas tolimesniems svarstymams ir diskusijoms. Juolab kad paskutinį dešimtmetį valstybės ir bažnyčios teisių, pareigų ir bendradarbiavimo temos bažnytinės santuokos pripažinimo reglamentavimo kontekste nebuvo svarstomos ir analizuojamos². Todėl tikimasi, kad platesnė Kanonų teisės kodekso kanonų ir principų analizė padės praplėsti diskusijų, svarstymų ir tyrimų lauką ir kitose bažnyčios ir valstybės sąveikos ir bendradarbiavimo srityse.

Kita vertus, 2012 metais, pakeitus reglamentavimą dėl pranešimo apie sudarytą religinę santuoką tvarkos, buvo nustatyta, kad religinės bendruomenės privalo informuoti valstybę apie visas sudarytas religines (kanonines) santuokas. Tokia prievolė nustatyta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.24 str. 3 dalyje: „Jeigu santuoka sudaryta bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka, religinė bendruomenė ar religinė bendrija privalo per dešimt dienų po šios santuokos sudarymo pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės

1 Pvz., vien 2023 metais Lietuvoje įvyko dvi mokslinės konferencijos, skirtos visuomenės religiniam fenomenai, religinių bendruomenių ir valstybės sąveikai, teisių ir pareigų turiniui ir riboms svarstyti:

1) 2023 m. balandžio 27 d. tarptautinė mokslinė konferencija: „Freedom of conscience in a time of global (in) security“, organizatorius Mykolo Romerio universitetas;

2) 2023 m. rugsėjo 7 d. nacionalinė mokslinė-praktinė konferencija: „Religijos, sąžinės, žodžio laisvė ir jos ribos: Šiluvos deklaraciją apmąstant“, organizatoriai Vytauto Didžiojo universitetas, Laisvos visuomenės institutas, Krikščionių profsąjunga.

2 Remiantis Lietuvos universitetų mokslinių žurnalų internetinėmis duomenų bazėmis nuo 2012 metų nėra pateikta publikacijų ir tyrimų, susijusių su kanoninės santuokos reglamentavimu Lietuvos teisės aktuose klausimais. Mykolo Romerio universiteto mokslo darbų žurnalas *Jurisprudencija*: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/issue/archive>; Vilniaus universiteto teisės žurnalas *Teisė*: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/issue/archive>; Vytauto Didžiojo universiteto žurnalas *Teisės apžvalga*:

metrikacijos įstaigai teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą apie santuokos sudarymą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka. Tokiu atveju santuoka laikoma sudaryta nuo jos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka dienos.“ Įstatymas, kuriuo religinės bendruomenės įpareigojamos pranešti apie visas sudarytas religines (kanonines) santuokas, ragina kelti teisėtumo, teisės taikymo ir įgyvendinimo probleminius klausimus darant prielaidą, kad toks reglamentavimas gali būti traktuojamas kaip nuolatinis draudimas sudaryti kitokią negu civilinę santuoką, todėl neproporcingai ribojantis ir prieštaraujantis tiek valstybės, tiek bažnyčios teisės aktuose nustatytiems asmenų ir bažnyntinių bendruomenių tikėjimo laisvės ir teisėms.

Todėl šio straipsnio *tikslas* yra įvertinti, ar galiojantis reglamentavimas atitinka valstybės ir bažnyčios santykių konstitucinius kriterijus, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – LR Konstitucija) nustatytus asmenų tikėjimo ir sąžinės laisvės principus, religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme sankcionuotą bažnyčių laisvę tvarkytis pagal savo statutus ar kanonus. Straipsnio tikslas atspindi ir skatina suformuoti tyrimo *objektą* – tai Lietuvos teisės aktuose nustatytos pareigos privalomai pranešti apie kanonines santuokas tinkamas įgyvendinimas. Tikslui pasiekti ir objektui atskleisti straipsnyje taikomi sisteminis, lyginamasis ir apibendrinimo metodai.

1. Kanoninės santuokos pripažinimo pagrindai ir kriterijai

Žmogaus religiniai įsitikinimai peržengia vien tik vidinę, dvasinę ar sąžinės sritį. Asmens religingumas yra tiesiogiai susijęs su žmogaus moraline prigimtimi ir yra moralinių motyvų paieškos veikti pagrindas. Asmenys, susivieniję į bendrą tikėjimą išpažįstančias bendruomenes, per tam tikrą laiką ir atsižvelgiant į narių skaičių gali tapti aiškia visuomenės sanklodos dalimi, turinčia ir visus institucinius požymius. Taip asmeninę tikėjimo ir sąžinės laisvę realizuojant per priklausymą religinėms bendruomenėms ne tik kartu išpažįstamas tikėjimas, bet religijų įvairovė ir jų praktikavimas veikia formuojantis ir visos visuomenės socialinių vertybių sistemai³. Todėl svarbu akcentuoti, kad Europos žmogaus teisių konvencijos⁴ (toliau – EŽTK) 9 str. nustatyta religijos laisvė yra ne tik individo sąžinės reikalas, bet taip pat suponuoja, *inter alia*, žmogaus teisę išpažinti savo religiją ne tik vienam ar privačiai, bet ir su kitais asmenimis, bendruomenėje ar viešai, su kuriais jungia bendras tikėjimas. Europos Žmogaus Teisių Teismas religinės laisvės pažeidimo bylose ne kartą yra pasisakęs apie glaudų ir svarbų ryšį tarp asmeninio ir kolektyvinio religinės laisvės aspekto. Teismas yra nustatęs, kad bažnyčia ar bažnytinė organizacija gali įgyvendinti savo narių vardu teises, kurias garantuoja EŽTK 9 str.: „Žiūrint iš šios perspektyvos, tikinčiųjų teisė į religijos laisvę apima lūkestį, kad bendruomenei bus leista ramiai veikti, Valstybei savavališkai nesikišant. Iš tiesų autonomiškas religinių bendruomenių egzistavimas yra neatskiriamas nuo pluralizmo demokratinėje visuomenėje, ir todėl tai yra esminis apsaugos,

3 Pvz., Saulius Arlauskas, „Tikėjimo laisvė kaip moralinės motyvacijos teisė“, *Jurisprudencija* 39, 31 (2003): 15.

4 „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

suteikiamos pagal EŽTK 9 str., aspektas.⁵ Taigi remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika galima teigti, kad valstybių konstitucijose, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatyta ir pripažįstama žmogaus religijos laisvė apima taip pat ir religinių bendruomenių, kaip tikinčiuosius vienijančią ir tikinčiųjų teises atstovauti galinčią instituciją, pripažinimą. Tokias prielaidas patvirtina ir tai, kad net valstybių, kurių konstitucijose įtvirtinta valstybinė religija pripažįstamas ir įtvirtintas ne tik individualus, bet ir bendruomeninis, religinis pliuralizmas. Pavyzdžiui, Danijos ir Norvegijos konstitucijos, kuriose įtvirtinta ir valstybinė religija, išskiria tam tikras religijas kaip tradicines ir tos religijos tampa reikšmingais konstitucinių arba visuomeninių santykių subjektais⁶. Vis dėlto valstybės ir religijos santykis gali būti įvairus. Analizuodami religinių bendruomenių teisinę padėtį Europos Sąjungos valstybių teisės sistemose, autoriai išskiria tris pagrindinius valstybės ir religinės bendruomenės sąveikos būdus: valstybinės religijos modelį, griežto atskyrimo modelį, bendradarbiavimo modelį⁷. Daug Europos valstybių, tarp jų ir Lietuvos Respublika, pasirinko bendradarbiavimo tarp valstybės ir religinių bendruomenių modelį kaip pagrindą šalies demokratinėms vertybėms plėtoti. Toks bendradarbiavimo modelis suponuoja, kad valstybėje yra teigiamai vertinamas požiūris į religiją visuomenei ir kiekvienam jos nariui.

LR Konstitucijos 43 str. aptartas bažnyčių ir religinių bendruomenių, taip pat jų konstitucinis santykis su valstybe atskleidžia pasaulietinės valstybės modelį ir išryškina istorines ir galimas ateities santykių perspektyvas: „Valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai.“ (LR Konstitucijos 43 str.). Cituota konstitucinė norma nustato du pripažinimo tipus – bažnyčias arba religines organizacijas. Pirmosios yra juridiniai asmenys *per se* ir, remiantis Religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymu, tokiomis pripažįstamos devynios: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų, sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų⁸. Antrojo tipo bažnyčioms ir religinėms bendruomenėms, kad būtų apsaugotos demokratinės ir konstitucinės vertybės, LR Konstitucija nustato pripažinimo reikalavimą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio mėn. 6 d. sprendimu išaiškino konstitucinės normos prasmę nustatydamas, kad religinė organizacija ar bažnyčia, norinti būti pripažinta, turi turėti pakankamą narių skaičių, kelių dešimtmečių veiklą, jos mokymas ir veikla turi būti suderinama su pamatiniais dorovės principais ir imperatyviomis įstatymo normomis, reguliuojančiomis

5 LR Teisingumo ministerija, „Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos religijos laisvės tema apžvalga (2013 m. spalio 31 d.)“ (vertimas), Nr. 21, 2017 m. rugsėjo 15 d., <http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/EZTT%20praktikos%20religijos%20tema%20apzvalga.pdf>.

6 Gediminas Mesonis, „Constitution & remarks on religion: the problem of the compatibility in XX–XXI centuries“, *Jursiprudencija* 84, 6 (2006): 25–32.

7 Pavyzdžiui, Norman Doe, *Law and Religion in Europe* (New York: Oxford University Press, 2011), 29–31, 39.

8 „Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1995-11-02, Nr. 89-1985.

asmenų pareigas dėl viešosios tvarkos, ir neskatinanti nusikalstamų veiklų⁹. Tokie Konstitucinio Teismo suformuoti pripažinimo reikalavimai atitinka ir EŽTK 9 str. 2 dalyje nustatytus religijos laisvės ribojimo pagrindus¹⁰. Taigi kiekviena religinė bendruomenė, vadovaudamasi LR Konstitucija, turi teisę siekti platesnio teisinio susitarimo su valstybe dėl svarbių savo bažnyčios ar religinės bendruomenės klausimų.

Valstybės ir bažnytinių bendruomenių individualių santykių sureguliuavimo ir pripažinimo mechanizmas yra vienas iš pagrindinių lietuviškojo pasaulietinio valstybės modelio įgyvendinimo ypatumų. Bažnyčios ir valstybės bendradarbiavimo modelis nepažeidžia nei pasaulietinės valstybės modelio, nei prieštarauja LR Konstitucinei nuostatai dėl valstybinės religijos nebuvimo (plg. LR Konstitucijos 43 str. 7 d.). Šitokią prielaidą patvirtina paties Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas, kuriame nustatomi Lietuvos Respublikos kaip pasaulietinės valstybės principai: „Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietškumo pamatas. [...] šis principas, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą.“¹¹ Taigi Teismo nutarimas, kuriuo nustatyti atskirumo ir neutralumo principus, atskleidžia ir patvirtina konstitucinę normą dėl valstybinės religijos nebuvimo. Valstybės religinis neutralumas ir atskirumas Teismo nutarime grindžiamas visų konstitucinių vertybių ir principų darna ir visuma. Todėl Konstitucinio Teismo nustatyti valstybės pasaulietškumo principo kriterijai, skirtingai negu teigia kai kurie autoriai¹², nepaneigia, o būtent įtvirtina dviejų subjektų – valstybės ir bažnyčios – galimą sąveiką ir bendradarbiavimą įvairiose kultūrinio, visuomeninio ir socialinio gyvenimo sferose. Taigi konstitucinė jurisprudencija, pabrėždama valstybės atskirumą ir neutralumą, akcentuoja efektyvių galimybių sudarymą visiems asmenims naudotis demokratinėje visuomenėje garantuojamomis ir saugomomis tikėjimo ir religinėmis laisvėmis bei teisėmis. Žinoma, valstybės ir bažnyčios santykių atskirumo ir neutralumo principai, atveriantys, o ne paneigiantys bendradarbiavimą, išryškina tolimesnių tyrimų, diskusijų ir mokslinių svarstymų būtinybę: nustatyti, apsibrėžti ir konkretizuoti dviejų subjektų sąveiką atskirose sferose (pvz., socialinėje, kultūrinėje, politinėje), kompetencijas, ribas ir įgyvendinimo būdus.

Šių svarstymų perspektyvoje (dviejų subjektų santykių atskirumo principo) interpretuotina ir LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies norma: „Valstybė pripažįsta ir bažnytinę

9 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas dėl Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatų, susijusių su tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų statusu, išaiškinimo“, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 129-5246.

10 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (*Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987), 9 str.: „Laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje jos saugumo interesams, viešai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

11 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49-1424.

12 Donatas Murauskas, „Valstybės ir bažnyčios santykiai konstitucinėje jurisprudencijoje: tarp atskyrimo ir atskirumo“, *Teisė* 106 (2018): 56.

santuokos registraciją“, esanti tame pačiame skirsnyje „Visuomenė ir Valstybė“, kaip ir aukščiau nagrinėtas LR Konstitucijos 43 str. Vadinasi, ne bet kokia bažnytinės santuokos registracija gali būti pripažįstama, o tik tradicinių arba valstybės pripažintų bažnyčių ar religinių organizacijų registruojamos santuokos.

1.1. LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies interpretavimo problemos

Įsigaliojus LR Konstitucijai, kurioje nustatytas bažnytinių santuokų pripažinimas (plg. LR Konstitucijos 38 str. 4 d.), teisės mokslininkai publikacijose kėlė aktualius tokios nuostatos teisinio reglamentavimo ir jos įgyvendinimo klausimus. 1994 metų Konstitucinio Teismo nutarime nustatyta, kad dėl bažnytinių santuokų apskaitos, kylančių teisių ir pareigų bei ginčų sprendimų valstybė turėtų įstatymu nustatyti aiškią ir nuolatinę tvarką¹³. Teismo nustatyta įstatyminio reglamentavimo reikmė praplėtė diskusijų ir mokslinių tyrimų lauką, atverdama naujas svarstymų temas. Diskusijos ir svarstymai išliko aktualūs ir po LR CK įsigaliojimo, kurio 3.24 str. 2 dalies 3 punkte nustatyta, kad tokios (civilinės teisinės) pasekmės atsiranda, jeigu „santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka“. Tačiau mokslinėse publikacijose toliau buvo keliami ne tik pripažinimo, bet ir kompetencijų, reglamentavimo ir įgyvendinimo klausimai bei ieškoma atsakymų, ar bažnytinė santuoka pripažintina ir jos civilinės teisinės pasekmės kyla: 1) nuo tokios santuokos sudarymo ar pranešimo; 2) ar tokia santuoka įregistruojama ar perregistruojama civilinėje metrikacijoje; 3) ar tokios santuokos pripažinimu valstybė akceptuoja ir visas iš religinės santuokos kylančias teises bei pareigas, nustatytas bažnyčios kanonuose ar statutuose; 4) ar dėl tokios santuokos negaliojimo ar kitų juridinių situacijų kompetentingas spręsti bažnytinis, ar civilinis teismas; 5) ar nesuteikimas civilinių teisių pasekmių bažnytinei santuokai, apie ją nepranešus kompetentingoms civilinėms institucijoms, neprieštarauja LR Konstitucijoje įtvirtintai nuostatai?

Svarstymuose dėl būtinumo pranešti apie sudarytą kanoninę santuoką kompetentingoms valstybės institucijoms autoriai bendrai sutaria, kad religinės santuokos savaime civilinių teisių padarinių nesukelia ir yra būtina tokios santuokos apskaita valstybės registruose. Taigi LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies negalima aiškinti, esą, valstybė pripažįsta bet kur ir bet kaip sudarytą santuoką. Valstybė gali pripažinti tik tai, kas jai yra žinoma. Todėl religinė bendruomenė, norėdama, kad valstybė pripažintų jos įregistruotą santuoką, privalo apie tokios santuokos įregistravimą informuoti valstybę įstatymų nustatyta tvarka¹⁴. Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo nutarimą, CK 3.24 str. nustatė sąlygų ir kriterijų visetą, pagal kuriuos nustatytas sutuoktinių civilinių teisių ir pareigų

13 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 31-562.

14 Valentinas Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2009), 164–165.

atsiradimo momentas bei santuokos registracijos apskaita¹⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad bažnyčiose ar religinėse bendruomenėse sudarytos santuokos civilinės metrikacijos įstaigoje yra ne įregistruojamos ar perregistruojamos, o įtraukiamos į apskaitą taip pat ir tam, kad būtų išvengta monogamijos principo pažeidimo registruojant ir valstybinę, ir religinę santuoką¹⁶. Pabrėžtina, kad, remiantis LR Konstitucijos 38 str. 4 dalies civilinės būklės aktais, santuokos registravimas yra išimtinė valstybės prerogatyva. Todėl įtraukimo į apskaitą reikalavimas, viena vertus, nepaneigia LR Konstitucijoje nustatyto bažnytinės santuokos pripažinimo, kita vertus, toks reikalavimas atitinka visus bendruosius teisės principus, valstybės ir pačių sutuoktinių interesus¹⁷.

Bažnyčios ir religinės bendruomenės savo veikloje, be kita ko, vadovujasi ir kanonais, statutais ar kitomis išorinės elgsenos normomis, kurios įpareigoja bažnyčios ar religinės bendruomenės narius. Dažniausiai tos normos arba bent jų dalis yra paremtos atitinkamos bendruomenės šventraščių ir dvasinių mokymų pagrindu. Skirtingų religinių bendruomenių dvasinis mokymas gali skirtingai apibrėžti santuokos sudarymą, tikslus, pabaigą ir sutuoktinių moralines pareigas ir teises. CK 3.24 str. 2 dalyje įstatymų leidėjas, nustatydamas materialiąsias ir formaliąsias kanoninės (religinės) santuokos sudarymo sąlygas, akcentuoja sąlygą, o ne prievolę (imperatyvą) pasitelkdamas žodį „jeigu“¹⁸. Galima daryti išvadą, kad, remiantis LR Konstitucijoje įtvirtintais valstybės ir bažnyčios atskirumo bei religinės ir tikėjimo laisvės principais, įstatymo leidėjas darė prielaidą, kad ne visos religinėse bendruomenėse (tradicinėse ar valstybės pripažintose) sudarytos santuokos galės ir bus pripažintos valstybės suteikiant joms įstatymuose nustatytas civilines pasekmes. Religinėse bendruomenėse visa apimantis, žinoma, nepaneigiantis kitų, pirminis aspektas yra asmens vidiniai, moraliniai ir dvasiniai pasirinkimai, būseną ir veikimo pagrindai. O valstybės kompetencija yra viešoji tvarka, civilinių teisinių santykių reguliavimas ir kiti sutuoktinių socialiniai šeimos ryšių aspektai¹⁹. Vadinasi, remiantis tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatytais religinės laisvės principais (vienas iš jų – nedeklaruoti valstybei savo religinių įsitikinimų²⁰) ir santuokos savanoriškumo principu, įtraukimas į valstybi-

15 Leonas Virginijus Papirtis ir Inga Kudinavičiūtė, „Teisinis bažnytinių santuokų reglamentavimas ir apskaita“, *Justitia* Nr. 29 (2003): 48–51.

16 Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *Santuokos sąlygos ir jų vykdymas* (Vilnius: Justitia, 2006), 37–38.

17 Valentinas Mikelėnas ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2001), 61–62.

18 Žr. CK 3.24 str. 2 d.: „Santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka, jeigu:

1) nebuvo pažeistos šio kodekso 3.12–3.17 str. nustatytos santuokos sudarymo sąlygos;

2) santuoka buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą;

3) santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje civilinės būklės aktų registravimą reglamentuojančio įstatymo nustatyta tvarka.“

19 Dalia Perkūmienė ir Rūta Brazienė, „Santuokos institutas valstybės ir Bažnyčios požiūriu“, *Soter* 12, 40 (2004): 22–24.

20 Ronan McCrea, *Religion and the Public Order of the European Union* (United Kingdom: Oxford University Press, 2014), 105.

nę apskaitą yra ne kas kita kaip sutuoktinių valios išraiška sudarius bažnytinę santuoką ir naudojantis teisės aktuose nustatytais teisėmis ir pareigomis, nekartojant santuokos sudarymo valstybinėje institucijoje²¹.

Bažnytinės santuokos sudarymo teisinių pasekmių klausimai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje yra išnagrinėti ne vienoje byloje. Tačiau galima tvirtinti, kad esminės teisės aiškinimo ir taikymo taisyklės dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo bažnytinei santuokai yra suformuotos dar 2007 m. vasario mėn. 7 d. nutartyje²². Kasaciniame skunde ir atsiliepimuose šalys kėlė teisės normų, reglamentuojančių bažnyčios nustatyta tvarka sudarytos santuokos ir įtrauktos į apskaitą civilinės metrikacijos skyriuje, taikymo dėl tokios santuokos pabaigos klausimus. Jau minėtoje LAT nutartyje kasacinis teismas išaiškino, kad civilinės teisinės pasekmės bažnytinėje (religinėje) bendruomenėje sudarytai santuokai pripažįstamos, jeigu tokia santuoka: 1) buvo sudaryta nepažeidžiant valstybės nustatytų materialiuųjų santuokos sudarymo sąlygų, įtvirtintų CK 3.12–3.17 str.; 2) buvo sudaryta Lietuvos Respublikoje įregistruotose ir valstybės pripažintose religinėse organizacijose ir pagal atitinkamos religijos vidaus (kanonų) teisės nustatytą procedūrą; 3) buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje²³. Taigi, kaip išaiškinta LAT, CK 3.24 str. yra nustatyta sąlygų visuma, kurios kiekviena sąlyga yra būtina, kad santuoka, įregistruota bažnyčios (konfesijos) nustatyta tvarka, būtų pripažinta valstybės ir sukeltų tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje. Toje pačioje nutartyje LAT išaiškino ir kompetencijų klausimus dėl sprendimų tokios santuokos pabaigos klausimais: „Taigi, sutuoktiniams sudarius santuoką bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka, jos pabaigai taikoma skirtinga jurisdikcija: civilinė, vykdoma bendrosios kompetencijos teismų, kai sutuoktiniai suinteresuoti nutraukti civilinį teisinį ryšį su iš to išplaukiančiomis teisinėmis pasekmėmis, ir bažnytinė, vykdoma atitinkamų bažnyčios institucijų, remiantis vidaus (kanonų) teisės normomis, kai nutraukiami kanonų teisės normų reglamentuojami santuokiniai ryšiai.“²⁴ Taigi 2007 m. nutartyje LAT ne tik išaiškina teisės normų dėl religinės santuokos taikymo klausimus, bet ir suformuoja svarbų teisės normų aiškinimo principą – religinės santuokos metu sukuriami du savarankiški faktai: a) religinė santuoka su savomis teisėmis, pareigomis ir pabaigos pagrindais, atitinkamai pagal konkrečios religijos mokymą ir vidaus taisykles (kanonus / statusus ir pan.); b) civilinis teisinis ryšys, su teisėmis, pareigomis ir tokio ryšio pabaigos pagrindais nustatytais valstybės teisės aktuose.

Galima daryti prielaidą, kad jei per vieną įvykį (religinę santuoką) kuriami du savarankiški faktai, abiem faktams sukurti reikalinga laisva ir aiškiai išreikšta sutuoktinių valia ir susitarimas tokius faktus sukurti (plg. CK 3.7 str.). Keltinas klausimas, ar pagal

21 Kazys Meilius ir Gediminas Sagatys, „Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą“, *Jurisprudencija* 28, 20 (2002): 130.

22 Pastaba. Pagal sistemoje „Infoplex“ pateikiamus duomenis (2024 03 06 dienos duomenimis) šioje LAT nutartyje suformuoti teisės aiškinimo ir taikymo principai dėl religinės santuokos pripažinimo ir civilinių teisinių pasekmių pripažinimo įvairių kompetencijų ir instancijų Teismų cituojami 490 kartų.

23 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-6/2007“.

24 *Ibid.*

LR Konstitucijos nuostatą (LR Konstitucijos 38 str. 4 d.) religinės santuokos metu, nepriklausomai nuo sutuoktinių laisvos valios ir susitarimo (sukurti ar nesukurti ir civilinius teisinius ryšius), sukuriama ir civiliniai teisiniai santykiai, lieka atviras tolimesniems tyrimams ir svarstymams. Tačiau šio tyrimo kontekste yra svarbus LAT išaiškinimas dėl sutuoktinių laisvės, susitarimo ir savanoriškumo sudarant religinę santuoką pasinaudoti ir LR Konstitucijoje bei įstatymuose nustatyto tokios santuokos civilinių teisinių padarinių pripažinimu: „Santuoka yra savarankiškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius, todėl jie turi teisę, bet ne pareigą atlikti tokius veiksmus, kurie sukurtų teisinius santykius. Valstybė gali pripažinti tik tai, kas jai yra žinoma, t. y. įtraukti į apskaitą suinteresuotų asmenų pateiktą bažnytinės santuokos registravimą.“²⁵ Taigi remiantis Teismo suformuota praktika ir teisės aiškinimo principais galima tvirtinti, kad civilinių teisių pasekmių pripažinimas priklauso ne tik nuo to, ar sudaryta religinė santuoka atitinka CK 3.12–3.17 str. nustatytas sąlygas, bet ir nuo sutuoktinių valios, pasinaudoti LR Konstitucijoje ir CK numatytais teisėmis.

1.2. Kanoninės santuokos pripažinimas tarptautinės sutarties pagrindu

Analizuojant religinės santuokos teisinio pripažinimo klausimus Europos Sąjungos valstybių narių teisės sistemose, paprastai svarstoma, ar tokiai santuokai pripažįstamos ar nepripažįstamos civilinės teisinės pasekmės²⁶. Tačiau išsamesnė valstybių teisių normų analizė atskleidžia, kad teisiniai pagrindai, kuriais pripažįstama religinė santuoka, gali būti įvairūs. Pripažinimo pagrindų įvairovę nulemia ne tik tradicinės, kultūrinės ar istorinės aplinkybės, bet ir tai, kaip konkrečioje valstybėje įgyvendinama ir garantuojama tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta religinė ir sąžinės laisvė²⁷. Atliktose studijose išryškėja skirtingi pagrindai, kuriais remiantis kanoninei santuokai pripažįstamos civilinės teisinės pasekmės²⁸. Pavyzdžiui, šalyse, kuriose buvo ar yra valstybinė religija (Suomija, Švedija, Danija, Norvegija, Jungtinė Karalystė), santuokos, sudarytos kitose religinėse bendruomenėse, pripažįstamos tų valstybių įstatymais nustatyto religinės laisvės pagrindu. O ortodoksiškos tradicijos šalių (Graikija, Kipras) konstitucijose ir pagrindiniuose įstatymuose, keičiantis socialinei ir religinei visuomenės sanklodai, prie tradicinių religinių bendruomenių minimos ir kitos, valstybės patvirtintos religinės bendruomenės.

Dar vienas labai svarbus religinių santuokų pripažinimo pagrindas ne tiek teisinio reglamentavimo, kiek pačios religinės santuokos sampratos arba apibrėžimo prasme, yra anglosaksiškas (protestantiškas) ir katalikiškas civilinių teisių pasekmių pripažinimo kanoninei santuokai modelis. Šių modelių skirtumas atsiskleidžia ne tiek per teisinio reguliavimo aspektus, nes abiem atvejais kanoninei santuokai vienu ar kitu teisiniu pagrindu pripažįstamos civilinės teisinės pasekmės, kiek paties įvykio, kuriančio šeimos teisinius

25 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2005“.

26 Perkūmienė ir Brazienė, *supra note*, 19: 21.

27 Doe, *supra note*, 7: 214–216.

28 Angelo Licastro, *Il diritto statale delle religioni nei paesi dell'Unione Europea* (Milano: Giuffrè Editore, 2017).

ryšius, traktavimas. Anglosaksiško arba protestantiško modelio atveju religinė santuoka traktuojama kaip iškilmingas civilinės santuokos sudarymas religinių apeigų metu, o dvasininkas ar kitas asmuo, vadovaujantis religinėms apeigoms, oficialiai atstovauja valstybei. Katalikiško modelio atveju religinė santuoka pirmiausia yra traktuojama kaip dvasinis, religinis, sakramentinis įvykis, jai pripažįstamos ir civilinės teisinės pasekmės. Iš to, kas buvo pasakyta, kad valstybė, pripažindama religinę santuoką, nepripažįsta tos religijos dvasinio mokymo apie santuoką, suprantama, kad toks pripažinimo modelių skirtumas yra svarbus santuoką sudarantiems asmenims. Asmuo, priklausantis religinei bendruomenei, santuokos sudarymą traktuoja ne vien kaip juridinį įvykį. Jo religiniai įsitikinimai tą įvykį paveikia, siekdamas dvasinių tikslų jis santuokai suteikia sakralumo ir mistinės paslapties²⁹. Pavyzdžiui, Kanonų teisės kodekse kanonai, traktuojantys santuokos institutą, pristato skirtingas santuokos kaip juridinio kanoninio įvykio tipologijas, tačiau visaapimantis ir pirminis kriterijus yra dvasinis, sakramentinis įvykis: „Todėl tarp pakrikštytųjų negali būti galiojančios santuokinės sutarties, kuri kartu nebūtų ir sakramentas.“ (kan. 1055 §2). Todėl Katalikų Bažnyčia, pasirašydama tarptautines sutartis su valstybėmis, įtraukia ir straipsnius dėl kanoninės santuokos, juose numatomas ne tik civilinių teisinių pasekmių pripažinimas, bet ir teismų kompetencijų klausimai³⁰.

Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartyje dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų įtrauktas ir susitarimas dėl kanoninės santuokos teisinio reglamentavimo³¹. Sutarties 13 str. nustatyta, kad: 1) kanoninė santuoka nuo pat sudarymo momento sukels civilines pasekmes, jeigu bus išlaikyti Lietuvos įstatymų numatyti reikalavimai (plg. 13 str. 1 d.); 2) tokios santuokos įtraukimo į apskaitą laiką ir būdą nustatys valstybinės institucijos, suderinusios su Lietuvos Vyskupų Konferencija (plg. 13 str. 2 d.); 3) asmenys, kurie ruošiasi kanoninei santuokai, bus supažindinami taip pat ir su civilinės santuokos pasekmėmis, nustatytomis Lietuvos įstatymuose (plg. 13 str. 3 d.); 4) apie Bažnytinių Teismų sprendimus dėl niekinės santuokos arba Aukščiausiosios Bažnyčios valdžios dėl santuokos svyrio nutraukimo bus informuojamos kompetentingos Lietuvos institucijos (plg. 13 str. 4 d.).

Vadinasi, kartu arba šalia konstitucinės nuostatos, kuria pripažįstama ir bažnytinės santuokos registracija (plg. LR Konstitucijos 38 str. 4 d.), civilinių teisinių pasekmių pripažinimo ir teisinio reguliavimo klausimus galima kelti ir remiantis tarptautine Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartimi (plg. CK 1.3 str. 1 d.). Klausimai, susiję su Katalikų Bažnyčios veiklos kriterijais ir jos juridine padėtimi, išlieka aktualūs ir pastaruoju metu. Tačiau mokslinio pobūdžio svarstymuose, tiek bendrai apie Katalikų Bažnyčios padėtį, tiek apie kanoninę santuoką, dažniausiai remiamasi LR Konstitucijos pripažinimo kriterijais. Moksliniai svarstymai, remiantis Šventojo Sosto sutartimis su kitomis Europos Sąjungos

29 Mikelėnas, *supra note*, 14: 139.

30 Šventojo Sosto ir Valstybės sudarytoje sutartyje dėl teisinių aspektų įtraukti ir straipsniai, reglamentuojantys kanoninę santuoką: Estija 8 str.; Latvija 8 str.; Lenkija 10 str.; Kroatija 13 str.; Lietuva 13 str.; Slovakija 10 str.; Ispanija 6 str.; Italija 8 str.; Malta 1 str.; Portugalija 13 str.

31 „Lietuvos Respublikos ir Šv. Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“, *Valstybės žinios*, 2000-08-09, Nr. 67-2022.

valstybėmis narėmis, atvertų naujus diskusijų, analizės ir tyrimų horizontus. Taigi, remiantis konstituciniu religinių bendruomenių pripažinimu, Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartimi dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų bei kitais galiojančiais LR teisės aktais, galima išryškinti kriterijų visumą, kuri pasitvirtina, ir kanoninei santuokai pripažįstamos civilinės teisinės pasekmės³²:

- 1) jeigu sudaryta tradicinėje arba valstybės pripažintoje bažnyčioje ar religinėje organizacijoje;
- 2) jeigu sudaryta pagal tradicinės ar pripažintos bažnyčios ar religinės organizacijos vidaus teisės nustatytas procedūras (kanonus, statutą ir pan.);
- 3) jeigu nebuvo pažeistos materialiosios santuokos sudarymo sąlygos, nustatytos CK 3.12–3.17 str.;
- 4) jeigu buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos skyriuje.

Taigi viena iš sąlygų (sudaranti sąlygų visetą), kad religinei arba kanoninei santuokai būtų pripažintos civilinės teisinės pasekmės, yra ta, kad tokia santuoka ne tik privalo būti sudaryta religinėje bendruomenėje, bet taip pat ir sudaryta pagal tos religinės bendruomenės tvarką ir procedūrą, kuri yra aiškiai apibrėžta kanonų, statutų ar kitomis, religinių bendruomenių, vidaus taisyklėmis. Paprastai kanoninės santuokos sudarymo tvarką ir procedūrą daugelis įsivaizduoja kaip iškilmingą dviejų katalikų, vyro ir moters, santuokos šventę bažnyčioje. Tačiau Katalikų Bažnyčioje santuoka „pagal kanonų normas“ apima daug platesnes ir įvairesnes dvasines ir juridines situacijas. Kanoninės santuokos atveju susiduriama su atskira ir savarankiška teisės sistema (Kanonų teisėje santuokinė teisė yra atskira teisės šaka³³), kurios normos reglamentuoja tiek patį santuokos institutą, reikalavimus asmenims, kurie tuokiasi, sudarymo sąlygas ir procedūras, tiek ir santuokos pabaigos pagrindus. Taigi sisteminė valstybės teisės nuostata, reguliuojančių kanoninės santuokos pripažinimą, analizė reikalauja apžvelgti bent kai kuriuos Kanonų teisės kodekse reglamentuojamus santuokos instituto aspektus, siejamus su šio tyrimo objektu ir tikslu.

2. Santuokos institutas Kanonų teisės kodekse

Remdamasi bibliiniu pagrindu (plg. Pr. 1, 26–27), Katalikų Bažnyčia savo mokyme šeimą pristato kaip vyro ir moters bendruomenę, kuri kyla iš asmenų, kurie tuokiasi, sutarties, t. y. laisvo, asmeniško ir neatšaukiamo sutikimo, per kurį sutuoktiniai vienas kitam save dovanoja, vienas kitą priima ir sukuria tvirtą institutą. Šitoje perspektyvoje santuoka apibrėžiama kaip vyro ir moters abipusis atsidavimas, išreiškiamas siūlomos ir priimamos,

32 Teisės aktai, reglamentuojantys kanoninę santuoką: 1) Lietuvos Respublikos ir Šv. Sosto sutartis, 2000 m. gegužės 5 d. (13 str.), 2) LR Konstitucija (38 str. 4 d. ir 43 str.), 3) CK (3.24 str.); 4) Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (5–6 str.), 5) Civilinės būklės aktų registravimo įstatymas (20 str.); 6) Civilinė būklės aktų registravimo taisyklės (81–94 p.).

33 Universitetuose, kuriuose veikia Kanonų teisės fakultetai, santuokinė teisė dėstoma kaip atskira disciplina, išskiriant kanoninę santuoką iš kitų septynių Katalikų Bažnyčios sakramentų (aut. past.).

vienijančios ir naują gyvybę kuriančios meilės³⁴. Šitokia konkreti atskirų asmenų meilės išraiška yra svarbi ne tik asmeniniam ugdymui, bet per santuoką tampa svarbiu institutu ir žmonių giminės tęsimo garantu, pačios šeimos instituto orumui ir pastovumui, visuomenės taikai ir klestėjimui³⁵. Santuoka Katalikų Bažnyčioje pirmiausia yra sakramentas, kuris, kaip ir kiti sakramentai, suteikia žmogui galimybių ne tik prisiimti tam tikras pareigas ir uždavinius, bet per antgamtinę malonę įgyvendinti šeimos ir santuokos pašaukimą³⁶.

Bažnyčia kaip tikinčiųjų sambūris nėra išskirta iš regimojo pasaulio plotmės. Jos nariai gyvena ir veikia konkrečioje erdvėje ir laike. Todėl Bažnyčia yra ne tik dvasinė tikrovė, kurios narius jungia biblinis, teologinis mokymas, tačiau ir konkreti žmonių grupė ir socialinė tikrovė. Kaip kiekvienai regimai bendruomenei, jai ne tik būdingos, bet ir būtinos normos, padedančios koordinuoti įvairių jos narių buvimą ir veikimą konkrečioje realybėje³⁷. Tokioje perspektyvoje septyni Bažnyčios sakramentai tampa ne tik dvasinės plotmės elementais, bet ir tą bendruomenę kaip socialinį darinį kuriančiais, ugdančiais ir skatinančiais tam tikram veikimui įvykiais ir faktais, arba draudžiančiais atlikti tam tikrus veiksmus³⁸. Taigi sakramentai Bažnyčioje kaip regimoje tikrovėje yra ne tik dvasiniai įvykiai, bet ir regimi ir juridiniai įvykiai, kurie nustato narių juridinę padėtį ir tampa jų teisių ir pareigų šaltiniu; o sakramentų administravimas yra tarpasmeninių santykių išraiška: yra tie, kurie teikia, ir tie, kurie gauna sakramentus (plg. kan. 213). Bažnyčios teologinio, normatyvinio mokymo perspektyvoje sakramentinė santuoka suprantama ne tik kaip dvasinis, religinis įvykis, bet ir kaip juridinis faktas (plg. kan. 226, 1134), per kanoninę santuokos institutą keičiantis asmenų juridinę padėtį Bažnyčioje.

2.1. Kanoninės santuokos samprata

Teisinė kanoninės santuokos samprata reglamentuojama kan. 1055 §1: „Santuokos sąjunga, kuria vyras ir moteris tarpusavyje sukuria viso gyvenimo bendrystę, savo prigimtimi skirta sutuoktinių gerovei bei palikuonių gimdymui ir auklėjimui, Viešpaties Kristaus tarp pakrikštytųjų buvo pakelta į sakramento garbę.“ Taigi santuoka suprantama kaip sutartis tarp vyro ir moters, kurios esminės savybės yra vienumas ir neišardomumas (plg. kan. 1056), ji pasireiškia per sutuoktinių viso gyvenimo bendrystę. Todėl Kanoninės santuokos materija yra santuokinis sutikimas, kurį išreiškia sutuoktinių valios aktas: „Santuoka sudaroma šalių sutikimu, teisėtai pareikštu teisiškai veiksnių asmenų, jo atstoti negali jokia žmogiška galia.“ (kan. 1057 §1). Taigi santuokos sudarymo materialiąsias sąlygas nustato

34 P vz., Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje, *Gaudium et Spes* (Vilnius: Aidai, 2001), Nr. 48.

35 *Katalikų Bažnyčios Katekizmas* (Kaunas: TTK, 1996), Nr. 1603.

36 Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Konstitucija apie Šventąją Liturgiją, *Sacrosanctum Concilium* (Vilnius: Aidai, 2001), Nr. 59.

37 A. Longhitano, *Il diritto nel mistero della Chiesa* (Roma: Edizione Quaterni di Apollinaris, 1990), 13–14.

38 Marius Venskus, „Krikštas ir tikinčiųjų pasauliečių dalyvavimas bažnyčios munus santificandi tarnystėje (II dalis)“, *Opera theologorum Samogitarum* 3 (2015): 71–73.

Kanoninės santuokos apibrėžimo kriterijai. Aplinkybės, pažeidžiančios sutarties pagrindinius principus, asmens veiksnumą pareikšti valią ir formos nesilaikymas kanonų normų numatytais atvejais gali santuoką padaryti negaliojančia³⁹.

Kanonas 213 nustato asmens teisę gauti dvasinius patarnavimus ir dvasinę pagalbą, gaunamą per sakramentus. Todėl Kanonų teisės kodekse sankcionuojama ir prigimtinė žmogaus teisė: „Santuoką gali sudaryti visi, kuriems to nedraudžia teisė.“ (kan. 1058). Tačiau tokia teisė nėra absoliuti. Kad atsirastų tikinčiajam teisė gauti ir priimti sakramentą, o dvasininkams kiltų pareiga sakramentą suteikti, reikia, kad pasitvirtintų trys aplinkybės, nustatytos kan. 843 §1: a) kurie tinkamai prašo (prašymas išreiškiamas per laiko, vietos ir būdo aplinkybes); b) deramai nusiteikę (subjekto vidinė ir išorinė būseną, proto ir valios nusiteikimas bei vidinė ir išorinė laisvė priimti iš konkretaus sakramento kylančias konkrečias pareigas); c) nedraudžia teisė (dėl tam tikrų vidinių ar išorinių faktorių veikimo ar paties subjekto kanoninės juridinės būklės nėra įstatymų numatytų sankcijų ar draudimų visiems ar konkrečiam sakramentui priimti). Tokioje svarstymų perspektyvoje tampa aišku, kaip Krikšto sakramentas tampa ne tik dvasiniu įvykiu, bet ir juridiniu faktu, skatinančiu siekti, ginti ir realizuoti tam tikras teises, numatytas Kanonų teisės kodekse: „Tas, kuris nepriėmė Krikšto, negali būti galiojamai prileistas prie kitų sakramentų.“ (kan. 842 §1)⁴⁰. Apibendrinant galima pateikti minimalius kanonų teisėje nustatytus reikalavimus subjektams galiojančiai santuokai sudaryti:

- santuoka su skirtingos lyties asmeniu (plg. kan. 1055 §1);
- priėmęs Krikšto sakramentą (plg. kan. 842 §1);
- bent vienas iš sutuoktinių priklauso Katalikų Bažnyčiai (plg. kan. 1059);
- juridinis veiksnumas patvirtinamas ardomųjų kliūčių nebuvimu (plg. kan. 1083–1094) ir gebėjimu pareikšti santuokinį sutikimą kaip laisvos valios aktą (plg. kan. 1095–1107).

Taigi Kanonų teisės kodekso normų analizė atskleidžia, kad asmens teisė sudaryti santuoką nėra absoliuti ir Kanonų teisės kodekse yra ribojama nustatytų ardomųjų kliūčių⁴¹

39 Santuokos sudarymo materialiuųjų sąlygų pažeidimą per valios akto defektus, asmens neveiksnumą, klaidą ir apgaulę bei ardančiąsias kliūtis išsamioje studijoje pristato Paolo Bianchi, *Quando il matrimonio è nullo?* (Milano: Ancora, 2002).

40 Marius Venskus, „Krikštas ir tikinčiųjų pasauliečių dalyvavimas bažnyčios *munus santificandi* tarnystėje (I dalis)“, *Opera theologorum Samogitarum* 1 (2013): 111.

41 Kanonų teisės kodekse nustatytos ardomosios kliūtys padaro asmenį neveiksnų sudaryti galiojančią santuoką: 1) amžiaus kliūtis (plg. kan. 1083); 2) lytinio nepajėgumo kliūtis (plg. kan. 1084); 3) ankstesnės santuokos ryšio kliūtis (plg. kan. 1085); 4) kataliko ir nekrikštyto asmens – kulto skirtumo kliūtis (plg. kan. 1086); 5) šventimų sakramento kliūtis – tie, kurie yra priėmę šventimų sakramentą, negali galiojančiai sudaryti santuokos (plg. kan. 1087); 6) vienuolinio įžado kliūtis – asmuo, davęs viešą skaitybės įžadą, negali sudaryti galiojančios santuokos (plg. kan. 1088); 7) pagrobimo kliūtis – to, kuris pagrobė ar tik sulaukė moterį siekdamas sudaryti su ja santuoką, tokią santuoką sudarytų negaliojančiai (plg. kan. 1098); 8) giminystės kliūtis – giminystės pagal tiesiąją liniją negaliojančios visos santuokos, o pagal šoninę liniją – iki ketvirto laipsnio imtinai (plg. kan. 1091); 9) svainystės kliūtis – bet kurio tiesiosios linijos laipsnio svainystės suardo santuoką (plg. kan. 1092); 10) viešo padarumo kliūtis – kylanti iš viešo bendro gyvenimo fakto ir suardo santuoką tarp vyro ir moters giminaičių pagal tiesiosios linijos pirmąjį laipsnį ir atvirkščiai (plg. kan. 1093); 11) įvaikinimo kliūtis – tie, kurie susiję iš įvaikinimo kylančia teisine giminyste pagal tiesiąją liniją arba šoninės linijos antrąjį laipsnį (plg. kan. 1094).

ir draudimų pagrindais⁴². Svarbu akcentuoti, kad tiek nustatytų ribojimų pagrindai, tiek svarstymai apie kanoninę santuoką remiasi pirmiausia dieviškosios, bet taip pat ir prigimtinės bei pozityviosios teisės principais. Kodekse ne tik nustatyta prigimtinė asmenų teisė į santuoką (plg. kan. 1058), tačiau, remiantis ta pačia prigimtaine teise, pripažįstama ir dviejų nekrikštytų asmenų santuoka. Todėl nutrūkus tokių asmenų santuokai ir vienam iš buvusių sutuoktinių norint susituokti bažnyčioje su kataliku, reikėtų ne tik dispensos⁴³ nuo kulto skirtumo kliūtis (plg. kan. 1086), bet ir kanoninio proceso dėl ankstesnės santuokos galiojimo svarstymo (plg. kan. 1141⁴⁴) arba kito kanoninio santuokinio proceso, bet tik iš esmės pasikeitus vieno iš sutuoktinių dvasinei ir juridinei būklei (plg. kan. 1143 §1⁴⁵). O remiantis dar Romos teisėje nustatytu santuokos apibrėžimu „consensus facit nuptias“ kanoninė santuoka apibrėžiama kaip dviejų asmenų sutartis arba sąjunga (plg. kan. 1055 §1). Kaip ir kiekvienos sutarties, taip ir kanoninės santuokos kaip dvišalės sutarties esminis elementas yra asmens pareikštos valios kaip proto svarstymo ir laisvės rezultato aktas (plg. kan. 1057). Proto svarstymai atsiskleidžia gebėjimu pažinti objekto esmines, kad ir minimalias, savybes, o laisvės aspektas – gebėjimu ir galimybe rinktis tarp panašių ar skirtingų objektų (plg. kan. 1096 §1)⁴⁶. Todėl kanonų teisėje nustatyta, kad valios akto, kaip proto svarstymų ar laisvės rinktis, trūkumai asmenį daro nepajėgų sudaryti santuoką (plg. kan. 1095)⁴⁷. O kanoninės santuokos kaip sutarties esminės savybės – vienumas ir neišardomumas (plg. kan. 1056) kyla iš biblinio sandoros (neatšaukiamos sutarties) pirmavaizdžio kaip dieviškosios teisės principas. Taigi dieviškosios teisės šaltiniai apibrėžia esmines kanoninės santuokos ypatybes, kurios būtent dėl sakramentinio santuokos aspekto įgyja tvirtumą ir neatšaukiamumą (plg. kan. 1056), todėl „tikros ir įvykdytos santuokos negali išardyti jokia žmogiška galia ir dėl jokios priežasties, išskyrus mirtį“ (kan. 1141). Apibendrinant galima

42 Kanonų teisės kodekse nustatyti draudimai sudaryti santuoką be ankstesnio vietos ordinaro (vyskupijos vyskupo arba Kanonų teisėje jam prilyginamo asmens) raštiško leidimo: 1) klajūnų santuokai; 2) santuokai, kuri negali būti pripažinta ar sudaryta pagal civilinių įstatymų normas; 3) jei asmuo saistomas prigimtinių, iš ankstesnio ryšio atsiradusių pareigų kitai šaliai ar vaikams; 4) kuriam paskirta kokia nors bažnytinė kanoninė bausmė; 5) nepilnamečių santuokai, jeigu apie ją nežino ar pagrįstai priešinasi tėvai; 6) santuokai per įgaliotinį; 7) santuokai to, kuris viešai atsisakė katalikų tikėjimo (plg. kan. 1071).

43 Kan. 85: „Dispensą, arba atleidimą atskiram atvejui nuo grynai bažnytinio įstatymo laikymosi, neviršydami savo kompetencijos gali suteikti asmenys, turintys vykdomąją valdžią, taip pat tie, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai turi galią dispensuoti tiek pagal pačią teisę, tiek teisėto delegavimo galia.“

44 Kan. 1141: „Tikros ir įvykdytos santuokos negali išardyti jokia žmogiška galia ir dėl jokios priežasties, išskyrus mirtį“.

45 Kan. 1143 §1: „Dviejų nekrikštytų asmenų sudaryta santuoka Pauliaus privilegija nutraukiama krikštą priėmusios šalies tikėjimo labui pačiu tos šalies sudarytos naujos santuokos faktui, jei nekrikštytoji šalis atsisiskiria.“

46 MariucaVadan, *I motivi che rendono nullo il matrimonio canonico* (Roma: Armando Curcio Editore, 2019), 95–97.

47 Valios akto pažeidimai Kanonų teisėje neapima vien supratimo ar pasirinkimo laisvės defektų ir trūkumų dėl dvasinių, religinių santuokos aspektų. Kanonų teisės kodekse valios akto trūkumai, darantys asmenį nepajėgų sudaryti santuoką, apima visą spektrą asmens būklės situacijų: protinis suvokimas, psichinės priežastys, klaida, apgaulė, sąlygų kėlimas ir t. t. (plg. kan. 1095–1107). Kanonų teisės mokslininkai atlieka išsamias psichomedicinių būklių studijas, aiškinosi, kaip jos veikia asmens valią sudarant kanoninę santuoką (pvz., asmenybės sutrikimai, priklausomybės ir t. t.). Žr.: Pedro-Juan Viladrich, *Il consenso matrimoniale* (Roma: EDUSC, 2019).

teigti, kad kanoninė santuoka yra ir sakramentas, ir juridinis faktas, kuris reglamentuojamas remiantis įvairiais teisės principais, todėl santuoka (kanoninė) yra: a) asmenų, kurių bent vienas priklauso Katalikų Bažnyčiai, teisės į šeimos ryšius per kanoninės santuokos institutą įgyvendinimas; b) vyro ir moters tarpusavio sąjunga, sandora ir sutartis; b) sudaryta veiksnų asmenų, kurie geba pareikšti valią, sukuriančią juridinį faktą, kuris sukuriama teisėtai ir išoriškai išreikštu susitarimu, pagal nustatytas apeigas, formas ir dalyvaujant nustatytiems asmenims, jeigu tokiame susitarime sudaryti ir pareikšti nėra kitų, Kanonų teisės kodekse imperatyviai, nustatytų kliūčių ir draudimų; toks susitarimas pirmiausia yra sakramentas, todėl ne tik sustiprina sutuoktinių santuokinio statuso pareigoms ir kilniumi, bet savo prigimtimi yra amžinas ir nenutraukiamas sutuoktinių ryšys.

Akcentuota, kad viena iš Lietuvos teisės aktuose nustatytų sąlygų dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo kanoninei santuokai yra ta, kad tokia bažnytinė santuoka turi atitikti visas civilinės santuokos materialiąsias sąlygas (plg. CK 3.24 str. 2 d.). Taigi, kanoninės sampratos analizė atskleidžia visišką kanonų teisės ir CK materialijų santuokos sudarymo sąlygų sutaptį: 1) draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims (plg. CK str. 3.12 ir CIC kan. 1055, 1057); 2) savanoriškumo principas (plg. CK 3.13 str. ir CIC kan. 1057 §2, 1089, 1098); 3) santuokinis amžius (plg. CK 3.14 str. ir CIC kan. 1083 §1, 1083 §2)⁴⁸; 4) sutuoktinių veiksnumas (plg. CK 3.15 str. ir CIC kan. 1095); 5) monogamijos principas (plg. CK 3.16 str. ir CIC kan. 1056 ir 1085); 6) draudimas tuoktis artimiems giminaičiams (plg. CK 3.17 str. ir CIC kan. 1091).

3. Privalomo kanoninės santuokos įtraukimo į valstybinę apskaitą problemos

Šio tyrimo pirmoje dalyje, analizuojant konstitucinę normą dėl religinių santuokų pripažinimo (plg. Konstitucija 38 str. 4 d.), buvo akcentuota, kad religinės santuokos savaimė civilinių teisinių padarinių nesukelia ir yra būtina tokios santuokos apskaita valstybės registruose. O Konstitucinis Teismas nustatė, kad tam, jog piliečiai galėtų pasinaudoti konstitucine teise, būtina, kad valstybė teisiniu reguliavimu nustatytų aiškią ir nuolatinę tvarką dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo religinėms santuokoms. Įstatymo leidėjas CK 3.24 str. nustatė visumą sąlygų, kurias išpildžius religinėje bendruomenėje sudarytoms santuokoms pripažįstamos ir civilinės teisinės pasekmės. Taigi bendrasis principas nustato, kad religinė bendruomenė (galbūt religinės bendruomenės atstovais galėtų būti ir patys

48 Tam, kad santuokos būtų pripažįstamos ir civilinėje sferoje, Kanonų teisės kodeksas skatina Vyskupų Konferencijas nustatyti vyresnį amžių teisėtai santuokai sudaryti (plg. kan. 1083 §2). Lietuvos Vyskupų Konferencija 1996 lapkričio 26 dienos nutarime nustatė: „Remdamasi Katalikų Bažnyčios Teisės kanonu 1083 §2, Lietuvos Vyskupų Konferencija nustato, kad Bažnytinę santuoką Lietuvoje leidžiama sudaryti asmenims, sulaukusiems 18 metų amžiaus.“

susituokusieji?)⁴⁹, norėdama, kad valstybė pripažintų jos įregistruotą santuoką, privalo apie tokios santuokos įregistravimą informuoti valstybę įstatymų nustatyta tvarka. Svarbų teisės normų aiškinimo ir taikymo dėl religinių santuokų pripažinimo principą nustatė LAT 2005 metų nutartyje – sutuoktiniai, sudarę santuoką religinėje bendruomenėje, turi teisę, bet ne pareigą atlikti veiksmus, kurie sukurtų ir civilines teises pasekmes⁵⁰. Kitais žodžiais tariant, Teismas išaiškino, kad aiškinant ir taikant įstatymo normą dėl religinėse bendruomenėse sudarytų santuokų pripažinimo turi būti atsižvelgta ir į civilinei santuokai taikomus teisės principus, įskaitant lygiateisiškumo, sutarties laisvės (plg. CK 1.2 str. 1 d.) ir santuokos savanoriškumo (plg. CK 3.13 str.) principus⁵¹. Taigi šių ir kitų šiame tyrime pristatytų principų perspektyvoje svarstyti ir teisinis privalomo pranešimo apie sudarytą religinę (kanoninę) santuoką reglamentavimas.

Kanoninės santuokos įtraukimo į valstybinę apskaitą tvarką Lietuvos Respublikoje reglamentuoja: a) Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisiniu aspektu (plg. 13 str.); b) CK (plg. 3.24 str.); c) Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymas (plg. 20 str.); d) Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro patvirtintos Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės (plg. 83–84 p.); e) Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcija dėl santuokos įregistravimo parapijos santuokų knygoje ir civilinės metrikacijos įstaigoje, taip pat dėl pasirengimo Santuokos sakramentui programos įgyvendinimo⁵² (papildyta 2016 m. rugsėjo 20 d. redakcija⁵³). Galiojančių normų analizė suteikia galimybę pateikti kanoninės santuokos įtraukimo į civilinę apskaitą procedūrą: (a) apie pagal kanonų teisės normas sudarytą santuoką (b) klebonas per dešimt dienų privalo (c) pranešti vietos civilinės metrikacijos įstaigai, (d) pateikti

49 CK 3.24.3 str. nustatoma pareiga religinei bendruomenei pranešti apie sudarytą religinę santuoką. Tačiau publikacijos tekste įvardijami du subjektai – religinė bendruomenė ir sutuoktiniai. Kadangi, autorių manymu, galimas ir proporcingas reglamentavimas, galiojės iki 2012 m., kai tokia pareiga, pasirinkimas ir atsakomybė tekdavo patiems sutuoktiniams. Juolab kad ir galiojančių Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 83 p. nustatyta: „Religinės bendruomenės ar bendrijos įgaliotas (įpareigotas) asmuo per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka privalo pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą apie santuokos sudarymą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka.“ Taigi galima daryti prielaidą, kad remiantis taisyklių 83 punktu įgalioti asmenys gali būti patys sutuoktiniai.

50 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2005“.

51 Dėl sisteminio civilinės teisės principų taikymo svarstant religinės santuokos pripažinimo klausimus, pasisakė LAT: „Teisėjų kolegija konstatuoja, kad su tokiu šios teisės normos aiškinimu nėra pagrindo sutikti, nes jis nepagrįstas sisteminiu minėtos teisės normos aiškinimu ir padarytas neatsižvelgus į santuokos instituto prigimtį. Minėta, kad santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius (CK 3.7 str. 1 dalis). Šis vyro ir moters susitarimas turi būti grindžiamas savanoriškumo, viešumo, geros valios ir kitais principais.“ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2008“.

52 Lietuvos Vyskupų Konferencijos „Instrukcija dėl santuokos įregistravimo parapijos santuokų knygoje ir civilinės metrikacijos įstaigoje bei dėl pasirengimo Santuokos sakramentui programos įgyvendinimo“, *Bažnyčios Žinios* Nr. 5/383 (2012): 7–9.

53 Lietuvos Vyskupų Konferencijos „Instrukcija dėl santuokos įregistravimo parapijos santuokų knygoje ir civilinės metrikacijos įstaigoje bei dėl pasirengimo Santuokos sakramentui programos įgyvendinimo (papildyta 2016 m. rugsėjo 20 d. redakcija)“, https://lvk.lcn.lt/doc/2016-09-20-redakcija_lvk-instrukcija-del-santuoku.pdf.

teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą tiesiogiai, per MGVD informacinę sistemą ar kitomis elektroninio ryšio priemonėmis, (e) civilinės metrikacijos įstaiga, remdamasi šiuo pranešimu, įtraukia santuokos sudarymo faktą į apskaitą, jeigu kanoninė santuoka atitinka CK 3.12–3.17 str. sąlygas.

Būtina akcentuoti, kad pareiga būtent klebonui pranešti apie sudarytą kanoninę santuoką vietos civilinės metrikacijos įstaigai nustatyta tik Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcijoje⁵⁴. O Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose pranešimo apie religinę (kanoninę) santuoką tvarką, neįvardijamas konkretus atsakingas subjektas, nurodyta, kad tokia pareiga tenka: a) religinei bendruomenei ar religinei bendrijai (plg. CK 3.24.3 str., Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 20 str.⁵⁵); b) religinės bendruomenės ar bendrijos įgaliotam (įpareigotam) asmeniui (plg. Teisingumo ministro patvirtintų Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių⁵⁶ 83 p., Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos susitarimas⁵⁷). Remiantis valstybės teisės aktuose įvardytais subjektais, privalančiais pranešti apie religinę santuoką (religinė bendruomenė arba įgaliotas asmuo), galima teigti, kad tokią pareigą gali atlikti tiek religinės bendruomenės vadovas, tiek kitas bendruomenės narys, turintis atitinkamą įgaliojimą, tiek ir patys sutuoktiniai. Tokia galimybė patiems sutuoktiniams pranešti apie sudarytą religinę santuoką numatyta Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 84 p. (taisyklių straipsnis keistas 2019 09 19 įsakymu Nr. 1R-259): „Jei dėl bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytos santuokos įtraukimo į apskaitą į pasirinktą civilinės metrikacijos įstaigą kreipiasi sutuoktiniai arba vienas iš jų, turi būti pateiktas antrasis pranešimo egzempliorius ar Lietuvos Vyskupų Konferencijos 1999 m. rugpjūčio 25 d. patvirtintos formos santuokos liudijimas (toliau – bažnytinės santuokos liudijimas).“ Taigi, galiojantis reglamentavimas suteikia galimybių labai plačiai interpretuoti ir apibrėžti subjektus, privalančius pranešti apie religinę santuoką.

Praktinis pranešimo apie kanoninę santuoką įgyvendinimas atskleidžia, kad atlikdamas tokį veiksmažklębą neatlieka jokio kanonų teisėje numatyto valdymo galios (administracinio veiksmo) akto. Valdymo galios aktas (teisinę galią turintis veiksmažklmas), kaip jau minėta, įrašant sutuoktinių duomenis į santuokų metrikų knygą ir išduodant liudijimą, pasirašant nustatytos formos pranešimą civilinės metrikacijos įstaigai. Kanonų teisės kodekse yra numatyta galimybė įtraukti pasauliečius bendradarbiauti patikint jiems tam tikras funkcijas ar užduotis per įgaliojimo ar delegavimo institutą (plg. kan. 129 §2,

54 Lietuvos Vyskupų Konferencija, *supra note*, 53:1, 6.

55 „Lietuvos Respublikos civilinės būklės aktų registravimo įstatymas“, TAR, 2015-12-14, Nr. 19697.

56 „Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-334 „Dėl Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir Civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo“, TAR, 2016-12-28, Nr. 2016-29705.

57 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos susitarimas dėl 2001 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos laikino susitarimo dėl Katalikų Bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą pakeitimo“, *Valstybės žinios*, 2012-03-29, Nr. 37-1836.

142 §1)⁵⁸. Vadinasi, remiantis valstybės teisės aktuose įvardytomis subjektų kategorijomis, religinės bendruomenės dvasininkas, vadovas ar kitas atsakingas asmuo pranešti apie sudarytą religinę santuoką galėtų įgalioti pačius sutuoktinius kaip: 1) religinės bendruomenės atstovus (CK 3.24 str. 3 d.); 2) religinės bendruomenės įgaliotus asmenis (Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 83 p.); 3) sutuoktinius (Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 84 p.). Tačiau visais atvejais tam, kad būtų išvengta civilinių teisminių ginčų, toks įpareigojimas turėtų (galėtų) būti atliktas įgaliojimo forma, aiškiai aptariant terminus, būdus ir neįvykdymo pasekmes. Taigi, tokia teisinio reguliavimo spraga palieka religinėms bendruomenėms galimybę leisti patiems sutuoktiniams apsispręsti, kada ir, svarbiausia, kaip sukurti civilinius teisinius šeimos santykius – religinę su civilinėmis pasekmėmis ar religinę ir civilinę atskirai.

3.1. Draudimų sudaryti santuoką kanoniniai pagrindai

Minėta, kad svarstymai dėl kompetentingų subjektų pranešti apie religinę santuoką nėra šio tyrimo pagrindinis objektas. Bet būtent šių subjektų, turinčių pareigą pranešti apie religinę santuoką, kontekste atsiskleidžia galiojančio reglamentavimo dėl civilinių teisinių pasekmių pripažinimo kanoninei santuokai problemos. Valstybės teisės aktuose vartojamas terminas „privalo pateikti“⁵⁹, kitais žodžiais tariant, pranešti, informuoti valstybę apie sudarytą religinę santuoką, skatina kelti tokio reglamentavimo atitikties, asmenų religinėms ir sąžinės laisvėms bei teisėms klausimus⁶⁰. Akcentuota, kad, remiantis galiojančiu reglamentavimu ir bendraisiais civilinės teisės principais, galima kelti hipotezę dėl galimybės įgalioti pranešti apie sudarytą religinę santuoką ir pačius sutuoktinius, aiškiai aptariant tokio įgaliojimo neįvykdymo arba pavėluoto įvykdymo sąlygas ir teises pasekmes (CK 3.24 str. 4 d.). Tačiau kanoninės santuokos atveju Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcijoje tokia prievolė aiškiai nustatyta parapijos, kurioje buvo sudaryta kanoninė santuoka, klebonui: „Parapijos klebonas per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios nustatyta tvarka privalo pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai nustatytos formos pranešimą apie bažnyčios nustatyta tvarka sudarytą santuoką. [...] Parapijos klebonui per šį laiką nepranešus apie šios santuokos sudarymą civilinės metrikacijos įstaigai, civilinės teises pasekmes ši santuoka sukels nuo jos įtraukimo į valstybinę apskaitą momento, o iškilusiuose teisiniuose ginčiuose materialinė atsakomybė tenka parapijos

58 Bažnyčia savo veiklą apibrėžia per valdymo, mokymo ir šventinimo galią, tarnystę ir pareigą. Kanonų teisės kodekse numatytos situacijos, kai vienu ar kitu pagrindu ir trukmei pasauliečiams gali būti patikėtos tam tikros užduotys ir funkcijos visose Bažnyčios veiklos srityse. Kalbėdami apie valdymo (administracinę) galią autoriai išskiria dažniausius realizavimo būdus, apimančius daug konkrečių funkcijų: valdymo organų narys, ekspertinis konsultavimas ir išvados, pavieniai (vienkartiniai) įgaliojimai ir atsakomybės. Pvz., Juan Ignacio Arrieta, *Diritto dell'organizzazione ecclesiastica* (Roma: Edusc, 2023), 47–68.

59 CK 3.24 str., Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 20 str.; Civilinės būklės aktų registravimo taisyklių 83 p.

60 LR Konstitucijos 26 str. 1–2 d., 43 str. 3–4 ir 7 d., EŽTK 9.2 str., Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos Sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų 4, 5.1, 7.1 str., Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 2–3 str.; BDAR 9.1 str.

klebonui bei vietos parapijai.“ (Instrukcija n. 6). Instrukcijos įvadinėje dalyje argumentuojama, kad tokia prievolė klebonui nustatoma remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2012 m. kovo 23 d. susitarimu (plg. Instrukcija n. 1). Taigi, skirtingai nuo 2001 m. liepos 11 d. laikinojo susitarimo, 2012 m. Lietuvos Respublikos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos susitarime niekaip neaptariama ir, atrodo, neatsižvelgiama į asmenų, kurie tuokiasi laisvę, savanoriškumą ir aiškią valią patiems pasirinkti būdą ar būdus savo šeimos ryšiams siekti ir civilinių teisinių pasekmių. Taip pat susitarime neaptiriamos situacijos, kai apie sudarytą kanoninę santuoką bus neįmanoma ar net draudžiama pranešti valstybės institucijoms. Todėl galiojantis reglamentavimas ragina kelti klausimą, ar toks susitarimas, kuriuo parapijos klebonui nustatyta pareiga apie visas ir visais atvejais sudarytas kanonines santuokas pranešti valstybės institucijoms, atitinka bendruosius teisės principus, taip pat ir principus, kuriais remiasi valstybės ir bažnyčios santykiai. Ar valstybė, įpareigodama pranešti apie visas sudarytas religines santuokas, nepažeidžia religijos laisvės, atskirumo principo ir nustatytos teisės religinėms bendruomenėms tvarkytis pagal savo kanonus ar statutus? Ar draudimas sudaryti kitokią nei civilinė santuoka atitinka Bažnyčios Kanonų teisės kodekse nustatytus santuokos ribojimo principus?

Manytina, kad prievolė pranešti apie sudarytas santuokas religinėse bendruomenėse nustatyta ne bandant paneigti LR Konstitucijoje įtvirtintus neutralumo ir atskirumo principus, kuriais remiantis bažnyčios ir religinės organizacijos nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybinės politikos, o valstybė nesikiša į bažnyčių ir religinių organizacijų vidaus reikalus, pripažįstant jų teisę laisvai tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus (LR Konstitucijos 43 str. 4 d.)⁶¹. Tačiau galima daryti prielaidą, kad tokia prievolė nustatyta dėl nepakankamo ir nesistemiško kanonų, reglamentuojančių santuokos institutą, interpretavimo ir taikymo metodo. Kanonų teisės kodekso normos, reglamentuojančios kanoninę santuoką, turi būti aiškinamos atsižvelgiant į kodekso dalių vientisumą, struktūrą, paralelines vietas, taip pat į įstatymų leidėjo mintį (plg. kan. 17). Subjektai, turintys kompetenciją leisti įstatymus ir kitas normas, kanonų teisėje yra klasifikuojami hierarchiniu principu, nustatant ir tų subjektų kompetencijų ribas⁶², taip pat leidžiamų normų hierarchiją⁶³. Pavyzdžiui, *bendrieji dekretai* yra tikri įstatymai, kuriais įstatymų leidžiamąją galią turintys subjektai išleidžia tikrus įstatymus, kurie tvarkomi pagal kanonus dėl įstatymų nuostatomis (plg. kan. 29). O *instrukcijos* paaiškina įstatymų nuostatas ir detalizuoja bei nustato jų vykdymo ir įgyvendinimo tvarką (plg. kan. 34). Kanonų teisės kodekse aiškiai nustatyta, kad teisės aktai, išleisti viršijant nustatytas kompetencijų sritis ar prieštaraujantys aukštesnės hierarchijos teisės aktui, neturi jokios galios (plg. kan. 33,

61 Religinės bendruomenės ir valstybės atskirumo principas nustatytas LR Konstitucijoje, aptiriamas ir Konstitucinio Teismo suformuotoje praktikoje. Plg. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, *Oficialioji Konstitucinė Doktrina. Svarbiausios nuostatos 1993–2020* (Vilnius: 2020), 246–252, <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf>.

62 Subjektai, turintys kompetenciją išleisti normas liturginėje, sakramentų srityje: 1) Apaštalo Sostas, 2) Vyskupų Konferencija, 3) diecezinis vyskupas (plg. kan. 838).

63 Julio García Martín, *Gli atti amministrativi nel Codice di Diritto Canonico* (Venezia: Marcianum Press, 2018), 297–310.

34). O apibrėžiant valstybės ir bažnyčios normų konkurenciją nustatyta: „Valstybės įstatymai, į kuriuos nukreipia Bažnyčios teisė, kanonų teisėje sukelia tuos pačius padarinius tiek, kiek šie įstatymai neprieštarauja dieviškajai teisei, ir jei kanonų teisė nenustato kitaip.“ (kan. 22). Taigi dėl pasiruošimo, reikalavimų sutuoktiniams ir pačias santuokos sąlygas, ir procedūras nustato Kanonų teisės kodeksas, o siekiant tokiai santuokai ir civilinių teisinių pasekmių, vertinimas, ar tokia santuoka atitinka nustatytas sąlygas, paliekamas valstybės kompetencijai (plg. kan. 1059). Vadinasi, analizuojant Lietuvos Vyskupų Konferencijos ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės susitarimą dėl kanoninės santuokos įtraukimo į apskaitą, be kita ko, reikia atsižvelgti ir į Kanonų teisės kodekse nustatytus bažnytinės santuokos principus, taip pat ir principus, kuriais nustatoma subjektų kompetencija teisės normomis leisti ar riboti (drausti) kanoninės santuokos sudarymą.

Šių svarstymų perspektyvoje interpretuotina ir Šventojo Sosto *Sutarties* su Lietuvos Respublika dėl bažnyčios ir valstybės santykių teisinių aspektų 13 str. 2 dalis, kurioje nustatyta: „Laikas ir būdas, kaip kanoninė santuoka privalo būti įrašyta valstybiniame santuokų registre, nustatoma kompetentingos Lietuvos Respublikos valstybinės institucijos, suderinus su Lietuvos Vyskupų Konferencija.“ Sistemiškas teisės aktų interpretavimo metodas įpareigoja pacituoto straipsnio dalį aiškinti atsižvelgiant taip pat į kitus *Sutartyje* aptartus principus, įskaitant nepriklausomumą ir autonomiją (plg. *Sutarties* 1 str. 1 d.), laisvę atlikti apeigas (plg. *Sutarties* 4 str.) ir laisvę išpažinti bei praktikuoti tikėjimą (plg. *Sutarties* 7 str.). Taigi, santuokos Katalikų Bažnyčioje pirmiausia sudaromos kaip sakramentinės, kanoninės, o civilines teises pasekmes sukels tik tuo atveju, jeigu atitiks Lietuvos Respublikos įstatymų numatytus reikalavimus (plg. *Sutarties* 13 str. 1 d.). Todėl Vyskupų Konferencijai nustatyta galimybė suderinti *laiką ir būdą* interpretuotina ne kaip galimybė susitarti dėl prievolės informuoti apie visus dvasinius, sakramentinius tikinčiųjų ir piliečių įvykius arba riboti sakramentinės santuokos sudarymą kitais nei Kanonų teisės kodekse nustatytais pagrindais, o kaip kompetencija suderinti procedūrinę ir bendrą tvarką, apimančią terminus ir būdus, informuoti apie kanoninę santuoką, kuriai siekiama ir civilinių teisinių pasekmių (plg. kan. 447)⁶⁴. Susitarimas, kuriuo neproporcingai būtų ribojama tikinčiųjų arba religinės bendruomenės teisė ir laisvė į dvasinį, sakramentinį gyvenimą (sakramentų priėmimą ir administravimą), pažeistų ne tik atskirų individų tikėjimo ir sąžinės laisves, bet ir konstitucinį valstybės ir bažnyčios atskirumo principą. Tokias prielaidas daryti skatina ir 2024 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo išvada, kurioje pristatyti pagrindiniai Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių interpretavimo metodo principai: „[...]

⁶⁴ Vyskupų Konferencija yra nuolatinė institucija, kuri sujungia tos pačios šalies ar tam tikros teritorijos diecezinius vyskopus. Todėl jos pagrindinė užduotis – koordinuoti ir organizuoti bendrą pastoracinę veiklą apimančią bendrą formą ir metodus. Vyskupų Konferencijos įstatymų leidžiamosios galios šaltinis yra pačių narių, atskirų vyskupijos vyskupų, įstatymų leidžiamosios galios realizavimas. Vyskupų Konferencijos bendrieji dekretai yra priimami bent dviem trečdaliais balsų, tačiau įpareigoja visus narius. Todėl, turint omenyje institucijos paskirtį (bendra tvarka, formos ir metodai) ir prigimtį (vyskupijos vyskupo ordinarinė galia savoje vyskupijoje), Konferencija gali priimti įpareigojančius teisės aktus tik aiškiai Kanonų teisės nurodytais atvejais. Kitu atveju reikalingas Apaštalų Sosto mandatas. Pavyzdžiui, Juan Ignacio Arrieta, *Diritto dell'organizzazione ecclesiastica* (Roma: Edusc, 2023), 491–512.

Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir jos tarptautinės sutartys, priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti ta tarptautine sutartimi pripažįstamų teisių ir laisvių teisinės gynybos. [...] aiškinimas turi būti prasminis, loginis, o ne tik pažodinis; vien tik pažodinis žmogaus teisių aiškinimas yra nepriimtinas žmogaus teisių apsaugos prigimčiai; pažodinis teisės normų aiškinimas, jeigu taikomas kaip vienintelis aiškinimo būdas, yra nepriimtinas, nes aiškinant teisės normos turinį svarbiausia ne tai, kokia konkrečia žodine forma atitinkama taisyklė yra suformuluota, o tai, kad remiantis jos tekstu būtų galima neabejotinai suprasti, jog kalbama apie tam tikriems subjektams skirtą nuorodą atitinkamomis sąlygomis veikti atitinkamu būdu.⁶⁵ Taigi, iš to, kas iki šiol aptarta, galima daryti išvadą, kad Sutarties turinys aiškintinas remiantis sisteminiu metodu atsižvelgiant į bendruosius tarptautinių sutarčių interpretavimui taikomus principus, taip pat į Kanonų teisės kodekse nustatytas subjektų kompetencijų ribas leisti ar drausti santuokos sudarymą, taip pat kitus kanonų teisės aiškinimo principus (plg. kan. 17).

Kanonų teisės kodekso analizė atskleidžia, kad santuokos ardomųjų kliūčių sąrašas yra baigtinis, tai reiškia, kad kitokios aplinkybės nei imperatyviai nustatyta Kanonų teisės kodekse santuokos sudarymo nedaro negaliojančia (plg. kan. 1083–1094). Todėl kanonuose nustatytas pagrindinis principas: „Tik aukščiausiai Bažnyčios valdžiai priklauso autentiškai paskelbti, kada dieviškoji teisė draudžia arba suardo santuoką.“ (kan. 1075 §1). Katalikų Bažnyčios hierarchinėje struktūroje ypatingą vietą užima diecezinio vyskupo (vyskupijos vyskupo) pareigybė, kuriai patikėtoje vyskupijoje (teritorijoje) priklauso visa ordinarinė, sava ir tiesioginė įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė galia (plg. kan. 381, 391). Būtent vyskupijos vyskupui kanonų teisėje numatyta išskirtinė galia ir kompetencija sakramentinės, kanoninės santuokos srityje⁶⁶. Taigi, šalia kanonuose nustatytų ardomųjų kliūčių tik vietos ordinaras gali savo pavaldiniams dėl svarbios priežasties uždrausti sudaryti santuoką (plg. kan. 1077 §1). Toks draudimas galėtų pasitvirtinti, kai norima sudaryti santuoką, kuri negali būti pripažinta ar sudaryta pagal civilinių įstatymų normą; asmens atsakiusio katalikų tikėjimo ar varžomam bažnytinės bausmės; nesulaukus pilnametystės (plg. kan. 1071); slaptai nuo bažnytinės bendruomenės (plg. kan. 1130). Tačiau toks draudimas: a) taikomas atskiru atveju, o ne bendraisiais dekretais ar įstatymu; b) toks draudimas gali būti tik laikinas; c) jo nesilaikymas nedarytų santuokos negaliojančia (plg. kan. 1077 §2)⁶⁷. Draudimo sudaryti santuoką trukmę apibrėžia kiti Kanonų teisės kodekso principai. Remiantis tikinčiųjų teise gauti sakramentus kriterijais toks draudimas trukytų tol, kol įsitikinama, kad norintys sudaryti santuoką supranta esmines santuokos savybes ir tikslus bei geba prisiimti kylančius įsipareigojimus (plg. kan. 843). Tačiau, remiantis tokiais

65 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. kovo 14 d. išvada“, TAR, 2024-03-14, Nr. 4688.

66 Kanoninės santuokos srityje diecezinis vyskupas jam pavestose vyskupijoje: nustato liturgines normas (plg. kan. 838 §4), organizuoja sutuoktinių paruošimą (plg. kan. 1064), suteikia leidimą laiminti santuokas (plg. kan. 1071, 1102 §3, 1118 §2, 1125, 1130), gali uždrausti santuokos sudarymą (plg. kan. 1077), gali dispensuoti nuo bažnytinės teisės kliūčių (plg. kan. 1078), gali dispensuoti nuo kanoninės formos (plg. kan. 1079, 1127 §2), suteikti santuokos pataisymą (plg. kan. 1165 §2).

67 Luigi Chiappetta, *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico – pastorale* (Bologna: EDB, 2011), 303–305.

Kanonų teisės kodekse įtvirtintais kriterijais kaip *mirties pavojus* (plg. kan. 1068, 1079), *didelio blogio ir dėsimo pavojus* (plg. kan. 1080, 1130), *pastoracinė būtinybė ir dvasinė nau- da* (plg. kan. 844, 1071) ir galiausiai pagrindinis kanonų teisės principas – *sielų išganymas* (plg. kan. 1752), suteikti tokį leidimą, sudaryti santuoką būtų ne tik teisė, bet ir pareiga (plg. kan. 213).

Atsižvelgiant į šiuos svarstymus galima daryti išvadą, kad Kanonų teisės kodekse nėra nustatyta kliūčių ar draudimų sudaryti kitokią nei civilinė santuoką. Reglamentavimas, kuriuo remiantis privaloma pranešti apie visas kanonines ar kitas religines santuokas, traktuotinas kaip nuolatinis draudimas sudaryti tik religinę santuoką, todėl neproporcingai riboja ir prieštarauja tiek valstybės, tiek bažnyčios teisės aktuose nustatytiems asmenų ir bažnytinių bendruomenių tikėjimo laisvėms ir teisėms.

3.2. Pranešimo apie religinę (kanoninę) santuoką reglamentavimo perspektyva

Ankstesnėse straipsnio dalyse analizuojant reglamentavimą, kuriuo nustatyta religi- niams bendruomenėms prievolė pranešti apie sudarytas religines santuokas, svarstant dau- giausia remtasi nustatyta religinių bendruomenių teise ir laisve tvarkytis pagal savo kano- nus (vidaus taisykles) bei asmenų tikėjimo ir sąžinės laisvės konstitucines teises, įskaitant ir teisę nedeklaruoti valstybei savo religinių įsitikinimų. Tikimasi, kad platesnė Kanonų teisės kodekso kanonų ir principų analizė suteikia galimybę praplėsti diskusijų, svarstymų ir tyrimų lauką ir kitose bažnyčios ir valstybės sąveikos ir bendradarbiavimo srityse. Paaiš- kėjo, kad ne apie visas santuokas, sudarytas pagal kanonų procedūrą, įmanoma arba gali- ma pranešti tiek valstybinėms institucijoms, tiek pačiai bažnytinei bendruomenei. Tačiau galiojančio reglamentavimo analizė skatina kelti probleminius klausimus dėl CK 3.24 str. atitikties bendriesiems civilinės teisės, taip pat ir civilinės santuokos instituto principams.

Per santuokos institutą kuriami šeimos teisiniai santykiai (plg. CK 3.7 str.) yra civiliniai teisiniai santykiai, kuriems būdingi ir taikomi visi civilinių teisinių santykių požymiai ir principai (tiek bendrieji plg. CK 1.2 str., tiek specialieji plg. CK 3.7 str., 3.13 str.)⁶⁸. Todėl, remiantis įstatymo ir teisės analogija (plg. CK 1.8 str.) ir CK normų aiškinimo principais (CK 1.9 str.), civilinės santuokos principai taikytini ir kanoninę (religinę) santuoką sudarantiems asmenims. Tačiau CK 3.24 str. niekaip neatsižvelgiama į asmenų, kurie tuokiasi, valią, laisvę ir savanorišką susitarimą sudarant religinę santuoką, remiantis įstatymų nu- statytais pagrindais ir būdais, tokiai santuokai siekti ir civilinių teisinių pasekmių. Ana- lizuojant LAT praktiką religinės santuokos bylose buvo išryškinti svarbūs teisės taikymo principai: 1) religinės santuokos metu kuriami du savarankiški juridiniai faktai – religinė santuoka ir civilinė santuoka su atitinkamoje teisės sistemoje nustatytais pareigomis ir pabaigos pagrindais; 2) sutuoktiniai turi teisę, bet ne pareigą savo šeimos ryšiams siekti ir civilinių teisinių pasekmių. Remiantis teismo suformuotais kriterijais ir civilinės teisės

68 Mikelėnas, *supra note*, 14: 39–46.

principais galima teigti, kad per vieną įvykį kuriami du savarankiški juridiniai faktai, todėl jiems abiem reikalinga atskira ir aiškiai pareikšta besituokiančiųjų valia. Vien religinės santuokos sudarymo faktas nesuponuoja ir nepatvirtina asmenų tikrosios valios sukurti ir civilinius santykius. Įstatyme nustatyta, kad bet kokie valios trūkumai, dėl kurių santuokos sudarymas nebuvo adekvati ir tikroji asmenų ketinimų išraiška, yra pagrindas reikalauti pripažinti santuoką negaliojančia (plg. CK 3.40 str.). Tik pats asmuo turi teisę spręsti, su kuo ir kada sudaryti santuoką (plg. CK 6.156 str.)⁶⁹. Todėl, viena vertus, galima teigti, kad galiojančiu reglamentavimu ne tik neatsižvelgiama į asmenų, kurie tuokiasi, valią ir laisvę rinktis, kada ir kaip kurti savo šeimos teisinius santykius, bet ir neproporcingai ribojamos religinei bendruomenei priklausančių asmenų teisės. Kita vertus, įstatymu, kuriuo nustatyta prievolė visoms religinėse bendruomenėse sudarytoms santuokoms, neatsižvelgiant į besituokiančiųjų valią, priskirti ir civilines teises pasekmes, teismas civilinį ryšį galėtų pripažinti negaliojančiu, jeigu būtų įrodyta, kad toks būdas buvo vienintelis kelias religinei santuokai sudaryti.

Teisingumo ministro patvirtintos formos *Pranešimas apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytą santuoką* pasirašymas nepaneigia pristatytų argumentų, kadangi: 1) paties teisinę galią turinčio dokumento pavadinimas liudija tik religinės santuokos sudarymo faktą; 2) nors pranešimo formoje ir atsispindi susituokusiųjų tvirtinimas, kad yra įvykdytos CK 3.12–3.17 str. nustatytos santuokos sudarymo sąlygos, kurios, kaip buvo nurodyta, visiškai sutampa su kanoninės santuokos sąlygomis, toks paliudijimas niekaip nėra susijęs su susituokusiųjų valia siekti civilinių teisių pasekmių; 3) nei *Pranešime*, nei *Pasirengimo santuokai anketoje* niekaip neatsispindi susituokusiųjų aiški valia sukurti ir civilinius teisinius santykius; 4) nėra jokio patvirtinančio dokumento ar formos apie sužadėtinių supažindinimą su santuokos sudarymo sąlygomis, santuokos registravimo tvarka, civilinėmis sutuoktinių ir tėvų teisėmis bei pareigomis⁷⁰. Lietuvos Respublikos sutarties su Šventuoju Sostu 13 str. 3 dalyje yra numatyta pareiga į pasiruošimo kanoninei santuokai programą įtraukti sužadėtinių supažindinimą su civilinėmis santuokos pasekmėmis, numatytomis Lietuvos Respublikos įstatymuose. Todėl Vyskupų Konferencijos *Instrukcija* arba Šeimos centro sužadėtinių paruošimo programa, kuri ja remiasi, turėtų būti papildyta taisyklėmis, kurios aiškiai nustatytų: a) kaip ir kada tokia pareiga privalo būti įvykdyta; b) apibrėžti formą, kuri patvirtintų, kad sutuoktiniai buvo supažindinti su civilinėmis pasekmėmis; c) gauti asmenų, kurie ruošiasi santuokai, aiškų valios patvirtinimą, kad per religinę santuoką jie siekia ir civilinių teisių pasekmių.

Kanoninės santuokos tipologija atskleidė, kad Katalikų Bažnyčioje, remiantis ekumenizmo bei tikėjimo ir sąžinės laisvės principais⁷¹, yra nustatyta galimybė „pagal kanonų

69 Mikelėnas, *supra note*, 14:125-126.

70 Tačiau nei Lietuvos Vyskupų Konferencijos Instrukcijoje, nei Lietuvos Šeimos centro įgyvendinimo programoje nėra numatytas nei būdas, nei atsakingas asmuo, kuris turėtų įvykdyti šią, *Sutartyje* (13.3 str.) nustatytą, prievolę. Turint omenyje, kad pagrindinis kiekvienos sutarties, taigi ir santuokos sutarties, bruožas yra intencija ir susitarimas sukurti civilinius teisinius santykius, kyla abejonė, ar nesupažindinant sužadėtinių su civilinėmis pasekmėmis jie yra pajėgūs sukurti ir prisiimti tai, ko nežino.

71 Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Tikėjimo laisvės Deklaracija „Dignitatis Humanae“ (Vilnius: Aidai, 2001).

teisės nustatytą procedūrą“ sudaryti santuokas ne tik tarp katalikų, bet ir: a) „mišrias“ (plg. kan. 1124–1129); b) „kulto skirtumo“ (plg. 1086, 1129) santuokas. Taigi gali pasitvirtinti, kad kanoninė santuoka bus sudaryta tarp asmenų, kurių vienas yra katalikas, o kitas priklauso kitai krikščioniškai bažnyčiai arba priklauso nekrikščioniškam tikėjimui (pvz., islamo, judaizmo, budizmo), taip pat gali būti jokios religijos nepraktikuojantis ir su jokia religija savęs netapatinantį asmuo. Išpildžius Kanonų teisės kodekso nustatytas sąlygas ir gavus dispensą nuo kliūties arba leidimą, tokia santuoka sudaroma laikantis kanonų nustatytos procedūros ir laikoma kanonine santuoka. Svarbu akcentuoti, kad sąlygose dėl tokių santuokų sudarymo yra nustatyti supažindinimo, o ne reikalavimo kriterijai, šitaip paliekant visišką teisę ir laisvę nekatalikiškai šaliai gyventi pagal savo kultūrinius, tradicinius ir religinius įsitikinimus (plg. kan. 1125)⁷². Buvo akcentuota, kad, remiantis kanonų teisėje nustatytais dvasinės naudos, pastoracinės būtinybės ir kitais principais, kompetentingi asmenys gali suteikti dispensą, kad tokia santuoka būtų sudaroma kitoje bažnyčioje ar kitoje tinkamoje vietoje (plg. kan. 1118). Taigi kanoninis reglamentavimas suteikia galimybę santuoką sudarantiems asmenims dėl svarbių ir asmeninių priežasčių (pvz., santuokos su nekrikščioniu ar netikinčiu asmeniu atveju) ieškoti kompromisų, susitarimų ir būdų, kaip savo dvasinius ir civilinius šeimos ryšius kurti – sudarant tik religinę santuoką su civilinėms pasekmėms ar religinę ir civilinę atskirai. Tačiau tokia galimybė, nenumatyta CK 3.24 str., gali būti laikoma diskriminuojančia norma asmenims, kurie neišpažįsta krikščionybės ar netiki ir tuokiasi su kataliku. Be to, pateikiant pranešimo formą apie sudarytą religinę santuoką ir tokiu pagrindu sutuoktinius įtraukiant į valstybinį sutuoktinių registrą, galima daryti klaidingą prielaidą, kad abu priklauso tai konkrečiai religinei bendruomenei, kurioje santuoka buvo sudaryta.

Valstybės teisės aktuose, reglamentuojančiuose kanoninės santuokos sudarymą, taip pat neatsižvelgiama į tai, kad „pagal kanonų teisės nustatytą procedūrą“ sudaromos santuokos, pačiame Kanonų teisės kodekse klasifikuojamos kaip ordinarinės arba ekstraordinarinės, kurios abiem atvejais yra sudaromos pagal kanonų procedūrą. Dažniausiai praktikoje galinti pasitaikyti ekstraordinarinė kanoninės santuokos forma yra santuoka, sudaryta mirties pavojaus atveju. Esant tokiai situacijai kanonų teisėje nustatomi minimalūs reikalavimai galiojančiam santuokos sudarymui: „Mirties pavojuje užtenka, jei neįmanoma gauti kitų įrodymų ir nėra priešingų įtarimų, besituokiančiųjų patvirtinimo, esant reikalui ir su priesaika, kad yra krikštyti ir nevaržomi jokios kliūties.“ (kan. 1068). Tačiau esant ir kanoninėms kliūtims, bet gresiant mirties pavojui, ne tik vietos ordinaras, bet ir klebonas ar net nuodėmklausys (bet kuris kunigas), esant atitinkamoms sąlygoms, gali dispensuoti tiek nuo santuokos sudarymo formos laikymosi, tiek nuo visų ir atskirų, viešų ar

72 Pavyzdžiui, remiantis Telšių Vyskupijos statistiniais duomenimis: 1) 2020 m. buvo sudaryta 768 kanoninės santuokos: a) tarp katalikų – 792, b) mišrių – 22, c) skirtingo kulto – 2; 2) 2021 m. buvo sudarytos 854 kanoninės santuokos: a) tarp katalikų – 831, b) mišrių – 20, c) skirtingo kulto – 3; 3) 2022 m. buvo sudaryta 900 kanoninių santuokų: a) tarp katalikų – 865, b) mišrių – 31, c) skirtingo kulto – 4; 4) 2023 m. buvo sudaryta 764 kanoninės santuokos: a) tarp katalikų – 746, b) mišrių – 16, c) skirtingo kulto – 2.

slaptų bažnytinės teisės kliūčių, išskyrus kliūtį, kilusią iš kunigystės Šventimų (plg. kan. 1079)⁷³. Taigi gali pasitvirtinti situacija, kai, laikantis nustatytų kanoninių procedūrų, bus sudaryta santuoka nepaisant ne tik nustatytų kanoninių kliūčių ar draudimų, bet ir minimalaus, valstybės teisės aktuose nustatyto laiko santuokai registruoti (plg. Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 18 str.). Šių svarstymų perspektyvoje galima daryti išvadą, kad valstybės teisės aktuose įtraukta sąlyga, jog į apskaitą įtraukiamos tik tos bažnytinės santuokos, kurios sudarytos laikantis ordinarinio santuokos sudarymo būdo, padėtų išvengti piktnaudžiavimų, nesąžiningumo, asmenų teisių pažeidimų ir teisminių ginčų⁷⁴. Taigi teisinis reguliavimas, kuriuo būtų atskiriama kanoninė santuoka kaip juridinis faktas, kuriai siekiama ir civilinių teisinių pasekmių, nuo kanoninės santuokos kaip dvasinio įvykio, sakramento, kuriam tikintieji turi prigimtinę ir kanoninę teisę (kan. 213), išlaikytų teisių ir interesų pusiausvyrą.

Pavyzdžiui, Italijoje, kanoninės santuokos pripažinimo principai nustatyti Italijos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties 8 str.⁷⁵. O Italijos Respublikos civiliniame kodekse tik nurodoma, kad santuoka sudaryta katalikų apeigų dvasininko akivaizdoje reglamentuojama pagal Sutarties su Šv. Sostu straipsnių normas (plg. Italijos Respublikos civilinio kodekso 82 str.)⁷⁶. Sutartyje susitarta ir nustatyta, kad: 1) apie kanoninę santuoką, kuriai bus siekiama ir civilinių pasekmių, iš anksto turi būti informuojamos kompetentingos institucijos (pateikiami ketinančių tuoktis asmenų duomenys); 2) civilinės teisės pripažįstamos tik toms santuokoms, apie kurias pranešta kompetentingai institucijai (pateikiami dokumentai, liudijantys įvykusią santuoką); 3) sutuoktiniai turi atitikti valstybės teisėje nustatytą amžiaus kriterijų ir nebūti varžomi kitų civilinėje teisėje nustatytų kliūčių; 4) tuoj po religinių apeigų šventimo sutuoktiniai bus supažindinami su civiliniame kodekse nustatytomis sutuoktinių teisėmis ir pareigomis⁷⁷; 5) apie kanonines santuokas, kurioms siekiama civilinių teisinių pasekmių, kompetentingoms institucijoms pranešti įpareigojamas santuokos vietos klebonas. Taigi pagal galiojantį teisinį reglamentavimą Italijos Respublikoje numatyta galimybė sužadėtiniams rinktis, ar jie nori sudaryti tik kanoninę santuoką (religinę) be

73 Joks bažnytinis subjektas, turintis galią dispensuoti nuo kliūčių, taigi ir Apaštalų Sostas, negali dispensuoti nuo giminytės kliūties pagal tiesiąją liniją arba iki šoninės linijos antrojo laipsnio (plg. kan. 1078 §3).

74 Praktinė situacija: Kunigas pakviečiamas į namus suteikti Ligonio patepimo sakramento. Tokio dvasinio patarnavimo metu dažnai prašoma suteikti ir santuokos sakramentą. Kunigas neturi jokių galimybių įsitikinti visų santuokos, civilinės ar bažnytinės, sąlygų išpildymų ir kliūčių bei draudimų nebuvimu. Be to, dvasininkas neturi jokios kompetencijos nustatyti ligonio sąmoningumo lygį ir gebėjimą išreikšti valią, kad būtų sukurta santuoka. Mirties pavojuje ir prašant abiem, kunigas gali dispensuoti nuo visų kanoninių materialijų ir formos kliūčių ir reikalavimų ir suteikti santuokos sakramentą. Tokia santuoka būtų pripažinta ir civilinėje sferoje, tačiau pranešus apie ją per nustatytą 10 dienų terminą, ypač po ligonio mirties, gali kilti daug teisminių ginčų ir neiškumo.

75 „Italijos Respublikos ir Šventojo Sosto Sutartis 1984 m. lapkričio 15 d.“, žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d., https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19850603_santa-se-de-italia_it.html.

76 „Italijos Respublikos civilinio kodekso 82 str.“, žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d., <https://www.altalex.com/documents/news/2013/04/11/del-matrimonio-celebrato-davanti-a-ministri-del-culto-cattolico>.

77 Atsižvelgdama į kylančius praktinio įgyvendinimo sunkumus ir teises situacijas Italijos Vyskupų Konferencija nustatė, kad civiliniame kodekse nustatytos sutuoktinių teisės ir pareigos bus perskaitomos pačių apeigų metu, o sutuoktiniai patvirtindami supažindinimo faktą pasirašys specialioje formoje.

civilinių pasekmių, ar nori sudaryti kanoninę santuoką (sutartinę), kuri, atlikus Sutartyje ir valstybės įstatyme nustatytus veiksmus, sukels ir civilines teisines pasekmes.

Savo ruožtu Italijos Vyskupų Konferencija išleido *Bendrąjį Dekretą*⁷⁸, kuriuo nustatoma bendroji ir pagrindinė taisyklė, kad katalikai, siekiantys sudaryti kanoninę santuoką, turi siekti tokiai santuokai civilinio teisinio pripažinimo. Kitais žodžiais sakant, Vyskupų Konferencija akcentuoja katalikų moralinę pareigą apie sudarytas santuokas liudyti, paskelbti ir informuoti valstybę. Tačiau tame pačiame dekrete nustatoma ir vyskupo ordinaro teisė ir kompetencija dėl svarbių pastoracinių prižasčių dispensuoti tikinčiuosius nuo tokios nustatytos pareigos. Remiantis Milano Arkivyskupijos paruošta prašymo sudaryti vien religinės santuokos forma⁷⁹, svarbios pastoracinės, dvasinės ar asmeninės priežastys gali būti: a) vienas iš sutuoktinių yra katalikas, o kitas netikintis ir todėl nori ir civilinės santuokos procedūros; b) abu yra tikintys, bet dėl asmeninių priežasčių nori ir civilinio santuokos šventimo; c) svečių negalėjimas (fizinis ar moralinis) dalyvauti religinėse apeigose; d) kitos asmeninės priežastys. Procedūrinės normos (terminai, prašymų, liudijimų, patvirtinimo formos ir pateikimo būdai) kinta ir reglamentuojamos remiantis nebe įstatymų pagrindais, bet Vyskupų konferencijos ar atskiro vyskupo ordinaro (vyskupijos vyskupo) Instrukcijų pagrindais.

Tokiu religinės santuokos reglamentavimo modeliu išsaugomi viešieji ir privatus interesai, valstybės ir bažnyčios veiklos kompetencijų sritys, garantuojama asmens kaip piliečio ir kaip tikinčiojo teisių ir pareigų pusiausvyra. Galima teigti, kad Lietuvos teisės aktuose, reglamentuojančiuose ne tik kanonines, bet ir kitas religines santuokas, taip pat turėtų būti numatyta ir galimybė, esant tam tikroms priežastims ar situacijoms, sudaryti tik religinę santuoką, o civilinių teisinių pasekmių siekti vėlesniu formaliu aktu.

Išvados

1. LR Konstitucijoje nustatyti valstybės ir Bažnyčios santykių pagrindai leidžia daryti patikimą prielaidą, kad Lietuvos valstybė nėra neutrali (ar priešiška) religijos aspektui visuomenės gyvenime, tačiau ir nesitapatina su viena konkrečia denominacija. LR Konstitucijoje kiekvienai religinei bendruomenei ar organizacijai numatyta galimybė siekti teisinio bendradarbiavimo su valstybe susitarimo arba įstatyminio pripažinimo keliu. Toks teisinio santykio reguliavimo modelis atskleidžia valstybės pasaulietiško ir demokratiško principus. Bažnytinių santuokų valstybės pripažinimas yra vienas iš pliuralistinės ir demokratinės valstybės bendradarbiavimo su kitomis socialinėmis, taigi, ir religinėmis grupėmis, išraiškos būdas.

78 Italijos Vyskupų Konferencija, „Bendrasis Dekretas dėl kanoninių santuokų“ (1990 m. lapkričio 5 d.), https://www.chiesacattolica.it/wp-content/uploads/sites/31/2017/02/Decreto_generale_matrimonio_canonico.pdf.

79 „Prašymo sudaryti tik religinę santuoką pavyzdys“, žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d., https://www.chiesadimilano.it/servizioperladisciplinadeisacramenti/files/2017/05/Caso_n_1__1.24133.pdf.

2. Europos Sąjungos valstybėse religinėse bendruomenėse sudarytų santuokų pripažinimo teisiniai pagrindai yra nulemti konkrečios valstybės istorinio, kultūrinio ir tradicinio konteksto. Anglosaksiškojo (protestantiškojo) modelio šalyse religinė santuoka suvokiama kaip iškilmingas civilinės santuokos sudarymas, o katalikiško modelio atveju pirmiausia yra sudaroma religinė santuoka, kuriai, atitinkant valstybės teisėje nustatytus reikalavimus, pripažįstamos civilinės teisės ir pasekmės. Katalikiškojo modelio religinių santuokų teisinio reglamentavimo pagrindas yra tarptautinėje ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatyti religinės, tikėjimo ir sąžinės laisvės kriterijai bei valstybės pasaulietiškojo principas.
3. Kanoninė santuoka įteisina sutuoktinių gyvenimą kaip viešą instituciją Bažnyčioje, todėl sudaroma viešai, dalyvaujant kunigui, santuokos liudininkams (visais atvejais privalomas liudininkų dalyvavimas) ir susirinkusiems tikintiesiems. Todėl Bažnyčia siekia ir ragina, kad, sudarydami religinę santuoką, tikintieji jaustų pareigą ir atsakomybę ir prieš valstybę deklaruoti savo sutuoktinių statusą.
4. Sutuoktinių pareiga deklaruoti (bažnytinis terminas – liudyti tikėjimą) savo tikėjimą ir dvasinius įvykius (prisiimtus įsipareigojimus, sakramentus ir pan.) viešajame gyvenime yra moralinė pareiga, kurios neišpildymas negali būti baudžiamas sankcijomis ar civiliniais ribojimais, o juo labiau bažnytiniais įstatymais. Todėl suinteresuotų subjektų (valstybės ir bažnyčios) susitarimas gali apimti, atsižvelgiant į privačių ir viešų interesų pusiausvyrą, pagrindinį principą, mokymą, raginimą ir galiausiai bendrąją taisyklę – sudarant bažnytinę santuoką privaloma siekti ir civilinių teisinių pasekmių, tačiau su aiškiomis, bendrosios taisyklės, išimtimis.
5. Teigtina, kad ne apie visas santuokas, sudarytas pagal kanonų teisės nustatytą tvarką (procedūrą), įmanoma arba galima pranešti valstybės institucijoms. Ribojimas sudaryti kitokią nei civilinę santuoką nepagrįstai ir neproporcingai ribotų tiek bažnyčios teisę tvarkyti pagal savo mokymą ir kanonus, tiek tikinčiųjų pilietines ir religines teises. Lietuvos teisės aktuose nustatyta pareiga privalomai pranešti apie kiekvieną sudarytą religinę santuoką prieštarauja tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintiems bendriesiems teisės principams, reglamentuojantiems valstybės ir bažnyčios santykių teisinius aspektus, taip pat piliečių religinėms ir tikėjimo laisvėms ir teisėms.
6. Glausta kanoninės santuokos pripažinimo Italijos Respublikoje teisės normų apžvalga atskleidė pagrindinį principą ir reglamentavimo skirtumą, palyginus su Lietuvoje galiojančiais teisės aktais. Esant tam tikroms aplinkybėms ir asmeninėms priežastims, nuo bendrosios normos dėl pareigos pranešti apie religinę santuoką yra dispensuojama, suteikiant galimybę sudaryti tik religinę (kanoninę) santuoką.
7. Atsižvelgiant į valstybės ir Bažnyčios teisinių santykių aptartį, piliečių konstitucines ir religines (kanonines) teises, galima formuluoti bendro pobūdžio išvadą-pasiūlymą: galiojantis teisinis reglamentavimas neatitinka LR Konstitucijoje nustatytų valstybės ir bažnyčios santykių teisinių aspektų, susijusių su saugomomis asmenų tikėjimo ir religinėmis laisvėmis ir bendraisiais civilinės teisės principais, todėl

svarstytinas galiojančio reglamentavimo keitimas numatant galimybę asmenims nuspręsti, kaip kurti savo dvasinius ir civilinius šeimos ryšius – sudarant tik religinę santuoką su civilinėms pasekmėmis ar tik religinę ir civilinę atskirai.

8. Manytina, kad Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo ir Civilinės būklės aktų registravimo taisyklės tikslinga papildyti, pvz.:
 - Asmenys, norintys sudaryti santuoką bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka ir siekiantys tokiai santuokai civilinio pripažinimo, religinės bendruomenės įpareigotam asmeniui įteikia (arba užpildo jo akivaizdoje) užpildytas Teisingumo Ministro patvirtintas formas: a) prašymą įregistruoti santuoką ir b) deklaraciją apie kliūčių sudaryti santuoką (Lietuvos Respublikoje) nebuvimą.
 - Prašymai įregistruoti civilinę santuoką arba prašymai sudaryti tik religinę santuoką turi būti pildomi ir pasirašomi pagal patvirtintas formas, kurias privaloma saugoti kartu su kitais pasiruošimo santuokai dokumentais.
 - Tik religinės (kanoninės) santuokos gali būti sudaromos: a) esant raštiškam sutuoktinių prašymui; b) dėl pagrįstų priežasčių, nustatytų religinės bendruomenės instrukcijose dėl santuokų sudarymo; c) turint raštišką kompetentingų bažnytinių asmenų leidimą sudaryti tokią santuoką.
 - Siekiant kanoninei santuokai ir civilinių teisinių pasekmių, pareiga ir atsakomybė apie tokią religinę santuoką informuoti valstybės instituciją turi būti aiškiai nustatyta religinės bendruomenės vadovui.
 - Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudaryta santuoka įtraukiama į apskaitą tik tuo atveju, jeigu ji atitinka CK 3.12–3.17 str. nustatytas santuokos sudarymo sąlygas ir Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo 18 str. sąlygą.
 - Apie kanoninių (religinių) santuokų, kurioms civilinių teisinių pasekmių atskirai siekti įsipareigojo sutuoktiniai arba ekstraordinariųjų kanoninių santuokų (pvz., mirties pavojuje) skaičių informuoti kompetentingas valstybės institucijas.

LEGAL REGULATION OF THE RECORDING OF A CANONICAL MARRIAGE IN THE CIVIL REGISTER

Marius Venskus

Mykolas Romeris University, Lithuania

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Legal acts in Lithuania regulating the legal status of churches and religious communities set the right and freedom to organize themselves according to their canons and statutes. In 2012, after changing the procedure of including canonical marriages in the register, an obligation to notify the competent state institutions about all religious marriages was established. This article analyzes whether such an obligation corresponds to the principle of separation and neutrality of the state and the church established by the Constitutional Court, and whether this regulation violates the freedoms and rights of individuals' religion and beliefs.*

Keywords: *marriage; religious marriage; canonical marriage; canon law.*

Marius Venskus, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, kanonų teisė, teisės teorija, valstybės ir bažnyčios teisiniai santykiai, religijos ir sąžinės laisvė.

Marius Venskus, PhD candidate at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: constitutional law, canon law, legal theory, legal relations between the state and church, religious and conscience freedom.

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė, civilinė teisė, šeimos teisės unifikavimas ir harmonizavimas.

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, professor at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: family law, civil law, unification and harmonization of family law (cross-border aspect).

KONKURENCIJOS TEISĖS UNIVERSALUMAS NAGRINĖJANT SU DUOMENŲ APSAUGOS PAŽEIDIM AIS SUSIJUSIUS NESĄŽININGOS KONKURENCIJOS ATVEJUS

Greta Petkutė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas greta.petkute@mruni.eu

Pateikta 2024 m. kovo 31 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 3 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-12

Santrauka. Skaitmeninėje ekonomikoje duomenims užimant vieną pagrindinių kriterijų, galinčių lemti konkurencinį pranašumą, priežiūrą vykdančios institucijos susiduria su iššūkiais, kaip užtikrinti veiksmingą skirtingų teisės šakų saugomų gėrių apsaugą. Neseniai pradėta formuoti praktika rodo, kad tokius pačius arba savo esme panašius pažeidimus priežiūrą vykdančios institucijos vertina skirtingai, vienos jų linkusios konstatuoti, kad duomenų apsaugos pažeidimai per se reiškia ir antikonkurencinį ūkio subjektų elgesį, kitos konstatuoja pažeidimus privatumo ar vartotojų teisių apsaugos srityse. Susijungimų bylose Europos Komisija apskritai laikosi nuoseklios pozicijos, kad duomenų apsauga ir konkurencijos teisė yra dvi atskiros teisės sritys ir kiekviena yra reguliuojama skirtingų teisės aktų, kurių taikymo priežiūra priskirta skirtingoms institucijoms. Tokį skirtingą požiūrį lemia tai, kad nėra jokių universalių taisyklių. Kol kas nėra universalaus reguliavimo, skirto spręsti problemas, susijusias su duomenų apsaugos pažeidimais taip pažeidžiant sąžiningą konkurenciją. Nepaisant to, straipsnyje analizuojama, ar dabartinis teisinis reguliavimas yra pakankamas spręsti duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės pažeidimus.

Reikšminiai žodžiai: duomenys; duomenų apsauga; nesąžininga konkurencija; technologijų įmonės; vartotojų apsauga.

Įvadas

Pastarųjų dešimtmečių technologinė plėtra įmonėms leido išmokti rinkti, saugoti ir naudoti didelius kiekius duomenų. Duomenys tapo vienu iš konkurencinių parametų, kuris leidžia vystyti naujus ir tobulinti esamus produktus ir paslaugas¹. Suprantant šiuolaikinę duomenų svarbą galima kelti prielaidą, kad jų reikšmė ir poveikis didės ateityje². Duomenys jau dabar yra traktuojami kaip valiuta, kuri turi savo vertę³, tačiau vertės nustatymui dar nėra vieningo mechanizmo. Analizuojant didžiųjų technologijų įmonių veikimo modelį tampa aišku, kad net ir atvejais, kai duomenų subjektas su internetine platforma nesidalija savo duomenimis, nereiškia, kad prie tokių duomenų tokio tipo ūkio subjektai neturi galimybės prieiti per trečiuosius asmenis, kurie sutikimus dėl prieigos prie duomenų yra davę. Pavyzdys gali būti *Google* nemokamos elektroninės pašto dėžutės *Gmail*. *Google* turėtų turėti prieigą tik prie to subjekto duomenų, kuris jais dalijasi ir kuris naudojami *Google* paslaugomis, tačiau platforma, gaudama prieigą prie tiesioginio vartotojo, gauna ir prieigą prie kitų susirašinėjime dalyvaujančių dalyvių informacijos⁴, ir apie tai šie asmenys nebūtinai žino.

Tačiau duomenų rinkimas ir jų telkimas vienose rankose nebūtinai reiškia tik neigiamas pasekmes duomenų subjektui. Kai kada duomenų turėjimas lemia, kad trečiosios šalys, turėdamos tam tikrus duomenis apie naudotojus ir jų patirtį naudojantis platforma, gali gerinti ateities vartotojų patirtį. Dažnai taip nutinka su slapukais, kai juos pasitelkus renkami duomenys. Tai nulemta tikslo gerinti vartotojų patirtį naudojantis platforma ir tokiomis atvejais neturėtų nukentėti nei sąžininga konkurencija, nei duomenų subjektai. Tačiau vertinant ir matant, kad technologijų plėtra ir galimybės rinkti bei naudoti duomenis versle greičiausiai nesumažės, o kaip tik priešingai – didės, tikslinga kelti klausimus, koks reguliavimas turėtų būti pakankamas siekiant užtikrinti pakankamą konkurenciją ir duomenų apsaugą, iš to kylantį privatumą, taip pat ar dabartinis reguliavimas yra tinkamas norint suvaldyti šią riziką⁵. Straipsnyje atskleidžiama, kad vyrauja keli požiūriai į tai, kuri teisės šaka turėtų spręsti problemas tais atvejais, kai susiduriama su galimu sąžiningos konkurencijos pažeidimu dėl duomenų rinkimo pažeidžiant duomenų apsaugos teisinį reguliavimą. Tačiau diskusijų nemažėja, o 2023 m. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas priėmė

- 1 Ben-Shahar Omri, „Data Pollution“, *The Journal of Legal Analysis* 11, 24 (2019): 110, <http://dx.doi.org/10.1093/jla/laz005>; Competition and Markets Authority, Information Commissioner's Office, „Competition and data protection in digital markets: a joint statement between the CMA and the ICO“ (2021), 8, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/60a3c893d3bf7f288aaa5c9b/Joint_CMA_ICO_Public_statement_-_final_V2_180521.pdf.
- 2 Jacques Crémer, Yves-Alexandre de Montjoye ir Heike Schweitzer, *Competition Policy for the digital era, Final Report* (European Commission, 2019), 2, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/21dc175c-7b76-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en>.
- 3 Omri, *op. cit.*, 105.
- 4 *Ibid.*, 115–116.
- 5 Giuseppe Colangelo, „The Privacy-Antitrust Curse: Insights from GDPR Application in EU Competition Law“, *ICL White Paper* (2023): 3, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4599974.

prejudicinį sprendimą vadinamojoje *Facebook* byloje⁶. Tad šio straipsnio tikslas – išanalizuoti, ar dabartinio teisinio reguliavimo pakanka siekiant, kad technologijų įmonės, turėdamos technines galimybes prieiti prie skirtingų duomenų, neiškreiptų sąžiningos konkurencijos ir nepažeistų duomenų subjektų teisių. Tyrimo objektas – teisės į duomenų apsaugą ir sąžiningą konkurenciją įgyvendinimas skirtingų institucijų ir valstybių vertinimu. Užsienio literatūroje temos, susijusios su teise į duomenų apsaugą, privatumą ir konkurencijos teisę, taip pat šių objektų tarpusavio santykį, yra nagrinėjamos, tačiau Lietuvoje šiai temai nėra skiriama tiek dėmesio. Taigi šis mokslinis straipsnis yra naujas ir aktualus. Išsikeltam tikslui pasiekti pasitelkti tam tikri tyrimo metodai. Sisteminis metodas taikomas analizuojant galimas sąsajas tarp duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės šakų. Šiuo ir lyginamuoju metodu sistemingai analizuojami esami požiūriai į asmens duomenų ir konkurencijos teisės santykį, kuris atskleidžiamas per mokslinę doktriną ir kompetentingų institucijų, taip pat teismų, priimtus dokumentus, kurie nagrinėjami pritaikant teisinių dokumentų analizės metodą. Loginis analitinis metodas pasitelktas norint išsakyti autorės poziciją, padaryti išvadas dėl asmens duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės šakų galimos sąveikos. Mokslinės literatūros analizės metodas pritaikytas siekiant išanalizuoti ir palyginti skirtingas subjektų pozicijas, kai nagrinėjami iš esmės panašūs klausimai dėl teisės į duomenų apsaugą pažeidimų ir sąžiningos konkurencijos pažeidimų. Apibendrinimo metodas taikomas kiekvieno skyriaus pabaigoje ir formuluojant galutines straipsnio išvadas.

1. Duomenys ir jų svarba konkurenciniam pranašumui

Žvelgiant iš ekonominės perspektyvos duomenys, taip pat ir asmens, yra ypač svarbūs skaitmeninėje ekonomikoje. Nesvarbu, ar duomenys yra (i) individualizuoti, pavyzdžiui, tokie, kurie pagal Europos parlamento ir Tarybos reglamentą (ES) 2016/679, dar vadinamą Bendruoju duomenų apsaugos reglamentu⁷ (toliau – BDAR), suprantami kaip asmens duomenys ir kurie apibrėžiami kaip „bet kokia informacija apie fizinį asmenį, kurio tapatybę nustatyta arba kurio tapatybę galima nustatyti (duomenų subjektas); fizinis asmuo, kurio tapatybę galima nustatyti, yra asmuo, kurio tapatybę tiesiogiai arba netiesiogiai galima nustatyti, visų pirma pagal identifikatorių, kaip antai vardą ir pavardę, asmens identifikavimo numerį, buvimo vietos duomenis ir interneto identifikatorių arba pagal vieną ar kelis to fizinio asmens fizinės, fiziologinės, genetinės, psichinės, ekonominės, kultūrinės ar

6 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2023 m. liepos 4 d. sprendimas byloje Nr. C-252/21“, Info Curia Case-Law, žiūrėta 2024 m. kovo 15 d., <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=EE-1981CFCD9FE30F80218CD32C900432?text=&docid=276478&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=7676256>.

7 „2016 m. balandžio 27 d. Europos parlamento ir tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinį asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas)“, EUR-Lex, žiūrėta 2024 m. kovo 20 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>.

socialinės tapatybės požymius^{8c}; (ii) ar apibendrinti; (iii) ar duomenys nelaikytini asmens duomenimis pagal BDAR apibrėžimą, bet turintys panašių bruožų⁹, pavyzdžiui, naudotojo duomenys¹⁰, tokie kaip duomenys apie naudotojų pomėgius, veiklą internete. Arba kontekstiniai duomenys¹¹ apie svetainės turinį arba asmens buvimo vietą ir pan.; analitiniai duomenys¹² apie svetainę – kiek vartotojų matė svetainę, jos reklamas ar bet kokią kitą turinį¹³. Tokie duomenys turi vertę skaitmeninėje erdvėje veikiančioms įmonėms, nes jie padeda tobulinti kuriamus produktus ir net įgyti konkurencinį pranašumą. Be kita ko, įmonėms, kurių verslas pagrįstas skaitmenine reklama, itin svarbu gauti naujausią informaciją apie vartotojų elgesį, jų įpročius, pageidavimus¹⁴. Todėl reikšminga ne tik duomenų klasifikacija pagal jų turinį, tačiau ir šaltiniai, iš kurių tokie duomenys surenkami, nes ir nuo šaltinių gali priklausyti subjektų patiriami duomenų gavimo kaštai, duomenų tikslumas.

Manytina, kad tiksliausiais duomenimis galima laikyti gautus iš pirminių šaltinių, t. y. tokius, kuriuos verslas gauna dėl tiesioginės sąveikos su duomenų subjektu, pavyzdžiui, internetinė parduotuvė surinko duomenis apie jos svetainėje apsilankiusį ir ką nors įsigijusį vartotoją. O per trečiąją šalį gauti duomenys gali nebūti tokie tikslūs, kadangi jie gauti ne tiesiogiai sąveikaujant su vartotoju, o per kitą platformą, kuri turėjo sąveiką su vartotoju ir tuos duomenis surinko¹⁵. Vis dėlto toks skirstymas į duomenis, gautus iš pirminių šaltinių ir trečiųjų šalių, yra santykinis, ir ne visada galima pasakyti, kurie duomenys, ypač jeigu kalbėtume apie didžiųjų technologijų įmones, kurios dažnai valdo net ne vieną, o kelias bendroves ir vienos jų gali rinkti informaciją, o kitos ne, yra gauti iš pirminių, o kurie trečiųjų šaltinių.

Duomenų vertė taip pat didėja dėl skirtingų duomenų bazių kombinavimo, kurios leidžia gauti įžvalgas, kurių nepavyktų sužinoti duomenis laikant atsietai. Taigi surenkamų duomenų kaštai ir vertė, kurią gali generuoti surinkti duomenys, duomenų rinkėjus skatina galvoti, kaip juos išsaugoti ir panaudoti savo versle, o ne svarstyti, koks patogiausias būdas šiais duomenimis pasidalyti su kitais subjektais. Be kita ko, tam tikri įstatyminiai reikalavimai taip pat apriboja galimybes negavus duomenų subjekto sutikimo tokiais duomenimis dalytis¹⁶.

Šitokios duomenų ypatybės lemia, kad duomenis geriau turėti apibendrintus ir vienoje vietoje nei atskirai, tačiau didelių duomenų kaupimas vienoje rankose kelia kitas, konkurencijos, problemas¹⁷.

8 „2016 m. balandžio 27 d. Europos parlamento ir tarybos reglamentas (ES) 2016/679“, *supra note*, 7:4 str. 1 p.

9 Competition and Markets Authority, Information Commissioner's Office, *supra note*, 1:10.

10 Competition and Markets Authority, „Online platforms and digital advertising, Market study interim report, Appendix F the role of data in digital advertising“ (2019), 3, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5fe495438fa8f56af97b1e6c/Appendix_F_-_role_of_data_in_digital_advertising_v4_WEB.pdf.

11 *Ibid.*

12 *Ibid.*

13 Competition and Markets Authority, Information Commissioner's Office, *op. cit.*

14 *Ibid.*, 12.

15 *Ibid.*, 11.

16 „Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas“, *supra note*, 7: preambulės 32 punktus.

17 Competition and Markets Authority, Information Commissioner's Office, *supra note*, 1: 12.

Atsižvelgiant į skirtingą duomenų vertingumą ir į jų kiekį vienoje rankose, ypač jei kalbėtume apie užsakomosios tikslinės reklamos paslaugas, prieiga prie duomenų tampa svarbiu parametru tiek vertinant patekimo į rinką galimybes¹⁸, tiek paties verslo galimybę padidinti užimamos rinkos dalis ir jas gebėti išlaikyti. Nepaisant to, kad duomenys yra svarbūs skaitmeninių rinkų dinamikai, sąžininga ir veiksminga konkurencija nepriklauso nuo to, koku būdu subjektai renka ir tvarko duomenis. Sąžiningai ir veiksmingai konkurencijai svarbu, kad subjektų tarpusavio konkurencijai būtų užtikrinamos vienodos sąlygos konkurencijai. Tais atvejais, kai konkurentai turi skirtingas prieigos galimybes prie skirtingos apimties ir turinio duomenų, neabejotinai gali trūkti veiksmingos konkurencijos¹⁹. Atitinkamai dėl to vartotojams bus siūlomas mažesnis paslaugų pasirinkimas, prastesnė kokybė, aukštesnės kainos. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės konkurencijos priežiūrą atliekančios institucijos tyrimas nustatė, kad *Google* ir *Facebook* turi reikšmingą prieigą prie įvairių duomenų, palyginti su konkurentais. *Google* duomenis gauna bent iš 50 skirtingų teikiamų paslaugų, įskaitant, bet neapsiribojant paieškos varikliu ir e. paštu *Gmail*; be kita ko, renka duomenis iš mobiliųjų įrenginių, kuriuose yra įdiegta *Android* arba *Google* operacinė sistema; taip pat iš analitikai skirtų techninių sprendimų, kurie diegiami į trečiųjų šalių platformas ir programėles²⁰. *Facebook* duomenis renka iš trijų pagrindinių programėlių naudotojų – *Facebook*, *Instagram*, *WhatsApp*, be abejonės, kaip ir *Google*, taip pat iš trečiųjų šalių platformų, kuriose turi savo įskiepius.

Nors pirminio duomenų rinkimo išlaidos gali būti gana didelės, tačiau ribinės dalijimosi duomenimis sąnaudos gali būti gana mažos nedarant skirtumo tarp to, ar duomenys būtų kopijuojami ir perduodami ar jais būtų tiesiog dalijamasi. Be to, duomenys nepraranda savo vertės net ir kelis kartus juos persidalijus.

Kuo didesnis vieno verslo subjekto prieinamumas prie įvairių duomenų, tuo didesnė tikimybė, kad sąžininga konkurencinė aplinka gali būti iškreipta. Pavyzdžiui, įtaką nevienodai konkurencinei aplinkai gali daryti:

- verslo subjektų turima prieiga prie duomenų apie paspaudimus (angl. *click*) ant nuorodų į internetinius puslapius ir užklausas: paieškos varikliai renka duomenis, kurių pagrindu moko algoritmus tuos duomenis panaudoti, pavyzdžiui, kaupia tokius duomenis apie tai, ko vartotojas ieškojo, kokius paieškos rezultatus pasirinko, kiek laiko praleido konkrečiame puslapyje²¹ ir pan. Vadinasi, kuo daugiau tokios informacijos turi algoritmas, tuo jam lengviau suprasti vartotoją ir atitinkamai patikti jo lūkesčius, labiausiai patenkinančius paieškos rezultatus²²;

18 Competition and Markets Authority, „Online platforms and digital advertising, Market study interim report“ (2019), 15, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5dfa0580ed915d0933009761/Interim_report.pdf.

19 Competition and Markets Authority, Information Commissioner's Office, *op. cit.*, 13.

20 Competition and Markets Authority, *op. cit.*, 15.

21 Competition and Markets Authority, „Online platforms and digital advertising, Market study interim report, Appendix I search quality and economies of scale“ (2019), 7, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5fe4957c8fa8f56aeff87c12/Appendix_I_-_search_quality_v.3_WEB_.pdf.

22 Zhicheng Dou, Ruihua Song, Xiaojie Yuan ir Ji-Rong Wen, „Are Click-through Data Adequate for Learning Web Search Rankings?“, iš *CIKM '08: Proceedings of the 17th ACM conference on Information and knowledge management* (CIKM: 2008), 73–82, <http://dx.doi.org/10.1145/1458082.1458095>.

- verslo subjektų turima prieiga prie vartotojų profiliavimo duomenų tikslinės reklamos tikslais. Tiek *Google*, tiek *Facebook* turi prieigas prie duomenų tarp tarpusavyje susijusių vartotojų. Atitinkamai šios didžiųjų technologijų įmonės turi galimybę rinkti ir kaupti duomenis, kuriuos pasitelkusios vėliau gali sukurti labai išsamius vartotojų profilius. Su šiomis įmonėmis konkuruojantys subjektai neabejotinai turi žymiai mažesnę prieigą prie tokių duomenų apie vartotojus, todėl atitinkamai ir ne tokius išsamius profilius, o tai lemia, kad konkurencija gali būti apribota;
- verslo subjektų turima prieiga prie tikslinės reklamos analitinių duomenų, dėl kurių galima stebėti savo vartotojų elgseną per įskiepius trečiųjų šalių platformose. Tokie įskiepiai neabejotinai leidžia geriau pažinti savo klientus, o tai lemia, kad geriau pažindami savo vartotojus tokie ūkio subjektai reklamos užsakovams galės pasiūlyti geresnes sąlygas nei tokių įmonių konkurentai.

Taigi įvairių duomenų rinkimas ir jų naudojimas praktiškai paskatino diskutuoti, ar dabartinio reguliavimo pakanka norint suvaldyti riziką ir užtikrinti sąžiningą konkurencingą aplinką. Vieni mano, kad tokia skaitmeninės ekonomikos dinamika gali kenkti duomenų apsaugai ir privatumui, todėl tikslinga užtikrinti glaudų konkurencijos priežiūrą ir duomenų apsaugos priežiūrą vykdančių institucijų tarpusavio bendradarbiavimą²³, suteikti atitinkamas priemones taikyti net ir tuos teisės aktus, kuriuose *expressis verbis* nenurodyta, jog šį taikyti gali ir kita institucija nei nurodyta pačiame akte. Be to, manytina, reikia nepamiršti ir vartotojų teisių apsaugos, kadangi dėl prieš tai minėtų dviejų teisės šakų specifikos neišvengiamai aktualios ir vartotojų teisės ir jų apsauga²⁴.

Kiti mano priešingai: kadangi sąžiningos konkurencijos taisyklėmis ir reguliavimu, skirtu apsaugoti duomenis ir privatumą, yra siekiama skirtingų tikslų ir tam panaudojamos skirtingos priemonės²⁵, tai šios dvi teisės šakos jokiais būdais negali sutapti.

1.1. Dabartinis reguliavimas

Svarstant, ar dabartinio reguliavimo pakanka siekiant apsaugoti sąžiningą konkurenciją ir galiausiai patį vartotoją, pirmiausia reikia analizuoti, ar apskritai egzistuoja problema renkant duomenis ir juos naudojant komerciniais tikslais. Bendriausia prasme, kol laikomasi įstatyminių reikalavimų, nėra draudžiama nei rinkti duomenis, ar jie būtų asmens duomenys, ar duomenys, nesusiję su asmens duomenimis, nei juos naudoti komercinėje veikloje ir iš to gauti pelną²⁶. Net pačių rizikų valdymui yra priimti teisės aktai ir priskirtos institucijos šių aktų vykdymo priežiūrai. Pavyzdžiui, asmens duomenų apsaugą reguliuoja

23 European Data Protection Supervisor, „Preliminary Opinion of the European Data Protection Supervisor, Privacy and competitiveness in the age of big data: The interplay between data protection, competition law and consumer protection in the Digital Economy“ (2014), žiūrėta 2024 m. kovo 22 d., https://www.edps.europa.eu/sites/default/files/publication/14-03-26_competition_law_big_data_en.pdf.

24 *Ibid.*, 26.

25 Federal Trade Commission, „Remarks of Commissioner Noah Joshua Phillips“ (2019), 5–10, https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/1546405/phillips_-_paris_forum_9-13-2019.pdf.

26 Competition and Markets Authority, Information Commissioner's Office, *supra note*, 1: 8.

BDAR ir nacionaliniai teisės aktai, pavyzdžiui, Lietuvoje asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas²⁷. Sąžiningai konkuruodami ūkio subjektai privalo laikytis Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo²⁸ reikalavimų ir valstybių narių nacionalinių teisės aktų reikalavimų²⁹. Tol, kol rinka nebuvo tokia dinamiška, kol technologijos nebuvo tokios pažangios ir pasi-
 telkus internetą veikiantys skaitmeniniai verslai, pavyzdžiui, *Google, Facebook, Apple* ir kt., negebėjo vienoje rankose sukaupti didelio kiekio duomenų ir juos panaudodami generuoti pelną, tol galima manyti, kad klasikinio teisinio reguliavimo pakako ir didelių svarstymų apie sinergiją tarp skirtingų teisės šakų apskritai net neprireikė. Tačiau kai paaiškėjo, kad reikšmingo kiekio duomenų turėjimas vienoje rankose gali reikšti ir rinkos galios turėjimą³⁰, tampa aktualus klausimas, ar dabartinio reguliavimo pakanka siekiant suvaldyti teisės į duomenų apsaugą pažeidimų riziką ir užkirsti kelią nesąžiningai konkurencijai.

2. Duomenų apsauga *versus* konkurencijos teisė

Neabejotinai iššūkiu tampa sinergijos paieška tarp duomenų apsaugos ir sąžiningos konkurencijos užtikrinimo. Apskritai kyla klausimas, ar reikia tokios sinergijos paieškos. Privatumas ir duomenų apsauga savaime nėra elementai, kurių pažeidimas *per se* galėtų nulemti ir konkurencijos teisės pažeidimą³¹, tačiau tai nereiškia, kad privatumas ir duomenų apsauga nėra svarbūs apskritai³², jei kalbama apie sąžiningą konkurenciją. Kai kuriais atvejais vartotojai bus linkę naudotis tomis platformomis, kurios teikia prioritetą privatumui ir duomenų apsaugai, pavyzdžiui, vartotojai bus linkę saugoti jautrius duomenis, pavyzdžiui, sveikatos, o tai lems, kad konkurencinėje kovoje nugalės tie ūkio subjektai, kurie tuo metu būtent ir padės apsaugoti vartotojų duomenis. Nepaisant to, kad duomenų subjektui turėtų būti svarbus duomenų saugumas, šių subjektų veiksmai gali būti priešingi, o tai lemia privatumo suvokimo ir apsaugos paradoksą³³. Toks reiškinys kaip privatumo paradoksas³⁴ leidžia daryti išvadą, kad privatumas yra vertinamas subjektyviai. Skirtingi

27 „Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1996-07-03, Nr. 63-1479.

28 Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 ir 102 str. draudžia sudaryti draudžiamus susitarimus ir piktnaudžiauti vyraujančia padėtimi.

29 Pavyzdžiui, Lietuvoje pagrindinis įstatymas, reguliuojantis sąžiningą konkurenciją, yra Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas (*Valstybės žinios*, 1999-04-02, Nr. 30-856).

30 European Data Protection Supervisor, *supra note*, 23: 26.

31 Vokietijos konkurencijos priežiūrą vykdanči institucija 2019 m. prieš *Facebook*, kuri yra vyraujantis subjektas atitinkamoje rinkoje, pradėjo bylą ir norėjo parodyti, kad asmens duomenų apsaugos reikalavimų pažeidimas reiškia, kad socialinio tinklo veiksmai prilyginami piktnaudžiavimui vyraujančia padėtimi.

32 Federal Trade Commission, *supra note*, 25: 8–9.

33 Omri, *supra note*, 1: 12; Global Privacy Assembly, „Privacy and Data protection as factors in competition regulation: Surveying Competition Regulators to Improve Cross-Regulatory Collaboration“ (2021), 21–23, <https://globalprivacyassembly.org/wp-content/uploads/2021/10/Privacy-and-data-protection-as-factors-in-competition-regulation.pdf>.

34 Susan Athey, Christian Catalini ir Catherine Tucker, „The Digital Privacy Paradox: Small Money, Small Costs, Small Talk, National Bureau Of Economic Research“, *Working Paper 23488* (2017): 17, <http://www.nber.org/papers/w23488>.

virtotojai, vadovaudamiesi jau turima patirtimi ir norėdami patenkinti savo poreikius, vertina labai skirtingai jautrumą duomenų ir privatumo apsaugai³⁵, pavyzdžiui, tikėtina, kad norėdami naudotis socialiniais tinklais, virtotojai bus linkę labiau dalytis ir jų nesaugoti nei, tarkim, sveikatos duomenimis, kurie turėtų būti prieinami sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojams. Atitinkamai atsiduriant tokiose dviprasmiškose situacijose, kai vienu atveju virtotojai itin kreipia dėmesį į duomenų apsaugą, o kitu į apsaugos svarbą gali net nesigilinti, yra sudėtinga priimti universalias taisykles, kurios leistų spręsti duomenų apsaugos ir sąžiningos konkurencijos užtikrinimo klausimus, todėl balanso tarp šių dviejų gėrių vis dar ieškoma. Apskritai tikslinga svarstyti, ar išplėstinas požiūris į tai, kad konkurencijos priežiūrą vykdančios institucijos gali ir yra kompetentingos konstatuoti, kad buvo padarytas pažeidimas, susijęs su duomenų apsauga, nekelia grėsmės, kad bus nukrypta į kraštutinumą, kai tokios institucijos, turėdamos tiek galių vienosė rankose, taptų vienintelėmis reguliuotojomis³⁶ ir formuojančiomis praktika. Skirtingų valstybių konkurencijos priežiūrą vykdančių institucijų praktika rodo, kad nagrinėjant tą patį klausimą (didelio kiekio duomenų turėjimą vienosė rankose), jį vertinant skirtingai, gaunami nevienodi sprendimai. Sprendimų pliuralizmas tik parodo, kad, norint išspręsti klausimą dėl duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės sąveikos (ne)egzistavimo, būtinos dar gana ilgos diskusijos.

2.1.1. Teisės į duomenų apsaugą įgyvendinimo pažeidimas = konkurencijos teisės pažeidimas

Tyrimas prieš *Facebook*, kurį Vokietijoje 2019 m. pradėjo konkurencijos priežiūrą vykdančios institucijos, neabejotinai yra vienas ryškiausių pavyzdžių, leidžiančių iškelti teoriją, kad, vyraujančiam ūkio subjektui pažeidus asmens duomenų apsaugos reikalavimus, taip pat pagal konkurencijos teisės reikalavimus galima nustatyti ir konstatuoti ir piknaudžiavimą vyraujančia padėtimi³⁷. Vokietijos konkurencijos priežiūrą vykdanči institucija atlikusi tyrimą nustatė, kad socialinių tinklų Vokietijos teritorijoje, skirtų privatiems vartotojams, rinkoje *Facebook* užima vyraujančią padėtį³⁸. Tai reiškia, kad tokiam subjektui yra keliami tam tikri elgesio reikalavimai siekiant, kad socialinis tinklas savo veiksmis neiškraipytų sąžiningos konkurencijos sąlygų. Visi virtotojai, norėdami registruotis ir turėti paskyrą minėtame socialiniame tinkle, privalėjo sutikti su *Facebook* taisyklėmis, kuriose vartotojas mainais už galimybę naudotis socialiniu tinklu *Facebook* suteikia teisę rinkti apie

35 Jeffrey Prince ir Scott Wallsten, „How Much is Privacy Worth Around the World and Across Platforms?“, iš *TPRC48: The 48th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy* (2020): 12, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3528386.

36 Giuseppe Colangelo ir Mariateresa Maggolino, „Antitrust über alles. Whither competition law after Facebook?“, *World Competition Law and Economics Review* 42, 3 (2019): 18, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3362428.

37 „2019 m. vasario 15 d. Bundeskartellamt, Facebook, Exploitative business terms pursuant to Section 19(1) GWB for inadequate data processing“, Bundeskartellamt, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Entscheidung/EN/Fallberichte/Missbrauchsaufsicht/2019/B6-22-16.pdf?__blob=publicationFile&v=2.

38 *Ibid.*, 5.

vartotoją duomenis ne tik *Facebook* paskyroje, bet ir iš trečiųjų šalių platformų, kuriose yra *Facebook* įskiepai. Atsižvelgiant į tai, kad *Facebook* iš esmės privačių vartotojų socialinių tinklų rinkoje yra nepakeičiamas jokių kitų socialiniu tinklu, vartotojų duotas sutikimas duomenims rinkti, pasak Vokietijos priežiūros institucijos, neatitiko sutikimo reikšmės, apibrėžiamos ir suteikiamos pagal BDAR. Todėl *Facebook*, pažeisdamas BDAR reikalavimus ir surinkdamas didelį kiekį vartotojų duomenų, piktnaudžiavo vyraujančia padėtimi. Institucija, priimdama sprendimą prieš *Facebook*, manė ir parodė, kad konkurencijos teisė yra pajėgi spręsti ir su duomenų apsaugos pažeidimais susijusius klausimus.

2.1.2. Teisės į duomenų apsaugą įgyvendinimo pažeidimas = vartotojų teisių pažeidimas

Italijos konkurencijos priežiūrą vykdanči institucija metais anksčiau nei Vokietijos konkurencijos priežiūrą vykdanči institucija atliko tyrimą prieš *Facebook*, kuriuo nustatė, kad vartotojai registruodamiesi į socialinį tinklą buvo klaidinami, kadangi registracijos metu jiems nebūdavo atskleidžiama informacija, jog surinkti duomenys bus panaudoti komerciniais tikslais. *Facebook* apskritai pabrėžia nemokamą socialinio tinklo turinį ir galimybę juo naudotis nemokamai, tačiau ne komercinius tikslus, kuriais grindžiamas visas *Facebook* kaip socialinio tinklo paslaugos teikimas. Italijos konkurencijos priežiūrą vykdančios institucijos nuomone, jei vartotojams tokia informacija būtų atskleista iki užsiregistruojant socialiniame tinkle, galbūt vartotojai priimtų kitokį sprendimą, t. y. nesiregistruotų. Be kita ko, buvo nustatyta, kad pateikiama informacija yra bendrojo pobūdžio, vartotojui nėra paaiškinami duomenų rinkimo tikslai ir kam jie bus panaudoti. Institucija taip pat nustatė, kad *Facebook* komerciniais tikslais renka duomenis apie registruotus vartotojus iš trečiųjų šalių ir su jomis dalijasi. Toks socialinio tinklo elgesys su vartotojais yra išnaudotojiškas, kadangi *Facebook* registracijos metu vartotoją priverčia duoti plačiausią sutikimą asmens duomenims rinkti ir vėliau juos panaudoti. O jeigu vartotojas nori atšaukti tokį sutikimą vėliau, tai susiduria su problemomis, kadangi tokio sutikimo atšaukimas vartotojui stipriai apriboja galimybes naudotis tiek socialiniu tinklu, tiek trečiųjų šalių „sutikimo“ pagrindu teikiamomis paslaugomis. Buvo nustatyta, kad, nepaisant to, kad vartotojai gali atšaukti savo sutikimą, vis dėlto jie negali tokio sutikimo išreikšti laisva valia ir norima apimti, todėl toks *Facebook* elgesys pažeidžia vartotojų teises³⁹. Taigi, priešingai nei Vokietijos konkurencijos priežiūrą vykdanči institucija, Italijos kompetentinga institucija iš principo labai panašų klausimą įvertino kitaip ir nekonstatavo, kad konkurencijos teisė turi visus reikiamus įrankius sykiu nustatyti ir duomenų apsaugos pažeidimą.

39 „Facebook fined 10 million Euros by the ICA for unfair commercial practices for using its subscribers' data for commercial purposes“, Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato, žiūrėta 2024 m. kovo 24 d., <https://en.agcm.it/en/media/press-releases/2018/12/Facebook-fined-10-million-Euros-by-the-ICA-for-unfair-commercial-practices-for-using-its-subscribers%E2%80%99-data-for-commercial-purposes>.

2.1.3. Teisės į duomenų apsaugą įgyvendinimo pažeidimas = privatumo pažeidimas

Už duomenų apsaugą atsakinga kompetentinga Belgijos institucija 2015 m. nustatė, kad *Facebook*, naudodamasis įskiepiais ir slapukais, tvarko subjektų, neturinčių *Facebook* paskyros, asmens duomenis. Nurodoma, kad, subjektui apsilankius interneto svetainėse per *facebook.com* domeną, *Facebook* automatiškai įrašydavo slapuką į interneto naudotojo kietąjį diską ir rinkdavo informaciją. Slapuke buvo saugomi unikalūs interneto naudotojo naršyklės identifikacijos duomenys, kurių saugojimo terminas buvo net dveji metai. Priežiūrą vykdanči institucija konstatavo, kad tokiais veiksmais socialinis tinklas pažeidė nacionalinius teisės aktus, taip pat Belgijos privatumą reguliuojantį aktą, todėl įpareigojo nedelsiant nutraukti automatinį ilgalaikių ir unikalųjų neregistruotų *Facebook* naudotojų slapukų, leidžiančių identifikuoti asmenis, naudojimą⁴⁰.

2.1.4. Teisės į duomenų apsaugą įgyvendinimas = konkurencijos teisės pažeidimas

Kanados konkurencijos priežiūrą vykdanči institucija nustatė tai, ką vėliau patvirtino ir teismai, kad Toronto nekilnojamo turto tarpininkų asociacijos elgesys, teisintas teisės į privatumą tinkamo įgyvendinimo užtikrinimu, prieštaravo konkurencijos teisės reikalavimams. Toronto nekilnojamo turto tarpininkų asociacija skelbimų svetainėje internete riboja duomenų prieinamumą apie tuo metu pardavinėjamus turto vienetus ir istorinius duomenis apie jau parduotus objektus, pavyzdžiui, turto kainą. Nepaisant ribojimo internete, tokiais duomenimis nekilnojamo turto tarpininkai tarpusavyje ar su savo klientais galėjo dalytis kitokia forma, pavyzdžiui, siūsti informaciją elektroniniais laiškais ar faksu. Nekilnojamo turto tarpininkų asociacija taip pat nesidalijo tokių pardavimų duomenimis ir su savo nariais per tik jiems skirtą naujienų kanalą internetu ir taip apribojo galimybes kurti naujus analitinius produktus. Kanados priežiūros institucija konstatavo, kad tokiu elgesiu nekilnojamo turto tarpininkų asociacija riboja naujų verslo modelių, galinčių konkuruoti su asociacija, tobulėjimą ir stiprėjimą rinkoje. O nekilnojamo turto tarpininkų asociacija tokį savo elgesį teisino privatumo apsaugos užtikrinimu pagal nacionalinius teisės aktus⁴¹. Tokie argumentai neįtikino nei priežiūros institucijos, nei vėliau teismų, todėl nekilnojamo turto tarpininkų asociacijos elgesys buvo pripažintas antikonkurenciniu.

40 „Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel, 2015/57/C“, Global Freedom of Expression Columbia University, žiūrėta 2024 m. kovo 24 d., <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/belg-nederlandstalige-rechtbank-van-eerste-aanleg-brussel-201557c/>.

41 „Backgrounder: Abuse of dominance by the Toronto Real Estate Board“, Competition Bureau Canada, žiūrėta 2024 m. kovo 24 d., <https://www.canada.ca/en/competition-bureau/news/2018/08/backgrounder-abuse-of-dominance-by-the-toronto-real-estate-board.html>.

2.2. Europos Komisijos požiūris į asmens duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės sinergiją

Europos Komisija (toliau – EK), priešingai nei aptartose pažeidimų bylose, susijungimų bylose laikosi pozicijos, kad nors konkurencijai duomenys ir jų turėjimas vienoje rankose gali turėti poveikį, tačiau labai aiškiai atskiria institucijų kompetencijas ir teisės aktų taikymą⁴². 2008 m. vykusiame *Google/DoubleClick*⁴³ susijungime EK konstatavo, kad duomenų turėjimas vienoje rankose yra mažai tikėtinas. Net jei nutiktų, kad duomenys staiga būtų sukonzentruoti vienoje rankose, menka tikimybė, kad naujasis subjektas įgytų tokį konkurencinį pranašumą, kurio negalėtų pasiekti rinkoje esantys konkurentai⁴⁴. Be kita ko, EK pažymėjo, kad jos sprendimas priimamas vadovaujantis konkurencijos taisyklėmis ir nedarant įtakos kitiems fundamentalius principus nustatantiems įstatymams, tarp jų ir duomenų apsaugai⁴⁵. Atitinkamai EK neišvengė problemų šioje situacijoje, kad užkirstų kelią koncentracijai ar atliktų platesnę duomenų ir konkurencijos teisės sinergijos analizę. Žinoma, atkreipus dėmesį į tai, kuriuo metu buvo priimtas toks sprendimas, sprendimas nestebina, nes tada duomenų sutelkimas vienoje rankose nekėlė perdėto susirūpinimo.

2014 m. *Facebook/WhatsApp*⁴⁶ susijungimo byloje EK ir toliau plėtojo nuoseklią poziciją, kad konkurencijos ir asmens duomenų apsaugos teisės yra dvi atskiros sritys, kurių tarpusavyje nereikia painioti. Šioje byloje EK padarė išvadą, kad nepaisant to, jog šių įmonių susijungimas padidins *Facebook* duomenų kiekį apie *WhatsApp* vartotojus, kuriuos galės panaudoti tikslinei reklamai, tačiau internete ir po susijungimo bus daug vertingos informacijos, prie kurios prieigą tiek iki susijungimo, tiek po jo turės ne tik *Facebook*, bet ir jo konkurentai⁴⁷. Be to, EK pažymėjo, kad bet kokie klausimai, susiję su privatumu dėl duomenų koncentracijos vienoje rankose, turi būti sprendžiami taikant Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugą užtikrinančius teisės aktus⁴⁸. Taip EK dar kartą patvirtino, kad šios dvi teisės šakos yra atskiros.

2016 m. vykęs *Microsoft/LinkedIn*⁴⁹ susijungimas neįnešė jokių pereinamųjų į EK poziciją dėl duomenų ir konkurencijos teisės atskirties aiškinimo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad leidimas susijungti buvo išduotas jau po to, kai buvo priimtas BDAR, kuriuo vadaudamasi EK nurodė, kad duomenų turėjimas vienoje rankose greičiausiai nekels jokių

42 Inge Graef, Damian Clifford ir Peggy Valcke, „Fairness and enforcement: bridging competition, data protection, and consumer law“, *International Data Privacy Law* 8, 3 (2018): 219–220, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3216198.

43 „2008 m. kovo 11 d. Google/DoubleClick COMP/M.4731“, European Commission, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m4731_20080311_20682_en.pdf.

44 *Ibid.*, 364 punktas.

45 *Ibid.*, 368 punktas.

46 „2014 m. spalio 03 d. Facebook/WhatsApp COMP/M.7217“, European Commission, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m7217_20141003_20310_3962132_EN.pdf.

47 *Ibid.*, 189 punktas.

48 Facebook/WhatsApp, *supra note*, 46: 164 punktas.

49 „2016 m. gruodžio 06 d. Microsoft/LinkedIn M.8124“, European Commission, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m8124_1349_5.pdf.

problemų, nes įsigaliojus BDAR duomenų subjektų apsauga yra sustiprinama⁵⁰. EK ir šiame sprendime pasinaudojo galimybe atskirti asmens duomenų apsaugą reguliuojančius teisės aktus nuo konkurencijos teisės ir padarė prielaidą, kad vykdomas dviejų verslo subjektų susijungimas nesukels neigiamų pasekmių konkurencijai⁵¹. EK nenagrinėjo to, kokią rinkos galią įgis ūkio subjektas po susijungimo ir kokias privatumą saugančias priemones taikys.

2018 m. *Apple/Shazam*⁵² susijungimo atveju EK išreiškė susirūpinimą, kuriame nurodė, kad nėra aišku, ar susijungęs subjektas galėtų sudaryti nepalankias konkurencines sąlygas konkurentams, jei tikslinei reklamai ir kampanijoms naudotų per susijungimą įgytus duomenis apie vartotojus⁵³. Tačiau nepaisant šio susirūpinimo, EK nurodė, kad visi klausimai, susiję su asmens duomenų apsauga ir privatumu, sprendžiami vadovaujantis asmens duomenų apsaugą ir privatumą reguliuojančiais teisės aktais⁵⁴.

2020 m. *Google/Fitbit*⁵⁵ susijungimas nuo suminėtų susijungimų skiriasi tuo, kad leidimas vykdyti susijungimą buvo išduotas tik po to, kai *Google* pasiūlė įsipareigojimus, kuriais techniškai atskyrė *Fitbit* vartotojų sveikatos duomenis nuo *Google* duomenų ir sutiko be aiškaus vartotojų sutikimo šių duomenų automatiškai nebendrinti su *Google* paskyromis ir įrenginiais, taip pat nerodyti tikslinės reklamos naudojantis iš *Fitbit* perimtais duomenimis. EK dar kartą priminė, kad duomenys turi būti tvarkomi naudojant tinkamas organizacines ir technines galimybes vadovaujantis BDAR reikalavimais⁵⁶.

Galiausiai, 2021 m. *Microsoft/Nuance*⁵⁷ ir 2022 m. *Meta/Kustomer*⁵⁸ įvykusiuose susijungimuose EK pakartojo, kad šalys asmens duomenų apsaugos reikalavimų privalo laikytis vadovaudamosi Europos Sąjungoje taikomais duomenų apsaugą užtikrinančių teisės aktų reikalavimais.

Nepaisant to, kad EK nei viename sprendime nepasisakė dėl to, kad ji būtų kompetentinga nagrinėti klausimus, susijusius su asmens duomenų apsauga, tačiau nei viename sprendimų ji ir nekonstatavo, kad to daryti negalėtų. Tiesiog konstatavo, kad klausimai, susiję su asmens duomenimis ir privatumu, sprendžiami tokius santykius reguliuojančių teisės aktų pagrindu.

50 „2016 m. gruodžio 06 d. *Microsoft/LinkedIn* M.8124“, *supra note*, 49:178 punktas.

51 *Ibid.*, 175–180 punktai.

52 „2018 m. rugsėjo 06 d. *Apple/Shazam* M.8788“, European Commission, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m8788_1279_3.pdf.

53 *Ibid.*, 221 punktas.

54 *Ibid.*, 314 punktas.

55 „2020 m. gruodžio 17 d. *Google/Fitbit* M.9660“, European Commission, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202120/m9660_3314_3.pdf.

56 *Ibid.*, 410 punktas.

57 „2021 m. gruodžio 21 d. *Microsoft/Nuance*“, European Commission, 156–159 punktai, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202231/M_10290_8431645_854_3.pdf.

58 „2022 m. sausio 27 d. *Meta/Kustomer*“, European Commission, 520–526 punktai, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases1/202242/M_10262_8559915_3054_3.pdf.

3. Skaitmeninių rinkų aktas – raktas į sėkmę?

Matant itin išsiskiriantį požiūrį į duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės sinergiją, kai galimų pažeidimų tyrimuose norima vienai institucijai turėti pakankamai galios konstatuoti pažeidimą jos priežiūros srityje atsispiriant nuo pažeidimo duomenų apsaugai, ir priešingai, susijungimų atvejais – visišką konkurencijos priežiūrą vykdančios institucijos nenorą kištis į su duomenų reguliavimu susijusius klausimus, kyla klausimas, ar įmanoma sukurti universalias taisykles. Žvelgiant iš dabartinės perspektyvos, autorės nuomone, ateityje galbūt ir pavyks suformuluoti universalias taisykles, tačiau šiuo metu tai padaryti dar sudėtinga, nors užuomazgų tam jau yra.

Vienas tokių pavyzdžių – tai 2022 m. rugsėjo 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos priimtas Skaitmeninių rinkų aktas⁵⁹ (toliau – SRA), kurio tikslas – „prisidėti prie tinkamo vidaus rinkos veikimo nustatant suderintas taisykles, kuriomis visoms įmonėms visoje Europos Sąjungoje užtikrinamos atviros konkurencijai ir sąžiningos skaitmeninio sektoriaus rinkos, kuriose veikia prieigos valdytojai, verslo klientų ir galutinių naudotojų naudai“⁶⁰. SRA yra nukreiptas prieš didelę rinkos galią turinčius subjektus⁶¹. Šiuo metu EK yra išskyrusi šešias įmones, kurioms taikomas SRA: *Alphabet, Amazon, Apple, ByteDance, Meta, Microsoft*⁶². SRA 5 straipsnio 2 dalyje iš esmės aprašyti veiksmai, kurių prieigos valdytojai negali atlikti. Tai aprašytos institucijų praktikos, kuriose nacionalinės priežiūros institucijos nustatinėjo, kokie su duomenų rinkimu, valdymu ir tvarkymu susiję pažeidimai leidžia konstatuoti teisės aktų reikalavimų neatitinkantį subjektų elgesį, atspindys.

Manytina, kad nors SRA ir sveikintina iniciatyva, tačiau ji nesprendžia problemų, susijusių su duomenų apsaugos pažeidimais ir konkurencijos teisės sąveika. Pirmiausia, šis teisės aktas skirtas kelioms didžiosioms didžiųjų technologijų įmonėms. Ar tai reiškia, kad nesąžiningai negali elgtis mažas rinkos žaidėjas, pavyzdžiui, skaitmeninėje rinkoje kaip atitinkamoje rinkoje, tačiau rinkos galią turintis siauresnėje atitinkamoje rinkoje. Tokiu atveju, teigtina, gali kilti problemų dėl to, kad priežiūros institucijos nesiims vertinti mažesnių žaidėjų veiksmų, nes jiems netaikomas SRA, o ir savo institucinių resursų nenorės skirti tokiam tyrimui. Antra, SRA 1 straipsnio 6 dalyje nurodyta, kad šis reglamentas nedaro poveikio konkurencijos taisyklių taikymui, tai reiškia, kad konkurencijos teisė ir šis reglamentas tarsi turėtų būti taikomi atskirai. Tačiau atsiranda priešara preambulės 10 punkte, kuriame nurodoma, kad šiuo reglamentu siekiama papildyti konkurencijos teisės vykdymo užtikrinimo priemones. Be to, preambulės 11 punkte nurodyta, kad SRA nedaro įtakos ir BDAR taikymui. Taigi, matyti, kad teisės aktas iš principo priimtas ir taikytinas

59 „2022 m. rugsėjo 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2022/1925 dėl atvirų konkurencijai ir sąžiningų skaitmeninio sektoriaus rinkų, kuriuo iš dalies keičiamos direktyvos (ES) 2019/1937 ir (ES) 2020/1828 (Skaitmeninių rinkų aktas)“, EUR-Lex, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R1925>.

60 *Ibid.*, 1 str. 1 p.

61 *Ibid.*, 3 str. 1–2 d.

62 „Digital Markets Act“, European Council of the European Union, žiūrėta 2024 m. kovo 27 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/digital-markets-act/>.

tik dėl kelių pasaulinių rinkos subjektų, dėl kurių jau anksčiau buvo formuota institucijų praktika, kurios pagrindu, tikėtina, ir atsirado SRA, kuris, sprendžiant iš jo struktūros ir taikymo srities, nėra universalus taisyklių rinkinys, sujungiantis konkurencijos teisę ir duomenų apsaugą.

Taigi, kad ir kaip norėtusi, jog būtų priimtas universalus teisės aktas, apimantis integruotą požiūrį į duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės sąveiką, tačiau tokio teisės akto dar nėra ir apskritai vis išlieka iškeltas klausimas, ar jis reikalingas, jeigu institucijos, spręsdamos labai panašius klausimus, taiko skirtingus požiūrius ir teisės aktus. Iš vienos pusės, vieningo teisės akto reikia, kadangi ūkio subjektams būtų suteikiamas tikrumas dėl jų elgesio teisėtumo, iš kitos pusės, tokį teisės aktą sunku sukurti, kai taip greitai keičiasi rinkos sąlygos.

Išvados

1. Skaitmeninėje ekonomikoje duomenys yra valiuta ir, nepaisant duomenų piniginės išraiškos, kuri skaitmeniniams verslams neša pelną, duomenys taip pat gali būti nekaininis parametras, lemiantis konkurencinį pranašumą. Didelė duomenų koncentracija vienoje rankose, ypač jei jie surinkti iš pirminių šaltinių, gali lemti sąžiningos konkurencijos iškreipimą. Tiesa, sąžiningos konkurencijos iškreipimas neatsiranda savaime, todėl turi susiklostyti tam tikrų aplinkybių visuma.
2. Duomenų sutelkimas vienoje rankose dažnai gali nulemti ir rinkos galios turėjimą, o tai kai kurių nacionalinių institucijų, vykdančių konkurencijos teisės priežiūrą, įsitikinimu gali sąlygoti piktnaudžiavimą vyraujančia padėtimi. Tačiau dėl vyraujančio pliuralistinio požiūrio į duomenų turėjimą vienoje rankose ir skirtingų valstybių taikomas skirtingas žalos teorijas skirtingų valstybių priežiūros institucijos tą pačią „problema“ (didelių duomenų sutelkimas vienoje rankose) vertina skirtingai ir nebūtinai įžvelgia vien tik konkurencijos teisės problemas. Aiškių ir universalių taisyklių nebuvimas lemia, kad kiekviena nacionalinė institucija, naujoviškai pritaikydama žalos teorijas, tokį patį ar panašų su duomenų apsaugos pažeidimu susijusį pažeidimą gali įvertinti skirtingai: nuo konstatavimo, kad buvo pažeistos vartotojų teisės, iki antikonkurencinio elgesio – piktnaudžiavimo vyraujančia padėtimi.
3. EK susijungimų bylose sistemingai ir nuosekliai laikosi pozicijos, kad duomenų ir privatumo apsauga yra ne konkurencijos teisės objektas, todėl šio aspekto susijungimų bylose nenagrinėja, nors kas kartą dalyvaujančioms šalims primena būtinybę laikytis duomenis ir privatumą saugančių teisės aktų reikalavimų. Taigi EK kol kas nekuria reikšmingos praktikos, kurioje būtų nurodyta, kaip ir kada reikėtų daryti takoskyrą tarp duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės.
4. Skaitmeninių rinkų aktas nors ir turi užuominų į tai, kad jis yra skirtas sujungti tiek metų diskusijas keliančius klausimus dėl duomenų apsaugos ir konkurencijos teisės sąveikos, tačiau panašu, kad šis bandymas bent jau kol kas nėra sėkmingas.

Skaitmeninių rinkų aktas yra skirtas tik kelioms didžiosioms technologijų įmonėms, prieš kurias įvairios nacionalinės institucijos jau anksčiau ėmėsi atitinkamų veiksmų ir tyrimus užbaigė sankcijomis. Tačiau šis aktas neduoda universalių priežiūrą vykdančių institucijų elgesio gairių, tai tėra dar vienas papildomas aktas šalia kitų, jau egzistuojančių ir atskirai santykius reguliuojančių teisės aktų. Tačiau manytina, kad atliekant ateities tyrimus atitinkamos institucijos šiuo teisės aktu galėtų naudotis kaip analogu, gaires suteikiančiu teisės aktu.

THE UNIVERSALITY OF COMPETITION LAW IN DEALING WITH UNFAIR COMPETITION CASES INVOLVING DATA PROTECTION INFRINGEMENTS

Greta Petkutė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In the digital economy, with data being one of the main criteria for competitive advantage, supervisory authorities are faced with the challenge of ensuring the effective protection of goods protected by different branches of law. Recent practice shows that the same or substantially similar infringements are viewed and assessed differently by supervisory authorities, some of which tend to find that data protection infringements per se imply anti-competitive behavior by legal entities, while others find infringements in the area of privacy or consumer protection. In merger cases, the European Commission has generally taken the consistent position that data protection and competition law are two distinct areas of law, each governed by different legislation, the supervision of which is entrusted to different authorities. This divergence is due to the fact that there are no universal rules. Even though there is as yet no universal framework to address data protection infringements that undermine fair competition, the article analyses whether the current legal framework is sufficient to address data protection and competition law infringements.*

Keywords: *data; data protection; unfair competition; technology companies; consumer protection.*

Greta Petkutė, Mykolas Romeris universiteto Privatinės teisės instituto doktorantė, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: konkurencijos teisė, asmens duomenų apsaugos teisė, vartotojų apsaugos teisė.

Greta Petkutė, PhD student, lecturer at the Institute of Private Law at Mykolas Romeris University. Research interests: competition law, data protection law, consumer protection law.

SAVARANKIŠKAI DIRBANČIŲ ASMENŲ PRAŠYMŲ NAGRINĖJIMAS LIETUVOS DARBO GINČŲ KOMISIJOSE „SIC-NON“ BYLOSE

Hans Lauschke

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Privatinės teisės institutas

Elektroninis paštas halauschke@stud.mruni.eu

Pateikta 2024 m. rugpjūčio 14 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 5 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-13

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjamas individualių darbo ginčų dėl tariamai fiktyviai savarankiškai dirbančių asmenų teisinis reguliavimas Lietuvos darbo teisėje. Kadangi individualūs darbo ginčai Lietuvoje turi būti nagrinėjami privaloma išankstine ginčų nagrinėjimo tvarka darbo ginčų komisijoje, kyla klausimas, kokia apimtimi šios komisijos turi priimti ir vertinti dirbančių asmenų, formaliai vykdančių darbą pagal civilinę sutartį, tačiau teigiančių, kad ši sutartis yra darbo sutartis, prašymus. „Primacy of facts“ principas lemia, kad, sprendžiant darbo sutarties sudarymo klausimą, faktinės aplinkybės ir šalių veiksmai turi pirmenybę prieš sutarties formą ar sutartyje išreikštą ketinimą. Nors tai nėra pagrindinė Darbo ginčų komisijos pareiga, spręsdama dėl savo kompetencijos, ji turi įvertinti faktines aplinkybes ir įvertinti, ar faktiškai yra susiklostę darbo santykiai. Tai reiškia, kad reikia atsižvelgti ne tik į sutarties formą, bet ir į jos įgyvendinimą, t. y. vertinti faktinius šalių santykius. Dirbančiam asmeniui gali būti sunku gauti įrodymų, patvirtinančių darbo sutarties buvimą, nes tokius įrodymus gali turėti tik galimas darbdavys. Todėl Darbo ginčų komisijai turėtų pakakti nuoseklaus ir pagrįsto teiginio, jog tai galėtų būti darbo santykiai, kad ji atliktų išsamią analizę, taip pat įvertintų galimo darbdavio įtraukimą. Straipsnyje pasitelkiamos paralelės su Vokietijos teisine sistema, kurioje tokiose bylose, vadinamose „sic-non“, taikomas specialus požiūris.

Reikšminiai žodžiai: Darbo ginčų komisija; darbo ginčas; savarankiškai dirbantis asmuo; darbo sutartis; jurisdikcija.

Ivadas

Lietuvoje tam tikriems darbo ginčams nagrinėti nustatyta išankstinė (ikiteisminio) ginčo nagrinėjimo procedūra, kurią vykdo Darbo ginčų komisija (toliau – DGK). Bendrosios kompetencijos teismai privalo atmesti DGK jurisdikcijai priklausančius ieškinius, jeigu jie nebuvo anksčiau pareikšti DGK. Sykiu DGK gali priimti tik tuos prašymus, kurie patenka į jos kompetencijos ribas.

DGK pati vertina, ar prašymas patenka į jos kompetenciją. Individualiuose darbuotojo inicijuojamuose darbo teisės ginčiuose kompetencijos klausimas susijęs su tuo, ar buvo sudaryta darbo sutartis, ar ji egzistuoja (egzistavo), ar ne. Todėl logiška, kad realiai savarankiškai dirbantys asmenys neturi faktinio pagrindo pateikti prašymus DGK.

Tai, kad DGK pati sprendžia jurisdikcijos klausimą ir kad jos jurisdikcija gali būti taikoma tik tuo atveju, jei buvo siekiama sudaryti darbo sutartį, ji egzistuoja arba egzistavo, gali lemti ypatingą situaciją, kuri Vokietijos teisėje vadinama *sic-non* byla¹.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti, ar ir kokia apimtimi DGK privalo nagrinėti dirbančių asmenų prašymus, kai asmenys formaliai veikia pagal komercinę sutartį (pvz., paslaugų ar rangos), tačiau teigia, kad faktiškai tai yra darbo sutartis pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 32 str. 1 d. ir kad jie iš tikrųjų yra darbuotojai pagal DK 21 str. 2 d., t. y. galimas fiktyvus (netikras) savarankiškas darbas², kai viena arba abi sutarties šalys iš pradžių sąmoningai ar nesąmoningai slėpė tikrąjį teisinių santykių pobūdį. Iškeltas tikslas lemia tyrimo uždavinius: 1) nustatyti, kokie ypatumai būdingi nagrinėjant jurisdikcijos klausimus tokių formaliai savarankiškų asmenų prašymų atžvilgiu; 2) išnagrinėti, kokios aplinkybės yra reikšmingos DGK jurisdikcijai; 3) išsiaiškinti, kokiais principais vadovaujasi ir kokią įtaką daro DGK sprendama jurisdikcijos klausimus; 4) identifikuoti, kokie esminiai reikalavimai keliami formaliai savarankiškų asmenų prašymams dėl įrodymų ir ar Vokietijos teismų metodai, taikomi nagrinėjant *sic-non* bylas, gali būti perkelti į Lietuvos kontekstą; 5) nustatyti, kokios yra jurisdikcijos ribos.

Straipsnyje derinami įvairūs moksliniai metodai siekiant integruoti skirtingus požiūrius ir pasiekti pagrįstų rezultatų. Tyrimas grindžiamas Lietuvos mokslo darbų, Lietuvos teisės aktų ir teismų praktikos analize. Be to, siekiant papildomai nušviesti tam tikrus aspektus, remiamasi atrinktais aktualiais Vokietijos šaltiniais.

Straipsnio pirmoje dalyje glaustai apžvelgiamos DGK procedūros tikslai ir ypatumai, kurie sudaro pagrindą tolesnei analizei. Lyginamojo metodo taikymas leidžia pažvelgti į

- ¹ *Sic-non* atvejis egzistuoja, jei ieškiny ar prašymas grindžiamas tik darbo teisės reikalavimu, tačiau ginčijamasi, ar tenkinama pagrindinė būtina sąlyga: ar buvo siekiama sudaryti darbo sutartį, ar ji egzistuoja, ar ji egzistavo ar ne. Todėl atsakymas į šį klausimą yra „dvigubos svarbos“ (vok. *doppelrelevant*), t. y. viena vertus, sprendžiant jurisdikcijos klausimą, ir, kita vertus, absoliučios svarbos sprendžiant bylą iš esmės („taip arba niekaip“). Jeigu nėra jurisdikcijos, reikalavimas, kuriuo grindžiamas ieškiny arba prašymas, taip pat neturi teisinio pagrindo, ir atvirščiai; išsamiau žr. 3 skyrių.
- ² Sąvokos „dirbantis asmuo“ ir „galimas fiktyvus (netikras) savarankiškas darbas“, kurios savaime nereiškia teisinio santykio klasifikavimo (pvz., darbuotojas, savarankiškai dirbantis asmuo ar nelegalus darbas), pasirinktos todėl, kad prašymo pateikimo DGK metu dar nėra aišku, ar tai tikrai yra darbo sutartis ar ne, ar prašymą teikiantis dirbantis asmuo tikrai yra darbuotojas ar ne.

tam tikrus Vokietijos proceso teisės aspektus siekiant nustatyti galimus bendrus bruožus, kurie pagrindžia vėlesnį palyginimą juridikcinio testo atžvilgiu.

Antroje dalyje išsamiai analizuojamas DGK jurisdikcijos klausimas, ji metodiškai skirstoma į teritorinę ir materialinę jurisdikciją. Sisteminės analizės metodas taikomas tiriant materialinę DGK jurisdikciją, darbo sutarties sudarymą ir jų tarpusavio sąveiką. Šiuo tikslu darbo sutarties sudarymas išskaidomas į atskirus etapus, kad būtų galima tiksliai nustatyti jurisdikcijos klausimui svarbius elementus.

Trečioje dalyje analizuojama, kurie iš etapų yra svarbūs DGK jurisdikcijai ir į kokius principus DGK turi atsižvelgti sprendama jurisdikcijos klausimą. Tuo remiantis analizuojami formalūs reikalavimai, kuriuos turi atitikti formaliai savarankiški asmenys, kad įrodytų jurisdikcijos prielaidas. Tyrime pasitelkiami sisteminis, empirinis ir analitinis tyrimo metodai. Visų pirma, analizuojama DGK vieta bendroje ginčų sistemoje ir reguliavime sprendžiant *sic-non* bylas. Sisteminės analizės rezultatai vertinami pasitelkus empirinius metodus, ypač Vokietijos praktikos kontekste.

Straipsnio rezultatai yra pateikiami išvadose pritaikius apibendrinimo metodą.

Abu klausimus, t. y. DGK kompetenciją ir darbo sutarties sudarymą, jau nagrinėjo Lietuvos autoriai – abu aspektai buvo nagrinėjami T. Davulio ir T. Bagdanskio DK komentaruose po to, kai 2017 m. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos DK. Šie darbai taip pat minimi šiame straipsnyje. Tačiau šiame darbe pateikiamas naujas požiūris: pirmiausia šios dvi susijusios temos metodiškai suskirstomos į atskirus aspektus (susijusios su jurisdikcijos klausimu – teritorinis ir dalykinis teisingumas; su darbo sutarties sudarymo klausimu – atskiri darbo sutarties sudarymo etapai), o po to jos sistemiškai sujungiamos siekiant gauti išsamius rezultatus. Būtent dėl šios priežasties straipsnyje vietoje įprastesnių kompetencijos ir teisingumo terminų pasitelktas jurisdikcijos terminas, kurio reikšmė platesnė ir universalesnė. Be to, atkreipiamas dėmesys į atskiras nuorodas Vokietijos teisėje ir į tai, kaip Vokietijos teismai nagrinėja *sic-non* bylas, kurios išsamiai aprašytos vokiečių literatūroje, ypač pagrindiniuose komentaruose, pavyzdžiui, *Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht* (toliau – ErfK), tačiau Lietuvoje dar nėra reikšmingos.

1. DGK

1.1. Ypatinga reikšmė dirbantiems asmenims

Nuo 2013 m. DGK nuolat steigiamos ir prijungiamos prie Valstybinės darbo inspekcijos (toliau – VDI) regioninių skyrių kaip išorinės ir nepriklausomos institucijos³.

Šios procedūros orientuotos, viena vertus, į koncentruotą, veiksmingą ir greitą, dažnai ilgai trunkančių ir bevaisių ginčų sprendimą be didelių formalumų ir, kita vertus, į

3 Iki 2017 m. liepos 1 d.: „Lietuvos Respublikos darbo kodekso 204 straipsnio ir XIX skyriaus pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2012-07-10, Nr. 80-4138, 287 str. 2 d.; Nuo 2017 m. liepos 1 d.: „Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, TAR, 2016-09-19, Nr. 23709, 221 str. 1 d.

kompromisą nukreiptą sutaikymą ir pokonflikcinį valdymą su galimybe išsaugoti darbo santykius⁴.

Tai pasiekiami įtraukiant socialinius partnerius, nes DGK sudaro trijų šalių, t. y. darbdavių, darbuotojų ir VDI, atstovai⁵. Tokia struktūra užtikrina įvairialypį požiūrį ieškant kompromisų ir suteikia patirties, susijusios su unikaliu darbo santykių pobūdžiu⁶.

Be to, ši procedūra suteikia galimybę darbo ginčus spręsti santykinai nemokamai⁷, užtikrinant, kad iniciatorius nebūtų baudžiamas finansiskai⁸. Be to, tai, kad ginčo šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos nėra padengiamos pralaimėjusios šalies⁹, gali paskatinti dirbančius asmenis ginti savo teises net ir ribinėse bylose. Dėl šios priežasties DGK yra svarbi proceso ekonominei ir teisei taikai – ji mažina kliūtis darbuotojams, kurie dėl socialinių ir ekonominių priežasčių laikomi silpnesniąja darbo ginčo šalimi¹⁰, ginti jiems priklausančias teises. Tai liudija skaičiai: 2023 m. apie 96 proc. prašymų DGK pateikė darbuotojai (289 – darbdaviai, 6855 – darbuotojai)¹¹. Todėl procesas DGK yra ne tik procesinė pareiga, bet ir neabejotina darbuotojų teisė ginti savo teises naudojantis šiais privalumais.

1.2. Panašumai su Vokietijos teise

DGK kaip privaloma ikiteisminė institucija individualiems darbo ginčams nagrinėti yra tik posovietinio regiono šalims būdingas „fenomenas“¹², o Vakarų Europos šalyse tokių institucijų nėra¹³, t. y. darbo ginčus jose sprendžia arba bendrosios kompetencijos civiliniai teismai, arba atskira darbo teismų grandis.

Tačiau tai nereiškia, kad šiose šalyse nėra kitų procedūrinių priemonių ir preliminarinių procedūrų, kuriomis iš esmės siekiama tų pačių tikslų ir atsižvelgiama į unikalų darbo santykių pobūdį.

Pavyzdžiui, Vokietijoje, kurioje darbo ginčai sprendžiami atskiroje darbo teismų atšakoje, kiekvienus darbo teismo rūmus, kaip ir DGK, sudaro pirmininkas ir po vieną garbės teisėją iš darbuotojų ir darbdavių¹⁴.

4 Žr. Jurgita Judickienė, „Darbo ginčų nagrinėjimas socialinio ir trišalio bendradarbiavimo principų įgyvendinimo aspektu“, *Teisė* 47 (2003): 61; Tomas Davulis, *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2018), 606, 627.

5 DK 221 str. 2 d.

6 Žr. Davulis, *supra note*, 4: 606, 627.

7 DK 217 str. 3 d.

8 Žr. Davulis, *supra note*, 4: 606, 627.

9 DK 217 str. 3 d.

10 Žr. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-541/2011“.

11 „DGK statistika. DGK sprendimų ir teismų sprendimų apžvalgos“, VDI, žiūrėta 2024 m. liepos 11 d., <https://vdi.lrv.lt/lt/darbo-gincai/apie-dgk/dgk-statistika-dgk-sprendimu-ir-teismu-sprendimu-apzvalgos/>.

12 Gintautas Bužinskas, „Europos Sąjungos valstybių nacionalinės teisės įtaka Lietuvos Respublikos darbo ginčų institutui reformai“, *Jurisprudencija* 20, 3 (2013): 1157.

13 Justinas Usonis ir Asta Filimonenkova, „Naujo individualių darbo ginčų sprendimo modelio veikimo ypatumai“, *Jurisprudencija* 20, 4 (2013): 1395.

14 „Vokietijos Darbo teismo įstatymas [ArbGG]“, 1979 m. liepos 2 d. paskelbta redakcija (*Federalinis įstatymų leidinys* I, 853, 1036), su paskutiniais pakeitimais, padarytais 2023 m. spalio 8 d. įstatymo 17 str. (*Federalinis įstatymų leidinys* 2023 I, Nr. 272), 16 str.

Be to, Vokietijos darbo bylų teismuose nustatyta, kad žodinis nagrinėjimas turi prasi-
dėti vadinamuoju taikinimo posėdžiu¹⁵. Panašiai kaip ir Lietuvos DGK parengiamajame
procese, pirmiausia siekiama išvengti tikrojo teismo posėdžio siekiant abiejų šalių taikaus
susitarimo¹⁶.

Tačiau, skirtingai nei Lietuvoje, šis taikinamasis posėdis vyksta ne atskiroje institucijoje,
o pačiame teisme. Jame dalyvauja tik rūmų pirmininkas, bet ne garbės teisėjai iš darbuotojų
ir darbdavių¹⁷. Jei abiem šalims nepavyksta susitarti taikiai ir pasiekti susitarimo arba
ieškovas neatšaukia savo ieškinio, vyksta tikrasis bylos nagrinėjimas.

Nepaisant kai kurių aspektų skirtumų, Vokietijos ir Lietuvos sistemoms būdingas vienas
esminis bendras bruožas, kuris bus svarbus tolimesniame tekste: egzistuoja institucija,
kuri yra atsakinga tik už darbo teisės ginčus ir pati turi vertinti, ar konkretus ginčas pri-
skirtinas jos jurisdikcijai.

2. DGK jurisdikcija nagrinėti individualius darbo ginčus

DGK taikoma tiek teritorinė, tiek dalykinė jurisdikcija. Jei DGK turi jurisdikciją, prieš
kreipiantis į teismą pirmiausia reikia kreiptis į ją¹⁸. Tiesiogiai kreiptis į teismą dėl indi-
vidualaus darbo ginčo išsprendimo galima tik tam tikrais atvejais¹⁹. Remiantis Lietuvos
Respublikos civilinio proceso kodeksu (toliau – CPK), jeigu asmuo kreipėsi į teismą nesilaikydamas
išankstinės ginčų sprendimo ne teisme tvarkos, teismas atsisako priimti ieškinį
arba nutraukia bylos nagrinėjimą ir informuoja ieškovą apie jo teisę pasinaudoti DGK
nustatyta tvarka²⁰.

Govasi prašymą DGK pirmiausia turi įvertinti savo jurisdikciją konkretaus atvejo at-
žvilgiu. Jei ginčas į ją nepatenka, ji turi atmesti prašymą²¹, nes DGK gali veikti tik įstatymu
nustatytos jurisdikcijos ribose²².

Jurisdikcijos klausimas paprastai sprendžiamas prieš nagrinėjant bylą iš esmės²³. Pra-
šymas turi būti išnagrinėtas per vieną mėnesį nuo jo gavimo, tačiau DGK sprendimu šis
terminas gali būti pratęstas dar vienam mėnesiui. Jei DGK jurisdikcija prašymo atžvilgiu
nenustatoma, sprendimas atmesti prašymą priimamas DGK posėdyje balsų dauguma²⁴.

15 „Vokietijos Darbo teismo įstatymas [ArbGG]“, *supra note*, 14:54 str. 1 d.

16 *Ibid.*; žr. taikinamojo posėdžio pobūdį ir tikslą: Anno Hamacher, „ArbGG § 54“, iš *Beck'scher Online-Kommen-
tar*, Christian Rolfs ir kt. (Miunchenas: C.H. Beck, 2024), 1-2b p.

17 *Ibid.*

18 *Ibid.*, 220 str. 1 d.

19 Pvz., *ibid.*, 105 str. 2 d. ir 220 str. 3 d.

20 „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *Vals-
tybės žinios*, 2002-04-06, Nr. 36-1340, 412 str. 1 d.

21 DK 224 str. 1 d. 3 p.

22 Davulis, *supra note*, 4: 613.

23 *Ibid.*

24 DK 228 str.

2.1. Teritorinė jurisdikcija

Teritorinė jurisdikcija nustatoma pagal darbuotojo darbovietės buvimo vietą²⁵.

DK 215 str. 1 d. nustatyta, kad DGK jurisdikcijai priklauso nagrinėti darbuotojo inicijuojamus darbo ginčus, kylančius ar vykstančius Lietuvoje, nepriklausomai nuo darbuotojo ir darbdavio jurisdikcijos, arba ginčus, vykstančius kitoje valstybėje, jei darbdavys registruotas Lietuvoje.

Darbovietė yra darbdavio veiklos struktūrinis organizacinis vienetas (pvz., filialas, atstovybė ar kitas struktūrinis, gamybinis, komercinis ar kitoks veiklos padalinys). Jei darbuotojas neturi nuolatinės darbovietės, pavyzdžiui, dėl didelio keliavimo aktyvumo, jo darbovietė yra padalinys, iš kurio jis gauna darbo ar kitus nurodymus²⁶. Kad DGK turėtų jurisdikciją, darbuotojo darbovietė turi būti Lietuvoje arba bent jau Lietuvoje turi būti vieta, iš kurios jis gauna nurodymus. Priešingu atveju teritorinė jurisdikcija nebūtų taikoma ir DGK turėtų atmesti prašymą²⁷.

Teritorinės jurisdikcijos klausimas nėra šio straipsnio tyrimo objektas, todėl toliau analizuojamas tik ribotai.

2.2. Dalykinė jurisdikcija

Kad būtų galima konstatuoti dalykinę jurisdikciją, pirmiausia būtina, kad ginčas apskritai būtų darbo ginčas²⁸. Darbo ginčas – tai darbo santykių dalyvių nesutarimas, kylantis iš darbo ar su juo susijusių teisinių santykių²⁹. Darbo ginčai skirstomi į individualius ir kolektyvinius ginčus. Šiam straipsniui aktualūs išimtinai individualūs ginčai, susiję su nesutarimais tarp darbuotojo (arba kitų darbo santykių dalyvių) ir darbdavio. Jie susiję su darbo sutarties sudarymu, pakeitimu, vykdymu ar nutraukimu arba su darbo teisės normų nesilaikymu ar netinkamu laikymusi darbo santykiuose. Teigtina, kad įstatymas darbo ginčo šalimis aiškiai pripažįsta buvusius darbdavius arba asmenį, pareiškusių norą sudaryti darbo sutartį³⁰.

Todėl lemiamą reikšmę turi tai, ar buvo siekiama sudaryti darbo sutartį ir iš šio fakto jau atsirado pareigos, ar darbo sutartis egzistuoja, o ginčo dėl atleidimo iš darbo atveju – ar darbo sutartis egzistavo.

Todėl toliau reikėtų nagrinėti abipuses prievoles, dėl kurių DGK gali turėti dalykinę jurisdikciją ginčo atžvilgiu, t. y. ar buvo prašoma sudaryti darbo sutartį, ar darbo sutartis yra

25 „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. A1-344 „Dėl Darbo ginčų komisijos nuostatų, Darbo ginčų komisijos darbo reglamento, Darbo ginčų komisijos narių atlygio mokėjimo ir kelionės išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir šių išlaidų dydžio nustatymo“, TAR, 2017-06-30, Nr. 11168, III sk. 11 p.

26 Davulis, *supra note*, 4: 141.

27 DK 224 str. 1 d. 3 p.

28 *Ibid.*, 216 str.

29 *Ibid.*, 213 str. 1 d.

30 *Ibid.*, 213 str.

sudaryta, ar ji buvo sudaryta. Jos pasireiškia tam tikrais darbo sutarties sudarymo etapais.

2.2.1. 0 etapas: sutarties inicijavimas (ikisutartiniai įsipareigojimai)

Tam tikros pareigos šalims atsiranda dar prieš sudarant darbo sutartį. Nors darbuotojai jau buvo laimėję bylų, susijusių su ikisutartinėmis pareigomis³¹, tik 2017 m. įsigaliojus naujam DK, kai kurie tokių prievolių aspektai buvo išsamiai reglamentuoti³².

Pavyzdžiui, šalys privalo užtikrinti lygybę, nediskriminavimą, sąžiningumą ir konfidencialios informacijos apsaugą jau nuo ikisutartinių santykių atsiradimo³³.

Tai taikoma visam įdarbinimo procesui – nuo galutinės kandidatų atrankos iki sutarties sudarymo. Tačiau diskriminacija taip pat gali pasireikšti pradiniam etape, t. y. paprastai darbdaviui paskelbus darbo skelbimą, į kurį darbuotojas pretenduoja, bet vėliau nėra priimamas. Jei darbdavys skelbime pasiūlė, kad pirmenybę teikia tam tikros tautybės, lyties ar amžiaus kandidatams, tai jau gali reikšti diskriminacijos požymius arba ne³⁴.

DGK turi aiškią jurisdikciją šiame etape³⁵.

2.2.2. 1 etapas: darbo sutarties sudarymas

Pagal DK 42 str. 1 d. darbo sutartis laikoma sudaryta, kai šalys susitaria dėl būtinųjų jos sąlygų. Pagal DK 34 str. 1 d. būtinosios sąlygos yra darbo funkcijos, darbo apmokėjimas ir darbovietė.

Jei bent vienos iš šių esminių sąlygų nėra, sutartis laikoma nesudaryta³⁶. Be to, tai reiškia, kad jau sudaryta sutartis gali būti nutraukta tik DK ar kituose įstatymuose numatytais pagrindais³⁷. Tačiau svarbu akcentuoti, kad įstatymas šiame etape nenustato jokios konkrečios formos, o tai reiškia, kad susitarimas dėl būtinųjų sąlygų gali būti žodinis arba numanomas. Be to, būtinosios sąlygos gali būti aiškinamos labai plačiai. Išsamaus ir visapusiško susitarimo, apimančio visus būsimo darbo aspektus, nereikia. Iš pradžių pakanka minimalios informacijos, nes sutarties pradžioje šalys gali nežinoti visų detalių³⁸.

Darbo funkcija turi būti suprantama kaip „paslaugų ar veiklos atlikimas, taip pat tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbas“³⁹. Todėl tai gali apimti bet kokią veiklą,

31 Tomas Bagdanskis, Vilius Mačiulaitis ir Mantas Mikalopas, *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras: individualieji darbo santykiai* (Vilnius: UAB „Rito projects“, 2018), 87.

32 Žr. Davulis, *supra note*, 4: 165.

33 DK 41 str. 1 d.

34 Žr., pvz., „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2023 m. balandžio 26 d. sprendimas Nr. LGKT-(23)SN-31 SP-29“; „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2024 m. sausio 18 d. sprendimas Nr. LGKT-(23)SN-208 SP-4“; „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2023 m. balandžio 13 d. sprendimas Nr. LGKT-(23)SN-25 SP-26“.

35 DK 213 str. 3 d.

36 Bagdanskis ir kt., *supra note*, 31: 56, 59.

37 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-422/2010“.

38 Davulis, *supra note*, 4: 170.

39 DK 34 str. 2 d.

kuri teoriškai gali turėti ekonominę reikšmę⁴⁰. Tačiau reikėtų pasakyti, kad darbo funkcija turi būti tęstinė ir nepriklausoma nuo rezultato⁴¹.

Kalbant apie darbo apmokėjimą, darbo sutarčiai sudaryti pakanka labai paprasto sutarimo dėl darbo apmokėjimo. Konkrečios sumos, sąlygos, mokėjimo tvarka ar terminai nėra lemiami darbo sutarčiai sudaryti⁴².

Be to, darbovietės sąvoką galima aiškinti plačiau (žr. šio straipsnio 2.1 skyrių).

Taigi, apskritai darbo sutarties sudarymo kliūtys nėra itin reikšmingos. Tačiau taip pat labai svarbu, kad tai būtų darbo sutartis. Darbo sutarčiai būdingi ypatingi bruožai, kurie ją skiria nuo kitų (civilinės teisės) sutarčių. Jeigu tarp dirbančio asmens ir darbo užsakovo nėra sudaryta sutartis, atitinkanti šiuos požymius, nėra pagrindo kilti ir darbo ginčui⁴³.

Šios charakteristikos apibrėžtos DK 32 str. Trumpai apibendrinant, jos apima darbo funkcijos atlikimą, t. y. tęstinį, į rezultatus nesiorientuojantį darbą kito asmens naudai už darbo užmokestį. Šis darbas atliekamas pavaldumo sąlygomis, t. y. darbo užsakovas turi priežiūros ar kontrolės teises per instrukcijas arba per darbovietėje galiojančias procedūras, susijusias su bent dalimi darbo, o dirbantis asmuo privalo jų laikytis⁴⁴.

Tačiau labai svarbu, kad nustatant, ar sutartis yra darbo sutartis, taikomas *primacy of facts* principas, t. y. pirmiausia turi būti nustatyti visi būtini darbo teisinių santykių požymiai ir visapusiškai išnagrinėtos aplinkybės⁴⁵. Tai reiškia, kad nei sutarties pavadinimas ar forma, nei šalių ketinimai nėra lemiami, bet turi būti atliktas bendras vertinimas remiantis tipiniais realiais požymiais.

Siūlymas ir sutikimas dėl būtinųjų darbo sąlygų analogiškai išplauktų iš Lietuvos Civilinio kodekso (toliau – CK) 6.162–6.187 straipsnių⁴⁶. Tačiau, vadovaujantis *primacy of facts* principu, būtinas faktas, kad sutartis yra darbo sutartis ir šių darbo sąlygų teisinė prigimtis kyla iš aplinkybių visumos, t. y. iš faktinių objektyvių šalių veiksmų, neatsižvelgiant į subjektyvius šalių ketinimus.

Pasak Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT), aiškinant darbo sutartį, turi būti atsižvelgiama į sutarčių aiškinimo taisykles (CK 6.193–6.195 str.), t. y. *inter alia* nustatomi tikrieji sutarties šalių ketinimai dėl sutarties turinio, sutarties esmė ir tikslas, subjektyvi šalių nuomonė dėl sutarties sąlygų turinio ir sutarties sudarymo metu buvęs sutarties

40 Davulis, *supra note*, 4: 139.

41 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2001 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-123“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-264“.

42 Davulis, *supra note*, 4: 140.

43 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-135/2009“.

44 DK 32 str. 1 ir 2 d.

45 „LAT 2001 m. sausio 31 d. nutartis“, *supra note*, 41; „LAT 2002 m. vasario 11 d. nutartis“, *supra note*, 41.

46 Davulis, *supra note*, 4: 171.

sąlygų supratimas⁴⁷. Darbo sutarties požymiai taip pat kyla iš šalių sutartų įsipareigojimų⁴⁸. Priešingai, subjektyvus ketinimas dėl darbo sutarties buvimo teisinių pasekmių neturėtų būti reikšmingas. Klausimas, ar darbo santykiai egzistuoja ar ne, Lietuvoje nepriklauso nuo formalaus šalių *freedom of will*⁴⁹.

2.2.3. 2 etapas: darbo sutarties įforminimas

Sudarius darbo sutartį, ji turi būti sudaryta raštu⁵⁰, ir darbuotojui turi būti suteikta informacija apie darbo sąlygas⁵¹.

Darbdavio pareiga informuoti darbuotoją apie jo darbo sąlygas padeda jam lengviau įrodyti sutarties sudarymo faktą ir turinį darbo ginčiuose. Šios pareigos pažeidimas nedaro darbo sutarties sąlygų negaliojančiomis⁵². Jis taip pat nekeičia fakto, kad darbo sutartis buvo sudaryta⁵³. Toks darbo sutarties įforminimo pažeidimas sukuria tik pagrindus darbdavio atsakomybei už nelegalų darbą⁵⁴.

2.2.4. 3 etapas: registracija Valstybinio socialinio draudimo fonde

Apie darbo sutarties sudarymą ir darbuotojo priėmimą į darbą Valstybinio socialinio draudimo fondui (toliau – Sodra) turi būti pranešta ne vėliau nei likus vienai darbo dienai iki numatytos darbo pradžios (žr. 4 etapą). Tik tuo atveju, jei darbuotojo nuolatinė darbovietė yra užsienyje, pranešti nereikia⁵⁵. Todėl 3 etapas yra susijęs su 4 etapu ir eina prieš jį.

Tačiau akcentuotina, kad registracijos nebuvimas nepaveikia klausimo, ar darbo sutartis buvo sudaryta, sprendimo, tik reiškia darbdavio pareigą tai padaryti. Jei tai nėra padaryta, darbas laikomas nelegaliu ir užtraukia darbdaviui atsakomybę⁵⁶.

Nors dirbančio asmens socialinės apsaugos statusas gali būti bent jau užuomina, kad darbo sutartis egzistuoja (jei santykiai įregistruoti kaip darbo santykiai), jis negali būti

47 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2022 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-151-684/2022“, 39 p.; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2018 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-68-248/2018“, 14 p.; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2018 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-114-701/2018“, 27 p.

48 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2023 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-109-684/2023“, 46 p.

49 Tomas Bagdanskis ir Justinas Usonis, „Problems of introduction of flexibility into Lithuanian labour law“, *Jurisprudencija* 18, 2 (2011): 603.

50 DK 43 str. 1 d.

51 *Ibid.*, 44 str.

52 Davulis, *supra note*, 4: 177.

53 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2016 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-55-378/2016“, 18, 23 p.

54 „Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas“, TAR, 2016-07-05, Nr. 18825, 56 str. 1 d. 1 p.; „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas“, TAR, 2015-07-10, Nr. 11216, 95 str.

55 DK 42 str. 2 d.

56 „Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas“, *supra note*, 54; „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas“, *supra note*, 54.

darbo sutarties nebuvimo rodiklis⁵⁷.

2.2.5. 4 etapas: darbo sutarties įsigaliojimas

Pagal DK 42 str. 3 d. darbo sutartis įsigalioja, kai darbuotojas pradeda dirbti. Šios nuostatos tikslas – reglamentuoti atvejus, kai darbuotojai ar darbdaviai nepradeda vykdyti darbo sutarties, nors ją sudarė⁵⁸, t. y. ji neįsigalioja, jeigu sutartyje sulygtas darbas nepradedamas dėl vienos iš šalių kaltės ar kitų aplinkybių⁵⁹.

Šis momentas taip pat gali atsirasti, jei buvo praleistas 2 arba 3 etapas. 4 etapas įvyksta nepriklausomai nuo to, ar darbo sutartis buvo įforminta, ar apie ją pranešta Sodrai. Jos paskirtis – paskirstyti žalą tarp šalių, t. y. šalis, atsakinga už sutarties nevykdymą, turi atlyginti žalą kitai šaliai, kuri pasitikėjo sutarties įteisinimu⁶⁰.

Tačiau taip pat gali susidaryti situacijos, kai tarp šalių ilgesnį laiką neabejotinai egzistavo tikri ir realūs paslaugų santykiai pagal civilinę teisę, kai dirbantis asmuo savarankiškai vykdė konkrečią individualią ekonominę veiklą tam tikroje vietoje ir už sutartą atlygį, tačiau esminiai darbo sutarties požymiai, ypač šalių pavaldumas, (dar) neegzistavo. Vėliau sutartinių santykių eigoje jie vis labiau gilėja, o darbo užsakovas pradeda, pavyzdžiui, vis labiau integruoti dirbantį asmenį į savo darbo organizavimą ir pradeda duoti nurodymus, dėl kurių pavaldumo santykiai ir numanomas susitarimas dėl visų būtinų darbo sąlygų gali būti sąmoningai ar nesąmoningai nustatyti tik vėliau. Tokiu atveju oferta ir akceptas kyla analogiškai iš CK 6.162–6.187 str., nors būtinas faktas, kad tai yra darbo sutartis, išplaukia iš visų objektyvių aplinkybių visumos, t. y. šiuo atveju iš šalių veiksmų⁶¹, *primacy of facts* principu, nepriklausomai nuo subjektyvių šalių ketinimų.

Todėl manytina, kad tokiu atveju nauja oferta ir akceptas galėjo įvykti dėl faktinio šalių elgesio pagal CK 1.71 str. 2 d., nes apie darbo sutarties sudarymo faktą galima spręsti iš šalių elgesio, jų veiksmų pobūdžio ir kitų reikšmingų aplinkybių⁶².

Tokiu atveju DGK turėtų išnagrinėti šias faktines aplinkybes ir nustatyti, ar dėl šalių elgesio susiklostė darbo santykiai. Svarbus kriterijus šiuo atveju yra pavaldumas, kurio nėra įprastinėje paslaugų teikimo sutartyje.

57 Žr. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. birželio 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-602-164-12“.

58 *Ibid.*; Bagdanskis ir kt., *supra note*, 31: 92.

59 Davulis, *supra note*, 4: 171.

60 *Ibid.*

61 *Ibid.*

62 „LAT 2018 m. kovo 2 d. nutartis“, *supra note*, 47, 17 p.; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2019 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-122-248/2019“, 24 p.; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2021 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-116-943/2021“, 24 p.

3. Dalykinės jurisdikcijos nagrinėjimas

Atlikta analizė rodo, kad tik 0, 1 ir 4 etapai yra lemiami DGK sprendžiant dėl dalykinės jurisdikcijos. Rašytinės sutarties faktas ir turinys (2 etapas) galėtų būti tik darbo santykių egzistavimą patvirtinantis kriterijus, jei, pavyzdžiui, tam tikrose sąlygose būtų užuominų apie pavaldumo elementus. Tas pats pasakytina ir apie dirbančio asmens socialinės apsaugos statusą (3 etapas).

Pasakytina, kad DGK neturi pirminės kompetencijos spręsti, ar sutartis yra darbo sutartis ar ne. Dirbančio asmens prašymas DGK gali būti susijęs tik su darbo sutarties sudarymu (0 etapas), pakeitimu, vykdymu ar nutraukimu arba su darbo teisės normų nesilaikymu ar netinkamu laikymusi darbo santykiuose. Todėl darbuotojo, teigiančio, kad dirba arba dirbo pagal darbo sutartį, prašymas turi būti nukreiptas į vieną iš šių aspektų.

Šiuo aspektu DGK nagrinėjimo tikslas – nustatyti, ar darbdavys pažeidė atitinkamas darbuotojo teises. Nagrinėjimas, ar darbo sutartis yra sudaryta ar ne, yra tik pirmas ir tarpinis žingsnis. Viena vertus, jeigu darbo sutarties faktas nustatomas, DGK turi tęsti nagrinėjimą tol, kol priims sprendimą. Kita vertus, jeigu vėlesniame etape paaiškėja, kad darbo sutartis nebuvo sudaryta, DGK gali ir turi nutraukti darbo ginčą⁶³. Be to, darbo sutarties nebuvimas akivaizdžiai reiškia, kad iš jos negali atsirasti jokių darbo teisių, todėl dirbančio asmens prašymas vis tiek turėtų būti visiškai atmetas⁶⁴.

Jei prašymas susijęs iš darbo teisinių santykių kylančiomis teisėmis, DGK, remiantis *primacy of facts* principu, visada turi patikrinti, ar egzistuoja darbo sutartis, net ir tais atvejais, kurie iš pradžių atrodo menkai tikėtini, tačiau gali būti bent menkiausia tikimybė, kad darbo sutartis egzistuoja. DGK turi įsigilinti į faktinį sutarties įgyvendinimą praktikoje.

Dirbančio asmens prašyme DGK jau turi būti nurodytos aplinkybės ir įrodymai, kuriais grindžiamas reikalavimas⁶⁵, t. y. fiktyvaus savarankiško darbo atveju, taip pat įrodymai, patvirtinantys darbo santykių egzistavimą, kad DGK galėtų įvertinti, ar prašymas patenka į jos dalykinę jurisdikciją.

Pasak LAT, toks faktas kaip darbo santykių buvimas gali būti nustatytas, jei būtų įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir jų visuma, o išvados dėl įrodomosios reikšmės galėtų būti grindžiamos byloje surinktų duomenų logika. Šiuo atžvilgiu įrodymai turi leisti padaryti pagrįstą išvadą, nors nebūtina pašalinti visus prieštaravimus⁶⁶.

Tačiau netikro savarankiško darbo atvejais, ypač kai darbo santykiai sąmoningai slepiami, dirbančio asmens turimų dokumentų gali nepakakti įrodymams. Todėl nustatant darbo santykių buvimą gali prireikti tariamo darbdavio dalyvavimo (taip pat ir dalyvavimo posėdyje).

63 „DGK darbo reglamentas“, *supra note*, 25: II sk. 6.3 p.

64 *Ibid.*, II sk. 6.1 p.

65 DK 233 str. 2 d. 4 p.

66 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2020 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-206-684/2020“, 63 p.; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2022 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-151-684/2022“, 42 p.; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2019 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-42-684/2019“, 30 p.

Nors, remiantis CPK 178 str.⁶⁷ išdėstytu principu, įrodinėjimo našta tektų prašymą pateikusiam dirbančiam asmeniui, DK 214 str. 3 d. aiškiai nustatyta: jei darbuotojas pateikia prašymą DGK, darbdavys turi įrodyti konkrečias ginčo sprendimui svarbias aplinkybes ir pateikti atitinkamus įrodymus – būtent dėl to, kad tik jis gali turėti šias aplinkybes pagrindžiančius dokumentus arba jie gali būti darbdaviui lengviau prieinami. Priešingai nei sprendžiant, pavyzdžiui, atleidimo iš darbo teisėtumo klausimą, įrodinėjimo pareiga nėra perkeliama, tačiau darbdavys privalo bendradarbiauti. *Šalių lygiateisiškumo* ir *rungimosi* principai darbo ginčiuose taikomi tik tiek, kiek nepažeidžia įstatymuose ir darbo teisės nuostatose įtvirtintų teisinių prezumpcijų⁶⁸. Vis dėlto sunkumų kelia tai, kad darbdavys, savaime suprantama, būtų linkęs pateikti tik sau palankius įrodymus.

Pabrėžtina, kad šalys turi nurodyti faktus ir pateikti įrodymus⁶⁹, tačiau darbo bylose yra dar viena ypatybė – pagal LAT praktiką teismas turi teisę ir pareigą savo iniciatyva aktyviai spręsti atitinkamus klausimus⁷⁰. Tai reiškia, kad darbo ginčą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesirėmė⁷¹. Tokia teisė dėl įrodymų rinkimo, atrodo, numatyta ir DGK⁷². Todėl šis principas turi būti taikomas ir nagrinėjant DGK dalykinę jurisdikciją.

Galima rasti paralelių su Vokietijos praktika. Vokietijos teismų praktikoje laikomasi požiūrio, kad vien pareiškėjo teiginio gali pakakti darbo bylų teismo jurisdikcijos klausimui spręsti⁷³. Kaip jau minėta, Vokietijoje darbo ginčus nagrinėja darbo teismai, o ne bendrosios kompetencijos civiliniai teismai. Darbuotojai turi teisę pareikšti ieškinį darbo teisme. Vokietijos darbo teismo įstatymo prasme tai taip pat apima asmenis, įdarbintus profesiniam mokymui, namų pagalbininkus ir jiems prilygintus asmenis, taip pat kitus asmenis, kurie dėl ekonominio savarankiškumo stokos laikytini į darbuotojus panašiais asmenimis⁷⁴. Šie asmenys dirba savarankiškai, tačiau jiems vis dėlto taikoma ribota darbo teisės taikymo sritis⁷⁵. Tai reiškia, kad tam tikri savarankiškai dirbantys asmenys turi teisę pareikšti ieškinį, bet ne visi savarankiškai dirbantys asmenys *per se*.

Kaip ir DGK, darbo teismas pirmiausia turi įvertinti, ar konkretus ginčas priskiriamas jo dalykinei jurisdikcijai. Tuo atveju, kai tariamai paslėptai įdarbintas asmuo reikalauja vykdyti darbo teisės reikalavimus, jis susiduria su dilema, nes tokiais atvejais asmens faktiniai teiginiai yra dvigubos svarbos, kadangi jie vienodai svarbūs tiek pradedant teisminį

67 CPK 178 str.

68 DK 214 str. 2 d.

69 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-120-687/2015“; „Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus 2012 m. lapkričio 14 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-3043-577/2012“.

70 Žr. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-113“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2011 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-384/2011“.

71 CPK 414 str. 1 d.

72 DK 225 str. 1 d.

73 Vokietijos federalinis darbo teismas (toliau – BAG), „2019-01-21 – 9 AZB 23/18“, *Neue Zeitschrift für Arbeitrecht* (toliau – NZA) 2019, 490–495.

74 „Vokietijos Darbo teismo įstatymas [ArbGG]“, *supra note*, 14: 5 str. 1 d.

75 Martina Ahrendt, „ArbGG § 5“, iš *ErfK*, Rudi Müller-Glöge ir kt. (Miunchenas: C.H. Beck, 2024), 5.

procesą, tiek vėliau priimant sprendimą iš esmės, kuris taip pat priklauso nuo darbo sutarties egzistavimo.

Vokietijos teisėje tai vadinama *sic-non* atveju, kai dirbantis asmuo savo reikalavimą grindžia tik darbo teisės pagrindu, tačiau abejojama, ar tam yra pagrindas. Tai atvejai, kuriais ieškinys gali būti pagrįstas tik tada, kai ginčo teisinius santykius galima priskirti darbo santykiams. Jei paaiškėja, kad tai nėra darbo santykiai, reikalavimas neegzistuoja („taip arba niekaip“)⁷⁶. Jiems būdinga tai, kad ne tik jurisdikcija, bet ir pareikšto ieškinio sėkmė priklauso nuo ieškovo darbuotojo statuso⁷⁷. Tokiu atveju vien teisinė dirbančio asmens nuomonė, kad tai yra darbo santykiai, atveria galimybę kreiptis į darbo teismus⁷⁸. Todėl tokiu atveju jurisdikcija visapusiškai nenagrinėjama, o darbo santykių buvimo išaiškinimas perkeliamas į vėlesnę bylos nagrinėjimo dalį (nagrinėjant bylą iš esmės)⁷⁹. Todėl, jei ieškinys nėra įtikinamas arba negali būti įrodytas, tai lemia ne ieškinio nepriimtinumą dėl darbo bylą nagrinėjančio teismo jurisdikcijos nebuvimo, o jo atmetimą kaip nepagrįsto⁸⁰. Todėl ieškovas gali lengvai įveikti jurisdikcijos testo kliūtį, tačiau vėliau jis vis tiek turi pateikti įtikinamus argumentus bylos nagrinėjimo iš esmės metu ir, jei reikia, įrodyti, kad jis yra darbuotojas⁸¹. Tokia *sic-non* jurisprudencija Vokietijos teismų praktikoje laikoma pateisinama proceso ekonomiškumo sumetimais (vok. *prozessökonomische Gründe*), taip pat tuo, kad civilinių bylų teismas greičiausiai nebūtų priėmęs kitokio sprendimo šioje byloje⁸². Nors terminas *sic-non* yra kilęs iš Vokietijos teisės, tokie klausimai kyla kiekvienoje teisinėje sistemoje, kurioje yra atskiri (daliniai) teisminiai keliai darbo ir civilinėms byloms, nes darbo teisė paprastai suteikia tam tikras specialias teises ir iš jų kylančius reikalavimus, kurių bendra civilinė teisė nesuteikia. Todėl toks požiūris, kokį taiko Vokietijos darbo teismai, teoriškai būtų įmanomas ir Lietuvoje.

Tačiau reikia pabrėžti, kad nors Vokietijos situacija yra panaši į Lietuvos, ji neidentiška. Vokietijoje kyla klausimas, ar darbo teismai turi jurisdikciją visais atvejais. Lietuvos kontekste šis jurisdikcijos klausimas kyla tik DGK lygmeniu, o bendrosios kompetencijos teismai apskritai turėtų jurisdikciją nagrinėti ir darbo ginčus, ir civilines bylas.

Be to, DK 223 str. 2 d. 4 p. reikalaujama, kad prašyme DGK jau būtų nurodytos aplinkybės ir įrodymai, kuriais jis grindžiamas. DGK sprendžia, ar reikia pašalinti prašymo trūkumus⁸³, t. y. jei prašymas neatitinka būtinų reikalavimų, DGK nustato pareiškėjui penkių darbo dienų terminą trūkumams pašalinti, o jei reikia, pasibaigus šiam terminui paskelbia

76 Anja Schlewing ir Elisabeth Dickerhof-Borello, „ArbGG § 2“, iš *Arbeitsgerichtsgesetz*, Claas-Hinrich Germelmann ir kt. (Miunchenas: C.H. Beck, 2022), 159.

77 Michael Horcher, „Wann liegt ein „Sic-non-Fall“ vor? – Oder: die Last mit der Prozessökonomie“, *NZA* 1433–1439 (2020): 1433.

78 BAG, *supra note*, 73: 20 p.; „2014-10-22 – 10 AZB 46/14“, *NZA* 2015, 60–62, 21 p.; „2014-12-03 – 10 AZB 98/14“, *NZA* 2015, 180–192, 17 p.; „2013-11-15 – 10 AZB 28/13“, *Beck-Rechtsprechung* 2014, 73465, 21 p.

79 Evelyn Klases, „Sic-Non-Fälle und materieller Arbeitnehmerstatus“, *Betriebs-Berater* 1849–1853 (2013): 1580.

80 Kerstin Reiserer ir Maximilian Lachmann, „§ 8 Verfahrensfragen“, iš *Münchener Anwaltshandbuch Arbeitrecht*, Wilhelm Moll (Miunchenas: C.H. Beck, 2021), 1.

81 Klases, *supra note*, 79: 1853.

82 BAG, „1996-04-24 – 5 AZB 25/95“, *NZA* 1996, 1005–1008, 1007.

83 „DGK darbo reglamentas“, *supra note*, 25: II sk. 6.6 p.

prašymą nepateiktu. Prie trūkumų taip pat būtų priskiriamos trūkstamos aplinkybės ir įrodymai⁸⁴.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kuriais atvejais tokius lemiamus įrodymus gali turėti tik tariamas darbdavys. Tad, autoriaus nuomone, vien pareiškėjo teiginio, kad galėjo būti sudaryta darbo sutartis, iš kurios kildinamos prašomos darbo teisės, ir nuoseklaus bei esminio aplinkybių paaiškinimo turėtų pakakti tam, kad DGK išsamiai išnagrinėtų atvejį, prireikus žodinio nagrinėjimo metu. DK 223 str. 2 d. 4 p. reikalauja, kad, skirtingai nei Vokietijos *sic-non* byloje, nepakaktų vien tik teiginio, bet pareiškėjo teiginys turi būti nuoseklus ir pagrįstas tam tikru lygiu, nurodytas galimas darbo teisės pažeidimas.

Dirbantis asmuo gali pateikti dokumentus, pvz., e. laiškus ir pan., kurie gali būti daliniais įrodymais. Tai gali patvirtinti ir pagrįsti teiginius dėl faktinių darbo santykių – kad darbdavys gali duoti nurodymus, pavyzdžiui, dėl darbo laiko, darbo vietos ar darbo apmokėjimo. Tačiau pavaldumo santykiai gali būti galutinai ir suprantamai nustatyti tik įdėjus daug pastangų, išklausus abi šalis. Šiuo atžvilgiu pasakytina, kad tik tuo atveju, jei DGK nusprendžia atsakyti nagrinėti prašymą dėl jurisdikcijos nebuvimo, ji gali nekviesti šalių į posėdį⁸⁵. Nagrinėjant jurisdikcijos klausimą gali būti rengiamas posėdis, tačiau sprendimas dėl jurisdikcijos paprastai turi būti priimtas prieš išklausančią ir nagrinėjant ginčą iš esmės. Visų pirma DGK neturi leisti, kad darbo sutarties buvimo klausimas taptų bet kokio kompromisinio šalių susitarimo turiniu.

Be abejo, jurisdikcijos nagrinėjimas tokiose byloje greičiausiai užimtų didelę DGK nagrinėjimo dalį. Tačiau pragmatinių sprendimų, pavyzdžiui, nagrinėti tik formalius sutarties aspektus (2 etapas) arba darbuotojo socialinio draudimo statusą (3 etapas), nepakaktų, nes iš jų negalima daryti išvadų apie faktinį darbo sutarties nebuvimą. Nesąžiningo užslėpto įdarbinimo atveju gali būti, kad darbdavys, prieš darbuotojo valią ir žinią, neįregistruoja sutarties Sodroje ir tikslingai sudarydamas darbo sutartį sąmoningai nuslepia tikrąjį jos pobūdį. Tačiau ir tokie dirbantys asmenys turi teisę ir pareigą pasinaudoti supaprastintu keliu per DGK, jei jie reikalauja darbo teisių gynimo.

Tais atvejais, kai darbuotojo ir savarankiškai dirbančio asmens statuso skirtumas yra neaiškus ir nėra aiškaus precedento, kyla rizika, kad DGK gali potencialiai įvykdyti teisminę teisėkūrą, jei dirbančiam asmeniui per lengvai suteiks darbuotojo statusą, t. y. ribiniais atvejais, kai, pavyzdžiui, pavaldumas egzistuoja tik nedideliu mastu. Šios rizikos išvengiama tik iš dalies, nes DGK sprendimo negalima apskūsti ar iš naujo apsvarstyti, o šalis, nesutinkanti su DGK sprendimu, gali tik per vieną mėnesį pateikti ieškinį teismui, kad ginčas būtų išnagrinėtas⁸⁶. Jeigu pareiškėjas laimi DGK nagrinėjamą bylą, tolesniame teismo procese šalių vaidmenys, palyginti su ikiteisminiu procesu, pasikeičia. Tai gali užkirsti kelią pralaimėjusiam darbdaviui kreiptis į teismą dėl galimai abejotino sprendimo, o sprendimas gali tapti teisine realybe be precedento.

Taip pat gali kilti problemų, jei teismas vėliau pasikliauja DGK atlikto bylos nagrinėjimo

84 DK 223 str. 2 d. 4 p. ir 5 d.

85 DK 224 str. 2 d.

86 DK 231 str.

rezultatais. Teismas gali remtis DGK įrodymais pagal DK 231 str. 5 d. Kadangi vėlesnis procesas teisme pagal DK 231 str. 4 d. negali būti susijęs su DGK sprendimo apskundimu ar nauju įvertinimu, teismas jurisdikcijos klausimą turi nagrinėti savarankiškai⁸⁷. Todėl DGK dalykinės jurisdikcijos nagrinėjimo rezultatas neturėtų daryti įtakos teismui daugiau nei šio nagrinėjimo metu surinkti įrodymai. Teismas sprendžia teisinį ginčą nustatydamas šalių materialiąsias teises ir pareigas. DGK sprendimas teismui svarbus tik tiek, kiek juo patikrinama, ar buvo laikytasi privalomos įstatymų nustatytos išankstinės procedūros⁸⁸.

Bet kuriuo atveju savarankiškai dirbantis asmuo, kuris teigia, kad dirba pagal darbo sutartį, ir siekia iš jos kildinti darbo teises, kurios priklauso DGK dalykinei jurisdikcijai, pirmiausia turėtų kreiptis į DGK. Tiesioginis kelias į teismą nebūtų atviras. Tik tuo atveju, jei DGK atsisakytų nagrinėti bylą kaip nepriskirtiną jos kompetencijai, asmuo galėtų kreiptis į teismą. Dilema kiltų, jei teismas tada nustatytų, kad vis dėlto buvo darbo ginčas ir todėl DGK būtų turėjusi jurisdikciją. Nėra jokios nuostatos, pagal kurią būtų galima grąžinti bylą ir atnaujinti procesą DGK⁸⁹.

Išvados

1. DGK pati vertina, ar prašymas priskirtinas jos teritorinei ir dalykinei jurisdikcijai. Tai prilygsta vadinamosioms *sic-non* byloms Vokietijos teisėje, nes darbo sutarties buvimo klausimas DGK nagrinėjant bylą yra dvigubos svarbos – sprendžiant DGK nagrinėjamos bylos jurisdikcijos klausimą ir priimant patį sprendimą dėl bylos esmės.
2. Ginčo nagrinėjimas DGK (priskirtinumas jos jurisdikcijai) priklauso nuo to, ar buvo siekiami sudaryti darbo sutartį, ar ji egzistuoja arba egzistavo.
3. DGK, vadovaudamasi *primacy of facts* principu, pirmiausia turi išnagrinėti, ar faktiniai sutartiniai santykiai kvalifikuotini kaip darbo santykiai.
4. Panašiai kaip ir *sic-non* bylose Vokietijoje, vien teiginys, kad egzistuoja darbo santykiai, turėtų pateisinti nuodugnų tyrimą, ar prašymas priskirtinas DGK jurisdikcijai, tačiau su tam tikrais apribojimais. Kadangi DK 223 str. 2 d. 4 p. reikalaujama, kad prašyme jau būtų nurodytos aplinkybės ir įrodymai, kuriais grindžiamas prašymas, priskirtinumas DGK kompetencijai taip pat turi būti nuoseklus ir pagrįstas. Nepaisant to, šiame etape iš pareiškėjo neturėtų būti reikalaujama prašyme neginčijamai įrodyti darbo sutarties buvimo faktą. Tam, kad DGK, spręsdama dėl jai pateikto prašymo priimtumo, atliktų išsamų susiklosčiusių teisinių santykių tyrimą (prireikus išklaustytų abi šalis ir liudytojus), turėtų pakakti, kad tokia prašyme būtų

87 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2024 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-32-701/2024“, 26 p.

88 Žr. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2019 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-701/2019“, 36, 38 p.

89 Žr. „Kauno apygardos teismo civilinių bylų skyriaus 2022 m. rugpjūčio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-986-587/2022“, 17 p.

- nurodytos aplinkybės ir pateikti įrodymai, kuriais pareiškėjas grindžia savo abejones dėl tikrojo civilinių sutartinių santykių pobūdžio. Nepaisant to, dėl ginčo priskirtinumo DGK kompetencijai turėtų būti išsprendžiama prieš pradedant nagrinėti bylą iš esmės – kitaip nei *sic-non* byloje Vokietijoje, kur jurisdikciją lemiantys aspektai proceso ekonomijos sumetimais nagrinėjami tik nagrinėjant bylą iš esmės.
5. DGK turi atidžiai išnagrinėti faktines aplinkybes ir santykių dinamiką nesiimdama teisminės teisėkūros. Sutelkus dėmesį į faktines darbo sąlygas turi būti užtikrinamas paslėptų darbo santykių identifikavimas ir ginčo nagrinėjimas DGK, taip išsaugant darbo teisėje numatytas šalių teises ir apsaugą.

THE EXAMINATION OF APPLICATIONS FROM SELF-EMPLOYED PERSONS BY THE LITHUANIAN LABOUR DISPUTE COMMISSIONS IN “SIC-NON” CASES

Hans Lauschke

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article examines the legal framework of individual labour disputes involving alleged false self-employment individuals in Lithuanian employment law. As individual labour disputes in Lithuania must be heard in a mandatory preliminary dispute resolution proceeding before a Labour Dispute Commission, the question arises as to what extent these Commissions are required to receive and assess applications from working persons who formally provide work under a civil law contract but assert that the contract is an employment contract. The principle of primacy of facts dictates that the facts and actions of the parties take precedence over the form of the contract or the intention expressed in the contract when deciding whether an employment contract has been concluded. Despite not being an original responsibility of the Labour Dispute Commission, in deciding on its competence, it has to assess the facts and assess whether an employment relationship has in fact been established. This means that not only must the form of the contract be considered, but also its implementation, i.e., the actual relationship between the parties. It may be difficult for the working person to obtain evidence for the existence of an employment contract, as only the alleged employer might be in possession of such evidence. Therefore, a coherent and substantiated assertion that it could be an employment relationship should be sufficient for the Labour Dispute Commission to carry out a thorough examination, including the involvement of the alleged employer. The article draws parallels with the German legal system, which applies a special approach to such cases, known as “sic-non” cases.*

Keywords: *Labour Dispute Commission; labour dispute; self-employed; employment contract; jurisdiction.*

Hans Lauschke, Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: darbo teisė.

Hans Lauschke, PhD student at the Institute of Private Law at the Mykolas Romeris University. Research interests: employment law.

**DR. ALGIMANTO DZIEGORAIČIO SVARBIAUSIŲ MOKSLINIŲ
PUBLIKACIJŲ BIBLIOGRAFIJA¹**

**BIBLIOGRAPHY OF THE MOST IMPORTANT SCIENTIFIC PUBLICATIONS
OF DR. ALGIMANTAS DZIEGORAITIS**

Knygos

Audrius Bakaveckas, Algimantas Dziegoraitis, Audronė Dziegoraitienė, Adolfas Gyls, Raimundas Kalesnykas, Birutė Pranevičienė, Edmundas Rusinas, Stasys Šedbaras, Algimantas Urmonas, Dainius Žilinskas, *Lietuvos administracinė teisė: bendroji dalis*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2005.

Algimantas Dziegoraitis, *Baudžiamoji politika Lietuvoje: realybė ir perspektyvos*. Vilnius: Lietuvos kalinių globos draugija, 2002.

Straipsniai, pranešimai, interviu

Advokatų kalbos teisme

Vilniaus m. II juridinės konsultacijos advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta atstovaujant ieškovui V. Keruliui (Vilnius: Mintis, 1984), 35–52.

Vilniaus m. II juridinės konsultacijos advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta ginant A. Bigonį (Vilnius: Mintis, 1991), 46–58.

Apskaitos apžvalga

„Ar visada laimi teisingumas?“ (Pokalbis su advokatu A. Dziegoraičiu, užrašė Jadvyga Mionotaitė). *Apskaitos apžvalga*, 1996, Nr. 12, 53–60.

„Teisiniai ir ekonominiai buhalterinės apskaitos aspektai“ (pasisakymai: Algimantas Dziegoraitis, Pijus Pošiūnas, Vytautas Pesliakas, Karolis Jovaišas, Algimantas Pivoriūnas, Tadas Klimas, Gediminas Kalčinskas, Gintaras Černius, Justė Tušaitė, Vaidotas Dauskurdas, 1996, Nr. 7/8, 68–79.

„Teisiniai ir ekonominiai buhalterinės apskaitos aspektai“ (pasisakymai: Pijus Pošiūnas, Gediminas Kalčinskas, Algimantas Dziegoraitis, Vytautas Pesliakas, Justė Tušaitė. 1996, Nr. 5, 58–65.

„Teisiniai ir ekonominiai buhalterinės apskaitos pagrindai“ (pasisakymai: Algimantas

¹ Sudaryta A. Olechnovičiaus, V. Bartusevičiūtės ir I. Deviatnikovaitės.

Dziegoraitis, Pijus Pošiūnas, Vytautas Pesliakas, Karolis Jovaišas, Algimantas Pivoriūnas, Tadas Klimas, Gediminas Kalčinskas, Gintaras Černius, Justė Tušaitė, Vaidotas Dauskurdas). 1996, Nr. 4, 38–49.

Apskaitos ir mokesčių apžvalga

„Kodėl nerimauja mokesčių mokėtojai“ (pasisakymai: Nijolė Pitrėnienė, Kazys Sivickis, Aldona Nagienė, Aleksas Glemža, Matas Motiejūnas, Algimantas Dziegoraitis, Margarita Gibienė, Sergejus Bagdanavičius). 1998, Nr. 11, 26–30.

„Nepageidaujamas svečias“ (pokalbis su Vilniaus miesto III apylinkės teismo anstoliais Š. Vipartu, A. Korobeiko, V. Petriūkštie ir A. Alekna, užrašė] Algimantas Dziegoraitis. 1998, Nr. 4, 82–87.

„Ūkiniai-finansiniai nusikaltimai: priežastys ir atsakomybė“ (diskusijos dalyvių pasisakymai: Algirdas Breivė, Algimantas Dziegoraitis, Gintaras Juškauskas, Gediminas Kalčinskas, Vygandas Keperša, Petras Liubertas, Laima Mogenienė, Zita Pagirskienė, Mindaugas Paljanskas, Darius Samuolis, Asta Spiečiūtė). 1999, Nr. 7/8, 80–92.

„Ūkiniai-finansiniai nusikaltimai: priežastys ir atsakomybė“ (diskusijos dalyvių pasisakymai: Algirdas Breivė, Algimantas Dziegoraitis, Gintaras Juškauskas, Gediminas Kalčinskas, Vygandas Keperša, Petras Liubertas, Laima Mogenienė, Zita Pagirskienė, Mindaugas Paljanskas, Darius Samuolis, Asta Spiečiūtė). 1999, Nr. 9, 116–124.

Atgimimas

Arvydas Juozaitis, Algimantas Dziegoraitis, Egidijus Bičkauskas, „Referendumas? Taip!“ 1989 m. vasario 17 d., Nr. 7 (20), 2–3.

Arvydas Juozaitis, Algimantas Dziegoraitis, Egidijus Bičkauskas. „Įstatymas dėl respublikinio referendumo (projektas)“. 1989 m. vasario 24 d., Nr. 8 (21), 4–5.

Arvydas Juozaitis, Algimantas Dziegoraitis, Jonas Vidickas, Egidijus Bičkauskas, „Privalome tapti Lietuvos piliečiais“. 1989 m. balandžio 14 d., Nr. 15 (28), 3.

A. Pivoriūnas; A. Bartusevičius, Algimantas Dziegoraitis, Stasys Šedbaras, „Kokia milicija mums reikalinga“. 1989 m. lapkričio 24 d. – gruodžio 1 d., Nr. 43 (56), 5.

Algimantas Dziegoraitis, „Brangus vardas“. 1989 m. gruodžio 8 d. – gruodžio 15 d., Nr. 43 (56), 2.

Business & Exhibitions

Algimantas Dziegoraitis, „Teisingumo ir teisėtumo krizė apėmė advokatūrą“. 2004, Nr. 5, 84–85, 90.

Diena

„Dingo žmogus...“ (pasisakymai, užrašė E. Uldukis, aut.: Vytautas Girdzijauskas, Ona Gustienė, Laima Tuskevičienė, Viktoras Petkus, Jonas Stašinskas, Algimantas Dziegoraitis, Giedrė Purvaneckienė, Olegas Mažuika). 1996 m. kovo 7 d., 3.

Gimtasias kraštas

Algimantas Dziegoraitis, „Respublikos teismams – 70 metų“. 1988 m. gruodžio 15–21 d., Nr. 50 (1135), 4.

Algimantas Dziegoraitis, Vytautas Piesliakas, „Telkimės, lietuvių teisininkai“. 1990 m. liepos 12–18 d., Nr. 28 (1217), 3.

Gimtoji žemė

Ežerskytė Loreta, „Už Prezidentą, už patikimą rytdieną...“ (apie kandidato į prezidentus V. Adamkaus patikėtinių A. Dziegoraičio ir V. Bogušio susitikimą su ukmergiškiais). 2002 m. gruodžio 17 d., 1, 3.

Jaunimo gretos

Algimantas Dziegoraitis, „O kalėjimai netuštėja...“. 1990, Nr. 5, 25.

Jurisprudencija

Algimantas Dziegoraitis, „Advokatūra ir teisės reforma Lietuvoje“. *Jurisprudencija* 15, 7 (2000): 73–78.

Justitia

Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1938 m.)“. 1989, Nr. 1, 2.

Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1939 m.)“. 1989, Nr. 1, 3.

Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1937 m.)“. 1989, Nr. 5, 3.

- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1936 m.)“
1989, Nr. 6, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1935 m.)“
1989, Nr. 7, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1934 m.)“
1989, Nr. 9, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1933 m.)“
1991, Nr. 4, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugija – žvilgsnis į praeitį (1925 m.)“
1991, Nr. 8, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos teisininkų draugijai – 70 metų“
1990, Nr. 4, 1.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Tautos nepriklausomybė“
1989, Nr. 2, 1.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Dar kartą apie advokatūrą“
1989, Nr. 8, 1, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas, Piesliakas, Vytautas. „Kada sukursim Lietuvos teisės reformos koncepciją?“
1989, Nr. 10, 1, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Kai kurios Lietuvos įstatymų rengimo ir leidybos problemos“
1991, Nr. 2, 2–3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Rinkos keliai ir klystkeliai“
1991, Nr. 3, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Šviesios asmenybės. Jurgis Byla“
1991, Nr. 6, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Prašome patenkinti mano malonės prašymą“
1991, Nr. 7, 2–3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Dar kartą apie teisinę valstybę“
1991, Nr. 10, 1, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Malonė pasmerktajam mirti“
1991, Nr. 12, 1, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Inteligentija ir teisė“
1991, Nr. 13, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Kultūra ir teisė“
1992, Nr. 1, 1–3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvos advokatūros kūrimo problemos“
1992, Nr. 8-9, 3.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Ar taikos sutartys užmirštos?“
1992, Nr. 10, 2.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Taikos sutartys“
1992, Nr. 11, 2.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Dar kartą apie teisėjo ir teismo nepriklausomumą“
1996, Nr. 3, 16–18.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Įstatymų karas: teisinės sistemos reforma“
1996, Nr. 5, 9–10.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Įstatymų karas (2)“
1996, Nr. 6, 4–5.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Įstatymų karas (3)“
1997, Nr. 1, 8–9.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Įstatymų karas (4)“
1998, Nr. 2, 6–8.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Aktualios teisinės valstybės ir advokatūros problemos“
1997, Nr. 4, 6-9, 23-24.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Teisinė valstybė ir advokatūra“
1997, Nr. 2, 18–19.
- Dziegoraitis, Algimantas. „*Ab uno disce omnes*: aktualūs prokuroro ir advokato santykių civiliniame procese etikos klausimai“
1998, Nr. 3, 10–11.
- Dziegoraitis, Algimantas. „Konstitucinis Teismas ir teisinė valstybė“
1998, Nr. 4, 2–3.
- „Pats kaltas būdamas, kitų nekaltink“
Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta ginant R. Gudonį. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 66–70.

„Aš jam kalną pyliau, jis man duobę kasė“. Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta atstovaujant atsakovo AB „Bankas Hermis“ interesams Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 140–144.

„Tiesos maiše nepaslėpsi“. Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta ginant D. Švedaitę. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 71–76.

„Tiek teisybės, kiek rėtyje vandens. Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta ginant A. Kedaitį. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 77–80.

„Teisybė už saulę šviesesnė“. Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta ginant A. Bigonį. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 198–209.

„Teisė bendrauti su vaikais ir prisidėti prie jų auklėjimo“. Advokato A. Dziegoraičio kalba, pasakyta atstovaujant ieškovui V. Keruliui. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 302–305.

Dziegoraitis, Algimantas. „Lietuvių tautos kultūros...“. Iš *Rinktinės advokatų kalbos teisme* (sudarytojas V. Zabiela). 1998, 333–336.

Dziegoraitis, Algimantas. „Kriminalinė bausmė ir probacija teisinėje valstybėje“. 1998, Nr. 5, 10–11, 20–22.

Dziegoraitis, Algimantas; Dziegoraitis, Vytenis. „Advokatas civilinėje byloje: praeities ir dabarties fragmentai“. 1999, Nr. 1(25), 15–16.

Dziegoraitis, Algimantas; Dziegoraitis, Vytenis. „Advokatas civilinėje byloje: praeities ir dabarties fragmentai“. 2000, Nr. 1, 15–16.

Dziegoraitis, Algimantas. „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje: arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje“. 2000, Nr. 2(32), 2–4.

Dziegoraitis, Algimantas. „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje: arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje“. 2000, Nr. 6, 17–18.

Dziegoraitis, Algimantas. „Konstitucinė teisė į gynybą ir advokatūra teisinėje valstybėje, arba pamąstymai apie politinio socialinio klimato ir teisminės gynybos problemas Lietuvoje“. 2001, Nr. 1, 6–7.

Konstitucinė justicija: dabartis ir praeitis

Algimantas Dziegoraitis, „Konstitucinis Teismas ir teisinė valstybė“. (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998), 230–233.

Algimantas Dziegoraitis, „The Constitutional Court and the State under the Rule of Law“. (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998), 483–487.

Kryžkelė

- Algimantas Dziegoraitis, „Atpildas visada turi būti teisingas“. 1998, Nr. 1, p. 20–22.
- Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamoji politika – integrali sąvoka“. 2001, Nr. 2, 6–9.
- Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamoji statistika: realybė ir baudmė 1988–1998“. 1999, Nr. 1, 9–11.
- Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamosios politikos vystymosi tendencijos“. 2001, Nr. 1, 6–9.
- Algimantas Dziegoraitis, „Baudmė ir jos paskirtis“. 1999, Nr. 2, 8–10.
- Algimantas Dziegoraitis, „Draugijos atstovai Nacionalinės maldos pusryčiuose Vašingtone“. 2002, Nr. 1, 13.
- Algimantas Dziegoraitis, „Kova su nusikalstamumu: realybė ir viltys“. 1997, Nr. 2, 4–7.
- Algimantas Dziegoraitis, „Lietuvos baudžiamoji politika: teisinė ir socialinė moters padėtis“. 2000, Nr. 1, 15–18.
- Algimantas Dziegoraitis, „Naujieji baudžiamieji įstatymai ir socialinė realybė“. 2002, Nr. 2, 17–19.
- Algimantas Dziegoraitis, „Nusikalstamumas ir baudmė“. 1997, Nr. 1, 9–11.
- Algimantas Dziegoraitis, „Nusikalstamumas, kriminalinė baudmė ir probacija“. 1998, Nr. 2, 6–9.
- Algimantas Dziegoraitis, „Teisė į gynybą ir advokatūra“. 2000, Nr. 2, 8–11.
- Vytautas Girdzijauskas, Julius Beinortas, Algimantas Dziegoraitis, Aloyzas Sakalas. „Pasiūlymai dėl amnestijos akto“. 2000, Nr. 1, 27–28.
- Algimantas Dziegoraitis, „Malonė – savarankiškas baudžiamosios teisės institutas“. 2005, Nr. 1, 14–16.
- Algimantas Dziegoraitis, „Malonė – teisingumas ir gailestingumas“. 2007, Nr. 1, 13.

Laikas ir įvykiai

- Algimantas Dziegoraitis, „Piliečių teisių teisminės gynybos stiprinimas“. 1978, Nr. 2, 16.
- Algimantas Dziegoraitis, „Kaip padalijamas piniginis indėlis“. 1978, Nr. 22, 16.
- Algimantas Dziegoraitis, „Kaip atlyginama žala, sukelta autoįvykiu“. 1978, Nr. 4, 16.

Lietuvos aidas

- Algimantas Dziegoraitis, „Kaip atsinaujins advokatūra“. 1990 m. birželio 8 d., autorė nerado.
- Algimantas Dziegoraitis, „Kokia advokatūra reikalinga Lietuvai?“ 1991 m. gruodžio 13 d., autorė nerado.
- „Advokatūrai reikia antibiotikų“ (pokalbis su advokatu doc. dr. A. Dziegoraičiu, užrašė

Raimonda Karnackaitė). 1998 m. lapkričio 19 d., Nr. 228 (7719), 1, 13.

“Prašau suteikti malonę...” (pokalbis su Lietuvos kalinių globos draugijos atstovu Malonės komisijoje, advokatu teisės dr. A. Dziegoraičiu, kalbėjosi Arvydas Valionis). 1998 m. sausio 29 d., 11.

Algimantas Dziegoraitis, „Kada atkurta nepriklausomos Lietuvos advokatūra“. 1998 m. gruodžio 10 d., Nr. 243 (7734), 13.

Lietuvos advokatūra

Algimantas Dziegoraitis, Dziegoraitis, Vytenis. „Advokatas civilinėje byloje: praeities ir dabarties fragmentai“. 2000/2001, 10–12.

Algimantas Dziegoraitis, „Aktualūs advokato ir kliento bendradarbiavimo klausimai“. 2001, Nr. 2, 6–9.

Algimantas Dziegoraitis, „Dar kartą apie teisinę kultūrą ir advokato etiką“. 2001, Nr. 1, 10–12.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2001, Nr. 1 (1), 1.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2002, Nr. 1-2 (3-4), 1.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2002, Nr. 3 (5), 1.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2002, Nr. 4 (6), 1.

Algimantas Dziegoraitis. „Baudžiamosios politikos reforma ir jos iššūkiai advokatūrai“. 2003, Nr.1 (7), 12–14.

„Rengti pamainą – tauriausia advokato priedermė“ (pokalbis su advokatu A. Dziegoraičiu, kalbėjosi Vaida Černiauskienė, 2003, Nr. 4 (6), 11–12.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2004, Nr. 1 (11), 1.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2004, Nr. 3–4 (13–14), 1.

Algimantas Dziegoraitis. „Advokato kvalifikacinis egzaminas: problemos ir perspektyvos“. 2005, Nr. 1 (15), 3–5.

Algimantas Dziegoraitis, „Redaktoriaus žodis“. 2005, Nr. 3–4 (17–18), 1.

Lietuvos kalinių globos draugija

Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamoji politika Lietuvoje: realybė ir perspektyvos“. 2002, 115.

Lietuvos švyturys

„Tobulumo pakopos: svečiuose pas advokatą Algimantą Dziegoraitį“ (pokalbį užrašė S. Balčiūnas. 2005, Nr. 12, 6–10.

Lietuvos teisė

Algimantas Dziegoraitis, „Teisinė valstybė ir advokatūra“. 1993 m. balandžio 7–20 d., Nr. 6, 1, 6.

Lietuvos žmogaus teisių asociacija

Algimantas Dziegoraitis, „Teisinės vaikų apsaugos problemos Lietuvoje“, 2001. Autorė nerado.

Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija

Algimantas Dziegoraitis, „Baudžiamoji politika – integrali sąvoka“. Iš *Bausmė ir socialinis teisingumas* (sudarė A. Suchovienė). Vilnius: Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija, 2007, 5–9.

Pozicija

Algimantas Dziegoraitis, „Nukentėjusioji moralės veidrodyje“. 1990 m. vasario 7 d., Nr. 6 (157), 7.

Interviu. „Nei lenkų, nei žydų čia niekas neskriaudžia“. 1991 m. rugsėjo 27 d., Nr. 39 (86), 1–2.

Sargyba

„Teisingumo arkos stulpas: pasakoja A. Dziegoraitis, advokatas, docentas, daktaras, Lietuvos teisės akademijos Administracinės teisės katedros vedėjas“ (užrašė Algirdas Vaseris). 1999 m. kovo 25–31 d. Nr. 12, 1, 5.

„Kur slypi baudžiamosios politikos esmė (pokalbis su knygos „Baudžiamoji politika Lietuvoje“ autoriumi, Lietuvos teisės universiteto Administracinės teisės ir proceso katedros vedėju dr. A. Dziegoraičiu, kalbėjosi A. Valionis). 2002 m. birželio 13 d., 1, 9.

Socialistinė teisė

Algimantas Dziegoraitis, „Ekspertizė civilinėse bylose dėl gyvenamojo namo padalijimo“. 1982, Nr. 1, 47–53.

Šeima

- Algimantas Dziegoraitis, „Temidė saugo motinystę“. 1975, Nr. 11, 34–36.
Algimantas Dziegoraitis, „Šeimos interesais“. 1977, Nr. 2, 44–46.
Algimantas Dziegoraitis, „Auginti ir globoti kaip savą“. 1980, Nr. 7, 31–34.
Algimantas Dziegoraitis: konsultacijos. 1987, Nr. 9, 46–47.

Švyturys

- Algimantas Dziegoraitis, „Per Šveicariją – į teisinę Lietuvą“. 1990, Nr. 2, 18.

Teisės problemos

- Algimantas Dziegoraitis, „Aktualūs Lietuvos įstatymų sąvado kūrimo klausimai“. *Teisės problemos*, 1998, Nr. 3/4, p. 45–50.

Teisės žinios

- „Advokatūra keliasi iš nokdauno (pokalbis su advokatų kvalifikacinių egzaminų komisijos pirmininku advokatu doc. dr. A. Dziegoraičiu, kalbėjosi Darius Sauliūnas, 2004, Nr. 3 (6), 2–4, 13.

Vadovo pasaulis

- „Lyg į paskutinį mūšį“ (pokalbis su advokatu doc. dr. A. Dziegoraičiu apie teisėsaugos sistemą ir kovą su nusikalstamumu, užrašė J. Miniotaitė). *Vadovo pasaulis*, 1998, Nr. 5, 26–30.
„Ūkiniai-finansiniai nusikaltimai: priežastys ir pasekmės“ (žurnalų *Vadovo pasaulis* bei *Apskaitos ir mokesčių apžvalga* surengta diskusija prie apskrito stalo: Algirdas Breivė, Algimantas Dziegoraitis, Gintaras Juškauskas, Gediminas Kalčinskas, Vygandas Keperša, Petras Liubertas, Laima Mogenienė, Mindaugas Palijanskas, Zita Pagirskienė, Darius Samuolis, Asta Spiečiūtė). 1999, Nr. 7/8, 56 – 63.

Valstybinė paminklosaugos komisija

Algimantas Dziegoraitis, „Aktualūs teisinės dvarų apsaugos klausimai / Algimantas Dziegoraitis“. Iš *Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis ir ateitis*. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Valstybinė paminklosaugos komisija, Vilniaus rotušė, Lietuvos menininkų rūmai. (Vilnius: Valstybinė paminklosaugos komisija, 2001), 47–53.

Veidas

Interviu apie A. Dziegoraičio knygų kolekciją. 2005 m. vasario 10 d., Nr. 56–58.

Spausdinti konferencijų pranešimai

Algimantas Dziegoraitis, „Vaiko teisių apsaugos problemos teisėtvarkos institucijose = Problems in protecting the rights of the child in law and order institutions“. Iš *Vaiko teisių apsaugos garantijos Baltijos šalių teisinėse sistemose: nepilnamečių justicija, vaikai koflikte su įstatymu, alternatyvos įkalinimui*. 3-osios konferencijos pranešimai, 115–123. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių asociacija, 2001.

Vaidotas Antanaitis, Algimantas Dziegoraitis, Aronas Gutmanas, Česlovas Kudaba, Algis Mickis, Bronius Snarskis, Gediminas Šerksnys, Mindaugas Saulius Venslauskas, „Apie siūlytinas Kauno universiteto kryptis“. Iš *Tautinė aukštosios mokyklos koncepcija ir Kauno universitetas*: mokslinė konferencija. 1989 m. balandžio 26–28 d., 23–24. Kaunas: Lietuvos kultūros fondo klubas „Aukuras“, 1989.

31 tomo (2024 m.)
AUTORIŲ RODYKLĖ

AUTHOR'S INDEX
for volume 31 (2024)

D

Deviatnikovaitė Ieva, 6, 215
Doržinkevič Artur, 160

F

Fedosiuk Oleg, 78

G

Gutauskas Aurelijus, 339

K

Katuoka Saulius, 356
Kenstavičienė Kristina, 287
Kirkutis Mykolas, 160
Kudinavičiūtė-Michailovienė Inga, 391
Kukaitis Mindaugas, 249

L

Lauschke Hans, 436

M

Matjošaitytė Laura, 49, 262
Meškys Linas, 324

N

Novikovas Andrejus, 311

P

Pakalkienė Solveiga, 181
Pakštaitis Laurynas, 372
Petkutė Greta, 420
Petkuvienė Rūta, 29

S

Stundys Tomas, 143

V

Vainiutė Milda (†), 287
Vaišvila Alfonsas, 240
Venskus Marius, 391
Venskutė Simona, 95

Z

Zurba Eitvydas, 118

31 tomo (2024 m.)
REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

A

Administracinis procesas, 324
Administracinis resursas, 262
Administracinis teismas, 324
Advokatas, 215
Advokato ir kliento paslaptis, 372
Advokato konfidencialumo pareiga, 372
Advokato profesinė paslaptis, 372
Advokatūra, 215
Algimantas Dziegoraitis, 215
Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje, 118
Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis, 118
Apsaugos priemonės, 118
Asmeninė nauda, 79
Atleidimas nuo žyminio mokesčio mokėjimo, 160

C

Civilinė atsakomybė, 143

D

Darbo ginčas, 436
Darbo ginčų komisija, 436
Darbo sutartis, 436
Diskriminacijos draudimas, 95
„de facto“, 143
„de jure“, 143
Duomenų apsauga, 420
Duomenys, 420

G

Gydytojo autonomija, 181
Gydytojo pareiga teikti sveikatos priežiūros paslaugas pagal šiuolaikinę medicinos mokslo lygį ir gerąją medicinos praktikos patirtį, 181

I

Įrodinėjimo našta, 311
Įstatymų leidyba, 249

J

Jurisdikcija, 436

K

Kanoninė santuoka, 391
Kanonų teisė, 391
Kasacinis teismas, 339
Konfidencialumo privilegija, 372
Konstitucija, 287
Konstitucinė kontrolė, 287
Konstitucinės kontrolės institucijos, 287
Konstitucinis įstatymas, 49
Kriminalinė žvalgyba, 339
Kyšininkavimas, 79

L

Leidimas laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, 311
Liberali visuomenė, 30
Lietuvos teismai, 6
Lygiateisiškumas, 95

M

M. Römeris, 6
Medicininų gairių teisinis statusas, 181
Migracija, 311
Migracijos departamentas, 311

N

Neapykantos kalba, 95
Neapykantos nusikaltimai, 95
Nesąžininga konkurencija, 420
Neturtinis kyšis, 79
Nuolatinė taikinamoji komisija, 6

P

Pasinaudojimas tarnybine padėtimi, 262
Patronuojanti bendrovė, 143
Piktnaudžiavimas valdžia, 249
Politinė (politikų) atsakomybė, 249
Poveikio vertinimas, 249
Prekyba poveikiu, 79
Prevencijos priemonės, 118
Privatus asmens gyvenimas, 339

R

Religinė santuoka, 391
Rinkimai, 49, 262
Rinkimų kodeksas, 49
Rinkimų kodekso pataisos, 49

S

Santuoka, 391
Savarankiškai dirbantis asmuo, 436
Skaidrus ir sąžiningas valstybės valdymas, 249
Slapti veiksmai, 339
Smurtas artimoje aplinkoje, 118
Socialinė grupė, 95
Stambulo konvencija, 118
Sutartinis teisingumas, 356

T

Tarptautinė teisė, 356
Tarptautinės teisės šaltinis, 356
Tautų Sąjungos Asamblėjos XIV sesija, 6
Technologijų įmonės, 420
Teisė kreiptis į teismą, 160, 324
Teisės į saviraiškos laisvę ribojimas, 30
Teisinė kultūra, 215
Teisinė valstybė, 215
Teisingumas *contra legem*, 356
Teisingumas *infra legem*, 356
Teisingumas *praeter legem*, 356
Teisingumas, 249, 356
Teisinių santykių stabilumas, 324

Teismų santvarkos įstatymas, 6
Terminas skundai paduoti, 324

U

Užsienietis, 311

V

Vadovas, 143
Vaiko teisė į prieigą prie informacijos, 30
Valdymo organų narys, 143
Valdžių padalijimas, 215
Valstybės saugumas, 311
Valstybės saugumo departamentas, 311
Valstybės signatarės, 6
Vartotojiškas požiūris į žmogaus teises, 30
Vartotojų apsauga, 420
Visuomenės įsitraukimas, 249

Ž

Žyminio mokesčio indeksavimas, 160
Žyminio mokesčio mokėjimo atidėjimas, 160
Žyminis mokestis, 160

INFORMACIJA MOKSLO DARBŲ LEIDINIO „JURISPRUDENCIJA“ AUTORIAMS

Straipsnio struktūra

Mokslo darbų leidiniui „Jurisprudencija“ teikiami originalūs, anksčiau neskelbti moksliniai straipsniai lietuvių kalba (redaktorių kolegijos nutarimu straipsnis gali būti spausdinamas ir anglų kalba). Straipsnis turi būti parengtas pagal žemiau pateikiamą šabloną:

- straipsnio pavadinimas;
- autoriaus (-ių) vardas ir pavardė;
- mokslo ar kitos institucijos, kuriai autorius (-iai) atstovauja, pavadinimas, elektroninio pašto adresas;
- straipsnio pateikimo mokslo darbų leidinio „Jurisprudencija“ redaktorių kolegijos atsakingajam arba vykdomajam redaktoriui data;
- straipsnio santrauka (apimtis – nuo 1 000 iki 1 500 spaudos ženklų su tarpais) lietuvių kalba, kurioje glaustai perteikiamas straipsnio turinys, nurodomi straipsnyje tiriami probleminiai klausimai ir pagrindinės išvados;
- reikšminiai žodžiai (5–8 pagrindinės sąvokos) lietuvių kalba;
- įvadas, kuriame pagrindžiamas temos aktualumas, naujumas, apibrėžiamas mokslinio tyrimo tikslas, nurodomi tyrimo objektai ir metodai, įvertinamas analizuojamos problemos (-ų) iširtumas kitų mokslininkų darbuose;
- pagrindinis straipsnio tekstas, pageidautina, – suskirstytas į numeruojamus (pvz., 2., 2.1., 2.2.1. ir t. t.) skyrius ir poskyrius;
- straipsnis baigiamas atlikto mokslinio tyrimo rezultatus apibendrinančiomis išvadomis ir pateikiamomis rekomendacijomis;
- straipsnio priedai:
 1. santrauka anglų kalba (apimtis – nuo 1 000 iki 1 500 spaudos ženklų su tarpais) ir reikšminiai žodžiai (5–8 pagrindinės sąvokos) anglų kalba. Prieš santrauką nurodomas straipsnio pavadinimas anglų kalba didžiosiomis raidėmis, autoriaus vardas, pavardė, autoriaus atstovaujama mokslo ar kita institucija ir valstybė;
 2. Informacija apie autorių (autorius) lietuvių ir anglų kalbomis: vardai ir pavardės, moksliniai laipsniai ir pedagoginiai vardai, atstovaujama institucija (institucijos), pareigos, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys.

Nuorodos straipsnio pagrindiniame tekste sudaromos naudojant viršutinio indekso (Footnotes) arabiškus skaičius, atitinkamo puslapio apačioje pateikiant cituojamos literatūros bibliografinius aprašus. Pabrėžtina, kad privalu cituoti naujausius (per pastaruosius penkerius metus paskelbtus) pripažintus mokslo šaltinius. Literatūros sąrašas straipsnio pabaigoje nėra pateikiamas. Bibliografinės nuorodos sudaromos pagal Chicago citavimo stilių.

Straipsnio pateikimas

Redaktorių kolegijai pateikiama elektroninė straipsnio versija OJS sistemoje adresu <http://jurisprudencija.mruni.eu>. Autoriai taip pat gali teikti publikacijas elektroniniu paštu jurisprudencija@mruni.eu

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal nurodytą šabloną parengtas straipsnis siekiant užtikrinti anonimišką recenzavimą į OJS įkeliamas be visų aukščiau išvardytų struktūrinių dalių. Asmeninė informacijos dalis turi būti pateikiama atskirame autoriams (-ių) identifiukuoti skirtame dokumente.

Straipsnis rengiamas pagal šabloną Microsoft Word programa, Times New Roman 12 pt raidžių dydžio šriftu, eilutės 1,5 intervalu, iš visų kraštų 25 mm paraštės Straipsnio apimtis 31 680–47 520 spaudos ženklų su tarpais; mokslinių recenzijų – iki 39 600 spaudos ženklų su tarpais. Atsakingo redaktoriaus sprendimu gali būti leidžiama spausdinti ir didesnės apimties mokslinius straipsnius ir recenzijas. Puslapiai numeruojami.

Paveikslai, schemas, diagramos, lentelės, nuotraukos pateikiamos straipsnio tekste. Nuotraukos turi būti tinkamos reprodukuoti kokybės. Paveikslų, schemų, diagramų, nuotraukų pavadinimai nurodomi jų apačioje, lentelių – viršuje, numeruojami eilės tvarka.

Atskirame lape (OJS sistemoje prisegamas kaip papildomas dokumentas) pagal šabloną pateikiami duomenys apie autorių (-ius): vardas ir pavardė, atstovaujama institucija, adresas, autoriaus einamos pareigos, telefonas, elektroninio pašto adresas, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys. Taip pat nurodomas mobiliojo ryšio telefonas, kuriuo autorius (vienas iš autorių) tiesiogiai bendraus su redaktorių kolegija, kalbos redaktoriais, vertėjais.

Kiekvieną straipsnį recenzuoja ne mažiau kaip du redaktorių kolegijos konfidencialiai paskirti recenzentai – aktyvūs mokslininkai, iš kurių bent vienas turi būti ne redaktorių kolegijos narys. Po recenzavimo autoriai redakcinės komisijos nurodytu terminu pateikia atsižvelgiant į recenzentų ir redaktorių pastabas pataisytą galutinį straipsnio variantą su visomis aukščiau nurodomomis struktūrinėmis dalimis. Straipsnį priėmus spaudai autorius (-iai) pasirašo sutikimą jį publikuoti.

All information connected with submissions of articles as well as authors guidelines in English are provided in website <http://jurisprudencija.mruni.eu>

JURISPRUDENCIJA 31(2)
Mokslo darbai

Redagavo MB „Kopis“
Maketavo Martynas Švarcas

Tiražas: 30 egz.

Išleido Mykolas Romeris universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
www.mruni.eu

Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“
P. Lukšio g. 9G, 76200 Šiauliai
www.siauliuspaustuve.lt

JURISPRUDENCE 31(2)
Research Papers

Editor: MB „Kopis“
Layout: Martynas Švarcas

Publisher Mykolas Romeris University
Ateities 20, Vilnius
Website: www.mruni.eu

Printed by UAB „Šiaulių spaustuvė“
P. Lukšio g. 9G, 76200 Šiauliai
www.siauliuspaustuve.lt

